

1426 (دکھن)

حدیقتہ الاولیاء

تالیفہ

سید عبدالقادر بن سید ہاشم
بن سید محمد تتوی

بتصحیح

سید حسام الدین راشدی

**Collection of Prof. Muhammad Iqbal Mujaddidi
Preserved in Punjab University Library.**

پروفیسر محمد اقبال مجددی کا مجموعہ
پنجاب یونیورسٹی لائبریری میں محفوظ شدہ

حدیقۃ الاولیا

تالیف

سید عبدالقادر بن سید ہاشم بن

سید محمد قتوی

(در سال ۱۰۱۶ ھ، نوشتہ شد)

بتصحیح و اہتمام

سید حسام الدین راشدی

طبع کردہ

سندی ادبی بورڈ

حیدرآباد سند

پاکستان

۱۹۶۷ ع

جملہ حقوق طبع این کتاب مخصوص بانجمن
ادبی سندھی حیدرآباد است۔

129463

بہا ۸-۰-۰ روپیہ

تعداد ۱۰۰۰

طبع اول ۱۹۶۷ ع

نشر کردہ

محمد ابراہیم جوئیو

دہر افتخاری انجمن ادبی سندھی

۳- سول لین - حیدرآباد سندھ

پاکستان

باہتمام علی نواز وفائی

در وفائی پرتنگ پریس، پاکستان چوک،

کراچی (پاکستان) طبع شد۔

سرام ناشر

این کتاب در سلسله نشریات انجمن ادبی سندی، تحت برنامه - وسائل تکامل تاریخ و ادبیات ملی - ترتیب و طبع گردید .

برخوانندگان محترم پوشیده نیست که ، بسا آثار گرانبهائی عربی و فارسی از طرف محققین بزرگ سندی ، در زمینه ' تاریخ و سیر و حدیث و تصوف و ادب و شعر نوشته شده و تا کنون برخی از آن بصورت مخطوطات در زوایای و کتبخانههای شخصی بطاق نسیان افتاده اند .

این انجمن میخواهد که چنین آثار گزیده را از گوشه تاریکی و گمنامی بر آورد ، و بنظر ارباب ذوق و دانش برساند . و در مدت ده سالیکه این برنامه از ۱۹۵۶ تا ۱۹۶۸ ع دوام میکنند در نظر درایم که (۱۳) کتاب عربی و (۳۰) کتاب تاریخی فارسی و (۵۷) کتاب شعر و ادب فارسی و (۷) کتاب اردو و (۷) کتاب انگلیسی را طبع و نشر نمائیم .

کتابیکه اکنون بخوانندگان گرامی تقدیم میشود ، از سلسله نشریات فارسی کتاب بیست و یکم (۲۱) است و از جمله آنرا که تا کنون بطبع و نشر آن موفق آمده ایم ، کتاب سی و چهارم (۳۴) شمرده میشود ، که اینک از نظر خوانندگان عزیز میگردد .

اعتراف

انجمن ادبی ہندی، از مساعدات
مالی وزارت معارف حکومت پاکستان،
کہ از روئی کمال معارف خواہی در راہ
طبع و نشر سلسلہ مطبوعات این انجمن
فرمودہ است، خیلی متشکر است و این
اقدام نیکو را بنظر استحسنان مینگرد.

بیدار

یار جانی

آغا بدرالدین خان درازی

(مرحوم و مغفور)

عفتِ دیارِ سحرکشها فتمقامها

بمینی تاءِ بید غولها فتر جامها

فمدافع الشریبان عسری رسماًها

خلاقاً کماضمین الوحی سیلامها

درمن تجرّم بعد عتهد انیسها

حجّج خلدون حلالها و حرّامها

رزقت مرّاً بیع الشجّوم و صابها

و دق الرّ و اعدید جودها فرهاها — لبید

—• آهي وسئون - جتي ٻيل ٻهر آجهاپ ڪندا هئاسي ۽
آهي وستيون -- جتي رهائيون ڪندي وقت گذارياسي
-- ويرانان ٿي ويون ! .

—• واءِ قسمت ! سر زمين سيني اندر غول ۽ رجام وارين
ٽڪرين جي پڪ ۾، اڄ انهن جا نشان به ڪونه بچيا ! .

—• ريان جي چشمه وٽان ٽڙي پڪڙي هليا ويا ! رُج جي
وهرن ، جيتوڻيڪ انگن ڊاهيندي ڪين گهٽايو ، ليڪن
اڃا به انهن جون يادگيريون ، ائين موجود آهن --
جيئن پٿر تي لڪو ! .

—• اهي نشان انهن ماڳن جا آهن ، جن منجهان ساڻ ٽڙي
هليو ويو آهي . سهينا ٿي ويا ۽ سال گذري چڪا ! .

—• مٿن بهار جون بوندون بار بار ٻيون ۽ ڪيترا ٻيرا اتر ٻار
جا ڪارا ڪم وڏا ٿڙا وسائي چڪا ! .

—• ويران هجڻ سبب هاڻي مٿن گاه چمي ويو آهي ! .
وءِ قسمت ! . (آزاد ترجمو)

فہرست

۹-۱۶	مہاگ	سید حسام الدین راشدی
۱۰۲-۹۷	عکس چٹن خطی نسخن جا	
۱۵-۱	دیباچہ	مؤلف
۱۷	۱	ذکر شیخ بہا الدین ذکریا ملتانی
۲۱	۲	ذکر شیخ صدرالدین ملتانی
۲۵	۳	ذکر شیخ رکن الدین قدس سرہ ملتانی
	۴	ذکر عثمان شہباز مرندی قدس سرہ
۳۹		سیوستانی متوفی ۶۷۳ھ (نظم)
۴۵	۵	ذکر شیخ ہتم قدس سرہ متوفی ۶۸۰ھ
۴۹	۶	ذکر شیخ حماد جمالی تتوی - مدفون مکلی
	۷	ذکر شیخ جہ ولد شیخ نعمت اللہ قدس سرہ
۶۱		(نظم) مدفون مکلی
	۸	ذکر پیر مراد شیرازی تتوی قدس سرہ (نظم)
۶۳		متوفی ۸۹۳ھ - مدفون مکلی
	۹	ذکر سید علی شیرازی تتوی قدس سرہ
۶۵		متوفی ۹۸۱ھ (نظم) مدفون مکلی
	۱۰	ذکر سید نظام ولد سید ناصر بکری قدس سرہ
۶۷		مدفون روڈی
	۱۱	ذکر شیخ نوح بکری قدس سرہ . مدفون
۶۹		قلعہ بکر

- ۱۲ ذکر مخدوم حسام الدین ملتانی قدس سرہ
- ۷۳ مدفن حسام پورہ ملتان
- ۱۳ ذکر مخدوم بلال قدس سرہ . متوفی ۹۳۱ھ
- ۷۹ مدفن باغبان (تلتی)
- ۱۴ ذکر قاضی دتہ سیوستانی متوفی ۹۷۰ھ
- ۸۳ مدفن باغبان (تلتی)
- ۱۵ ذکر درویش احمد و محمد ولدان مخدوم
- اسحاق ہالائی قدس اللہ ارواحہم متوفی
- ۸۷ ۹۳۴ھ . مدفن ہالا
- ۱۶ ذکر شیخ هوتی لاکہ قدس سرہ . مدفن سوریانی
- ۱۷ ذکر احمد و محمد ولدان شیخ هوتی لاکہ
- ۱۰۹ قدس سرہ . مدفن سوریانی
- ۱۸ ذکر درویش حسن مقری قدس سرہ
- ۱۱۵ مدفن بانوت (پاٹوٹ)
- ۱۹ ذکر مخدوم ساهر لنجار قدس سرہ .
- ۱۲۱ متوفی ۹۸۰ھ . مدفن انرپور (انرپور)
- ۲۰ ذکر مخدوم عربی دیانہ ہالائی قدس سرہ
- ۱۲۷ متوفی ۹۸۰ھ . مدفن ہالا
- ۲۱ ذکر مرحوم مخدوم نوح ہالائی علیہ رحمۃ
- ۱۳۱ متوفی ۹۹۸ھ . مدفن ہالا
- ۲۲ ذکر درویش وہبہ قدس سرہ . متوفی ۱۰۰۱ھ
- ۱۴۱ مدفن تورکی

- ۲۳ ذکر محمد اسماعیل سومره قدس سره
- ۱۵۳ متوفی ۹۹۸ هـ . مدفن اگوم
- ۲۴ ذکر درویش رکن الدین ولد دتو (یا وسیو)
- ۱۵۷ قدس سره . متوفی ۹۸۸ هـ . مدفن دشت
- ۲۵ ذکر راجا ستیم دال قدس سره . متوفی ۹۷۹ هـ .
- ۱۶۵ مدفن رائدن
- ۲۶ ذکر شیخ برک کاتیار قدس سره .
- ۱۷۵ متوفی ۹۹۸ هـ . مدفن کاتیار
- ۲۷ ذکر درویش چرکس ولد دنه سرک قدس سره
- ۱۸۵ مدفن ونگم
- ۱۸۹ ذکر شیخ موسی آهیدانی قدس سره
- ۲۹ ذکر درویش صدر ولد کیمبر اوله قدس سره
- ۱۹۳ مدفن ولهار
- ۳۰ ذکر درویش بنیه ناریم قدس سره .
- ۱۹۷ متوفی ۹۰۰ هـ . مدفن رین
- ۳۱ ذکر درویش هاله سعته قدس سره . مدفن اوری
- ۲۰۲ ذکر درویش ابراهیم ولد نا کودر تیم قدس سره
- ۳۳ ذکر درویش علاو الدین بکیم قدس سره
- ۲۰۶ متوفی ۹۰۹ هـ . مدفن دشت نزد برهمن آباد
- ۳۴ ذکر قاضی صدهو ولد حماد قدس سره
- ۲۱۳ متوفی ۹۰۰ هـ . مدفن وعبرو
- ۳۵ ذکر درویش یحیی ولد عالم البکری القریشی
- ۲۱۷ ریلائی قدس سره

	ذکر قاضی خیرالدین قدس سرہ .	۳۶
۲۱۹	مدفن قریب نصر پور	
۲۲۱	ذکر درویش یعقوب پلیجہ قدس سرہ .	۳۷
	ذکر شیخ مغل چاچک قدس سرہ . و شیخ	۳۸
۲۲۷	موسیٰ چاچک قدس سرہ . مدفن سکلی و چاچک	
	ذکر شیخ پریم ویرداس . متوفی ۹۳۰ ھ	۳۹
۲۳۱	مدفن کوه گنجہ	
	ذکر درویش عمر بودلم قدس سرہ .	۴۰
۲۳۵	مدفن اگہم کوت	
۲۳۹	ذکر درویش آلو قدس سرہ . مدفن کنار سانکرہ	۴۱
۲۴۰	خاتم . (منظوم)	
	رسالہ در شرح حال سید عبدالہادی جمیل شاہ	
۲۴۳	گرناری	

مهاڳو

سنڌ اندر، صوفي سڳورن ساداتن ۽ مشائخن جي سوانح ۽ تذڪرن تي ڪافي ڪتاب لکيا ويا آهن. ڪي ڪتاب عمومي تذڪرا آهن ۽ ڪي ڪن خاص خاندانن جي احوال ۽ نسبي سلسلن تي مشتمل آهن. مڪتوبات ۽ ملفوظات جا مجموعا ڪثير تعداد ۾ ان آپراند موجود آهن.

گهڻا ڪتاب ضايع ٿي ويا آهن، ڪن جو پاڻي پتو ڪونه آهي، ليڪن جيڪي راقم الحروف جي پنهنجي ڪتب خاني ۾ موجود آهن يا نظر مان گذريا آهن، تن جي تعداد مان اندازو ٿئي ٿو ته ماضيءَ ۾ انهيءَ ڏس اندر پنهنجي سنڌي بزرگن ۽ اهل قلم حضرات وڏو خزانو ۽ بيش بها ورثو پيدا ڪيو آهي.

انهيءَ قسم جي ڪتابن جي فهرست مختصر جائزي سميت هن هيٺ درج ڪجي ٿي. اهي ڪتاب مشائخن ۽ صوفين جي سلسلي ۾ يا سنڌ جي ديني خواه تصوف جي تحريڪ ۽ تاريخ ۾ سڌي ۽ ضروري ماخذ جي حيثيت رکڻ ٿا. سنڌ ۾ تصوف جي تاريخ لکڻ وقت انهيءَ ذخيري کي ڏسڻ ۽ منجهانس مواد وٺڻ از بس لازمي ٿيندو.

آسانيءَ خاطر فهرست کي مختلف خاندانن تي تقسيم ڪري
درج ڪيون ٿا، جيئن معلوم ٿئي ته سنڌ جي هر هڪ سلسلي
تي پاڻ وٽ ڪيترو مواد موجود آهي .

۱- عمومي تذڪرا

۱- تذڪرة الاوليا: علامه قاضي محمود ٺٽوي، تاليف ۱۹۸۰ھ.

هن وقت تائين جي معلومات مطابق، هي پهريون تذڪرو آهي
جيڪو سنڌ جي صوفين ۽ اهل طريقت جي حالات تي لکيو ويو
آهي . افسوس آهي جو هنجو ڪوبه نسخو ملي نه سگهيو آهي .

۲- حديقتم الاوليا: عبدالقادر ٺٽوي، تاليف ۱۹۱۶ھ. ايندڙ
صفحن ۾ تذڪرو ۽ ان تي تبصرو ملاحظي هيٺ ايندو.

۳- گلزار ابرار: غوثي حسن مانڊوي، تاليف ۱۹۲۷ھ. هي
فارسي تذڪرو هندوستان ۾ لکيو ويو آهي . ارغونن جي گهڻ
کان متاثر ٿي جيڪي مشائخ سنڌ مان هجرت ڪري هند هليا
ويا انهن جو قيمتي مذڪور ملي ٿو. اردو ترجمو اذڪار ابرار
جي نالي ۱۳۲۶ھ ۾ ڇپيو آهي . اصل فارسي ڇاپي هيٺ
ڪونه آيو آهي . هيٺين سنڌي بزرگن جو احوال ڪتاب ۾
موجود آهي :

شيخ ابراهيم بن عمر سنڌي - شيخ ابراهيم ڪلهوڙو -
شيخ ابراهيم قادري شطاري سنڌي - مولانا اسماعيل سومرو - سيد
ابراهيم بکري - شيخ اسحاق قلندر سنڌي - شيخ بنان برهانپوري
قطب عالم سيد برهان الدين - مخدوم بايزيد لاکو - مخدوم
بلال سنڌي - شيخ بابو سنڌي - شيخ تاج العاشقين بن عبدالله
سنڌي - مخدوم جهانپان بخاري - مخدوم جعفر بوبڪاڻي -

سيد حيدر سنائي - مولانا حافظ سندي - شيخ ديان سندي - شيخ
 طاهر سندي - شيخ طيب سندي - شيخ عالم گجراتي - شيخ
 عربي دياڻو - مخدوم عباس ابن جلال سندي - شيخ علاء الدين
 ثاني مجذوب جي ذڪر ۾ سنڌ تي خان خانان جي ڪاه جو واقعو -
 حڪيم عثمان بوبڪائي - شيخ عبداللہ ۽ شيخ رحمت اللہ
 سندي - شيخ عيسيٰ سندي برهان پوري - شيخ عبدالستار بن
 شيخ عيسيٰ مسيح اللہ - قاضي قاضن سندي - شيخ قاسم بن شيخ
 يوسف سندي - شيخ عيسيٰ لاڪو - شيخ لشڪر محمد عارف بن
 ملڪ راجن جي ذڪر ۾ سيد عبدالغفور سندي ۽ مولانا صالح
 سندي جو ذڪر - شيخ لاڏو جيو سندي - شيخ موسيٰ ٺٽوي -
 شيخ مبارڪ سندي - شيخ معروف ۽ شيخ عثمان مبيت پوري -
 مخدوم نوح هالائي - شيخ نظام مريد سيد ابراهيم بکري - شيخ
 ديان سندي - ميان وجيہ سندي - مولانا موسيٰ بوبڪائي - شيخ
 طيب بن مخدوم هارون سندي - مولانا يونس مفتي سندي -
 شيخ مرتضوي جي ذڪر ۾ ملا يونس سنديءَ جو ذڪر .

۴- **ذخفتم الكرام:** مير علي شير قانع ٺٽوي. تاليف ۱۱۸۱ھ .
 سنڌ جي عمومي تاريخ ۽ مشائخن جو تذڪرو .

۵- **تذڪرة غياثية:** مولانا غياث الدين سندي. هي تذڪرو
 سيد محمد امام الدين گلشن آبادي تاريخ اوليا (۱۱۹۱ھ)
 ماخذ طور ڪتب آندو آهي .

۶- **طومار سلاسل گزيده:** مير علي شير قانع ٺٽوي. تاليف
 ۱۲۰۲ھ. هن ۾ سنڌ جي اهل طريقت جا سلسلا ڏنا ويا آهن.

۷- معيار سالڪان طريقٽ: مير علي شير قانع ٺٽوي. تاليف ۱۲۰۲ھ. تحفته الكرام ۾ جن بزرگن جو ذڪر آهي، هن ۾ انهن جو احوال تاريخ يا زماني جي تعين سان درج ڪيو ويو آهي.

۸- شجرة اطهر اهل بيت: مير علي شير قانع ٺٽوي. تاليف ۱۲۰۲ھ. سنڌ جي مختلف سادات خانوادن جا نسلي شجرا درج ڪيا ويا آهن. هن ڪتاب جو ڪو به نسخو موجود نه آهي.

۹- گلشن اولياء: خليفو محمود نظاماڻي. تاليف ۱۲۵۸ھ. پير صاحب روضي واري رحمة الله عليه جي خليفن ۽ 'ملفوظات' جي مؤلف محمود خان ولد گهنور خان نظاماڻي (ڪڙي واري) جي تصنيف آهي. هن ۾ ڪيترن اهڙن متاخرين بزرگن جو حال آهي، جن جو ذڪر ڪنهن ٻئي ڪتاب ۾ آيل نه آهي. مؤلف جي سامهون حديقه الاولياء، بيان العارفين، تنبيه الغافلين ۽ تحفة الطاهرين رهيا آهن. منهنجي نظر مان استاد فاضل مولانا غلام مصطفيٰ صاحب قاسميءَ جو نسخو گذريو جيڪو نا مڪمل ۽ وچان وچان خالي آهي. هيٺين بزرگن جو حال انهيءَ نسخي ۾ ملي ٿو:

خواجہ غلام محي الدين سرهندي - خواجہ محمد زمان لنواري -
خواجہ محکم الدين سيلاني - مخدوم بيان عبدالله - (مرید
شاه عبدالڪريم سنڌي) - پير ميان قاسم شاه بکيرا - مخدوم
محمد امين راڻي پور - مخدوم عبدالرحيم گروهرڙي - شاه پٽاڻي -

ميان مڪڻون مجذوب - سيد نا گو شاه - مخدوم محمد مقيم ولد
 مخدوم سعدالله - مخدوم ميان سچيڏنو - مخدوم عبدالله نصرپوري -
 انهن بزرگن جي احوال ۾ ضمناً ڪيترن ٻين صوفين جو ذڪر به
 اچي وڃي ٿو . هن ڪتاب ۾ بزرگن جي حالات کان علاوه ٻيون
 به ڪيتريون خوبيون آهن . مثلاً جغرافيائي حالات خاص طرح
 اهم آهن . ٽالپرن ۽ ڪلهوڙن جي دور جا ڪيترا تاريخي ۽
 سياسي احوال ۽ واقعا درج آهن . ڪيترا سنڌي لفظ عبارت ۾
 آيل آهن جهڙوڪ: ٽڪو - اجرڪ - ڦرتو ڪٺو ڀريل - وغيره
 وغيره .

۱۰- سراج العاشقين : خليفو محمد ملوڪ . هي تذڪرو
 مولانا قاسمي صاحب جن ڏنو آهي . راقم الحروف معلوم ڪري نه
 سگهيو ته منجهس ڪهڙو مواد آهي .

۲- ٺٽي جي بزرگن جا تذڪرا

هيٺيان تذڪرا ٺٽي ۽ مڪلي ۽ جي مشائخن ۽ اهل
 طريقت جي احوال ۾ آهن :-

۱۱- تذڪرة الهراک : (عربي) شيخ حسين سنائي ٺٽوي .
 پير مراد شيرازي ۽ سندس خاندان حالات تي سندس مراد -
 هي تذڪرو لکيو آهي .

۱۲- معارف الانوار : محمد صالح بن مسلا زڪري ٺٽوي .
 تاليف ۱۱۴۰ھ . هن ڪتاب جو پورو نالو آهي : معارف الانوار
 في بيان فضائل سيد الابرار و ائمه اطهار و احوال قطب المختار -

ڪتاب ۾ ٻارهن باب آهن، جن مان پويان پنج باب سيد مراد جي تذڪري تي ۽ ڇهون باب موسوي شيرازي انجوي ساداتن جي احوال ۾ آهي .

١٣- **آداب المریدین** : سيد علي شيرازي (ثاني) تاليف ٿي ٿي . هي ڪتاب سيد مراد شيرازي جي تعليمات تي عربيءَ ۾ لکيو ويو آهي .^١

ذڪر المصطفىين : شيخ محمد اعظم ٺٽوي . تاليف ١١٩٠ هـ .
 ٺٽي ۽ مڪليءَ جي اوليائن جو تذڪرو مرحوم آغا بدرالدين درانيءَ مرتب ڪري سنڌي ادبي بورڊ مان شايع ڪيو آهي .
 ١٥- **مناقب مخدومين معظمين** : ميان محمد امين چنڀڙائي . مخدوم محمد هاشم ٺٽوي (١١٦٣ هـ) ۽ مدرس پٽ ۽ پوٽي مخدوم محمد ابراهيم ۽ مخدوم عبداللطيف جي احوال ۾ آهي .

^١ انهيءَ خاندان جو هڪ فرد سيد احمد جعفر احمد آباد هليو ويو هو، جنهن جو خاندان اتي وڌيو ۽ رهيو . هن وقت انهيءَ گهراڻي ۾ پنهنجي گهراڻي متعلق هي ڪتاب آهن :

١- **منية العارفين** : از سيد احمد بن رفيع الدين بن سيد جلال محمد بن سيد احمد جعفر شيرازي . مڪتوبه ١٠٢٠ هـ .

٢- **فتوحات احمديم** : از سيد احمد رفيعي .

٣- **شجرة مبارڪ** : مڪتوبه سيد جلال بن سيد رفيع الدين بن سيد جلال محمد بن سيد احمد جعفر .

٤- **حالات خاندان** :

۱۶- تذڪراءَ مقالات الشعراء: مخدوم محمد ابراهيم خليل
ٺٽوي . هن ۾ ٺٽي جي نقشبندي مشائخن ، لنواري ۽ وارن
بزرگن ، سرهندي پيرن ۽ مخدوم محمد هاشم جي گهراڻي جو
احوال آيل آهي . راقم الحروف هي ڪتاب شايع ڪيو آهي .

۳- سيوهڻ جي مشائخن جا تذڪرا

هن هيٺ انهن تذڪرن جا نالا ڏجن ٿا ، جيڪي خاص
سيوهڻ ۽ ان جي آس پاس جي مشائخن تي آهن :-

۱۷- تذڪرة اولياءِ سيوستان: هن جو نالو تذڪرة حبيبيه
۾ - ميان مير سيوستانيءَ (لاهوري) جي سلسلي ۾ - آيو آهي .
راقم الحروف کي هنجي ڪنهن به نسخي جي ڄاڻ نه آهي .

۱۸- حالات بزرگان سيوستان : هن جو نسخو به ڏسڻ ۽
ڄاڻ ۾ نه آيو آهي .

۱۹- قلندر نام : مخدوم عبدالواحد نعمان ثاني سيوستاني .
تذڪرة حبيبيه ۾ هن جو ذڪر آيو آهي . قلندر لعل شهباز
۽ سندس مريدن جي سوانح تي مشتمل آهي .

۲۰- رساله قلندري : خضر علي سيوستاني . نسخو نظر ۾
نه آهي .

۲۱- تذڪرة مشائخ سيوستان : عبدالغفور سيوستاني .
هن جو نسخو پڻ راقم جي علم ۾ نه آهي .

۲۲- تذڪرة قلندري: حضرت قلندر لعل شهباز جي سوانح
۽ ڪرامتن تي مشتمل هي ڪتاب ، نهايت غير مستند ۽ غير

معتبر آهي . راقم وٽ هن جو نسخو آهي . تصوف جي تاريخ
ليڪنڊڙن لاءِ سرسري مطالعو ضروري آهي .

۲۳- سڪينتم الاوليا : داراشڪوه تاليف ۱۰۵۲ھ . ميان مير
سيوستاني (لاھوري) ۽ مهندس مريدن تي هي نهايت معتبر
۽ معاصرانه ڪتاب آهي .

۲۴- مڪتوبات واحدي : جامع ميان فضل الله . هن جو
ذڪر تذڪره حبيبيه ۾ آهي . هن ۾ مخدوم محمد احسان
عبدالواحد ثاني الملقب به نعمان ثاني سيوستاني صاحب 'البياض'
و 'قلندر نامہ' ۽ مخدوم دين محمد (مفتي بي ريا) بن
مخدوم عبدالواحد ڪبير (۱۰۷۲ھ . مفتي اسلام) صاحب
'ڪشف الاسرار' جا خط پنهنجي دور جي مختلف عالمن ۽ مشائخن
ڏانهن جمع ٿيل آهن .

۲۵- رساله حبيبيه : مخدوم حبيب الله صديقي ٻاڏائي .
تاليف . ۱۳۰ھ کان بعد . هي تذڪرو ڀات ۽ سيوهڻ جي صديقي
مخدومن جي احوال ۾ آهي . اهي بزرگ شيخ شهاب الدين
سهرورديءَ جي اولاد مان آهن . ابتدا ۾ شيخ جي نسب جو
بيان آهي . شيخ عيسيٰ منڌي برهانپوري ۽ مخدوم نوح هالاڻي
جو نسب پڻ ڏنل آهي .

تذڪري مان معلوم ٿئي ٿو ته مخدوم غلام عباس
هنگورجو ٻاڏائي حضرت مسيح الاوليا (عيسيٰ برهانپوري) جو
چاچو هو . مخدوم نوح جي نسب تي ڪافي بحث ٿيل آهي .

سرهندي بزرگن مان شاه صفي الله ڪابلي جي سوانح ۽ سندس تعليمات ۽ سنڌ اندر سندس سلسلي تي چڱو مواد ملي ٿو .
مخدوم محمد ابراهيم ٺٽوي (مڏئي واري) ۽ مخدوم عبدالواحد
ڪبير ۽ صغير جي احوال تي پڻ روشني پيل آهي .

۲۶- **يمن البرڪت** : مهتم مولچند . تاليف ۱۰۷۲ھ . هي
ڪتاب فارسيءَ ۾ سيوهڻ جي هڪ اهل علم ۽ صوفي منس
هندوءَ فارسيءَ ۾ تاليف ڪيو آهي . 9x5 سائيز جي ۲۱۷ صفحن
تي آهي . ابتدائي چند ورقن تي مختلف شاعرن جا غزل
رباعيون فرد قطعا ۽ قصيدا آهن . جن مان ڪي قصيدا لعل
شهباز جي مدح ۾ آهن ، جيڪي ڪرپال نالي هندو شاعر جا
تصنيف آهن . سکر جي خواجہ خضر واري آستان تي سنڌو دريا
۽ ٻين هندو تيرتن تي پڻ قصيدا آهن .¹

هي ڪتاب مرحوم ڊاڪٽر دائود پوٽي ۲۲ مارچ ۱۹۵۸ع
جو سنڌي ادبي بورڊ کي هديتاً ڏنو هو . ڪتاب ۾ قلندر لعل
شهباز جي سوانح آهي ، جيڪا غير مستند ۽ ڏند ڪٿائن تي
مشمول آهي . مؤلف پنهنجي خاندان جو شجر وڏو آهي .

¹ انهن ورقن مان هڪ تي هيءَ چوڻي مرقوم آهي :

ای ہارا ہکوئی تو رسیدن مزہ دارد
شلوار ز ہٹی تو کشیدن ، مزہ دارد
ساعت بہ ہوا بردن ویر دوش نہ دن
انداختن و بہاز کشیدن مزہ دارد

ڪتاب ۾ درگاه سان هندن جي تعلق تي ڪافي معلومات آهي .

۴- لنواريءَ وارن جا تذڪرا

لنواريءَ وارن مشائخن جي سلسلي ۾ جيڪي ڪتاب ڏسڻ ۾ آيا آهن يا معلوم ٿيا آهن، انهن جي فهرست هن ريت آهي :-

۲۷- لطيفتم التحقيق : سيد رفيق علي حسيني پشنگي . هي تذڪرو ۱۲۰۰ھ ۾ لکيو ويو آهي .

۲۸- فردوس العارفين : مير بلوچ خان ولد مڪرم خان ٽالپور . ۱۲۰۱ھ ۾ تاليف ٿيو . خواجہ محمد زمان (۱۱۲۵-۱۱۸۸ھ) جي سوانح ۾ آهي . مختلف مريدن جون روايتون جمع ڪيون ويون آهن جن مان خواجہ جي سوانح اخلاق عادات ۽ تعليمات تي روشني پوي ٿي . ضمناً ڪيترن نقشبندي اصحاب تصوف جو تذڪرو پڻ اچي ويو آهي . مثلاً : مخدوم آدم (آدو) نقشبندي ٺٽوي (خليفة حضرت عروة الوثقي) مخدوم ابوالقاسم نقشبندي ٺٽوي - شيخ ابراهيم - سيد فتح محمد - شيخ انس - ميان صابر ولهاري ۽ مخدوم ابراهيم نقشبندي ٺٽوي (خلفاء مخدوم آدم) - شيخ فيض الله ۽ شيخ محمد اشرف ٺٽوي (پسران مخدوم آدم) - ابوالمساكين شيخ محمد و شيخ احمد (پسران شيخ محمد اشرف ٺٽوي) - شاه عبداللطيف ڀٽائي - مخدوم محمد هاشم ٺٽوي - مخدوم معين ٺٽوي - مخدوم محمد اشرف ٺٽوي - شيخ عبداللطيف متوفي ۱۱۲۵ھ (والد خواجہ محمد

زمان) - شيخ ابراهيم نوري وارو (جد مخدوم محمد زمان) -
 مخدوم محمد صادق نوري (صاحب مدرسه) - شيخ عبدالرحيم
 گروهي - حاجي ابو طالب اگهائي (مدفون سعيدپور) -
 حاجي صالح كهزائي - خواجہ سيف الله - حافظ هدايت الله -
 شيخ حاجي طاهر - خواجہ مومن مسرت - شيخ محمد عيسيٰ -
 خواجہ گل محمد (بن خواجہ محمد زمان) .

۲۹- مرغوب الاحباب : نظر علي خان ٽالپور 'خاڪي' .
 تاليف ۱۲۷۳ هـ، (۱۸۴۵ع) . كتاب جو پورو نالو آهي
 'مرغوب الاحباب في النسب الاقطاب' . خواجہ محمد زمان ثاني
 (۱۱۹۹-۱۲۴۷ هـ) بن ميان گل محمد (۱۱۷۸-۱۲۱۸ هـ)
 بن خواجہ محمد زمان اول جي حالات ۾ آهي .

ڪتاب ۾ ڪيترن مشائخن جو ذمناً مذڪور موجود
 آهي . جهڙوڪ : مخدوم آدم نوري صديقي مالڪي يمانِي
 (بن عبدالاحد بن عبدالرحمان بن عبدالباقي بن محمد بن
 احمد بن آدم بن عبدالهادي بن محسن بن علي بن محمد بن
 عبدالخالق بن محمد بن عبدالهادي بن عبدالباري) هن پوئين لاءِ
 لکيل آهي : بملڪ ڪچه، رفت درسال ۱۷۴۱ هـ و برادرش عبدالخالق
 پيش سلطان محمود غزنوي بگجرات رفت، بود - شيخ سڌاتورو -
 شاه حاجي فقيرالله علوي شڪارپوري - شيخ عبدالحي نوشهري -
 خواجہ محمد حسن لنواري (تولد ۱۲۳۵ هـ) - شيخ ابوالقاسم
 نقشبندي - شيخ ابراهيم رهزائي - سيد فتح محمد - شيخ
 انس مخدوم صابر ولهاري - مخدوم فيض الله و مخدوم محمد

اشرف (پسران مخدوم آدم) خواجہ ابوالمساکین محمد
 (المتوفی ۱۱۴۹ ھ - قبر متصل دروازہ حجرہ ام المومنین
 خدیجۃ الکبریٰ رضہ بر دست راست - مکہ معظمہ) بن مخدوم
 محمد اشرف - خواجہ حاجی محمد روشن پسر محمد اشرف (بعد
 ازین ہیچ اولاد نماند . از مخدوم فیض اللہ یک دختر بی بی
 اسماء بود کہ از او اولاد باقی ماند) - شیخ حافظ ابوالقاسم (کہ
 از اولاد ایشان بود . اولاًً طریقہ سہروردیہ را اختیار کرد بعد
 بہ طریقہ آبائی نقشبندیہ آمد) علامہ مخدوم عبدالباقی متعالوی .
 مخدوم محمد ہاشم (کیس ہاشم فقیہ لکیو ویو آہی - حضرت
 ابوالمساکین ۴ مخدوم محمد ہاشم جی وچ ہر اختلاف ہو) -
 حاجی عبداللطیف نقشبندی معروف بہ پنجابی (مرید خواجہ فیض اللہ
 فرزند مخدوم آدم) - حافظ ابوالقاسم بن ابراہیم - مولوی محمد
 صادق (صاحب مدرسہ و مرید سید عبداللطیف و داماد خواجہ
 محمد اشرف . بعد وفات از پائین حضرت مخدوم دفن شد)
 خواجہ محمد عیسیٰ دشتی - حافظ عبدالملک مشہور بہ سائینڈنو
 خواجہ محمود مجذوب - برہان کاکی مجذوب - حافظ صدرالدین -
 حافظ کبیر - میر بچار ٹالپور - شیخ محمد عابد منڈی مدنی
 محدث - مجذوب ساہڑ - شیخ حامد - حاجی ابو طالب اکھمی
 شیخ محمد صالح کھڑائی - شیخ سیف الدین - شیخ حافظ طاہر -
 کمال محمد مجذوب - شیخ محمود مجذوب ہالائی - شیخ
 مومن - شیخ الیاس -

۳۰۔ الجواهر البدایع : میان بلال . تالیف ۱۲۲۱ ھ . عن

۾ مخدم محمد زمان ۽ محبوب الصمد جو احوال آهي .

۳۱- رساله مخدم گرھوڙي : مرغوب الاحباب ۾ هن جو حوالو آهي . ڪتاب خواجه محمد زمان جي احوال ۽ تعريف ۾ آهي .

۳۲- مقال الضمان : خواجه محمد سعيد . تاليف ۳ . ۱۳۰۵ هـ . هن ۾ شاه مدنيءَ جو احوال آهي .

۳۳- فتح الفضل : مخدم عبدالرحيم گرھوڙي (۱۱۵۲ - ۱۱۹۲ هـ) . خواجه محمد زمان جا اقوال گڏ ڪيا ويا آهن ، جيڪي اصل سنڌيءَ ۾ هئا ليڪن مخدم انهن جو عربيءَ ۾ ترجمو ڪيو . هن جو شرح 'ورد محمدي' جي نالي سان خواجه گل محمد ڪيو .

۳۴- ورد هڪهدي : از خواجه گل محمد . فتح الفضل جو شرح . هنجو حوالو فردوس العارفين ۾ آيل آهي .

۵- مخدم نوح هالائي تي هوان

مخدم نوح هالائي عليه رحمة (۹۱۱-۹۹۸ هـ) جي حالات تعليمات ۽ اولاد جي سلسلي ۾ هيٺيون مواد پاڻوڻ موجود آهي :

۳۵- رساله ملا خيالي : ملا حسين خيالي . دليل الذاڪرين ۾ هنجو حوالو آيو آهي . ملا حسين غالباً مخدم نوح جو معاصر هو ڇاڪاڻ ته ڪئي ڪئي روايتون مڌيون مخدم جي زبانيءَ بيان ڪري ٿو (مخدم معظم فرمودند ۰۰۰) . هنجوس مخدم عليه رحمة جي سوانح تي ڪافي مواد موجود آهي .

۳۶- رسالہ بہاء الدین دلق پوئش : هي مؤلف مخدوم نوح جو خاص مرید هو۔ رسالي ۾ مخدوم جي سوانح ۽ اقوال جمع ڪيا اٿس۔ دليل الذاڪرين واري هن تان روايتون نقل ڪيون آهن۔ بهاء الدین ابتدا ۾ حضرت بهاء الدین ملتانيءَ جي خاندان جو مرید هو بعد ۾ درويش جمع جاري جي وساطت سان مخدوم نوح جو مرید ٿيو ۽ باقي چمار مرشد جي خدمت ۾ ختم ڪيائين۔ مخدوم جي فرزندن جو استاد هو۔ قرآن حديث فقه ۽ تصوف تي ڪيئي رسالا لکيائين جيڪي هن وقت ڪونه ٿا ملن۔ دلق پوئش جي قبر مڪليءَ تي پير آسات جي ڀرسان آهي۔

۳۷- رسالہ فتاویٰ : مخدوم فتح محمد (مخدوم نوح جو پوٽو)۔ ڪتاب ٽن جلدن (۱-۸۳۲-۲-۸۹۲-۳-۷۲۰) ۾ آهي۔ ڪتاب جي تاليف جو سال (فتوحات سنڌي ۱۰۱۹ هـ) مان نڪري ٿو۔ مؤلف شاعر هو ۽ فقير تخلص هيس۔ سراج العارفين جي روايت آهي ته : مخدوم پنهنجي هن پوٽي سان تصوف تي گفتگو ڪندو هو۔ پهرين جلد جي ۶۵۸ صفحي کان مخدوم نوح جي سوانح شروع ٿي ٿي۔ هي ڪتاب مخدوم محمد زمان صاحب جي ڪتب خاني ۾ آهي۔ 'تحفة المریدین فی مناجات مخدوم المرشدین' جي نالي سان 'نورنامہ' جي طرز تي انهيءَ ڪتاب جو سنڌي نظم ۾ ترجمو آهي، جنهنڪي نامعلوم شاعر ۲۵ جمادي الاول ۱۲۸۸ هـ جو نظم ڪرڻ شروع ڪيو۔ اول آخر ناقص آهي جنهنڪري شاعر جي نالي جو پتو نٿو پوي۔

جمله ۴۳۲ صفحا آهن . ڪتاب جو نسخو مخدوم محمد زسان صاحب وٽ آهي .

۳۸- دليل الذاڪرين : حاجي پهنور . تاليف ۱۳ رمضان ۱۱۰۶ هـ . مخدوم محمد زسان اول (۱۰۵۰-۱۱۱۷ هـ) جي زماني ۾ تاليف ٿيو . ڪيترن معاصر مشائخن جو مذڪور ڪتاب ۾ اچي ويو آهي . ڪتاب هن ڪري پڻ اهم آهي جو انهيءَ دور جي معاشري ۽ سماجي خواه سياسي صورت حال جا ڪيترا واقعا ملن ٿا . بزرگن جي باهمي صحبت ۽ رهائڻ جا مناظر منجهس موجود آهن . ڪيترن بزرگن جي ذاتي ڪردار ۽ شخصيت تي روشني پوي ٿي . سنڌ جي ڪيترن تاريخي جاين ۽ آثارن جو حال اچي ويو آهي . مثلاً : جامع خسروي ناهه ڳوٺ واري ۽ ٺٽي جي مسجدن مان جامع فرخ مسجد جامع خواجہ شمشاد ۽ مسجد قمري جو بار بار ذڪر آيو آهي .

هيٺين مشائخن جو ضمناً احوال آيو آهي : ميان رڪن الدين - مخدوم جعفر بوبڪاڻي - سيد ساجن متعلوي - سيد رڪن الدين متعلوي - سيد عبدالله متعلوي (مخدوم صاحب جو نياڻو) - ساهڙ لنجار - حضرت يحيى ولد مخدوم اسماعيل سومرو - علامہ حضرت يار محمد ساکن درٻيلو - درويش محمود بوبڪاڻي - سيد عبدالرحمان - پرڪيو ڪاتيار (ڪم در جوار مخدوم جمع برڪوه مڪلي خوابيده است) عثمان عصار - مخدوم بلال - سيد هيدر

مجنوب وهيو - مخدوم حامد اگهي - سيد علي شيرازي - مخدوم
 ابراهيم بن مخدوم معزالدين - شاه خيرالدين بکري - شيخ محمود
 ولد صديقي فخرپو (عالم روزگار) - نوح ولد هوتي کبير - شيخ
 عالي تتوي - مولانا عبدالغفور بن مخدوم ناصر - درويش دائود
 بصير - ميرڻ کاتيار - سيد جعفر بکري - حسين ٺهيم ساکن
 بکيرا - شيخ حمزوع شيخ محمود ولدان صديق فخرپو - شاه اسماعيل
 بخاري - درويش يحيى راتيو - سيد نصيرالدين - حضرت هاشم ابن
 حضرت حماد - درويش ابوبکر هوتي - درويش امين ڳوٺ
 ککري - مولانا يوسف فقيه - ملا سائيندڙو .

ڪتاب ۾ چار باب آهن ، پهريون باب خانداني بزرگن جي
 احوال ۾ ۽ باقي ٽي باب مخدوم نوح ۽ سندس معاصر مشائخن
 تي لکيا ويا آهن .

۳۹- **ڪوٽس فخرپو** : مؤلف غالباً حاجي يعقوب . ڪتاب چئن
 بابن (ڪوٽس) تي مشتمل آهي . جن ۾ دستوري طرح مخدوم نوح جي
 سوانح سان گڏ ڪيترن ٻين مشائخن جي حياتي جا پهلو پڻ اچي
 ويا آهن . تصوف خواه تاريخ تي مفيد معلومات ملي ٿي . اهي
 اُوراد ۽ وظائف پڻ ڏنا ويا آهن جيڪي مخدوم نوح پڙهندو
 هو . مخدوم علي رحمة جي وڏي ڏاڏي مخدوم فخرالدين جي نالي
 پٺيان ڪتاب جو نالو ، ڪوٽس فخرپو ، رکيو ويو آهي . ڪتاب
 ' دليل الذاڪرين ' جو ضميمو آهي .

۴۰- **ارشاد الطالبين** : غلام رسول قريشي هالاڻي . مخدوم
 محمد زمان صاحب وٽ ڪتاب موجود آهي . (ڪاتب علي محمد

متعلوي ۳. مجرم ۱۳۰۵ھ) ڪتاب ۾ ۴۷۵ صفحا ۽ ڏهه باب آهن. ڇهين باب ۾ سنڌ جي ۱۶۴ بزرگن جو ذڪر ڪيو ويو آهي. جنهن بعد مخدوم نوح جي سوانح آهي. ۲۱۹ صفحي تي آهي ته: بها الدين دلق پوڻ ذات جو ميمڻ هو. صفحہ ۱۳۰ تي آهي ته: پاڻ ٺٽي جو رهاڪو هو. ڪتاب جو پورو نالو آهي 'دليل الايمان و ارشاد الطالبين'. ٻيو نسخو جان محمد صوفيائي هلائي جي هٿ اڪرين آهي جنهن جي تاريخ ۱۷ مجرم ۱۲۶۵ھ آهي.

۴۱- سراج العارفين: غلام رسول صديقي قريشي هلائي. هي ڪتاب ۱۲۱۵ھ ۾ تاليف ٿيو. مؤلف مخدوم نوح جي اولاد مان هو. پهريون جلد ۲۳۵ صفحن ۾ آهي. ٻيو جلد موجود نه آهي. تصوف جي طريقن ۽ مختلف رمزن بيان ڪرڻ کان علاوه ڪتاب ۾ مخدوم نوح ۽ سندس اولاد خواه سنڌ جي ٻين ڪيترن مشائخن متعلق معلومات موجود آهي. ترخاني مهڊ جا ڪيترا سياسي واقعا منجهس درج آهن جيڪي سنڌ جي تاريخ لاءِ قيمتي وٽ آهن. شاه ڪريم ۽ سندس اولاد متعلق چڱي معلومات آهي. ڪتاب جي ۲۸۷ صفحي تي ملا حسين خيالي جي رسالي جو حوالو ملي ٿو.

۴۱- گنجيلا اوليا: آخوند محمد صالح ولد آخوند ويدو. تاليف ۱۳۴۱ھ. مخدوم محمد زمان خامس (ولادت ۱۲۷۹ھ) جي دور ۾ لکيو ويو. مؤلف لکي ٿو ته: هن ڪيترن قديم ڪتابن تان مواد ورتو آهي. ازانسواءِ آخوند لطف الله عرف ميان

غريب الله ولد آخوند عبدالله، آخوند رحيم ڏني ۽ آخوند جمن جي لکتن مان ٻن فائڊو ورتو اٿس. ڪتاب ۾ مخدوم ۽ سندس ٻيئي فرزندن جو احوال آهي. ۴۸۸ صفحي تي ڪاتب جو نالو محمد عمر نقشبندي لکيل آهي.^۱

۶- گيلاني ساداتن جا تذڪرا

هيٺيان ڪتاب سنڌ جي گيلاني ساداتن ۽ مشائخن جي سلسلي تي آهن :-

۴۲- صديق السبطين : گل محمد. تاليف ۱۳۱۸ هـ. صفحا ۶۸ سائيز 20x30-8. مؤلف جي قول مطابق گيلاني ساداتن جو هي تذڪرو ڪيترن ڪتابن ۽ ملفوظاتن تان مرتب ڪيو ويو آهي. ڪتاب ۾ ٻه باب ۽ ست فصل آهن. تاريخ آهي :
گل محمد مؤلف و ڪاتب

ڪم همين نامه را بفضل خدا

در سن سيزده صد و هژده

ڪرد ڪامل به همت مولا

ڪتاب ۾ هنن بزرگن جو احوال آهي : مخدوم سيد حامد گنج بخش آچي - سيد محمد مڪرم - سيد نقيب سليمان ثاني -

۱ ويجهي زماني ۾ ٻه ڪتاب انهيءَ سلسلي ۾ لکيا ويا آهن :
سفيته النوح (فارسي) تاليف مخدوم غلام حيدر (۱۳۴۴ هـ) ۽
راحت الروح (سنڌي) مولانا دين محمد وفائي. مٿي بيان ڪيل ڪتابن متعلق سموري معلومات جناب مخدوم محمد زمان صاحب جن مهرباني ڪري موڪلي آهي جنهن لاءِ راقم الحروف سندن ٿورائتو آهي.

مخدوم غلام محي الدين گيلاني - پير صالح شاه - سيد عبدالجبار
 ۽ سندس اولاد - سيد غياث الدين - مخدوم سيد ابو جعفر محمد
 مبارڪ - مخدوم شاه مبارڪ عادلپوري - سيد شاه جعفر - مخدوم
 سيد حامد - سيد محب شاه - سيد احمد - سيد باغ علي - مخدوم
 سيد حيدر شاه - سيد شاه جعفر - سيد حيدر شاه ثاني - مخدوم
 سيد شاه جعفر ثالث - سيد محمد شريف - سيد شاه نهال حيدر ۽
 سيد سلطان شاه .

انهن ساداتن کانسواءِ گهوڙڪي جي ساداتن جو مذڪور
 راڻي پور ۽ گمبٽ جي گيلانين جو ذڪر ۽ سيد موسي شاه گيلاني ۽
 شاه عبداللطيف ڀٽائي جو احوال ۽ واقعا - مخدوم سيد شرف الدين -
 محمد صالح - مخدوم سيد سراج الدين ۽ حضرت جمال محمد جا
 تذڪرا موجود آهن .

ڪتاب جو نسخو مولانا غلام مصطفيٰ قاسمي صاحب جن
 وٽ آهي جنهن تان راقم نقل ورتو آهي .

۴۳- انساب سادات گيلاني : هي ڪتاب گيلاني ساداتن
 جي شجرن تي آهي . هن ۾ احوال تمام مختصر ليڪن قيمتي
 آهي . شيخ عبدالقادر سندس اولاد ۽ مختلف شاخن جا مفصل
 شجرا ڏنل آهن . ڪتاب جمادي الثاني ۱۲۹۲ هـ ۾ گل محمد
 بن خليفه امام بخش بن خليفه حافظ گل محمد صاحبن جي
 (گهوڙڪي) واري سيد سيف الدين ابوالفيض محمد عبدالجباري
 الجيلاني ابن سيد موسي ثاني جي لاءِ ڪتابت (از دست) ڪيو.
 ڪتاب ۱۲۷۳ هـ تاءِ جون تاريخون ملن ٿيون جنهن مان

معلوم ٿئي ٿو ته ڪتاب انهيءَ سال کان پوءِ تاليف ٿيو آهي .
سائيز 7x5 . صفحا ۲۳۵ .

هيٺين ڪيلاڻي گهراڻن ۽ سنڌ جي ٻين خانوادن جا نسب
آهن ۽ شيخ عبدالقادر ڪيلاڻي - سيد حسن دهلوي - شاه مبارڪ
عادلپوري - سادات جعفرائي عادلپوري و غوث پوري - سادات
جمالائي عادلپوري - سادات ڪمالائي ۽ اولاد سيد موسيٰ .

خرق پوشي جو سلسلو حضرت شيخ عبدالقادر کان وٺي سيد
موسيٰ تائين - موسيٰ شاهي سجاده نشين جو تذڪرو ۽ سال -
نسب اچ جي ڪيلاڻين جو - گجراتي شاه دولائي ڪيلاڻين
جو - حاتم ۽ بغداد جي ڪيلاڻي سجاده نشين جو سلسلو ۽
تاريخون - نسب ڪولڊ، قريب وزير آباد (پنجاب) جي ڪيلاڻين
جو - نصرپور جي ڪيلاڻين جو - سڌورائي هندي ڪيلاڻين جو -
هجرائي ڪيلاڻين جو - رتوڙي ڪيلاڻين جو - مانيائي پنجابي
ڪيلاڻين جو - احمدآباد گجرات جي ڪيلاڻين جو - اقيس هندي
ڪيلاڻين جو - صاحبن جي لوءِ وارن ڪيلاڻين جو - بغداد جي
ڪيلاڻين جو - گنبت ۽ راڻي پور جي ڪيلاڻين جو - اميرالمومنين
حضرت علي ڪرم الله وجهه جي اولاد جو سلسلو ۽ امامن جا
نسب .

هند ۽ سنڌ جي ٻين هيٺين مشائخن جا نسب ڏنل آهن ۽
خواجہ اجميري - خواجہ بختيار ڪاڪي - خواجہ بهاءُ الدين
نقشبندي بخاري - سيد احمد رفاعي - مخدوم عثمان مرندي

قلندر لعل شهباز - سيد احمد سخني سرور سلطان - امير علي همداني
 سادات اچي بخاري - سادات حسيني رضوي بکري - سيد محمد
 مکی بکري جي اولاد جي مختلف شاخن جا شجرا . مثلاً :
 سيد غلام شاه روهڙي - حيدر حقاني - سيد مير تقی عرف
 نورمولا - سيد جان شاه روهڙي - سادات متعلوي - شاه پڙائي جي
 وفات جي تاريخ :

زد مغز در فراق دگر کرد سينه چاک

شد معو در مراقبه جسم لطيف پاڪ

(۱۱۶۵ هـ)

نسب سادات لڪهلوئي از پير حزب الله تا سيد علي . پير
 پاڪارن جي سلسلي جون تاريخون هن ريت ڏنل آهن :

سيد محمد بقا شهيد ۱۱۹۸ هـ .^۱

سيد محمد راشد . ۱۱۷۰ - ۱۹ رجب^۲ روز جمع وقت طلوع
 شمس ۱۲۳۳ هـ .

سيد صبغت الله ۱۱۹۷ - ۱۲۳۶ هـ .^۳

سيد علي گوهر ۴ رجب جمع ۱۲۳۱ هـ - ۵ ربيع الاول شنبه
 ۱۲۶۸ هـ .^۴

پير حزب الله ۱۸ شوال ۵ شنبه^۵ غروب آفتاب ۱۲۵۸ - شهر
 محرم ۱۳۰۸ هـ .

انهي بعد هي نسب آهن : مائيلائي سيد - مير معصوم

^۱ تولد غره شعبان ۱۱۳۵ هـ .^۲ شعبان غره - ؟^۳ ۵ رمضان

^۴ ۱۱ جمادى الاول چنبر ۱۲۶۳ هـ .^۵ شنبه ؟ وفات ۴ محرم خمس
 وقت پکواس باقي مانده .

بکري - شيخ شهاب الدين سهروردي - مولانا جلال الدين رومي -
 مخدوم نوح هالائي - حضرت غوث بهاء الحق ملتاني - شيخ فريد
 گنج شکر - امام رباني - پير غلام محي الدين سرهندي شکارپوري -
 میان قبول محمد درازاي تا میان غوث بخش متوفي ۱۲۷۶ھ -
 بي بي راستي پاک دامن والده ابو الفتح رکن الدين ملتاني -
 شيخ حميد الدين حاکم قریشي ساکن مؤ شريف - شيخ بديع الدين
 مدار مکن پور - شرف الدين بو علي قلندر - مظهر جان جانان -
 شيخ جمال درويش - فهرست چهارده خانوادگان تصوف -
 سلسل طريقت قادريه تا سلطان باهو - نقشبنديه تا شاه غلام
 علي دهلوي - چشتيه تا خواجہ سليمان تونسوي - سهروردي تا
 مخدوم جهانيان جهان گشت - سلسل مداريه - سلسل قلندريه
 سلسل شطاريه .

۷- مشائخ کهڑا

تعلقي گنمبت ۾ کهڑن جو قديم شهر آهي جنهن جا مشائخ
 مشهور آهن . انهن بزرگن منجهان هڪ بزرگ 'جام جهان نما'
 نالي هڪ تاريخ تاليف ڪئي آهي جنهنجو نسخو موجوده سجاده
 نشين وٽ آهي . انهيءَ تاريخ تان هيٺيون ڪتاب مرتب ڪيو
 ويو آهي .

۴۴- تذڪره مخاڏيم کهڑا : مخدوم اله بخش بن مخدوم
 محمد عاقل کهڑو . منجهس هيٺين بزرگن جو ذڪر آهي :
 مخدوم اسدالله (۹۶۶ھ) - مخدوم جلال الدين (۱۰۲۷ھ)
 مخدوم يحيي (۱۰۳۱ھ) مؤلف اساس المصلي و رساله توحيد -

129463

مخدوم عبدالخالق (۱۰۶۲ھ) - مخدوم محمد عاقل (۱۰۹۲ھ)
 مخدوم محمد (۱۱۲۲ھ) - مخدوم عبدالرحمان شهيد (۱۱۳۵ھ)
 هن کي ڪلهوڙن جي ڪاردارن شهيد ڪيو. - مخدوم محمدي
 (۱۱۷۱ھ) - مخدوم احمدي (۱۲۰۳) - مخدوم عبدالخالق
 (۱۲۶۸ھ) - مخدوم محمد عاقل عرف مخدوم پير محمد
 (۱۲۹۳ھ) - مخدوم عبدالخالق عرف مخدوم دين محمد
 (۱۳۲۶ھ) - مخدوم محمد عاقل عرف مخدوم نيڪ محمد
 (۱۳۳۷ھ) .

مٿين بزرگن کان علاوه منڍ جي ڪن ٻين مشائخن جو
 مذڪور به ڪتاب ۾ آهي مثلاً: قلندر لال شهباز - شاه فضل الله
 سرهندي مجددي - مخدوم محمد هاشم ٺٽوي - سيد موسيٰ
 شاه (لوء صاحبان) - شاه جاڙيو - نور محمد ڪلهوڙو - شاه
 لطيف - مخدوم عبدالرسول معروف به مخدوم محمد اسماعيل
 پريان لوڻي (متوفي ۱۱۷۴ھ) هن بزرگ جي مفصل سوانح
 ڏنل آهي .

اهوئي تذڪرو راوي آهي ته: شاه لطيف ڪهڙن جي ٻاهران
 اچي منزل انداز ٿيو. مخدوم محمدي دعوت ڏياري موڪليس.
 شاه بيت لکي موڪليو:

اڄ نه آيس آءُ ، صبح ايندس سڀرهن ،
 توتي جنهنجو ناهي ، سوکڻي ٻار ڪٿين جا .

شاه لاءِ مشهور آهي ته: پڙهيل نه هو اليڪن تذڪري جو

مؤلف لکي ٿو: - 'شاه صاحب اين بيت سنڌي، نوشته فرستادند -'
 ڪتاب ۾ حيدرآباد ۽ خيرپور جي ٽالپرن جا حالات ۽ واقعا -
 پير محمد راشد روضي واري جو مفصل احوال - راڻي پوري
 ساداتن جي ڏاڏن محمد شاه ۽ احمد شاه جو ڪلهوڙن جي ڏينهن
 ۾ بغداد کان سنڌ ۾ اچڻ - درازن جي قبول محمد ۽ سچل سرمست
 جو احوال ۽ پير صبغت الله شاه جي سوانحي واقعات کان
 علاوه سنڌ جا ٻيا به ڪيترا اهم سياسي حالات ڏنا ويا آهن .

۸- سادات متعلوي

مٿياري ساداتن جي سلسلي ۾ هيٺيان ڪتاب معروف آهن
 جن منجهان بيان العارفين ۽ هڪ اڌ ٻئي ڪتاب کان سواءِ باقي
 ڪتاب راقم جي نظر منجهان ڪونه گذريا آهن -

۴۵- بيان العارفين : هي ڪتاب فارسيءَ ۾ محمد رضا بن
 عبد الواسع عرف ميردريائي بن داروغه، ڪيهر رجب ۱۰۳۸ هـ ۾ لکيو.
 فارسي متن جو هڪ نسخو مرحوم ڊاڪٽر دائود پوٽي ۱۹۳۵ع
 ۾ ڏڙي جي حڪيم سيد احمد شاه وٽ ڏٺو، جيڪو خبر نه
 هن وقت ڪٿي آهي. ڪتاب ۾ هڪ مقدمو ست باب ۽ هڪ
 خاتمو آهي. ست باب يارهن فصلن ۾ وراهيل آهن. جن ۾
 شاه ڪريم جي سوانح، ملفوظات، اوراد ۽ وقت جي
 مشائخن جا تذڪرا اچي وڃن ٿا. شاه ڪريم جا سنڌي بيت
 ۽ قاضي قاضن جا ست بيت، جنکي سنڌي شاعريءَ جو اساس
 سمجهيو وڃي ٿو، هن ئي ڪتاب مان مليا آهن. ڪتاب ۾

هيٺين سنڌي بزرگن جو ذڪر ٿيل آهي: سيد ابراهيم پيرپرڏيهي -
 سيد ابراهيم بن سيد يوسف بکري - شيخ ابراهيم رکن پوري -
 ملا ابو بکر بن بايزيد سونڊوي - مخدوم آجب لانگاه بن
 صدو لانگاه نصر پوري - مخدوم احمد هوٽي لاڪو - شيخ احمد
 رونجهو - مخدوم آچر ٺٽوي - مخدوم آدم سميجو - مخدوم اسماعيل
 سومرو اگهم ڪوٽي - مخدوم بادو ناهيائي - مخدوم بلال -
 بهاء الدين گودڙيو ٺٽوي - شيخ پريڪيو ڪاتيار - درويش هلي
 سميجو - پنيو سهارڙ - مخدوم جعفر بوبڪائي - جوڻو فقير ٻٽورائي
 درويش چرڪس ونگائي - مخدوم حسن دائرائي - قاضي حسن
 هٿرائي - شيخ حسين گاهوٽي - درويش حسين سهارڙوي - سيد
 حيدر سنائي - درويش داؤد ٺٽوي - درويش راڄو دل - رکن الدين
 ولد رتو - حاجي سورو دڙائي - مخدوم ساعر انڙ پوري - درويش
 سليمان اگهم ڪوٽي - صابو سومرو هٿرائي - صالح ڪڪرالوي -
 صدو لانگاه - مخدوم صدر الدين راوڻي چانڀهائي - مخدوم ضياء الدين
 شيخ طلحہ ٺٽوي - سيد عبدالحميد ٺٽوي - مخدوم عبدالرشيد
 بصير - مخدوم عبدالعزيز ڏاڏائي - مخدوم عثمان - مخدوم عربي
 هالائي - سيد علي ثاني ٺٽوي - عمر بودايو اگهم ڪوٽي - شيخ عيسيٰ -
 عيسيٰ لنگوٽيو ٺٽوي - قاضي قاضن - قاسم ڪوري هالائي - درويش
 قطب - لدو بهار - پير لاڪو بڪارائي - شيخ محمد بن هوٽي
 لالو - شيخ مemon ڏنڊي جو ويٺل - مهراڻ نهرپو - ميرن ڪاتيار
 درويش موسو جوڻ - سيد مراد شيرازي ٺٽوي - مخدوم نجم -
 مخدوم نوح هالائي - هوٽي اگهمي - هوٽي لاڏو - مخدوم يعقوب

پليجو ناري ڳوٺ وارو - سيد يوسف بکري .^۱

بيان العارفين جو هڪ منظوم سنڌي ترجمو پڻ موجود آهي، جيڪو 8x5 سائيز جي ۲۷۷ صفحن تي مشتمل آهي. خطي نسخو خميس ڏينهن ۴ ربيع الاول ۱۲۴۴ھ، جو سيد غلام شاه ولد سيد احمد شاه (ڪاتب) لکي پورو ڪيو. ڪتاب جي ابتدا ۾ هي بيت آهن :

هو مصنف هن رسالي جو موجدن منجا
صاحب فاضل فضل جو، ڪامل ڪمالا
جڏهن جوڙيو رسالو فارسي، سنڌو سلوڪا
نالو هڪدم تنهنجو پٽ واسع لکن ٿا
عرف هير درياڻي، پوٽو داروغو ڪهرياء
ساکن شهر ٺٽي ۾، ڪري گذارنا
تہ رسالو فارسي ڪنو تصنيفا
... ..

جڏهن هي رسالو هو ٿيو تما ماؤ
تڏهن بيان العارفين رکيا تنهنجو ناؤ
هڪڙو مقدمو ۽ خاتمو ۽ ست باب هوا
فصل چوڏهن تنهن ۾ جوڙيا هوا جمعا
سي سڀ واڻي فارسي ۾ هوا موجودا
تا هو رسالو ڪيتر ئي مدت مد يداء

^۱ هي فهرست ڊاڪٽر دائود پوٽي مرحوم جي ڇپايل ايڊيشن (۱۹۳۷ع) تان ورتي وئي آهي.

جا سي هڪڙو هزار پن ساڌا ڪروڙن وره گذريا
 حجرت ڪي حبيب جي نبي نور هدي
 تها پوءِ هي رسالو فارسي هت آيو هو فقير ڪا
 جو رهي پڇ جي شهر ۾ ساڪن مڪونتا

تان جڏهن هي رسالو ٿيو سنڌي، فارسي ۽ تا
 تن ٻارهن ساڌا وره هئا گذريا
 حجرت حبيب جي محمد مقتدا
 سو هو مهينو ربيع الاول جو پهرين تاريخا
 ڏينهن اڱاري سو هو ايڪي شمارا
 ٿيو شهر پڇ ۾ توڙئون تصنيفا
 عبدالرحمان بن همدان ڪو سنڌي
 جو معيا

سوره باب ته ۾ ڪٿاءِ جوڙيندي ويرا
 نالو 'بيان العارفين' سندس اصلي مثالا
 ست آپ ست ٻيون ۽ عرش ڪرم سور ه
 سڀ ٿيا

مون پڻ باب تيلاه ۾ سورهن سي ڪيا²

۱ ذات جو ڪاٺ پائين هو.

۲ ۱۲۹۳ هـ ۾ مخدوم الصمد بن حاجي مقيم نورنگ هوئي سنڌي ٿر ۾
 انجو اختصار ڪري مطبع سرغوب هردنار ۾ ڇپايو جنهن تان مرزا
 قليچ بيگ ۱۹۰۴ع ۾ 'رساله ڪريمي' مرتب ڪيو. ۱۳۷۷ هـ دائود هوي
 مرحوم فارس متن ڪي سامهن رکي شاه ڪريم جي بهتن جي
 جديد طرز تي تصحيح ڪري شاه ڪريم (۲۰ شعبان ۱۳۴۴ - آچر رات
 ۷ ذوالقعدة ۱۳۲۲ هـ) جي سوالح سميت شايع ڪيو.

اهي سورهن باب مختلف عنوانن ۾ آهن، جن جو تفصيل ڪتاب ۾ مٿين شعرن کان پوءِ ڏنو ويو آهي. پهرين جلد ۾ - جيڪو جمع، ۲۰ ربيع الاول ۱۲۱۳ هـ، جو ختم ٿيو - يارهن باب آهن. باقي ۵ باب ٻي جلد ۾ آهن جيڪو ۲۷۸ صفحن کان. ۴ صفحن تائين آهي. مترجم پنهنجو نالو هيٺين شعر ۾ به آندو آهي :

الهي عبدالرحمان کي مرهي تون مولا

سان سڀني مومنن، جي امٽي احمد جا

۴۶- مناقب غوثيم : مشتاق متعلوي .

۴۷- مناقب السادات : قاضي هدايت الله بن ميان محمود بن ميان سعيد متعلوي . تاليف ۱۳۱۵ هـ .

۴۸- ڪواڪب السعادات : مشتاق متعلوي .

۴۹- لطائف لطيفي : مير عبدالحسين سانگي . تاليف ۱۳۰۵ هـ .

خانداني پس منظر ۾ شاه عبداللطيف ڀٽائيءَ جي هيءَ پهرين سوانح آهي جنهن کي مير صاحب فارسيءَ ۾ مرتب ڪيو . ابتدا ۾ ديپاڇو - حمد - نسب نامو - متعلوي ساداتن جو سنڌ ۾ اچڻ ۽ ملسلم پوري مردي تي ۲۱ فلسفيڪي صفحا لکيا ويا آهن . جنهن بعد شاه لطيف جي سوانح - آغاز دامتان - جي عنوان سان شروع ٿئي ٿي جنهن ۾ ۳۶ حڪايتن جي ذريعي شاه صاحب جي احوال کي روشن ڪندي هيٺيان مطالب بيان ڪيا ويا آهن .

- ۱- روضي جي تعمير - ميان نور محمد جي مخالفت - زهر ڏيڻ جو واقعو - زهريلي معجون درياھ ۾ وجهي پاڻي پيڻ - سجاده نشينن جي معزولي ۽ سيد محمد صلاح جي اولاد کي سجاده ڪريمي ۽ تي مقرر ڪرڻ .
- ۲- احوال آبادي مڪان پٽ شريف - مخدوم پنج پڳڻي جو اتاهون لانگهائو ٿيڻ ۽ ٺٺول ڪرڻ - شاه صاحب جو انهيءَ مان نيڪ فال وٺڻ .
- ۳- هڪ مسافر پارس پٿر ڏنو جنهن کي قبول نه ڪيو ويو .
- ۴- سيد حبيب شاه جي وفات ۽ پٽ جو احوال .
- ۵- مخدوم پنج پڳڻي جي بدسلوڪي - شاه لطيف جي فقيرن سان جهيڙو ۽ نتيجو .
- ۶- ملن جا سوال ۽ شاه جا جواب .
- ۷- معاش ۽ انهيءَ متعلق شاه جا فرمودا - نانيءَ ۽ سڻي سپڙ ڏانهن سفر .
- ۸- شادي ۽ ميرزا مغل بيگ جو دل قوم هٿان خاتمو .
- ۹- ميان نور محمد جي دعوت - آدمخوڙ گهوڙي موڪلڻ .
- ۱۰- شه مير شاه جو هڪ هندوءَ کي زوريءَ مسلمان ڪرڻ ۽ شاه جو ڪيس ڇڏائڻ - رضا رغبت سان هندوءَ جو وري مسلمان ٿيڻ .
- ۱۱- حضرت شاه صاحب جن جا عجيب و غريب يارهن نڪتا .

۱۲ - میان نور محمد جو گلان سان نکاح - غلام شاه جو پیدا ٿيڻ .

۱۳ - متفرقات - مٿيارين جو آباد ٿيڻ - احوال مخدموم عربي - شاه جا متفرق حالات - مثالي نڪتا .

۱۴ - مخدموم هاشم ٺٺويءَ جو ساز سرود کان منع ڪرڻ - ڪي بي مثال نڪتا .

۱۵ - دهليءَ جي راڳيندڙن جو شاه جي خدمت ۾ حاضر ٿيڻ - رسالي جي مرڻ جي ترتيب - ڪي واقعا ۽ ڪرامتون .

۱۶ - متعلوي ساداتن جا حالات - منتشر ٿيڻ - شاه ڪريم جو بلڙي وڃڻ - مٿياري ساداتن مان سيد لطف علي شاه ثاني

جي شادي - بي بي لعل جو احوال - پٽ تي اچڻ وڃڻ - پائڻ جي مخالفت - مخدموم پنج پڳڻي جي چرچ .

۱۷ - محبوب حقيقي جي وصال ۾ شادي رنڊڪ آهي - وصال حقيقيءَ کان اڳ شاديءَ جي منع - شاه ڪريم جو احوال .

۱۸ - ڪربلا معلوي ڏانهن لاڙو ۽ سُر ڪيڏاري جي تصنيف (؟) - فقيرن کي ماتم (؟) ڪرڻ جو حڪم .

۱۹ - حضرت شاه جي پوشاڪ ۽ ٻيون نشانيون جيڪي مؤلف پاڻ ڏنيون - جن ۾ لباس جتي ۽ ڪشتي وغيره کان

علاوه حمائل شريف مثنوي مولانا روم ۽ هڪ رسالو پنهنجي ڏاڏي شاه ڪريم جي احوال ۾ جنهن تي سيد محمد

صلاح جي دستخط ۾ لکيل هو - حرره الفقير محمد صلاح بارشاد حضرت قطب الوقت مرشدي مير صاحب حضرت عبداللطيف

جيوسلم الله تعاليٰ - ڪن بيتن جي ماهيت ۽ شان نزول -
راڳيندڙن جو دهلي ۽ مان اچڻ ، بزمان ميان نور محمد عباسي
۽ انهن جي سچي حقيقت - حاضري ۽ جي خدمتگار جي وفات .

۲- ۲. روايتون هالن واري ڪتاب مان ورتل جيڪو
ڪنهن هالائي سجاده نشين جو تاليف ٿيل هو - جنهن ۾ لکيل
هو ته شاه لطيف کي مرشديءَ جو درجو مليل نه هو - مندر سواءِ
مخدوم نوح جي ٻيو ڪوبه انهيءَ درجي تي فائز نه هو .

۲۱- جيسلمير جي سياحت - آتھن جون عورتون .

۲۲- يارهن نڪتا - انهن جو تفصيل ۽ شرح .

۲۳- جنت فقير جي ڳالھ - شاه جو بيت ٻڌي ترڪ اختيار

ڪري جابلو غار ۾ ويهي رهڻ .

۲۴- وڏيري قلندر شوري جي روايت ڀٽ جي ابتدائي صورت

حال متعلق .

۲۵- حاجي علي عرف تمر فقير جو احوال .

۲۶- ۲۶- چم نقل آخوند احمد هالائي کان ٻڌل - مخدوم پنج

پگڻي جي چوڻ تي مخدوم عبدالرؤف ڀٽيءَ زهر مان رتل هڪ

عيا شاه صاحب ڏانهن موڪلي . وغيره وغيره .

۲۷- شاه صاحب جي گهوڙيءَ جو قصو - روضي مبارڪ جي

ٺهرائڻ ۽ خرچ ڪرڻ لاءِ ميان غلام شاه جو ارادو - ساداتن

جو وقت جي حاڪمن وٽ قدر ۽ عزت - ٽالپرن جو خرچ - روضي

۽ درگاه جي مسئلن ۽ عمارتن مٿان .

۲۸- شاه جو ٿر ڏانهن سفر ڪرڻ - مخدوم صابر واهاريءَ

جو وٽن اچڻ - تحفة الڪرام مان شاه ۽ ڀٽ جو احوال - ڪي
پيا نقل ۽ ڪن بيتن جو شان نزول .

۲۹ - شاه جي (۲۹) فقيرن جا نالا ۽ انهن جو حال :- ميان
نور محمد والي والا - ڀاڻس ميان محمد - ميان احمد - ميان
محمد عالم ڏياڻو (شاه صاحب جو ماسات) ميان عبدالواسع
سالارو - سگهڙ فقير ڏيرو - اسماعيل فقير سمو ڀٽپوري - سيد
نهال شاه - اسماعيل فقير ڏيرو - اجن فقير - ڪمال فقير سنريو -
ورو فقير عرف وگند (جنهن لاءِ سر بلاول جي آخري داستان ۾
چند بيت خوش طبعي ۽ خاطر فرمايا اٿئون) نور محمد ابڙو
ساڪن ڪانڙي مڪان - سيد سائين ڏنو - احمد فقير سمو
(سندن چنگڙل گهوڙي ۽ جو سائيس) - محمد رحيم فقير (منشي
خاص) - عمر فقير سهتو - عنايت وسان (سندن ڪچائي جو واڳ
جهلو) - عبدالجميل انڙ (جنهن وٽ مصلو ۽ تسبيح رهندي
هئي . گويا مغلن جي مهاوري ۾ داروغه جا نماز) وهيو فقير
ڪٽائي (وٽس شاه صاحب جا ٻه ڪتا رهندا هئا جن مان
هڪ جو نالو سوتي هو) رحمون فقير بورچي - قاسم فقير (حجامت
ڪندو هو) - بچو فقير ڪٽوري جهلو - سومر فقير خانپوري - (شاه
صاحب وٽ بيعت لاءِ جيڪو آيو ٿي انکي سومر فقير جي حوالي
ڪندا هئا) عارف فقير ٿيڻو (ٽنڊي الهيار جي پاسي جي ماڻهن
کي نماز سيکارڻ تي متعين هو) سائين ڏنو شاه مٽياروي - (شاه
صاحب جو بسترو سندس حوالي هو) عرس فقير سانڌ (ڳاڻڻ جو
داروغو جنهن کي سچو رسالو ياد هو) - سيد نقي فقير سرودي

(پنهنجي سر ۽ سٺي آواز ڪري مشهور هو) - ميان هاشم
 علوي ريجان پوٽو (جنهن کي هزار داستان چيو ٿي ويو) - اٽل
 فقير دهلوي - چئنچل فقير دهلوي (هي ٻئي ڳائڻان هندوستان
 کان آيل هئا) - ولي محمد ولد نور محمد (جنهن شاه صاحب
 جي ميٽ کي تڙ ڏنو) - عيدن رازو بڪري (جنهن مسجد ٺاهي ۽
 پوءِ شاه جو روضو جوڙيائين) .

۳۰ - غلام محمد شاه گدا جي روايت شاه صاحب جي ٻن پيڙن
 متعلق - هڪ جو نڪاح مٿيارين جي موسائي سيد سان ٿيل هو
 جنهن مان ڪيتريون نينگر يون ۽ هڪ پٽ ميان فقير الله شاه
 پيدا ٿيو . پٽ جواني ۽ ۾ فوت ٿيو . ٻي پيڻ مٿيارين جي
 ماماڻي پاڙي جي سيد مان پرڻيل هئي . جنهن لاءِ يقين نه آهي
 ته شاه صاحب جي سڳي پيڻ هئي يا شاه جي مائيلي ڀاءُ سيد
 جمال شاه جي پيڻ هئي .

۳۱ - هلي جي تقسيم جو داستان .

۳۲ - واحد ڏني فقير جي روايت ميان حسين جي زباني -
 جنهن شاه صاحب کي ٽنڊي قيصر خان نظاماڻي ۽ ۾ ڏنو .

۳۳ - بي بي لعل ۽ بي بي حسنا جي روايت . جيڪي سيد
 اسدالله شاه مٿياروي جون ڌيئر هيون ۽ شاه صاحب جي همشيره
 بي بي بتول جي ٻن ٻن جون گهر واريون هيون - مرزا مغل بيگ
 ۽ سندس نياڻي ۽ جو قصو جيڪا شاه صاحب جي نڪاح ۾ آئي -
 هن باب ۾ شاه صاحب جي عادت ۽ روزمره جي زندگي ۽ متعلق
 ڪيئي قصا درج آهن .

۳۴ - شاه جي وفات - قاسم فقير جو ونگ، ولاسي پوڄي سيد جمال شاه کي آڻڻ - باهمي اختلاف .

۳۵ - سنيا سن سان گڏجي نانيءَ وڃڻ - ست نقل جن ۾ شاه جا مختلف واقعا بيان ڪيا ويا آهن .

۳۶ - تماچي فقير ڪچيءَ جو احوال - ٻيا چار نقل جن ۾ شاه جي سوانح متعلق چند واقعا بيان ٿيل آهن .

ڪتاب جي آخر ۾ ڪجهه تاريخون ۽ هڪ خاتمو آهي .

ڪتاب فلسفي سائيز جي ٻن سون صفحن ۾ آهي . هر باب

جي آخر ۾ مؤلف پنهنجي فارسي نظم ڏني آهي . سنڌ جي

تاريخ متعلق ڪو مستند احوال آيل ڪونه آهي . شاه لاءِ

جيڪي روايتون آهن اهي مير صاحب پيرسن ماڻهن کان ٻڌي

قلمبند ڪيون آهن . مير عبدالحسين پهريون سنڌيءَ ۾ انهن

نقن تي مشتمل ، سوانح تيار ڪئي هئي . ميرزا قليچ بيگ

شاه جي حياتيءَ تي جيڪو سنڌي ۽ انگريزي ڪتاب لکيو ،

انهن جو سواد مير عبدالحسين کان ورتل هو . ليڪن انهن

ٻنهي ڪتابن ۾ سڀئي حڪايتون ۽ روايتون اچي نه سگهيون ،

جنهنڪري مير عبدالحسين کي 'لطائف لطيفي' جي نالي سان

موجوده ڪتاب تيار ڪرڻو پيو ، جنهن ۾ هن سموري معلومات

- جيڪا وٽس هئي - آڻي ڇڏي .

مٿيان سڀئي ڪتاب متعلوي ساداتن جي حالات ۾ آهن ، جن

مولوي دين محمد وفائي مرحوم 'لطائف لطيف' هن ڪتاب

جي مدد سان تاليف ڪيو آهي .

منجهن تيرهين ۽ چوڏهين صديءَ جي ڪيترن اهڙن غير سجادي مشائخن ۽ مشاهيرن جو احوال ملي ٿو جيڪو انهن ڪتابن کان سواءِ ٻئي ڪنهن ڪتاب ۾ موجود نه آهي .

۱۱- سادات بڪري رضوي

سيد محمد مڪي بڪري (متوفي ۶۳۴ هـ) ستين صديءَ هجري جي شروعات ۾ بڪر اچي مقيم ٿيو . سندس خاندان بڪر روھڙي ۽ ٺٽي وغيره کان علاوه هندوستان جي ڪيترن شهرن ۾ پڻ آباد ٿي . انهي سلسلي جي هر شاخ جتي لڳي ۽ منجهانس جيڪو سلو ساڻو ٿيو سو نور ۽ عالي نور هو . سوين صاحب دل اهل طريقت شاعر ۽ ڪيترا تصنيفن ۽ تاليفن جا مالڪ ٿيا .

انهيءَ گهراڻي جي احوال ۽ نسب تي ڪيئي ڪتاب سنڌ خواه هند ۾ لکيا ويا آهن ، جن مان انهن چند ڪتابن جو ذڪر هيٺ ڪجي ٿو ، جيڪي راقم جي مطالعي ۾ آيا آهن .

۵۵- تذڪرت السادات: علامه شيخ احمد بن محمود اڪبر آبادي (هند) ۱۱۷۵ هـ . ڪتاب مختصر آهي (11x8 ورق ۳۴ - ستون ۱۵) ابتدا ۾ حضرات امامين ۽ سندن اولاد جو تذڪور ۽ آخر ۾ سيد محمد مڪي جي اولاد جو احوال آهي . زياده تر ڪڙهه ۽ ماڻڪپور (هند) جي شاخن جو ذڪر آهي . ۱ ڪتاب تاريخ ۱۹ بحـرم ۱۳۱۱ هـ

۱ هي ڪتاب ۱۹۴۸ هـ ۾ ڪلڪتي جي سيد محمد ابو يوسف ڏنو ، جيڪو صاحب پهر مرد هو ۽ ڪيترو وقت جناب شيخ (باقي ۳۳ صفح تي)

مطابق ۲ آگسٽ ۱۸۹۳ع جو سيد مظفر حسين (ساڪن ڪوره
سادات ضلع فتحپور نلوه) پنهنجي مامي شاه محمد اسماعيل
سجاده نشين خانقاه ساڪپور جي نسخي تان نقل ڪيو.

۵۶- منبع الانساب : مير معين الحق جهونسي . شاه محمد
مڪي بکري جي احوال ۽ سندس اولاد جي سلسلي ۾ هي مفصل
ڪتاب سيد معين الحق جهونسي بن سيد سلطان شهاب الحق بن
سيد حضرت بندگي شاه محمد ابو جعفر بن حضرت قطب الاقطاب
مخدوم شاه تقي الدين بن حضرت شعبان الملت سيد مرتضيٰ بن
سيد بدر عالم بن سيد صدرالدين بکري بن سيد محمد مڪي
بکري (متوفي ۶۴۴ھ) ذيء تحتيق ۽ محنت سان تاليف
ڪيو . پاڻ جهونسي مان هلي اچي ملتان اچ بکر ۽ روهڙي
۾ ڪيترو وقت ٽڪي ، وقت جي سجادن کان - ڇڪي
سندس پن مائٽ لکندا هئا - تحقيق ڪري سڀني شاخن جا
نسب ناما گڏ ڪيا ۽ احوال هٿ ڪيا .

سيد محمد مڪيءَ تي چارپٽ شيخ شهاب الدين سوروردي

(بقو ص ۳۵)

عبدالمجيد صاحب سنڌيءَ وٽ اچي رهيو . خلافت جي زماني کان سندس
وقف هو . هن حڪيم هو ، سندس خوش ۽ تڙ پاڪستان جي سرڪر
ڪم ڪار خانو ڪڍي ڏئي جنهن ۾ هو صاحب جڙي پوٽن جي تحقيقات
ڪري . سال سوا رهي موٽي ويو ۽ وڃن سان ڏاڪڻي ۾ فوت
سندس دعوا هئي ته هو ڏاڪڻي جي مسلمان ڄڻو پيش ڪيو ۽
حضرت مولانا ابي ڪلام کان نارض ٿي مسلمانن کيس هٿس ملام ٻڌايو
هو . ڪتاب تي مرحوم ۱۳۱۵ع جو نسخو ڪيو .

(۵۳۹-۶۳۲ هـ)^۱ جي نياڻي منجهان ۽ ۴ ۽ ۵ هٿ (سيد شمس ۽
سيد ماه) پڻي گهر مان هئا . پهرين چئن مان سيد صدرالدين ۽
سيد بدرالدين بکر ۾ ڄاوا .

سيد بدرالدين جي نياڻي سيد جلال سرخ جي گهر ۾ آئي ،
جنهن مان اولاد ٿيو ۽ وڌيو . اڄ جا بخاري سادات انهيءَ
بيبيءَ جو نسل آهن .

سيد صدرالدين جو نالو سيد امام الدين ڪنيت سيد علاء الدين
۽ صدرالدين سندس لقب هو . ۱۰ رجب ۶۰۰ هـ ۾ ڄائو . ست
سال نو مهينا زندگي ڪري ۲۱ محرم ۶۶۹ هـ جو فوت ٿيو .

سيد صدرالدين کي چار هٿ ٿيا ، جن مان کيس ڪثير اولاد
ٿيو . سکر روهڙي ٺٽي ۽ هندوستان جون مختلف شاخون سيد
موصوف جي نسل مان هليون آهن .

سيد صدرالدين جي هٿ سيد بدر عالم جو هٿ شعبان الملت
سيد مرتضيٰ هو ، جيڪو جهونسي ۾ وڃي مقيم ٿيو . منبع الانساب
جو مؤلف انهيءَ بزرگ جي اولاد مان آهي .

راقم وٽ برٽش ميوزم جي نسخي (OR226) جو فوٽو
(۲۶۸ ورق) آهي . ڪتاب بهرحال مفيد ۽ مستند آهي .

۵۷- نناجره سادات : سيد قمبر علي رضوي بکري . تاليف
۱۲۶۱ هـ (۸x5 - ورق ۱۱۲) . هي ڪتاب پڻ ساڳي سيد

محمد مڪي بڪري ۽ انجني اولاد جي نسب نامن تي آهي .
 بڪر جي سيد قمبر علي ابن غفران پناه سيد امان علي شاه رضوي
 البڪري تاليف ڪري ۱۱ ربيع الاول ۱۲۶۱ هـ جو پورو ڪيو .
 ترقيم ۾ مؤلف لکي ٿو ته : ٻين ڪتابن کان علاوه هُن ٻن
 رسالن تان - جيڪي سيد نور محمد ولد سيد حافظ غلام حسين
 ۽ سيد بسم الله شاه جي دستخطن ۾ هئا - (غالباً تاليف ۾
 سندن ٿا) مواد حاصل ڪيو .

ڪتاب چئن سخن تي مشتمل آهي جن ۾ جملہ ۴۰ عنوان
 آهن . آخر ۾ سيد جلال سرخ مخدوم لعل شهباز ۽ سيد علي
 لڪعلوي (جد اعليٰ راقم الحروف) جا شجرا ڏنل آهن . ڪتاب
 جي حاشين تي پوءِ جي اولاد جا اضافا آهن .

هن ڪتاب ۾ خاص طرح انهن شاخن جا نسب موجود
 آهن ، جيڪي سنڌ اندر پکڙيون . ڪتاب جو هڪ نسخو مرحوم
 سيد مير الهورائي شاه روهڙي واري وٽ هو ، جنهن تان سيد
 محمد مڪي ۽ سندس پٽن تاءِ جو احوال منهنجي برادر بزرگوار
 پير علي محمد راشدي ۱۹۳۴ع ۾ نقل ڪري ورتو هو ۽ هن
 وقت راقم وٽ موجود آهي . هڪ نسخو ٺٽي ۾ آهي جنهن جي
 آخر ۾ عبارت آهي : بتاريخ بيستم شوال ۱۲۹۸ هـ از مير حيدر
 غلام مرتضيٰ مرتضائي .

هي ڪتاب هر لحاظ کان مستند ۽ قيمتي آهي . منجهانئس
 ڪيترن تاريخي حقيقتن سان گڏ اهو پڻ ظاهر ٿئي ٿو ته :
 راقم الحروف جي جد اعليٰ سيد علي لڪعلوي سيد صدرالدين

جي عقد ۾ پنهنجي نياڻي ڏني هئي ۽ سيد صدرالدين انهيءَ رشتي سبب، سيوهڻ جي قلعي جي قريب رسول پور نالي ڳوٺ ٻڌو، جيڪو پوءِ موضع رفيعان جي نالي سان مشهور ٿيو ۽ سيوهڻ جي پرڳڻي خطي ۾ هو. غالباً اهو آهونئي ڳوٺ آهي جتي سيد مراد شيرازيءَ جو ڏاڏو سيد محمد ۷۸۶ھ ۾ اچي مقيم ٿيو هو. سيد صدرالدين محمد خطيب پنهنجي والد جي حڪم تي موٽي بکر جي ويجهو عالي واهڻ جو ڳوٺ ٻڌائي ان ۾ اچي مقيم ٿيو. سيد صدرالدين کي سيد علي لڪيلوي جي نياڻيءَ مان چار پٽ ۽ ٻه نياڻيون ٿيون:

(۱) سيد خواجہ مخدوم تاج الدين محمد (اول)

(۲) سيد قطب الدين

(۳) سيد جمال الدين

(۴) سيد جمال الدين

(۵) بي بي تاج خاتون

(۶) بي بي حاج خاتون.

خاندان جي ابتدائي احوال ۾ هيٺيون حقيقتون نهايت دلچسپ آهن. مثلاً:

۱- ڪتاب جي ابتدائي ورق تي هڪ رباعي لکيل آهي، جيڪا سيد نبي بخش جي روايت مطابق سيد محمد مڪيءَ جي آهي:

ياد ست مرا اين سخن، از صاحبِ دردی
 مردی نشوي! تانہ کنی خدمتِ مردی
 هرگز نہ کنی خدمت آنکس کہ نکرد است
 در عهدِ جوانی، ادبِ صاحبِ دردی

۲- سيد محمد مڪي جي گهر واري جيڪا شهاب الدين سهرورديءَ جي نياڻي ٿي، ان جو نالو بي بي فاطمه هو. بي بي صاحبه جو مقبرو مٿس جي مقبري جي اولهين ۽ ديوار سان لڳ ٻاهران آهي.

۳- بي بي زينب خاتون سيد احمد بخاريءَ (۴) جي نياڻي، سيد صدرالدين جي گهر ۾ هئي. يعني پهرين سيد علي لڪيلوي جي نياڻي ۽ بي بي هيءَ بيبي. هن بي بي صاحبه جو مدفن سيد محمد جي تربت مان گڏ اولهه کان آهي.

۴- سيد جي مدفن گاه واري زمين کي - مران پني (۴) - سڏيو ٿي ويو.

۵- سيد صدرالدين بکر جي ڀيٽ ۾ جاھ ٺهرائي جنهن کان پوءِ قلعو ٻڌو ويو. (۴)

۶- بکر جو شهر به صدرالدين ٻڌو. (۴)

۱- افسوس آهي جو سيد محمد جي مزار کان سواءِ باقي سڀ نشان مٽجي ويا آهن. راقم الحروف پنهنجي ارادر هزار گوار سان گڏ اهو قبرستان پهريون دفعو ۱۹۲۹ع ۾ ڏٺو. ان وقت ڪيتريون قبرون شڪسته حالت ۾ موجود هيون جيڪي اڄ نابود ٿي چڪيون آهن. ان وقت سيد جي قبر جي لوڙهه واري قديم پٿر جي چئن ڪنارن تي ٻهراڻي خط ۾ نسخ نامو اڪريل هو، جيڪو هن بعد ۾ چواڻي ڪڍج جي پلاسٽر سبب ختم ٿي ويو. تازو مزار ۽ ان جي متعلقات جي مرمت ڪرائي قدامت جي قيمتي آثارن کي مٿس تاريخ جو سخت نقصان ڪيو ويو آهي. محڪم آثار قديمه وارن کي گهرجي ته انهيءَ مزار کي صاف ٺهرائي قديم لوڙهه جي اصل صورت ظاهر ڪرائين.

۷- نصرت خان (برادر سلطان علاءالدين خلجي؟)
 پنهنجي نياڻي سيد بدرالدين کي ڏني .
 ۸- سيد صدرالدين کي ٻن گهرن مان جمل ڏهه پٽ ۽ ٻه
 نياڻيون ٿيون .

۹- سيد بدرالدين سيد محمد مڪي جو وڏو پٽ هو ،
 جنهن هيٺيون سنڌي بيت پڙهيو :

ڪٿئين تان هارئين ، سرين ته وڃين واءِ

پنهي منجهئون هڪڙي ، چڱي نه ٿئي ڪاءِ

۱۰- سيد بدرالدين پنهنجي نياڻي سیده زهرا خاتون سيد
 جلال الدين سرخ بخاريءَ کي ڏني . جنهن مان سيد محمد غوث
 ڄائو ۽ بي بي صاحبہ چم ڪندي فوت ٿي وئي . سيد بدرالدين
 کيس بي بي فاطمہ نالي بي نياڻي ڏني .

۱۱- سيد بدرالدين جي ٻن پٽن (نصرت خان جي ڏهٽن)
 سيد مرتضیٰ ۽ سيد سعدالدين ملتان جي لانگهه سلطانن مان
 سنگ ورتا . سيد مرتضیٰ کي هڪ پٽ ۽ ٻه نياڻيون انهيءَ
 لانگهه بي بيءَ مان ٿيا . سيد مرتضیٰ جي هڪ نياڻي سيد احمد
 كبير بن جلال سرخ بخاريءَ کي ڏني وئي جنهن مان سيد
 جلال جهانيان جهان گشت (۷۰۷ھ) ۽ راجو قتال ڄاوا . اها
 بي بي صاحبہ روهڙيءَ ۾ مدفون آهي .

۱۲- سيد علي لڪهلوئي جي نياڻيءَ مان سيد صدرالدين کي
 جيڪي ٻه نياڻيون (بي بي حاج ۽ بي بي تاج) ٿيون سي ننڍپڻ ۾

۱ اخبار الاخير ۾ پڻ مذڪور آهي ص ۵۹

فوت ٿي ويون . پٽن مان سيد جمال الدين ۽ سيد جمال الدين
لا ولد فوت ٿيا . سيد مخدوم خواجہ بن تاج الدين اول
(سيد مرتضیٰ ولد سيد بدرالدين جي نياڻي) کي ٻه پٽ ٿيا .
سيد ميران ۽ سيد تاج الدين ثاني .

سيد ميران کي چار پٽ ٿيا سيد محمد الدين - سيد صدرالدين -
سيد بهاء الدين - سيد بهرام . انهن جو اولاد بکر ۾ رهيو .

سيد تاج الدين کي ٽي پٽ ٿيا سيد ناصرالدين - سيد نجم الدين
۽ سيد ابوالغيث . انهن جي اولاد مان ڪيترا صاحب طريقت ۽
اهل دل پيدا ٿيا . مثلاً شاه نظام الدين ناصراڻي - حضرت شيخ
سوائي - حضرت شاه عنايت رضوي - حضرت شاه عيسيٰ قتال -
حضرت حيدر حقاني (دفن روھڙي) ۽ حضرت شاه عيسيٰ نوبهار .

سيد ابوالغيث بکر جي قلعي ۾ دفن آهي ، سندس مقبرو موجود
آهي . (احوال دسو تحفة الڪرام ج ۳ ص ۱۲۶)

سيد صدرالدين جي پٽي پٽ سيد قطب الدين کي هڪ پٽ
سيد صغيرالدين هو ، جنهنجي نسل مان ڪي ٿورا سادات ٿيا
جيڪي بکر ۾ رهيا .

مٿين قسم جي قيمتي سواد کان علاوه ڪتاب ۾ دلچسپ
جغرافياڻي معلومات پڻ موجود آهي . مثلاً :

۱۳ - ڪنڊيارو (پرڳڻو درٻيلو) بکر کان سٺ ميلن جي

فاصلي تي هو .

۱۴ - قلعي بکر لاءِ هيٺين حقيقت لکي وئي آهي : ۹۲

طنابون سدور — ۱۵ گز ارتفاع پاڙ کان ڪنڪري تائين —

عرض ۾ ديوار ڪٿي ڇهه گز ۽ ڪٿي گهٽ وڌ — دروازا چار :

۱- دروازو ڪُنن : مابين جنوب و مشرق

۲- دروازو ڪڪري : جانب جنوب

۳- دروازو ڪرڙي : جانب شمال

۴- دروازو نانا : مابين شرق و شمال

— برج ۶۱ — ڪنگرا ۲۵ — طول دروازي ڪُن ڪان

دروازي ڪرڙي تائين ۲۵ طناب — عرض دروازي نانا ڪان

ڪڪريءَ تائين ۲۱ طناب — جنهن وقت همايون بکر جي

سامهون آيو ان وقت سلطان محمود وڏي قلعي جي سامهون پيو

قلعو ننديو حاجي (?) جي نالي سان برپا ڪيو. جيڪو ۱۲۵

طنابون مدور، تري کان ڪنگرن تائين ساڍا ٻارهن گز اڀو ۽

ديوار جو عرض ۴ گز. وڏي قلعي جي مقابل هن قلعي جو

دروازو هو. قلعي ۾ ۲۲ برج هئا. منجهس ۾ باغ جوڙايائين،

جن مان هڪ ستن بيگن ۾ نظرگاهه جي نالي سان ۴ پيو پنجن

بيگن ۾ گذرگاهه جي نالي سان سڏيو ويو.

۱۵- بکر جي قلعي مان ميرگيسوءَ جي اچڻ بعد سادات

نڪتا، جيڪي روهڙيءَ ۾ وڃي . . . سو گهر آباد

ڪري ويٺا.

۱۶- روهڙيءَ جو شهر سيد محمدالدين ٻڌو. لاهري نالي

ٺڪر تي هو جنهن ڪري لاهري (روهڙي) سڏيو ويو ۽

۱ تاريخ معصومي ۾ آهي ته ساداتن کي شاه بيگ ارغون قلعي

مان ڪڍي روهڙيءَ آباد ڪيو.

۱۶ - سيد محمد مڪي جو شجرو ڪتاب ۾ هن ريت ڏنل آهي :
 سيد محمد - بن سيد محمد شجاع - بن سيد ابراهيم -
 بن سيد قاسم - بن سيد زيد - بن جعفر اصغر - بن حمزه - بن
 امير هارون - بن عقيل - بن اسماعيل - بن امام جعفر ثاني - بن
 امام علي نقي - بن امام محمد تقی - بن امام علي موسیٰ رضا - بن
 امام موسیٰ ڪاظم - بن امام جعفر صادق - بن امام محمد باقر - بن
 امام زين العابدين - بن امام حسن - بن حضرت علي ڪرم الله وجهه .^۲

^۱ روه سنڌي ۽ ۾ ٽڪر ڪي چنبو آهي . ٿي سگهيو ته روه - ڙي مان روه واري آبادي مراد هجي .

^۲ مولانا دين محمد وفائي مرحوم ۱۹۳۵ع کان اڳ قبر جي لوڙهه وارو شجرو پڙهي نقل ڪيو هو . هاڻ لکي ٿو ته : لوڙهه سنگ سرخ جو آهي . ڪتبي جا ڪي اکر مٽجي ويا آهن . هاڻ شجرو هن ريت ڏنو اٿائين :

تعويذ قبر حضرت قطب الاقطاب ، سلطان العارفين ، امير المومنين ،
 سيد محمد مڪي بن سيد شجاع نور الله مضجع بن سيد ابراهيم بن سيد
 قاسم بن سيد زيد بن سيد حمزه بن سيد هارون بن سيد عقيل بن سيد
 اسماعيل بن امير المومنين سيدنا جعفر ثاني بن امام علي نقي بن امام محمد
 تقی بن امام شاه علي موسیٰ رضا بن امام موسیٰ ڪاظم بن امام جعفر
 صادق بن امام محمد باقر بن امام علي زين العابدين بن حضرت امام حسين
 بن حضرت امير المومنين امام المشارق والمغرب ابدالله الغائب بن
 ابي طالب رضي الله تعالى عنهم —

مولانا لکيو آهي ته ڪتبي مان ظاهر ٿئي ٿو (ڏسو صفحہ ۴۶)

۱۲- خاندان راشدي

سنڌ جو معروف روحاني گهراڻو سيد علي لڪلويءَ جي اولاد سان حضرت پير محمد راشد رحمۃ اللہ عليہ جو آهي جيڪو سنڌن نالي پٺيان راشدي سڏجي ٿو. انهي خاندان سنڌ اندر اڻ وسرندي ديني ۽ علمي خدمتون ڪيون آهن. هيٺيان ڪتاب انهيءَ سلسلي متعلق آهن.

۶۱- جامع الفيوضات : از خليفو محمود ڪرڻي وارو.

(۱۲۳۸). حضرت پير سائين محمد راشد روضي ٿڻي (۱۲۳۳ھ) جي ملفوظات آهي، جنهن ۾ هڪ مقدمو هڪ خاتمو ۽ ۲۳ باب آهن. هي ڪتاب معلومات جو وڏو ذخيرو آهي. تيرهين صدي هجري جي سنڌ جو معاشرو منجهانس چٽيءَ ريت معلوم ٿئي ٿو. مدرسا ۽ تعليم، سياسي ۽ سماجي احوال، خدا وارن جا قصا، اصحاب ڪمال جو بيان، حڪيمن ۽ حاڪمن جون ڳالهائون، مطلب ته ڪتاب سراسر هڪ خزانو آهي. ڪتاب جا سنڌ ۾ ڪيئي نسخا موجود آهن. منهنجي برادر بزرگ جناب

(بقوه ص ۴۵)

ته سيد محمد مڪي شيخ شهاب الدين سهرورديءَ جو سڌو سئون ڏهڻو هو. (الوحيد آزاد نمبر ص ۶۱) معلوم ٿئي ٿو ته مولانا ڪتبو هو بهو نقل نه ڪيو آهي ورنه ٻنل اڪرن جي جاءِ تي نقطا ٿئي ها ۽ شيخ شهاب الدين واري عبارت متن ۾ ساڳي طرح لکن ڪهندي هيس.

بهر حال جيڪڏهن اهو ڪتبو دوبارو صاف ڪيو وڃي ته هوند معلوم ڪري سگهيو ته ڪتبو ڪيئن آهي ۽ ڪهڙي زماني جو آهي.

پهر علي محمد راشدي صاحب ، نهايت اعليٰ درجي جو سنڌي ترجمو ڪيو آهي جيڪو راقم الحروف وٽ موجود آهي . ٻين سنڌي ترجمن کان زياده مستند ۽ فصيح آهي . انهيءَ ملفوظات تان پير سائين جن جي مفصل سوانح پڻ پير صاحب تيار ڪئي هئي جيڪا بدقسمتيءَ سبب گهر ٿي وئي . انهن کان بهتر شايد وري ڪڏهن تيار ٿي نه سگهي .

۶۲- **المحبوبية المحمودية** : از خليفو محمود ڪرڻي وارو . هي ڪتاب پير سائين روضي واري جي تعليمات ۽ افڪار متعلق آهي . ڪتاب ۾ تصوف جا ڪيئي نکتا واضح ڪيا ويا آهن .

۶۳- **سراج العاشقين** : خليفو محمد ملوڪ چانڊيو . تاليف ۱۲۴۴ ه . هي خليفو محمود جي ملفوظات سندس سٺين مريد گڏ ڪئي آهي . چوٿاڙ فلسفي جي ۱۲۱ ورقن ۾ آهي ۽ هر صفحي ۾ ۱۳ سٽون آهن .

۶۴- **ملفوظات** : خليفو محمد حسين مهيسر ناڙيوال . پير صاحب روضي ڏٺي ۽ جي ملفوظات آهي ، جيڪا سندن مريد خليفو محمد حسين مرحوم تاليف ڪئي . هيءَ ملفوظات پڻ معلومات سبب بيحد قيمتي آهي .

۶۵- **صاحب ناهو** : خليفو محمد حسين . پير صاحب روضي ڏٺي ۽ جي سوانح تي هي رسالو ۱۲۴۸ ه ۾ لکيو ويو ، جنهن کي خليفو محمود ڪرڻي واري 'المحبوبية المحمودية' ۾ شامل

هڪو آهي .

۶۶- مڪتوبات : هي مڪتوبات پير سائين محمد راشد روضي واري جا آهن، جيڪي پنهنجي مختلف مريدن ۽ دوستن ڏانهن لکيا اٿئون ۽ منجهن تصوف ۽ مذهب جا ڪي ٿي مسئلا ۽ نڪتا بيان ڪيا ويا آهن . ڪتاب جا ڪيئي نسخا سنڌ جي مختلف ڪتب خانن ۾ موجود آهن . ڪتاب ۾ هيٺين ماڻهن ڏانهن خط آهن :-

(۱)	در جواب خليفه محمد حسين
(۲)	سيد مرتضوي علي شاه
(۳)	محمد صالح طالب العلم
(۴)	مير مبارڪ خان ولد مير سهراب خان ٽالپور
(۵)	مخدوم ميان احمد نصر پوري
(۶)	ميان غلام محمد ساکن لڪڙي
(۷)	غلام علي فقير ڪٽياڻ
(۸)	ميان احمد نصر پوري
(۹)	غلام علي فقير ڪٽياڻ
(۱۰)	ميان عبدالمجيد ساکن ديهه، ڪوڪر
(۱۱)	غلام علي فقير ڪٽياڻ
(۱۲)	غلام علي فقير ڪٽياڻ
(۱۳)	در شرح معاني بيت مولانا . بشنواز الخ
(۱۴)	خليفه محمد حسين ساکن ڳوٺ ناڙي
(۱۵)	ميان محمد حسين

- (۱۴) در جواب محمد حسين ساکن کوٹ ناڙي
 (۱۷) ” خليفہ محمد حسين ساکن ناڙي
 (۱۸) ” سيد ميان غلام مرتضیٰ شاه
 (۱۹) ” ميخدوم پير محمد ساکن ڏيپارجا

۶۷۔ حالات ميخدوم محمد اسماعيل پريان لوڙي :
 مؤلف نا معلوم . هي ڪتاب ۱۰۶ صفحن تي آهي . منجهس
 پير سائين محمد راشد جي مرشد حضرت ميخدوم محمد اسماعيل
 پريان لوڙي جا حالات ملفوظات ۽ اقوال جمع ڪيا ويا آهن .
 ڪتاب ۾ ڪيترن معاصر بزرگن ميخدوم صاحب جي دوستن ۽
 خليفن جو ذڪور آهي .

۶۸۔ خزانة المعرفة : از پير سائين علي گوهر شاه (متوفي
 ۱۲۶۳ هـ) . پير سائين محمد صبغت الله شاه (متوفي ۲۴۶ هـ)
 بن پير سائين محمد راشد (متوفي ۱۲۳۳ هـ) بن محمد بقا
 (متوفي ۱۱۹۸ هـ) جي ملفوظات آهي ، جنهنڪي مندان فرزند
 پير علي گوهر ۱۲۵۵ هـ ۾ تاليف ڪيو .

ڪتاب ۾ ۵۶ مقدمو ۽ ۱۷ باب آهن . هر باب ۾ متعداد
 فصل ۽ آخر ۾ خاتمو آهي . فصل ۸ هـ آهن .
 حسب دستور ڪتاب ۾ جا بجا تاريخي سياسي ۽ سماجي
 واقعا موجود آهن . پير صبغت الله شاه ۽ ٻين ڪيترن شاعرن
 جا بيت مثال طور آيل آهن .

۶۹۔ خزانة الاسرار : پير سائين صبغت الله شاه جي ٻارهين

خطن جو مجموعو آهي جنهنڪي پير سائين علي گوهر شاه مرتب
ڪيو آهي . هيٺين ماڻهن جي نالي تي خط آهن :

۱- مير مرزا ٽالپور

۲- مير ولي محمد ٽالپور

۳- خليفو ميان محمد نبي بخش ۽ خليفو ميان بخشعلي .

۴- مير ولي محمد ٽالپور

۵- مير پورو ٽالپور

۶- در حل معاني ابیات محرم راز عارف شيرازي^۱

۷- ميان الهداد ۽ محمد شفيع

۸- خليفو ميان سلطان

۹- خليفو محمد اسماعيل (در انکشاف معنی بيت)

۱۰- سيد مير نور علي شاه لکوي (در حل بيت مشنوي)

۱۱- خليفو ميان اميد علي

۷۰- **ملفوظات** : پير محمد ياسين جهنڊي وارو (پير سائين

جائين وارو) . هيءُ ملفوظات سندن ڀٽ پير هدايت الله مرتب
ڪئي آهي .

۷۱- **تحفتم الاحبابين** : قاضي فتح محمد نظاماڻي تندو قيصر .

۱۳۲۲ هـ . پير رشيدالدين (بيعت ٿئي) جهنڊي واري جي

ملفوظات . فلسفيپ سائيز جي ۳۵۶ صفحن پر آهي . پير جهنڊي

وارن جي ڪتب خاني ۾ جيڪو نسخو آهي ان جو ڪاتب

محمد حسين جمالي آهي جنهن ۲۲ رمضان ۱۳۲۲ هـ جو لکي

پوري ڪئي .

^۱ يعني خواجہ حافظ شيرازي .

۷۲- تلوير القلوب في صراط المطلبوب: از پير ضياء الدين شاه (صاحب العلم خامس) هيء مملفوظات پير رشد الله شاه (خلافت ٲٲي) جي آهي، جنهنڪي سنڌيءَ ۾ سندن فرزند پير ضياءُ الدين شاه مرحوم فلسفيڪيپ سائيز جي ۱۸۹۰ صفحن تي تاليف ڪيو .

۷۳- مملفوظات : حافظ محمد صديق مرحوم پير چونڊي .
پير سائين روضي واري جي مريد حافظ محمد صديق پير چونڊيءَ واري جي مملفوظات آهي .

۷۴- سلسلہ قادريم : ۱۳۲۶ھ از پير علي اصغر شاه بن پير حزب الله شاه بن پير علي گوهر شاه بن پير صفت الله شاه اول .
هي منظوم فارسي ڪتاب بن حصن ۾ آهي . پهريون حصو حضور سرور ڪائنات کان وٺي امام علي موسيٰ رضا جي احوال تائين آهي جنهن جي آخر ۾ (۱۸۳-۲۰۴) پير سائين محمد راشد جي ابن ڏاڏن جو نسب ڏنو ويو آهي .

پيو حصو (۲۱۰-۲۶۷) بزرگن جي سرسري ۽ روايتي حالات ۾ آهي ، اهو حصو ن مڪمل آهي . ڪتاب مصنف جي هٿ اڪرين آهي .

۱۳- متفرق

هن هٿ آهي متفرق ڪتاب ڏيکاري وڃن ٿا جيڪي مختلف بزرگن ۽ مشائخن جي انفرادي احوال ۾ لکيا ويا آهن .
۷۵- اخبار الاخبار للڪتبار : هي ڪتاب مولانا مرحوم حافظ

محمد ابراهيم ڪٿڙهي ياسين واري ڪٽيار عالمن جي حالات ۾ لکيو آهي . ۱۹۶۳ء ۾ ڇاپيو ويو .

۷۶- تحفة ڪريهيه : مولانا قاضي محمد ابراهيم ڪاروڙي . هي ڪتاب علامه عبدالڪريم ڪورائي جي احوال ۾ ۱۹۳۵ء ۾ شايع ٿيو .

۷۷- هڪتوبات : شاه فقير الله علوي قنڌاري شڪار پوري . هن ڪتاب ۾ شاه فقير الله جا سياسي ۽ ديني خط آهن . جيڪي مختلف معاصرن ڏانهن لکيا اٿئون . ڪتاب ڇپيل ۽ عام آهي .

۷۸- قطب الارشاد : شاه فقير الله علوي . شاه صاحب جي پنهنجي تصنيف آهي جنهن ۾ تصوف ۽ دين جا مختلف مسائل بحث هيٺ آندا ويا آهن .

۷۹- هڪتوبات : مخدوم عبدالله نريوارو . ڪنز العبرت جي مصنف هي خط مخدوم عبداللطيف ٽٽويءَ ڏانهن لکيا آهن . ڪتاب خطي آهي .

۸۰- سوانح شاه عثمان فرائي : هي ڪتاب راقم ڪوٺو ڏنو آهي . مولانا غلام مصطفيٰ صاحب قاسمي وٽ نسخو موجود آهي .

۸۱- انتخاب لطائف سير : (تصنيف قاضي جيون) انتخاب از فقير علي مردان اويسي قادري . هن اختصار ۾ اڄ ملتان بهاولپور آبي ۽ اهاوڙي جي مختلف مشائخن جو ذڪر آهي . ڪتاب در اصل سلطان التارڪين (?) جي حالات ۾ آهي ۽ ضمناً ٻين بزرگن جو احوال اچي ويو آهي . واقعات ۾

۱۲۳۰-۱۲۳۵-۱۲۶۱ھ سال ڏنا ويا آهن . تاليف انهيءَ کان پوءِ جي سمجهڻ گهرجي .

۸۲- تذڪرت الانساب: هي رسالو منهنجي برادر بزرگ پير علي محمد راشدي جي هٿ اکرين (۱۲ اڪٽوبر ۱۹۳۲ع) نقل ٿيل آهي . مصنف جو پتو ڪونه آهي . ۵۹ صفحن جي هن مختصر رسالي ۾ ڪيترن مشائخن ۽ قبيلن جا شجرا ڏنل آهن .
مثلاً :

- ۱- مخدوم فيروز قريشي ٺٽوي
- ۲- قاضيان ملاڪاتيار
- ۳- مخدوم نوح هالا
- ۴- بهاءُ الدين ذڪريا ملتاني
- ۵- لاڪيار - لاڪا - لنجار - چنا - ساند - سما
- ۶- اعل شاهباز قلندر
- ۷- مير معصوم بکري
- ۸- لڪياري سادات
- ۹- مٽياري سادات

اهي آهن اهي فارسيءَ ۾ ڪتاب جن جي پاڻڪي ڄاڻ ٿي سگهي آهي، انهن کانسواءِ سنڌ اندر اڃا ڪيترو صوفيانو لٽريچر موجود هوندو تنهن جي خبر خدا کي آهي .

* * *

تاريخي اهميت

سنڌ جي انهيءَ صوفيانو لٽريچر کي نه فقط ديني سلسلي ۾

ڄاڻايل ڪتابن ۾ هتي سنڌي ۽ هڪ اڌ عربي ڪتاب هن اچي و هو آهي . باقي سمورا فارسي آهن .

وڏي اهميت حاصل آهي ، بلڪ سياسي سماجي ۽ ادبي تاريخ ۾ پڻ اهو لٽريچر اهم ترين مواد جي حيثيت رکي ٿو. تذڪرن ملفوظات ۽ مڪتوبات ۾ سنڌ جي ڪيترن معاصر سياسي واقعن جا اشارا ٿيل آهن . ڪيترن ڳوٺن جي جاگرافي ڄاڻاڻي وٺي آهي ، سماجي صورت حال جا حوالا ملي وڃن ٿا ۽ سنڌ جي ادبي تاريخ جي سلسلي لاءِ ٻي شمار غير معروف شاعرن جا بيت پڻ آيل آهن ، جيڪي ادبي ذخيري جي ڪيترن گم نام گوشن کي روشن ڪن ٿا . مثال لاءِ هن هيٺ مختلف ڪتابن مان اقتباس ڏجن ٿا جن مان اندازو ٿيندو ته اسانجو اهو صوفيانو ادب ڪيتري ۽ اهميت جو حامل آهي .

شاه شجاع ۽ سنڌ : خليفن محمود 'المحبوبية المحمودية'
۾ شاه شجاع افغانيءَ متعلق جيڪي لکيو آهي انهيءَ مان معلوم ڪري سگهجي ٿو ته سنڌ اندر غنيم جي اچڻ ڪيتري قدر امن ۽ اطمينان ۾ رخنو وڌو هو .

’ در همان ايام شاه شجاع الملڪ بـر ملڪ سنڌ
بد هشت و مهابت لشڪر كشيده ، چنانكـه در مردمان
تفرقه عظيم بنظر مي آمد . عاقبت چونكه خوانان تالپر
حاڪمان سنڌ در مقابل او لشڪر كشي نمودند ، بگرفتن
انكـه ماليات ٻه بهانه خراج گيري كرده ، باز رفته - ‘

ترخانن جو اخلاق : سياسي واقعات مان گڏ انهن ڪتابن ۾ ڪيترا اهڙا واقعا لکيا ويا آهن ، جيڪي سنڌ جي ڪن اهم ماڻهن جي ذاتي اخلاق ۽ ڪردار تان پردو کڻن ٿا . اهڙا

واقعا تاريخ جي ڪتابن ۾ ملڻ ناممڪن آهن . مثلاً سنڌ جي ترخاني حاکم مهرزا پائنده (متوفي ۱۰۰۱ھ) متعلق ' دليل الذاڪرين ' جو مؤلف لکي ٿو ته: هن مخدوم نوح جي روضي ۾ هڪ عورت کي هٿ وڌا هئا . ساڳيو مؤلف اهو به ٻڌائي ٿو ته: انهيءَ وقت جي صوفيان، معاشرتي ۾ امرد پرستيءَ جو رواج - مجازي عشق جي سلسلي ۾ - تمام ڪثرت مان هو . اهڙي طرح ميرزا جانيءَ جي وفات ۽ ميرزا غازيءَ جي مسند نشينيءَ جو واقعو، ٺٽي جي مغل حاڪم شاد خان ۽ امير ابوالبقا جي سلسلي جا معاملو تاريخ لاءِ وڏي اهميت رکڻ ٿا. ٺٽي جي مغل حاڪم سيد بايزيد لاءِ لکي ٿو ته: هو حضرت مٽي جو ڏاڍو معتقد هو .

نادر شاهه جي ڪاهه: ' فردوس العارفين ' جو صاحب خواجہ ابوالمساڪين جي احوال ۾ لکي ٿو:

' — حضرت ابوالمساڪين ... عزم مڪمل ڪرڻ لاءِ . بعضي خواص سبب تعجيل ڀرسيڻ . فرمودندگه: نور محمد عباسي بما اخلاص دارد، بلائي ٻراو نازل شده . از آن، ملك را گذاشتن مشورت است كه تقدير بازگشت نخواهد شد . و بصورت بودن ما در سند ملتجي ميشود و باز، سبب عدم حصول مرادش، بد عقيدہ ميگردد . و از بدعي عقيدت خوف سوي خاتمه اش باشد . و آن بلا، ڪنبايه از تفرقه نادره است كه واقع شده و حادثه قويه بوده — '

مدد خان جي گهل: متعلق ساڳيو مؤلف لکي ٿو:

’ — گفت : در قحطی که بعد از تفرقه مدد بخان افغان واقع شده بود و آن سخت ترین حوادث شمرده اند . چنانچه مردم یکدیگر را خورده اند . من مدت شش ماه بوده ام دران خانقاه بی طعام — ’
 ساکپی مدد خان جي سلسلي ۾ ’ صبيح السبطين ’ جي صاحب لکيو آهي :

’ — و همدريں سال مدد افغان خراساني بالشکر فراوان آواره شده در ملک سند افتياد . و مبران برياگستان گريخته رفتند و خراسانيان رعايائي سند را بانواع تاراج و تعدي عاجز و تنگدست نموده بازگشتند . و اين واقعہ را — مدد جي پيڙي — گويند — ’

شجاع جي گهل : جو ذڪر ڪندي ’ فردوس العارفين ’ جو مؤلف لکي ٿو :

’ — در سنہ ۱۲۱۹ھ شاه شجاع به سند فرود آمده ، مردم اوطان و اماکن گذاشته فراري شدند . حضرت ايشان (خواجه محمد زمان ثاني) نيز برسم جهان ، دو منزل از لنواری بيرون رفته اند ، و در مڪان شريف هرچه از اسباب باقي مانده بود ، بتاراج رفته . و اشياي روضه منوره ، چون مرآت و قناديل ، هم ضايع شده — ’

انگريز ۽ سنڌ : انهيءَ حادثي بعد ۾ مخدوم محمد زمان پکن سرن جو ڪوٽ ٿي ڪڍايو ، وقت جي سلطان ، مير غلام علي مدد جي گهل ۾ ڄي وڃي ٿو .

خان کي شڪ جا ڳڻيو ته مخدوم انگريزن جي چرچ تي اهو
ڪوٽ ڪڍائي ٿو. مير غلام علي انهيءَ زماني ۾ پنهنجي
هٿي جي نسبت ڪڇ جي چاڙيجن مان ڪرائي هئي. ڪڇ ۽
انگريز موجود هئا، مير انهيءَ شڪ سببان پنهنجا ماڻهو موڪلي
ڪوٽ ڊهرائي ڇڏيو. انهيءَ عمل تي مخدوم چيو:

’ — در ما گمانیکم بسة اند از سرکار انگريز، تهمت
محض بر درویشان داشته. ترس از خدا نمی دارند.
ناگاه خود بخود از خانه ایشان سرکار انگريز سر میکشد.
انگريزن جي سلسلي ۾ ’صحيح السبطين‘ جو مؤلف لکي ٿو:

’ — در سنه ۱۲۵۸ هـ، ميران تالپر از هيبت انگريزان
از خيرپور گريختند و با ميران حيدرآبادي پيوسته با
انگريزان محاربه کردند و شکست خوردند. پس انگريزان
مير نصير خان وغيره حيدرآباديان و مير رستم خان
وغيره خيرپوريان را گرفتار کرده به پونه و ستاره
فرستادند. ازان روز ملک سند بقبضه سرکار انگريز
آمد — ’

ساڳيو مؤلف انهيءَ ضمن ۾ لکي ٿو:

’ — از مولوی منار مرحوم نقل است که: چون انگريزان
از خراسان هزيمت يافتہ در سند وارد شدند، در آن
حين حضرت صالح محمد (راڻي پوري) چنيس بزيان
راند که: خدا تعالیٰ مرا حکومت نصاري نه بيناد. و پس

هما منظور واقع، اشڪ، انگريزاں به تمامي ملڪ سنڌ
هنوز متسلط نشده بودند، ان حضرت وفات يافت۔

سيد احمد شهيد : ساڳي ڪتاب ۾ سيد احمد شهيد جي
سلسلي ۾ پڻ ڪي ٽي واقعا آهن . مخدوم محمد عابد محدث
سنڌي ۽ سيد احمد متعلق مخدوم کان ڪي سوال پڇيا آهن .
اهڙي طرح ڪلهوڙن ۽ ٽالپرن جي ڪشمڪش جا به ڪيئي
واقعا درج آهن .

شاه لطيف : ۽ مخدوم محمد زمان جي پاڻ ۾ ملاقات ۽
هڪ ٻئي سان بيتن جي ڏي وٺ پڻ انهي ڪتاب جي ذريعي
پهريون دفعو معلوم ٿي آهي .

احمد شاه ابدالي : ۱۱۱۷ھ ۾ هندوستان تي فوج ڪشي
ڪندي ڪهڙن وٽ اچي منزل انداز ٿيو . ان وقت سنڌ اندر
جيڪا حالت پيدا ٿي، انجو تذڪرو 'مخاديم ڪهڙا' جي مؤلف
هن ريت چيو آهي :

' - تمامي سنڌ از هيبتِ تابِ بادشاهي گريزان و
فراري شده، ٽنڊهائِ بسه بودند. و اين موضع ڪهڙه هم
ڪلاڻ ٽنڊه شده بود . مردمان از هيبت بسيار بحضور
حضرت مخدوم صاحب آمدند - '

نادر شاهي لشڪر جا ڪلور : نادر شاه جي لشڪرن سنڌ
جو جيڪو حال ڪيو ان لاءِ ساڳيو مٿيون مؤلف لکي ٿو:
' - در وقت آمدن بادشاه نادر شاه ، بسبب هجوم

لشکر سلطانی سواران متفرق شده، در هر قریه جات زد و برد میکردند. بیرون شهر ۰۰۰ یک دو سوار از هجوم لشکر ۰۰۰ مخدوم صاحب (پریان لوئی) را گفتند: ای فقیر! این بندگیاه ما برداشته بروا ۰۰۰ در همان هنگام، عساکر، شخصی افغان از کس بما زوری دختر حسینہ بطور غصب گریختا نیده برده و لشکر عود نموده بولایت رفتند —

مخدوم پریان لوئی جی سوانح نگار پښ افغانی مظالم جو ذکر کندي اهڙي هڪ واقعي جو حال بیان کيو آهي، لکي ٿو:

’ — دران قریه ظالمان افغانان غارتگران افتادند و شهر کلی بعمارت آوردند، و ازان دیوه، یسکخانه نگذاشتند. پس زن آن شخص کس بغایت حسین و خوب و مرغوب القلوب بود، آن هم کسی ظالم سید و تیره دل برداشته بطرف ملک خود برده —

تیهور شاه افغان: تیمور شاه جی لشکر کشی (۱۲۰۳ء) جو ذکر کندي ’تذکره‘ مخادیم کپڑا جی مؤلف لکيو آهي:

’ — لشکر بادشاه تیمور شاه بر پنجاب یورش نمود، اهل منڈ تمام در بدر میگشتند و قحط مالی تم. روئی نمود —

ساگهي ڪتاب ۾ احمد شاه، تیمور شاه، زمان شاه، شاه

محمود (١٢١٨ هـ) ۽ شاه شجاع (١٢١٩ هـ) جا ڪيترا فرمان ۽ پروانا درج آهن، جن جو تعلق ڪهڙن جي مخدومن سان آهي ۽ انهيءَ دور جي انتظام تي روشني وجهن ٿا. ساڳئي ڪتاب ۾ حيدرآباد ۽ خيرپور جي ٽالپر حڪمرانن جو جسته جسته احوال ملي ٿو. افغان بادشاهن ۽ سنڌ جي تعلق متعلق ٻين ڪتاب ۾ ڪافي معلومات آهي. هن ئي ڪتاب مان اهو پتو پوي ٿو ته افغاني دؤر ۾ سنڌ اندر ڪهڙا ڪاردار هئا.

کرڙيءَ واري جنگ : صيح السبطين، جو مؤلف پٺاڻن ۽ ٽالپرن جي وچ ۾ ٿيل کرڙيءَ واريءَ جنگ جو ذڪر ڪندي لکي ٿو:

’ - در ١٢٤٩ هـ، جنگ کرڙي واقع شد، که میران تالپور و سمندر خان افغان وزیر شجاع الملک بادشاه در سکر باهم بجنگ آمدند. آخر لشکر میران شکست خورده گریختند. بعضی از آنها در درهائی کرڙی غرق شدند و بعضی از دریا عبور نموده در لوهری رسیدند.‘

گهوٽڪيءَ واري جنگ : صيح السبطين، جو صاحب مير محمد علي خان ۽ مير علي مراد جي جنگ جو ذڪر هن طرح ڪري ٿو:

’ - در آغاز خلافت آنجناب (سيد محمد مبارڪ ثاني گهوٽڪي) در شهر صفر ١٢٥٩ هـ، جنگ روهيلہ در شهر گهوٽڪي واقع شد، که مير محمد علي خان ولد

مير مبارڪ خان مع بلوچان مسو واهي . ها لشڪر مير
 عليمراد خان - ڪم افغانان روهيلہ بودند - جنگ ڪرد و
 فتح يافت . دريس محاربه اڪثر روهيلہ بقتل رسيدند
 و بعضي مجروح شدند ، تني چند اسان يافتہ بطرف
 خيرپور رجوع ڪردند . چون مير عليمراد خان را خبر شدہ
 بشرط شنيدن مع لشڪر جرار و توپجات از خيرپور حملہ
 ڪرد . در اثنائ راه وقتيڪم در پنہ عاقل رسيد فير
 توپجات ڪنانيد . همجورد شنيدن آواز توپجات مير
 محمد علي خان از ماتيلہ - ڪم درينجا فرو ديش بود -
 بگريخت و از راه ميرپور بہ تنده نجات خان رسيد و
 ازينجا دريا عبور ڪرده بہ روجهان روانہ شد -

مولراج واري جنگ : ساڳيو مؤلف لکي ٿو :

' - - - - - ' - - - - -
 ۱۲۶۵ھ جنگ ملتان واقع شد ڪم انگريزان
 با مولراج نواب ملتان - ڪم سرڪشي ڪرده بود - مجادلہ
 نمودند . و درين محاربه يڪ لڪ نفر از لشڪريان
 انگريزان مقتول گشت . آخر بسازش ملتانيان ، مولراج
 بدست انگريزان متيد شد . اورا بطرف ڪلڪتہ بردند -

* * *

سماجي واقعا

انهن ڪتابن ۾ ڪيترا سماجي ۽ معاشرتي واقعا پڻ آهن
 ويا آهن، جن مان انهيءَ دور جي سنڌي معاشرتي ۽ سماج جو
 صورت حال معلوم ٿئي ٿو . مثلاً 'گلشن اوابا' وارو هڪ
 جاء تي لکي ٿو ته : گروهري بزرگ هميشہ ٿڪو هت ۽

ڪنڊو هو . وڏا ماڻهو ۽ عالم ڪنن تي وهندا هئا ، باقي ٻئي
 مخلوق سندن سامهون پٺ تي وهندي هئي . ڪلهوڙا ٻين
 محصورين سان گڏ زمين تان مٽڪي وٺندا هئا . هڪ دفعي
 ڪنهن مذهبي مسئلي متعلق مناظرو ٿيو ، مخدوم محمد هاشم
 جي پٺ مخدوم عبداللطيف ٻي ۾ جي ڪنهن قول جو حوالو ڏنو .
 مخدوم عبدالرحيم جوش ۾ اچي ٺڪر جو ڪٺورو عبداللطيف
 جي نراڙ تي هڻي ڪڍيو ، جنهن ڪري مخدوم عبداللطيف
 رتوچاڻ ٿي پيو . هڪ دفعي مخدوم عبدالرحيم گروٽري نماز جي
 تڪبير هن طرح چئي :

مارئي نه چاڻي ! ته مارو پون نه ماري !
 الله اڪبر !

* * *

جغرافيائي معلومات

مٿي بيان ڪيل ڪتابن ۾ ڪيتري قيمتي جغرافيائي
 معلومات آهي . جيڪڏهن سڀني ڪتابن مان انهيءَ قسم جا
 اطلاع ڪٺا ڪيا وڃن ته سنڌ جا ڪيترا گمنام ۽ لاپتي تاريخي
 ڳوٺ نروار ٿي پون . جن تاريخي ڳوٺن جي جاءِ وقوع جو پاڻڪي
 پتو نٿو پوي انهن جو تعين ٿي وڃي ۽ سنڌ جون تاريخي
 جغرافيائي حد تائين سالم ٿي پوي . سنڌ جي تاريخ ۾ پاڻڪي
 وڏي ۾ وڏي دقت انهيءَ وقت درپيش اچي ٿي جنهن وقت
 ڪنهن ڳوٺ يا مقام جو نالو اچي ٿو ۽ خبر نٿي پوي ته اهو
 ڪٿي ۽ ڪهڙي جاءِ تي هو .

مٿين ڪتابن اندر انهيءَ سلسلي ۾ نهايت مفيد ۽ قيمتي

معلومات آھی، مثلاً، 'جامع الفیوضات' ہر ہیئین قسم جا اطلاع ملن ٿا :

- (۱) مکان جانری دہی از دہات خطہ، بطرف دیہ، سوکھ، پور کہ از دہات لاکھات برکنار مبارک واہ .
- (۲) کیبر کہ دہیست از دہات حالہ کندی .
- (۳) تنده قیصر فقیر نظامانی دیہ، بھینڈیہ از دہات پرگنہ چاکر حالہ .
- (۴) دیہ، جکیجی دہیست از امام واہ در پرگنہ دکہ .
- (۵) دیہ، علیپور دہیست برکنار کوئی از دہات پرگنہ چاچکان .
- (۶) دیہ، ٹری کہ در پرگنہ روپاہ ہست .
- رسالہ 'گلشن اولیا' ہر ہیئین جغرافیائی معلومات آھی :
- (۷) دیہ، کیبرائی چاکر حالی پرگنہ ہر ہئی .
- (۸) پراٹ کان وئی کوچی تائین رستو واریاسو ہو . علیپور ہر مسجد چاکر ہئی جتی اولیا، اچی رھندا ہئا .
- (۹) ہنڑی در پرگنہ بہرام پور .
- (۱۰) فتح پور دہیست در پرگنہ دکہ
- (۱۱) دیہ، ہنگورہ از دہات پرگنہ چاکر حالہ .
- (۱۲) کاتیار دیہ، در پرگنہ چاکر ہام .
- (۱۳) بہوہ، (ہوقو) دہیست در پرگنہ بدین و ہر مسافت بک مہل جانب مشرق شہر بدین .
- (۱۴) تلہار دہیست در پرگنہ چاچکان .
- (۱۵) مقبرہ خسرو محمودانی علیہ رحمۃ - کولاب اکڑی .

(۱۶) راهو در پر گنه ڏڪ .

(۱۷) ڪيبرائي در پر گنه چا ڪر هاله .

* * *

ادبي معلومات

انهن ڪتابن ۾ مٿين قسم جي تاريخي مواد ڪمان علاوه ادبي معلومات جا به خزانو موجود آهن ، جيڪي اسانجي ادبي تاريخ کي مالا مال ڪريو ڇڏين ٿا. ادبي تاريخ لکڻي هجي يا پنهنجي ڪلاسيڪي شاعرن جو ڪلام مرتب ڪرڻو هجي ، صوفيانر لٽريچر هر حالت ۾ اهم ترين ماخذ جو ڪم ڏئي سگهي ٿو . ڪيترن نون شاعرن جا بيت ملن ٿا ، ۽ مشهور شاعرن جا ڪيترا اهڙا بيت آهن جيڪي سندن مطبوع يا متداول ديوانن ۾ موجود ڪونه آهن . اهڙيءَ ريت ٻيا ڪيترا اهڃاڻ منجهان معلوم ڪري سگهجن ٿا . هن هيٺ مثال طور ڪي بيت ڏيون ٿا ، جن مان اهميت جو بخوبي اندازو ٿي سگهندو .

قديم سنڌي شعر : هن وقت تائين ڏهين صدي کان پهرين جو ڪو به سنڌي شعر پاڻ کي ڪونه ملي سگهيو آهي . سيد محمد مڪي بکري جي فرزند سيد بدرالدين جو هيٺيون شعر 'شجره سادات' ۾ آيو آهي ، في الحال اهو قديم ترين شعر چئي سگهجي ٿو .

ڪئين تسان هارئين ، مريـن ته وچين واءِ!

پنهني منجهون هڪڙي ، چڱين نه ٿي ڪاءِ!

هلدي فُـقرو: مخدوم پريان لوڻي جي سوانح ۾ ڪيترا هندي

فقرا آيل آهن جن مان ظاهر آهي ته ۱۲ صدي هجري ۾ سنڌ اندر اها ٻولي سمجھي ويندي هئي . مثلاً هي فقرو: — عندو کي پاس مت جاوے اسکي نيت اسکي مراد .

غير معروف بيت : هن هيٺ غير معروف شاعرن جا بيت ۽ ڪن معروف شاعرن جا غير معروف بيت نمونتا ڏجن ٿا . انهي قسم جي ادبي مواد ڪئي ڪرڻ لاءِ تصوف ۽ سوانحي ڪتابن جو مفصل مطالعو نهايت ضروري آهي .

مخدوم پريان لوئي :

ڪٺنواٿم ڪٺڙو ، سٿين ڪين سهي
نظر ڪريو مهر جي ، تنهن تان مرڻ لهي
اجاريوس اموي ، پراڻو پراڻو اٿي

پوکيم سر نهه ، ٿي پيو چاليو
اهو اولانيو ، سونڪي آيو نيو جو

سالڪ هاجدوم والده حاجي ابراهيم :

وَسِين تَا وَسُ ، عَالَم لَهْڳو ٿي آمري
هاڻي ڪيم ترس ، جو سڏهن موٽي آنيون

’المحبوبية المحمودية‘ منجهان هيٺيان بيت مختلف بزرگن جي نالي منسوب ملن ٿا .

ٻيو هاجدوم راشد :

جي ڪاڻي ڪي ڏي ، نه ته موت به ٿيندي جي ڪاڻي
اهو تاڪر انصاف ، هو چنگون ڪري

۱ تذڪرو مخدوم صاحب

ٿڙو وٺي ٿانهه ڪر ، ناحق ڌار م ڌار
لڳي ترهه لاسن جي ، پورا من م پورا
سوئي صاحب سور ، جنهن ڏي عالم آسرو

خهر الدين شاهه ڀراڻي سکر وارو :

نه ڪعبو ، نه تون قبلو ، نه رهيو سجود
جنهن وڃايو وجود ، تهلاءِ سائر ڪڏني

ڪوهه ڪريندا قبلو ، جن سڃاتو سبحان
پرين اسين هاڻ ، سجدا ڪريون ڪنهن کي¹

هراڻ فقير زنگيدجو :

نين سودا ڪر ، سودا دلبر
سير سرواهه سڀو وچ سودي
مليا دوست مٽي دلگيري
هر رب سبب هراڻ ڪيتا

عشق دلال ڪيتوسي
تن من نال ڏٺوسي
سودا سباب پيوسي
ڪڪ دا لڪ ڳڏوسي

ماهوئي جو بيت :

لڳندين لاڙان ، سونچو ٿيو سري هر²

ڪيترا بيت اهڙا اچن ٿا جن جي مصنف جو نالو ڄاڻايل
ڪونه آهي . مثلاً هيٺيان بيت :

¹ جامع الفهوضات ٣٧٦ ، ² ٣٢١

جنهنڪي جياڻين، هرين ۽ ان پساڻين
تنهنڪي تياڻين، ليا پاڻين آڻيا¹

ڀلي ڪڙي پورن، جي واس وٺڻ آيا
تئين ڪي ڪورن، ڏنا هنڌ هيان² ۽ ۳

ڪهورون ٿا ڪهورن، پر پلو جهلمندڙ ڪنهي³

پڙهيوسپ ومار، وسريو الف باد ڪر⁴

جان جان جون، پسن، جنهن لئي جو ڪي ٿيا
تان تان ڪا پڙين، ورهه وهاسي راتڙي⁵

صلوات سا پڙهان، جا درمادن ڪي دارون⁶

پانهي ويٺي جنڊ تي، ساڻين سا ڪورس
اڻو جنڊ پيوس، چهره چنڊي آڻي⁷

¹ جامع الفيوضات ۱۴۳ ۲ ۱۵۹ ۳ ۱۷۲ ۴ ۱۷۱

⁵ ۱۷۳ ۶ ۱۹۷ ۷ ۳۲۲

عشق آڪار پَس جيڏيون، پتڙ ٿي پياس
اهڙي تا نه هياس، هر سترُ سڪ وڃائيو^۱

صائم سيگي جهن^۲، آڏن جي آواز کي
مَن تن آهي تين^۳، سڪايو کي سڄئين^۴

ڊاهون بيٺو ڊاه، ستان ڊاهه وسارئين
کچي ڏئي باه، ڀرين نيندڻي پاڻ مهن^۵

خبرون ڏيندڻي ڪهڙيون، لس ليون لاڻا^۶

آگم ڪيو اچن، سڄڻ سانوڻ مينه، جا
پامي تن وڙهن، جي سڀ چماندر سڪيا^۷

انهن ڪتابن ۾ شاه ڪريم، شاه عنايت رضوي، شاه
لطيف، ۽ عبدالرحيم گروهري جا ڪيئي بيت ملن ٿا، جن
منجهان ممڪن آهي ڪي نوان يا مختلف هجن ۽ سندن
ڪلام جي تصحيح ۽ اضافي ۾ ڪتب اچن.

غرض ته، اهڙي ريت سنڌ جو اهو صوفيانو ۽ مذهبي

^۱ جامع ۳۲۴ ^۲ جامع ۳۲۸ ^۳ جامع ۳۴۱ ^۴ جامع ۳۴۸

^۵ جامع ۴۰۰

لٽر پڇر ، اصلي مقصد کان علاوه ڪيترن ٻين مسئلن لاءِ به ،
قيمتي معلومات جو حامل آهي ۽ مختلف علمي مسئلن لاءِ اهم
ماخذ ٿي سگهي ٿو .

* * *

حديقتہ الاولياء

هن تذڪري جو حوالو مقدمه جي شروع ۾ آيل آهي ۽
ايندڙ صفحن ۾ متن اچي رهيو آهي . هيٺين سٽن ۾ تذڪري
۽ انجي مؤلف جو تعارف ڪرايو وڃي ٿو .

هولف ۽ سندس خاندان :

مؤلف سيد عبدالقادر جي سلسلي ۾ معلومات نهايت
محدود آهي . پاڻ ڪجهه ڪو نه لکيو اٿس ، فقط مير علي شير
قانع جي ٻن ڪتابن ۾ سندس متعلق چند سٽون پائڪي ملن
ٿيون . تحفة الڪرام ۾ ٿئي جي متفرق ساداتن جي عنوان هيٺ
لکي ٿو :

سيد **احمد الحسيني** : بر اصل موطنِ اين بزرگ
اطلاعي دست نداده و جز اسامي مذکور از مخلفاتش
اطلاعي و وقوفي نه ، همانا نامی وقت خود است .

پسرش سيد **احمد هاشم** معاصر عهد **هیرزا جانی**
بیگی ترخان است . در مدح میرزا مذکور قصائد غرا
دارد . و از مؤلفاتش نسخهٔ -- **سیر السلاطين** --
که بغایت خوب گفته و بنام **هیرزا جانی** کرده ، یادگار .

سید عبدالقادر واد سید محمد هاشم مذکور
 نامدار وقت خود بوده . - رسالہ حدیقتہ الاولیا -
 ذکر ہزرگان سند از و مخلف - ۱

مقالات الشعراء ۱۱ محمد هاشم جي متعلق ساکي عبارت درج
 ٹیل آهي ، جنهن بعد ميرزا جاني ۲ لاء سندس چيل قصيدي
 جا هيٺيان شعر نمونتا ڏنا ويا آهن .

اي بر در رفيعت كيوان كمينه دربان
 وي حارس حریمت باشد سپهر گردان
 از طبع فيض بخشش دريا خجل بصدرو
 وز دست دُر فشانست شرمنده ابر نوسان
 گلبانگ همت تو، بگرفت ربع مسكون
 صيت سخاي جودت ، گشته محيط كههان
 معجز نماست اسحت ، همچون عصاي موسى
 كشور كشاست تيغت ، چون تيغ شاه مردان
 بر قتل دشمن دين ، تيغت دليل قاطع
 بر كسر اهل بدعت ، رمح توهست برهان^۲

عبدالقادر جي لاء ۱۱ تحفة الكرام ۱۱ مٿي ڄاڻايل
 عبارت لکي سندس آهي بيت نمونتا ڏنا اٺائين جيڪي هن
 خسرو چرکيس لاء حدیقتي جي ديپاچي ۱۱ ڏنا آهن . انهن ڄاڻايل

۱ تحفة الكرام خطي ۱۸۳ ب

۲ مقالات ۸۴۳

عبارتن منجهان فقط هيٽرو ظاهر ٿي ٿو ته سيد احمد جي اصل
 نسل ۽ وطن جي خبر مير قانع کي به ڪانه پئجي سگهي . سندس
 پٽ احمد هاشم ميرزا جاني بيگ جي دور (۱۰۰۸-۹۹۳)
 جو شاعر ۽ مصنف هو . قصيدي ڇوڻ ۾ برڪ هو ۽
 - سير السلاطين - ڪتاب - جيڪو هن جاني بيگ جي نالي
 معنون ڪيو هو - سو پڻ ' بغايت خوب ' هو . مير قانع اهو
 ڪتاب ڏٺو هو ، ليڪن پوءِ انجو نسخو زماني جي اٿل ٻٽل ۾
 اهڙي ريت غائب ٿي ويو جو هن وقت ڪٿي ان جو
 موجود هئڻ معلوم نه آهي . نالي منجهان پائنجي ائين پيو ته
 ڪتاب جو مضمون نظام الملڪ جي - سياست نامہ -
 جهڙو هجڻ گهرجي .

سيد عبدالقادر نثر نويس ۽ شاعر هو . نثر ۾ سندس
 ڪتاب - حديقتہ الاوليا - پاڻوٽ موجود آهي ۽ نظم جا فقط
 اهي نمونا باقي بچيا جيڪي هن مذڪوره ڪتاب جي ديباچي
 ۾ مثال طور آندا آهن . مثلاً :

(۱) جمال صورت معنيٰ ، ڪمال دين و دن

نهال دولت و جاه و ڪٺل حديقه جا

—

(۲) از فيض نشاءِ درم او ، جهانيان

با مايد نشاط و طرب ، همدم و نديم

يا اهي اشعار جيڪي هن قلندر لعل شهباز ، پير هئي ، شيخ

جئي ۽ پير مراد ۽ سيد علي شيرازي جي شرح حال ۾ درج
ڪيا آهن يا شاه جميل گرناريءَ جي مدح ۾ چيا اٿائين¹.

حديقه الاموال ۾ ڪٿي به پنهنجي ذاتي يا خانداني
احوال جو اشارو ڪون ڪيو اٿائين. ڪتاب مان فقط ايترو
ظاهر ٿئي ٿو ته سيد موصوف جو طبعي لاڙو — پنهنجي مدوح
خسرو چرڪس جيئن — مشائخن بزرگن ۽ صوفين ڏانهن
تمام گهڻو هو ۽ وقت بوقت بزرگن جي صحبت ۾ ويندو رهندو
هو. ڪتاب ۾ هيٺين بزرگن سان پنهنجي ملاقات جو
مذڪور ڪيو اٿائين.

(۱) **درويش رڪن الدين** جي هم صحبتين سان سندس
ملاقاتون ٿينديون هيون جن کان ڪتاب ۾ روايتون نقل ڪيون
اٿس².

(۲) **شبيخ ڀرگي ويراڻس** جي خدمت ۾ مؤلف هاڻ
وڃي حاضر ٿيو:

’ — مؤلف اڀس ڪتاب، نيز بشرف ملازمت ايشان مشرف
گشته بود. در آن اثنا بيتي سندی متصوفانه بالحنان
مىخواند. در دل فقير گذشت کم: آيا اين بيت از اوست
يا از ديگر؟ بمجرد قطور اين معنى، رويجانب فقير
آورده گفت: اين بيت از اسحاق آهنگر است! و چند
چيز ديگر در ضميرم گذرانيدم، هر کدام را جواب

¹ متن الدر بين کن سوانحن ۾ پڻ متفرق بيت آيل آهن.

² متن ص ۱۵۷

شافي داد - ۱

(۳) **مخدوم نوح هالاڻي** سان سندس صحبتون هيون ۽ ڪائمس سڌيون روايتون درج ڪيون اٿس. مثلاً لکي ٿو :
 ' - فقير شنيد از مخدوم نوح ڪم : مردم دياري ما گفتمند
 ڪم : فلان از مهتر خضر عليه السلام تعليم يافته ! فاما
 بفضل خدائي تعليلي بهارها مرا گفتم است : تو امام
 شو تا نماز پس تو بگذارم ! . فقير گفتم : ترا نبی نیز
 گویند تو پیش شو ! .²

مخدوم نوح جو پنهنجي مختلف احبابن جي ڪري ٿي
 اچڻ وڃڻ گهڻو ٿيندو هو ، پاڻنجي ٿو مخدوم صاحب ۽ انجي
 مريدن مان سندس گهڻي قدر ڄاڻ سڃاڻ هئي . جڏهن مخدوم
 جو انتقال ٿيو ته هاڻ تاريخ چيائين :

شيخي بنوح بود -- ۹۹۸ هـ

ذاليفات :

حد يقة الاوليا ۽ نظم جي چند نمونن کان علاوه ، مؤلف
 شاه جميل گرناري جي سوانح ۾ پڻ چند ورقن جو هڪ رسالو
 لکيو آهي جيڪو حد يقي جي آخر ۾ ڇاهي رهيا آهن ۽
 جنهن جو تعارف جدا سرخيءَ تحت اچي رهيو آهي .

حد يقة الاوليا : هن وقت تائين جي اطلاع مطابق ،
 پهريون تذڪرو ڏهين صديءَ جي آخري چوٿائيءَ ۾ علامه
 قاضي محمود ٺٽويءَ مرتب ڪيو ، جيڪو هن وقت تائين هٿ

۱ متن ص ۲۳۲ ۲ متن ص ۱۳۷

اچي ڪونه سگهيو آهي ۽ شايد هميشه لاءِ ڪم ٿي چڪو آهي .
ان کانپوءِ پيو تذڪرو آهي - حديقتم الاوليا - جيڪو پارهين
صديءَ جي ٻئي ڏهاڪي ۾ تاليف ٿيو . جيسين علامه محمود
وارو تذڪرو ڪم آهي يا ٻئي ڪنهن قديم تذڪري جو حوالو
ڪونه مليو آهي ، تيسين - حديقتم الاوليا - گویا سنڌي بزرگن ۽
مشائخن جي سوانح تي پهريون ۽ قديم تذڪرو شمار ڪيو وڃي ٿو .

تاليف جو سال : مؤلف جو بيان آهي ته : هن سچن
راوين ۽ قابل اعتماد معاصرن کان مشائخن ۽ بزرگن متعلق
روايتون پڇي گڏ ڪري پنهنجي تحقيق ۽ ڄاڻ سان مطابقت
بعد هڪ سال صرف ڪري ۱۰۱۶ هـ ۾ تذڪرو لکي ختم
ڪيو .

’ - در مدت یک سال کمايل ، از ثقات اين ديوار و
روايت صداقت شعار ، نقل چند از مشائخ ارجمند که
متحقق گشته و بصحت پیوسته ، درين مجموع مندرج
ساخه - ‘

ڪتاب جي آخر ۾ تاليف جو سال هيٺين شعر ۾ ڏنو ويو
آهي .

رسيد اين نامه در حد تناهي

ز هجرت بود الف و شانزده سال

انتساب ۽ خسرو چرڪس : سيد عبدالقادر ڪتاب کي ،

پنهنجي زماني ۽ ترخاني دور جي امير ڪبير ، امير خسرو

جي نالي معنون ڪيو آهي ۽ منتسب ڪندي سندس مدح ۽ خاصيتن جي تعريف ۾ طويل عبارت لکي اٿس .

امير خسرو ميرزا جاني بيگ جي دور کان سلطنتي ڪمن ۾ نمايان حصو وٺڻ لڳو ۽ مغلن واريءَ جنگ ۾ جوانمرديءَ سان وڙهيو ۽ جڏهن ميرزا جاني بيگ هندستان ويو ته خان خانان کيس به ساڻ ورتيون هليو . دربار ۾ سنڌ جو مسئلو جڏهن طئي ٿيو ان وقت خسرو اڪبر کان انعام اڪرام حاصل ڪري، ميرزا غازي جو سنڀاليندڙ ۽ ملڪي ڪاروبار جو مهندار مقرر ٿي پڙهي موٽيو . ميرزا غازي پيءُ جي وفات (۱۰۰۹ هـ) بعد جڏهن ۱۰۱۳ هـ ۾ شاهي دربار ۾ حاضري ڏيڻ لاءِ هندستان هليو، ان وقت ملڪ جو سڄو ڪاروبار خسرو جي سپرد ڪري ويو . جنهن سال - حديقه الاوليا - تاليف (۱۰۱۶ هـ) ٿيو، ميرزا غازي ترخان قنڌار تي لشڪر ڪشي ڪري ويو هو ۽ پٺيان سنڌ، ڪاملاً خسرو چرڪس جي حوالي هئي . پنهنجي انهيءَ ايلات جي دور کي - جيڪو ميرزا غازيءَ جي وفات (۱۰۲۱ هـ) تائين هليو - هُن ايتري حد تائين خودمختاران رنگ ڏئي ڇڏيو جو ميرزا کي قنڌار مان ويٺي ڪائمس قبضي ڇڏائڻ لاءِ سوين جتن ڪرڻا پيا . سندس اها خودمختاران حيثيت ۽ قبضو ميرزا جي وفات کانپوءِ به اوستائين برابر قائم رهيو جيستائين هندوستان مان جهانگير بادشاه جي ڪارندن پهچي کيس گرفتار ڪري هندوستان (۱۰۲۲ هـ) اماڻيو .

۱. ڏسو راقم جو ڪتاب 'ميرزا غازي اور اسڪي بزم ادب'

امير موصوف حڪومتي ۽ ملڪي ڪاروبار ۾ نهايت
 هوشيار ۽ اعليٰ پايو جو منتظم ۽ حاڪم هو. ديني لحاظ سان
 پن متدين متقي ۽ خدا پرست هو. مشائخن سان عقيدت ،
 الله وارن ڏانهن رغبت ۽ خير خيرات طرف ڏاڍو لاڙو هيس .
 مسجدون ۽ مسافر خانو ٺهرائڻ ، تلاءَ ۽ ڪوه ڪوٽائڻ ، پليون ۽
 رستا جوڙائڻ سندس رات ڏينهن جو مشغلو هو . اهي ۽ انهيءَ
 قسم جا ٻيا ڪيترا رفاهي ڪم ڪيائين جن جو تعداد بقول
 مير علي شير قانع ٽي سؤ سٺ تائين وڃي پهتو هو . حڪمراني
 جي انداز رفاهي ڪمن جي ڪثرت ۽ ٻين خير خيراتن سبب هو
 سنڌ اندر نهايت مقبول هو . شيخ فريد بکري جو قول آهي ته :

’ او موصوف بصفات حسنه بود . اولاً زاهد عابد
 متدين فقير دوست و سخي پيدريغ بود . سوال هيچ
 کس را اصلاً رد نه نموده -

ساڳيو مصنف لکي ٿو ته : جيڪڏهن حاڪم ٿيڻ چاهي ها ته
 ماڻهو سندس سرداريءَ کي اکين تي رکي قبول ڪن ها :
 ’ - حسن سلوڪ بمرتبہ داشت کہ اگر دعویٰ سرداری
 ميکرد ، مردم بطوع و رغبت سرداری اورا قبول ميکردند
 و ميرزا غازی را از میاں بر میداشتند - ‘
 مير قانع لکيو آهي ته : سنڌ اندر جهرس صاحب خير پيو
 ڪونه ٿيو :

’ صاحب خير و توفيق مثلش کسي درين زمين

برنخاسته . آثاری که ازو در سند ماندند ، احدی از
ملوک و امرا بر عشرش موفق نشده .

امیر خسرو جي مزاج ۾ مشائخ پرستيءَ واري لاڙي جو
اندازو انهيءَ منجهان به ڪري سگهجي ٿو جو هن پنهنجي هڪ
نياڻي شيخ بهاءُ الدين ذڪريا ملتاني جي ڏهٽاڻ شيخ ڪالي
قريشيءَ جي نڪاح ۾ ڏني .

ديني رجحان ، مذهبي لاڙو ، مشائخن ۽ بزرگن سان عقيدت ،
اهي سڀ آهي اسباب هئا جن سيد عبدالقادر کان سنڌي
اوليائن جو زير بحث تذڪرو معنون ڪرايو . نه فقط اهو بلڪ
تذڪري جي ابتدا به هن شيخ بهاءُ الدين ملتانيءَ جي احوال
سان ڪئي آهي ، نه فقط هن ڪري ته :

’ — سلسلہ ارادت و فرقہ جمیع مشائخ سند و اکثر

هند به حضرت غوث العالم انتظام می یابد — ‘

بلڪ هن ڪري به جو خسرو جي سائتي شيخ ڪالي قريشيءَ سان
هٽي ۽ انهيءَ رشتي سبب خسرو جي رغبت شيخ بهاءُ الدين
ذڪريا طرف گهڻي هئي .

بهر حال جنهن وقت مؤلف (۱۰۱۶ هـ) خسرو جي نالي
پنهنجو ڪتاب معنون ڪيو ، ان وقت هر لحاظ سان بلڪ
دنياداريءَ جي نظر کان به سنڌ اندر فقط خسرو ئي انهيءَ اعزاز
جو مستحق ۽ انهيءَ انتساب لاءِ موزون هو . سنڌ جو والي ميرزا
غازي وطن کان ڏور هو ، سندس خاندان ڪم و پيش سنڌ مان

ختم ٿي چڪو هو ، ترخاني امير سڀيئي خسرو جي زير اثر ۽ سڌي ۽ طرح سندس ماتحت هئا . انهيءَ وقت سنڌ اندر خسرو جي تنها ذات هئي جيڪا دنيوي لحاظ مان پنهنجي پوري عروج تي هئي . سيد عبدالقادر معنون ڪندي خسرو جي سلسلي ۾ جيڪا عبارت آرائي ڪئي آهي اها پڻ انهيءَ ڳالھ جي شاهد آهي ته مؤلف مذهبي لاڙي کان وڌيڪ خسرو جي دنيوي اقتدار کان متاثر هو .^۱

ماخذ: جيئن سيد عبدالقادر پاڻ لکيو آهي، تذڪري جي سموري مواد جو انحصار هنن معاصرن جي تحقيق شده روايتن ۽ ڀروسي جهڙن راوين جي قول ۽ پنهنجي اکين ڏٺي واقعن تي رکيو آهي . چونڪي سنڌ اندر علامه محمود جي تذڪري کان سواءِ اوليائن جي احوال ۾ ٻيو ڪوبه ڪتاب لکيل ڪونه هو تنهن ڪري هن کي انهيءَ کان سواءِ ٻيو ڪو چارو ڪونه هو . ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته شايد انهيءَ سلسلي ۾ پاڻ علامه محمود جي تذڪري کان به ڪم وٺي نه سگهيو آهي جيتوڻيڪ علامه موصوف سندس ابتدائي دور جو نويسندو هو .

حديقتم الاوليا ۾ چند ڪتابن جا نالا ملن ٿا جن مان مؤلف مدد ورتي آهي . هڪ مولانا جامي ۽ جو **ذفحات الانس** جنهن مان **شيخ بها الدين هلتاني** لاءِ هڪ مختصر روايت ورتل آهي ۽ ٻيو **شيخ صدر الدين قتال** (عارف ۶۸۴ هـ)

^۱ خسرو جي مفصل سوانح ڏسو مڪلي نامو (ص ۱۹۵ کان ص ۲۳۲)

جتي سلسلي ۾ امير سادات حسيني ۱ جو ڪنزالروز
پيش نظر رکيو ويو آهي .

ٽيون ڪتاب آهي تاريخ همايون يا تاريخ همايوني
جنهن مان سلطان محمد تغلق متعلق احوال ورتل آهي . اها
تاريخ همايون يا تاريخ همايوني جيڪڏهن اها عدوي تاريخ
ابراهيم (يا تاريخ همايوني) نه آهي جيڪا (۵۶-۵۷-۵۸-۵۹-۶۰)
۾ لکي وئي ۽ جنهنجو ذڪر استوريءَ (ص ۱۱۳ ۽ ۱۲۳۹)
ڪيو آهي ته هوءَ سمجهڻ گهرجي ته ٻوڙيءَ واري تاريخ
مخدوم نوح هالائي - درويش ويو - درويش راجو - سيمه دل -
فيروز شاهيءَ کي حديقه الاوليا جي مؤلف، تاريخ همايوني
سڏيو آهي .

اهڙيءَ طرح مخدوم نوح هالائي جي احوال ۾ فقير
بها الدين گودڙيءَ جي نوشتي مان پڻ استفادو ڪيو ويو آهي .
سنڌي ادب ۽ حديقه الاوليا : هي ڪتاب سنڌي

۱ حسين بن عالم بن ابي الحسين کزوي هر تي ، (متوفي ۱۶ شوال
۷۱۸ هـ) پنهنجي دور جو صوفي ۽ صالح بزرگ هو . شيخ بهاء الدين
ذڪريا ملتانيءَ جو سرپرست هو — ڪنزالرموز — ۾ هن شيخ ذڪريا
۽ پٽ صدر الدين عارف جا حالات منظوم ڪيا آهن . سندس ٻيون
تصنيفون آهن — نزديت الارواح — صراط مستقيم — طرب المجالس
— زاد المسافرين — سولات و گلشن راز — ديوان — الارواح —
سندس احوال نفعات الانس تذڪره دولت شاه ۽ تاريخ فرنگ وغيره ۾
ملي ٿو .

بزم صوفيا ۾ سندس حالات موجود آهن (۱۷۱-۱۷۹) ۽ ٽيو
مقاله ' مير حسيني سادات هراتي و هفت گنج ' از دكتور فروغ حكمت
مطبوعه مجله راهنمائي ڪتاب تهران ٻاٺيز ۱۳۴۳ شمسي .

ادب جي تاريخ لاءِ ٻن بنيادي ۽ قديمي ماخذ جي حيثيت رکي
 ٿو. قديم شاعرن ۽ سندن سنڌي شعر متعلق پاڻوٽ حوالا ۽
 ماخذ ڪونه آهن. جسته جسته جن قديم ڪتابن ۽ تذڪرن
 ۾ مذڪور ۽ ڏس پتا ملن ٿا انهن مان هڪ - حديقتم الاوليا -
 به شمار ٿئي ٿو. منجهس سنڌي شعر متعلق ڪي اهڃاڻ ۽ حوالا
 آيل آهن، جن اسان جي تاريخ جون چند ڪٽل ڪڙيون ملائي
 ڇڏيون آهن. مثلاً :

(۱) شيخ حماد جمالي ڄام تماچي ۽ جي سلسلي ۾ هي سنڌي
 بيت فرمايو :

جوڻون ، ست اوڻو ، ڄام تماچي آءِ

سڀاڄهي ٻاجھ، پيشي ، توسين ٿو راءِ^۱

(۲) درويش نوح ڪيبرائي ڄام صلاح الدين ۽ ڄام تماچي ۽
 جي لانگهائو ٿيڻ وقت هيٺيون بيت چيو :

جوڻون وڃين جهوري ماريو

ڄام تماچي شهرين چاڙهيو^۲

(۳) ٻرڻي وي-رداس جي زباني ۽ ڪتاب جي مؤلف اسحاق
 آهنگر جا شعر ٻڌا^۳

(۴) راڄسي سيد دل جي احوال ۾ آهي ته : درويش ڪي
 جڏهن ڪو معاملو درپيش ايندو هو ته ٻيهي موقعي جي لحاظ

۱ متن ص ۵۳ ۲ متن ص ۵۶ ۳ متن ص ۲۳۲

سان آواز ۽ الحان ۾ سنڌي بيت ڳائي انهيءَ مسئلي متعلق حل ٻڌائيندو هو .^۱

اهي سڀئي اهڃاڻ قاضي قاضن جي دور ۽ ان کان اڳ-
نائين صديءَ هجريءَ جا آهن .

واقعاتي انداز : سيد عبدالقادر اگرچہ دعويٰ ڪئي آهي ته :
هن واقعات سچن راوين ۽ سنجيده معاصرين کان تحقيق ڪرڻ
بعد پنهنجي تذڪري ۾ درج ڪيا آهن . ليڪن ڏسڻ ۾
اچي ٿو ته هن ، تذڪرن جو عام ۽ پراڻو روايتي انداز اختيار
ڪيو آهي . زندگيءَ سان تعلق رکندڙ حقيقتون - جن جي
ذريعي بزرگن جي شخصيت ۽ ڪردار ظاهر ٿئي - گهٽ بلڪ
مفقود ، انجي بجاءِ ڪاٺي ڪرامت جي دور از قياس قصن ۽
داستانن تي زياده زور ڏنو اٿس . تقريباً هر بزرگ جي احوال
۾ ڪرامتون اعجاز ۽ عجائبات بيان ڪيا ويا آهن . شخصيت
جي اهميت ۽ ولايت جو سچو دارومدار اهڙن ڪمزور ڪهاڻين
۽ جادوگرانه ڳالهين تي رکيو ويو آهي . بعض ڪرامتون
انهيءَ حد تائين مضحڪ خيز آهن ، جن کي پڙهڻ سان خود
انهيءَ بزرگ جي شخصيت تي حرف اچي ٿو . مثلاً :

درويش ابراهيم جي سوانح ۾ لکيو ويو آهي ته : بزرگ
طعام نه کائيندو هو ، سندس خدمتڪارن خيال ڪيو ته اهڙيءَ
حالت ۾ قضا حاجت لاءِ وڃڻ جي ڪهڙي ضرورت اٿس .

هڪ ڏينهن ڪاڪوس ۾ وڃي ڏٺائون ته ٻه سفيد آنا پيا آهن جن ۾ مشڪ ۽ ڪافورڪان وڌڪڻوري آهي. خدمتگارن ٻئي آنا تبرڪ لاءِ کڻي پنهنجي ٻيڳ ۾ رکي ڇڏيا.¹

اهڙيءَ طرح قاضي صدو جي سوانح ۾ آهي ته هن سميجن مان سڱ ورتو، سميجن ۾ رواج آهي ته شاديءَ جي موقعي تي ڇاڻي سان چرچا پوڳ ڪندا آهن. دستور مطابق سميجائين شاديءَ رات درويش سان چرچا ۽ مسخريون ڪرڻ شروع ڪيا. درويش تنگ ٿي فرمايو: هي ته ڪي گڏهيون آهن! درويش جي ايتري چوڻ تي عورتن جي صورت مسخ ٿي وئي ۽ گڏهين جيان هيٺان ڪرڻ شروع ڪري ڏنائون. صورتحال جڏهن خراب ٿي ويو، تڏهن عورتن جي مڙسن ميرڙيون منتون ڪري درويش کي پرچايو ۽ مسين مسين راضي ٿي درويش عورتن جي صورت کي پنهنجي ٻئي گفتي سان بدلايو.²

انهيءَ قسم جون ٻي معنيٰ ڪرامتون ۽ اهڙيءَ ريت عقل ۽ دانش ۾ نه ايندڙ داستان ۽ هيبتناڪ افسانا، ڪتاب ۾ عام جام موجود آهن، جن جو حقيقت ۾ بزرگن سان ڪو تعلق ڪونه آهي بلڪه ڳالهه کي ڳالھوڙو بنائڻ لاءِ عوام ويهي انهن قصن کي گهڙيو آهي.

وليءَ سڳورا ۽ خدا جا اهي برگزيدا ٻانهل عام مخلوق جي سڌاري واڌاري ۽ انهن کي الله سان لئون لڳائڻ لاءِ هوندا

¹ متن ۲۰۴ ² متن ۲۱۵

آهن . حسن عمل ، حسن ڪردار ، سٺ محبت ، ساجهه
 ۽ سڀاڃهائي جو مظهر ٿيندا آهن . غلط رستي تي هلندڙ امت
 کي ، هو پنهنجي روحانيت جي رحماني اثر سان ، سٺين راه تي
 لائيندا آهن . نوڙت ، نهڻائي ، حسن سلوڪ ، ملوڪالهاڻن ،
 سٺو هلڻ ، زندگيءَ جي رهت سهت ۾ سنوت ۽ سدائيتي ، صبر-
 خواه تحمل ، سندن طريقه تبليغ جا عام ۽ بنيادي اصول آهن .
 - انهيءَ جي مخالف — **حديقتم الاوليا** — جي مؤلف پنهنجي
 تقريباً هر ڪردار کي غير معمولي بلڪ زياده تر خوفناڪ نوعيت
 جي ڪرامتن ذريعي زوردار ۽ ماوراءِ بشریت ثابت ڪري ڏيکارڻ
 جي ڪوشش ڪئي آهي — جنهن جو نتيجو اهو نڪتو آهي جو
 اڇوڪي دور جو انسان وڏي ۽ ذهني ڪشمڪش ۾ مبتلا ٿي ،
 دور دراز ڳالهين سوچڻ تي سڃبور ٿيو پوي ٿو .

زبان ۽ بيان: جيئن مٿي ڏيکاريو ويو آهي ، **حديقتم الاوليا**
 ۱۰۱۶ هـ ۾ لکيو ويو آهي . انهيءَ يارهين صديءَ جي پهرين
 چوٽائيءَ اندر سنڌ اندر فارسيءَ ۾ ٻيا هيٺيان ڪتاب تاليف ٿيا:

- (۱) تاريخ معصومي ۱۰۰۶ هـ
- (۲) مشنوي چنيسر نام ۱۰۱۰ هـ
- (۳) بيگلر نام ۱۰۱۷ هـ
- (۴) تاريخ طاهري ۱۰۳۰ هـ

مٿين ڪتابن جو انداز بيان سلجهيل ۽ انهن جي زبان
 صاف ۽ سادي آهي . انهن جي مقابلي ۾ — **حديقتم الاوليا** — جو

صورت حال بلڪل ابتڙ آهي . بيان جو طريقو الجھيل ۽ زبان تمام گھڻي . يعني عربي لفظن جي ڪثرت ۽ غير معروف ۽ غريب لفظن جي گھڻائيءَ سبب منجھيل آهي . مؤلف ڪوشش ڪئي آهي ته گھڻي ۾ گھڻا ڏکيا لفظ وجهي غالباً پنهنجي زباندارن ۽ علم جو مظاهرو ڪري ، ليڪن نتيجي طور پڙهندڙ کي مطالعو ڪندي گھڻو ڪجهه پوڳڻو پوي ٿو . مثلاً هيٺين نموني جا لفظ شروع کان آخر تائين عام جام ملن ٿا :

مطرز - حقد - آن و آليق - مطير - استنامتي - صحاري -
 طريق براري - (ص ۲۶) مشحط - اتساع عرصه
 مملکت - بلب تجبيل تقبيل - وثاق - تنفير - مچبول -
 تمساح - اقتناص - اصياد - حجرات (ص ۲۷)

اهي ٻن صفحن ۾ آيل الفاظ آهن . انهي مان زبان جي انداز ۽ بيان جي طرز جو اندازو ڪري سگهجي ٿو .

متن جي تيارِي : ڪتاب جي موجوده متن تيار ڪرڻ ۾ هيٺين خطي نسخن مان ڪم ورتو ويو آهي :

۱- نسخة دانشگاه سند

حديقه الاوليا جو هي نسخو هڪ آيل نسخن ۾ سڀ کان قديم آهي . هن جي ڪتابت ۲۹ ربيع الاول ۱۱۷۸ ھ جو ٿي ۾ ڪئي وئي آهي .^۱

^۱ پرنسپل مهوزر ۾ تاريخ هند جي مؤلف ايلٽ صاحب جا فائيل موجود آهن جن ۾ ٿي جي ڪتب خانن جي فهرست به آهي . (نمبر O.R. 2073) انهيءَ فهرست ۾ حديقه الاوليا (باقي صفح ۱۵ تي)

اهو نسخو اصل ۾ مرحوم مولوي ولي محمد صاحب ڏاهري
(متوفي ۱۹۲۶ع) ^۱ جي ملڪيت هو، جتان (۲-۲-۵۳) جو
يونيورسٽيءَ جي ذخيري ۾ نمبر 13569 تي داخل ٿيو.
ڪتاب جي سائيز ساڍا 4 x ساڍا 7 آهي، هر صفحي ۾ ۱۳
ستون ۽ جملو ۲۵۸ صفحو آهن. عنوان ڳاڙهي مس ۾ ۽ خط
پختو نستعلیق ۾.

انهيءَ نسخي کي اساس بڻائي هيٺين نسخن سان متن جي

(بقية صفحہ ۸۴)

جي هڪ نسخي جو ذڪر موجود آهي، جنهن جا جملي ۷۸ ورق هئا
۽ منجهس ۲۸۹۰ بيت (؟) ڏيکاريل آهن. ترقیہ ۾ تاریخ هن ريت
ڄاڻايل آهي:

۱ -- تست تمام شد عند الرساله که مسمی به حدیقتہ اولیامت

فی تاریخ ۲۱ شهر ذیقعده سنہ ۱۰۶۸ھ --

نسخو مڪمل هئو ۽ منجهس انهن ٻين بزرگن جو احوال -- جن جو
متن يونيورسٽي واري نسخي ۾ آهي -- موجود هو.

۱ حافظ محمد صاحب ناظم ڪتبخانه دانشگاه، مولوي صاحب مرحوم
جو احوال راقم ڏانهن نڪي موڪليو جنهن مان معلوم ٿو ٿئي ته: مولوي
صاحب جي شاگرد حافظ حاجي محمد عمر ڪيرٿي کان حافظ صاحب کي
معلوم ٿيو ته: مولوي صاحب جو انتقال ۱۹۲۶ع ۾ ٿيو. سندس نسب هن
ریت آهي: مولوي ولي محمد بن مير محمد بن محسن (يا حسن) بن ۱۰
بن ڏين. هاڻ سڪني ڏاهري (تعلقي حيدرآباد) جي ڳوٺ جو ويٺل هو.
سندس استاد مولوي عبدالله ڪڏهري (اواب شاه) هو. سڄي حياتي
درس تدريس ۾ گذاريائين، ڪهترن شاگرد ڇڏيائين. هاڻ حڪم به هو.

پڻ ڪري حاشين ۾ اختلافن کي نروار ڪيو ويو آهي .

۲- (ب) ڊاڪٽر نبي بخش جو نسخو

هي نسخو ٽنڊي قيصير واري قاضي فتح رسول ولد قاضي فتح محمد نظاماڻي جي ملڪيت هـ و . خاتمي ۾ قاضي صاحب جي نوٽ مان معلوم ٿئي ٿو ته اهو نسخو غلام حسين ۽ غلام علي ولدان خدا بخش بن غلام علي فقير بن قيصير فقير نظاماڻي جي ڪتب خاني ۾ هو . غلام حسين ۱۲۵۹ هـ ۾ مياڻي واري جنگ ۾ شهيد ٿيو جنهن بعد ڪتاب قاضي فتح رسول وٽ پهتو .
ترقيم ۾ ڪاتب لکيو آهي :

‘ - زيب اتمام گرفت و عزيت اختتام پذيرفت . ڪتاب مستطاب متبرڪ ، مشرفه موسوم بحديثه الاوليا ڪرام عظام خطه سند از دست احقر العباد راجي الـي رحمة الله تعالى فقير حقير پر تقصير قاضي محمد احسان ساکن هاله کندي کهنه عفي عنه ، بتاريخ بيست يکم شهر جمادي الثاني ۱۲۳۷ هـ - ‘

هي نسخو مٿين ذڪر ڪيل اساسي نسخي جو هو بهو نقل آهي . ايستائين جو جن ڏکين لفظن جي معنيٰ مٿين نسخي ۾ ڏسي وئي آهي سا ڪين انهن ئي لفظن جي ساڳي معنيٰ هن نسخي ۾ به ڏنل آهي .

هن نسخي ۾ به ڪي اضافا آهن جيڪي ٻئي ڪنهن نسخي

۾ موجود ڪو نه آهن . جيئن ته ڪن بزرگن جون تاريخون
ڏنيون ويون آهن ۽ ڪن سنڌي بيتن جو اضافو ٿيل آهي . مثلاً :

(۱) بهاءُ الدين ذڪريا جي ڄم جو سال ۶۰۷ هـ درج ٿيل
آهي . حاشئي تي ڪنهن ٻئي صاحب وصال جي تاريخ ۷ ماه
صفر ۶۰۷ هـ لکي آهي . (ورق ۸)^۱

(۲) شيخ ٻٽي جي تاريخ وفات حاشئي ۾ ۱۴ ماه رمضان
۶۸۰ هـ درج آهي . (ورق ۱۷)

(۳) مخدوم ساهڙ لنجار جي وفات جو سال اسامي نسخي ۾
۹۸۰ هـ درج آهي ، هن نسخي ۾ ۱۴ ماه رجب جو اضافو آهي .
اها تاريخ بين السطور ۾ پوءِ لکي وئي آهي . (ورق ۷۳)

(۴) مخدوم محمد اسماعيل سومري جي حالات ۾
حاشئي تي هيئن ٻن بزرگن جي وفات جون تاريخون درج
آهن .

الف : تاريخ وفات ملا لڙ ۱۸ ماه صفر ۹۰۰ هـ

ب : تاريخ وفات درس پلي ۳ ماه صفر ۹۶۷ هـ

(ورق ۷۵)

شيخ جمالي ۽ ڄام تماچي ۽ جي منسلي ۾ جيڪو دعائي
سنڌي بيت چيو هو ، انهيءَ جو حوالو ملي ٿو ، ليڪن بيت
ڪٿي آيل ڪونه آهي . هن نسخي ۾ جتي حوالو آهي تنهن

۱ سفينة الاولياء ۾ تولد جو سال ۵۶۵ هـ آهي ۽ وفات جا سال
مختلف چيا وڃن ٿا - راحت القلوب ۶۵۶ هـ اخبار الاخبار ۶۶۱ هـ سفينه
۽ فرشته ۶۶۶ هـ ۽ مرآة الاسرار ۶۶۵ هـ .

ڪنهن صاحب حاشئي ۾ اهو بيت لکي ڇڏيو آهي . بيت واقعي شيخ حماد جماليءَ جو آهي يا ڪنهن ٻئي شاعر جو ، ان جي تصديق ۽ تحقيق جي ڪا صورت ڪونه آهي . بيت جي اڪت هيءَ آهي :

جـونءُ ستت اونءُ ، جام تماچي آءُ

سماجي باج پيئي ، تومين تمهه ورائءُ

(۱۹ ب)

صورتخطيءَ مان ظاهر آهي ته اهو بيت ۱۹ صدي عيسويءَ کان اڳ جو لکيل آهي ، جنهن وقت خالص سنڌي آوازن لاءِ لفظ اڃا ڪونه جڙيا هئا .

اهڙيءَ طرح نوح ڪيبرائي جو سنڌي بيت به حاشئي ۾ ڏنو ويو آهي :

- گویندکم عمانوقت این بیت درویش نوح فرمود :

جـونءُ ونجين جهري ماريو

جام تماچي شهري چريو (ورق ۲۱)

نسخي جي سائيز 9x6 آهي ، صفحي ۾ ۱۵ سٽون آهن . عبارت جي چوڌاري ڳاڙهي جدول آهي . عنوان ڳاڙهي مس

۱ تازو رسالي مهران (نمبر ۱-۲-۱۹۲۶ع) ۾ دانشگاه سنڌ جي استاد محرم خان صاحب ڊاڪٽر بلوچ صاحب جي حوالي سان شيخ حماد جو هڪ ٻيو بيت به ڏنو آهي :

صلاح الدين تماچي ايندا سيگهه سري

جيوڻو جهڙو جيو ، پيس ڪوت ڪري

سان لکيل آهن . جملي ۸۲ ورق ۽ خط شڪستو نستعليق .
متن جي حاشئي ۾ هن نسخي کي (ب) جي نشان سان نروار
ڪيو ويو آهي .

۳۔ (هم) هالن جو نسخو

هي نسخو جناب پروفيسر محبوب علي صاحب چني جي
معرفت مليو . اصل ۾ هالن جي ڪنهن بزرگ جي ملڪيت
آهي . اهو ئي نسخو آهي جنهن کي ڊاڪٽر سدا رنگاڻي صاحب
پنهنجي ڪتاب ' سنڌ ۾ فارسي ادب جي تاريخ ' ۾ ڪتب
آندو آهي .

ڪتاب اڳيان ۽ پويان ناقص آهي . اڳيان ڊيپاڇو ۽ شيخ
بهاؤالدين ذڪريا ۽ شيخ صدرالدين قتال جو احوال ضايع ٿي
ويل آهي . صدرالدين جي احوال جون فقط ۱۶ سٽون موجود
آهن ، جنهن بعد شيخ رڪن الدين جو احوال شروع ٿئي ٿو .
آخر ۾ درويش علاؤالدين جي شرح حال جي ۱۸ سٽن تي
ڪتاب ختم ٿئي ٿو . گوريا پهاڙي ۽ ۾ قاضي صدهو ، درويش
يحيٰ ، قاضي خيرالدين ، يعقوب هليجي ، شيخ مغل چاچڪ ،
هريو ويرداس ، درويش عمر بودلو ، درويش آلو ۽ خاتمه
جا صفحا ڪونه اٿس . اهڙي طرح وچ سان هيٺين بزرگن
جي احوال جا ورق غائب آهن :

- مخدوم حسام الدين - مخدوم بلال - قاضي ڏنو سوستانی -
- مخدوم راهو - درويش حسن مقري - مخدوم ساهر انجار -
- مخدوم نوح هالاڻي - درويش ويو - درويش راجو ستيه دل -

شيخ موسي آهيداني - درويش صدر ۽ درويش سعة . ڪتاب
جي ابتدا ۾ فقير احمد علي ۽ جو نوٽ آهي :

' — ازين رسالہ چند اوراق از اول و آخر بباعث
تداول زبان فنا شده اند، اميد ڪم ڪنداسي ڪتب خانہ
قديم دستياب شود (؟) . فقير احمد — '

انهيءَ نوٽ هيٺان لکي ٿو :

' — درين باره مرحوم ميرزا قليچ بيگ صاحب را
نوشته ام ميرزا صاحب در جواب تحرير فرموده ڪم :
ڪتاب موصوف در ڪتب خانہ فقير موجود است ڪسي را
بفريسند ڪم نقل ڪرده برود .

افسوس ڪم تا اين وقت اين ڪار از فقير سر انجام نه شده
درين وقت معلوم ميشود ڪم اين ڪتاب حديقۃ الاولياءِ
ڪامل نزد فرزند ميرزا صاحب موجود است — '

ميرزا صاحب جو انتقال ۱۹۲۶ع ۾ ٿيو . پھريون نوٽ
اڳ جو آهي ۽ پويون ميرزا صاحب جي وفات کان پوءِ لکيو
ويو آهي .

ڪتاب جي سائيز 8x4 ۽ ھر صفحي ۾ ۱۳ سٽون آهن ،
ڪن ۾ ۱۴-۱۵ پڻ آهن . خط نستعليق عنوان ڳاڙهي مس
۾ ، بين السطور جاءِ بجاءِ ڏکين لفظن جي معنيٰ ڏنل آهي .
جمله ۶۸ ورق .

هن نسخي جا اختلاف متن جي حاشين ۾ (هـ) جي نشان
سان نروار ٿيل آهن .

۴- (ح) حسام الدين جو نسخو

هي نسخو هنڌان هنڌان ڪڍل آهي ، بلڪ منتشر ورق آهن ، جيڪي راقم الحروف کي مولانا دين محمد وفائي مرحوم جن کان مليا هئا . پاڻ اهي ورق پير جهنڊي جي ڪتاب خاني مان خطي ڪتابن جي منتشر ورقن سان ڀريل هڪ ڳوٺ مان ڳولي ڪڍيا هئا .

خط ۽ ڪاغذ جي صورتحال مان معلوم ٿو ٿئي ته پيش نظر نسخن ۾ هي سڀ کان قديم آهي . خط خوبصورت نستعليق . سائيز 8X5 ، هر صفحي ۾ ۱۵ سٽون ، جملي ورق . . . هن جا اختلاف متن جي حاشين ۾ (ح) جي نشان سان ڏنا ويا آهن . هن نسخي مان هيٺين بزرگن جي حياتي ۽ جا ورق ضايع ٿيل آهن :

مقدم - شيخ بهاء الدين ذڪريا - شيخ رڪن الدين . . .
 شيخ جيو - پير شاهه مراد - سيد علي - سيد نظام بکري . . .
 مخدوم بلال . . . شيخ هوتي لاڪو . . . درويش حسن مقري . . .
 مخدوم عربي ديان . . . درويش صدر ۽ درويش مٺي ناريجي کان
 وٺي درويش الو تائين ٻارهن بزرگن جو احوال .

* * *

سوانح شاه جميل گرناري

جيئن مٿي ڄاڻائي آيا آهيون ، سيد عبدالقادر هڪ مختصر رسالو شاه جميل جي سوانح ۾ لکيو آهي ، جنهن کي

ڪتاب جي آخر ۾ ضميمه طور شايع ڪيو وڃي ٿو .

رسالي جي ابتدائي عبارت ساڳي حديثه جي ديباچي واري آهي . اختتام ۾ ۲۰ ترقيمه آهن . پھريون سال ۱۱۰۰ ھ جو ۴ ۲۰۰ ۱۹۴۰ع جو . پھرين مان معلوم ٿئي ٿو ته اھو رسالو ڪنھن ماڻھو ۱۱۰۰ ھ ۾ نقل ڪيو آھي ۽ آخري ترقيمه مان ظاھر آھي ته ۱۹۴۰ع ۾ ھڪ چوڀرڙي تان نقل ڪيو ويو جيڪا سيد محمود ميان بخشو بن ميان خليفي بهادر جي ملڪيت ھئي .

رسالي جي آخر ۾ نقل ڪندڙ شاهه جهيل جو احوال ٻين فارسي تذڪرن مان پڻ نقل ڪيو آهي جهڙوڪ : معيار سالڪان طريقت ۽ تحفتم الكرام .

آخر ۾ نقل ڪندڙ ڄاڻايو آهي ته : سنڌ ۾ شاهه جهيل جا چار خليفه هئا شاهه وجيهه الدين ، شيخ ذڪريا ، شيخ هيمون ۽ ڪريم قتال ، جن جو احوال حديثه ۾ ڄاڻايل آهي . معلوم نه آهي ناقل ڪهڙي آڌار تي اهو لکيو آهي ، ڇاڪاڻ ته حديثتم الاوليا منجهان پير پٺي کان سواءِ

’ ديوانيءَ نالي ڳوٺ جوناگڙهه جي قلمه کان پندرهن ڪوٽن جي فاصلي تي آهي . صاحب مرآة مڪندري سلطان بهادر گجراتي جي سفر جو ذڪر ڪندي لکي ٿو ته :

’ — از استماع اين خبر ، سلطان بهادر از ڪنبايت بڪوچ متواتر روانه الكه سورتهه شد ... و از آنجا بقصبه ديولي .

(باقي صفحي ۹۳ تي)

ٻئي ڪنهن جي سوانح ڏنل ڪانه آهي .
انهيءَ رسالي جو ٽائپ ڪيو شده نقل راقم کي جناب قاضي احمد
میان اختر جوناگڑهي مرحوم ڏنو هو ، جيڪو سخت غلط ۽
جنهنجي عبارت سمجهڻ ڏاڍي مشڪل هئي . وس آهر صحت
جي ڪوشش ڪئي وئي آهي ، تاهم ڪيترن جابن تي اشتباه
رهجي ويا آهن .

* * *

آخري ٻه اکر

حديقة الاولياءُ جو متن راقم الحروف ۱۹۶۴ع جي آخر ۾
چاپي ڇڏيو هو ، ۱۹۶۶ع تائين جو عرصو تصوف جي ڪتابن
گڏ ڪرڻ ڏسڻ ۽ انهن جي مطالع ۾ لڳي ويو . هي آخري
چند مهينا مقدمه لکڻ ۾ صرف ٿيا . در حقيقت ڪتاب گهڻو اڳ
شايع ٿي وڃي ها ، ليڪن وچ ۾ مهينن جا مهينا ٻين مصروفين
سبب ڪم ڇڏڻو پيو . بهر حال هاري تعاليٰ جا لکين احسان
جو ڪتاب مڪمل ڪري ناظرين وٽ پهچائڻ تاءِ زندگيءَ

(بقه ص ۹۲)

دهلي قصبه ايسٽ ۾ پانزده ڪروڙي قلع جولاءِ ۱۹۰۰ع
پير ٿيو سنڌ ۾ ديوليءَ جي نسبت سان مشهور آهي ، ديوليءَ سان سنڌ
اندر مراد دهول بندر (ديبل) ورتي ويندي آهي ۽ کيس ديبل
جو ٻاشندو سمجهيو وڃي ٿو . ٿي سگهي ٿو ته هر بندر ديول جي
هجي بلڪ ڪجرات واري ديولي ڳوٺ جو هجي ، جتان لڏي سنڌ ۾ اچي
مقيم ٿيو . ڄميل ڪرناري پڻ ڪجراتي هو ، جيڪو ترڪ وطن بعد سندس
پر ۾ دفن ٿيو (مڪلي نام حواشي ص ۲۶۵)

بقاڻ ڪيو .

حديقة الاوليا ڪئي سال اڳ منهنجي مرحوم دوست آغا بدرالدين خان درانيءَ (مصحيح تحفة الطاهرين) مرتب ڪرڻ چاهيو ٿي، ابتدائي مرحلا پڻ هُن مرحوم پورا ڪيا هئا، ليڪن پوءِ صحت جي خساري ۽ خرابيءَ سبب خيال لاهي ڪم منهنجي سپرد ڪرڻو پيس . کيس خيال هو ته آءٌ سندس جڙي ڪم ختم ڪري سندس اها آس پوري ڪيان، ليڪن حياتي ساڻس به وفا ڪانه ڪئي ۽ مونکي به اڪيچار مصروفيتن کان مهلت ملي ڪانه سگهي . اڄ جهان ڇڏي کيس سال ٿي ويا — آءٌ پنهنجو فرض ۽ پاڻ تي سندس حق ٿو سمجهان ته هي ڪتاب ڏانهن منسوب ڪريان .

آءٌ اهو به پنهنجو فرض سمجهان ٿو ته انهن سڀني دوستن جو شڪريو ادا ڪيان، جن هن ڪتاب جي سلسلي ۾ مون سان مدد ڪئي آهي . سڀ کان پهريون آءٌ جناب حافظ محمد صاحب محافظ ڪتاب خانہ دانشگاه حيدرآباد جو ٿورائٽو آهيان جنهن حديقة الاوليا جو خطي نسخو — جنهن کي اساس بڻايو ويو آهي — سالن جا سال مونوت رهڻ ڏنو ۽ هميشه خنده روئي ۽ ڪشاده پيشانيءَ سان ڪنايتاً ذڪر ڪرڻ تي اڪتفا ڪندو رهيو . دوست عزيز جناب پروفيسر محبوب علي صاحب چني جو ٿورائٽو آهيان جنهن هالن وارو نسخو مونکي مهيا ڪري ڏنو . اهڙيءَ ريت پنهنجي فاضل دوست ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جو احسانمند آهيان، هن صاحب پريس

۾ متن موڪلڻ کان ٿورو وقت پوءِ سونگي پنهنجو قيمتي نسخو
عنايت ڪيو، جنهن جي ذريعي ڪيترا ضروري اضافا ڪري،
متن کي وڌيڪ مفيد بنائي سگهيس.

آءُ پنهنجي عزيز دوست ۽ سنڌ جي فاضل صاحب علم و
عمل جناب مولانا غلام مصطفيٰ صاحب قاسمي جو پڻ ٿورائتو
آهيان — کيس خدا خوش رکي — مقدم لکڻ وقت هن مون تي
موين ڀلايون ڪيون! قيمتي ڪتاب ڏنائين، معلومات مهيا ڪيائين
۽ جتان ڪٿان جو ڪجهه، کيس مليو يا معلوم ٿيو، سو مون تائين
پهچائي مون کي هن قابل بڻيائين، ڇو آءُ مقدمي ۾ تصوف جي
ڪتابن وارو جائزو پيش ڪري سگهيس.

سنڌي ادبي بورڊ جي اءِ-زازي سيڪريٽري جناب محمد
ابراهيم جوئي صاحب جا ٿورا به لاهڻ کان وڌ آهن، هن
صاحب جو سهڪار ۽ وفائي پريس جي ميان عبدالرحيم شيخ
جي محنت شامل حال نه ٿي ها ته ڪتاب جي ڇپڻ ۽
شائع ڪرڻ ۾ جهڪي آسانيون ٿيون سي هوند مهيا ٿي نه
سگهن ها.

آءُ دست بدعا آهيان شال رب العزت منهنجي انهن سڀني
دوستن کي هميشه هميشه پنهنجي حفظ و امان ۾ رکي ۽ ذات
باري تعاليٰ هن ناچيز کي پڻ پاڻ سڳورن ص جي سڳي ۽
پنهنجن انهن سڀني نيڪ ڀائرن جي صدقي — جن جو ذڪر
هن ڪتاب جي زينت آهي — سميت ۽ سڪون عطا فرمائي

عزت ۽ آبرو سان انجام بخير ڪري ۽ ايمان جي سلامتيءَ
تي پهچائي آڻي ! . آمين ! .

— سيد حسام الدين راهدي

جمشيد روڊ، ڪراچي .

۱۲ شوال المڪرم ۱۳۸۶ هـ

۲۵ جنوري ۱۹۶۷ع

ازان گذاری نیار و دست تو هم کردن از حکم داور
 بیج . که کردن نه پی ز حکم نوبج . که من اطاع
 اسد اطاعه کل شی در شش^{۹۱} آن بیل کلستان وحدت
 روح از نفس قالب باز پر دخت و گلشن علوی
 فردوس اعدا را شبنم ساخت مدفن شرفیش
 فریه انز پورتا قیامت بر نور باد ذکر مخدوم عربی دیانه
 قدس سره ان صدر نشین محفل روحانی عارف معارف
 سجانی صاحب خصائل قدس به متصف بخصائص فرزانه
 مکانه یعنی مخدوم عربی دیانه از جمله بزرگواران نامدار اوایا
 کبار بوده و در قریه ماله کندهی سکونت داشته همواره
 در اثر وای خلوات به عبادت مشغول می بود و دائم
 به تلاوت قرآن و اذکار ملک سجانی شغلی فراوان
 داشته میگویند که در یک مکان صد و چهل حتم قرآن

شیرم

مطرز سازدش را باوصی بکلمه قلم صدق و عدل الفبا
 درسی عالم بعلم آباد کردن در این علم نخستین و کند
 در عبادت عالم هر ریح الدوله ۱۱۲۸ هجری محمد زین العابدین علیه السلام

۱ - نسخہ دانشگاه سنند (خاتم)

ملکی سیرت در آن مزرع رسید هرگاه بوقت معهود مجی کر از مردود و بر
 کنار آن کشت زار کرد و ندان شخص پشته رفت و یاد ای آن بام
 قیام نمود آن جمعی وحش بی تمغیر و وحشت پیش وی بستیاوند
 بزعام را اصفا نمودند تا بر سر فرو آورده سر و دم خیسایند
 ایجابی اطاعت کرده و پس کشته میگردید که از آن بازمانده ای که آن
 قشور بود هیچ کر از آن کز از بی سیار و رو پسته تویم کردن از حکم
 داور مسیح که کردن ز پند ز نام تویم ^{بیا ماه} که من اطاع است اطاعت کل
 شی در ^{بیا ماه} آن بلیا کستان وحدت روح از قفس قالب ^{بیا ماه} بخت
 و کاشن علوی فرودس اعلا را شین سافت مدین شیش ^{بیا ماه} و
 از پورتا قیامت پر نور باد و ذکر محمد و مخری و یانه و تسبیح
 آن مدین محفل روحانی عارف معارف سبحانی صاحب این ^{بیا ماه}
 متصرف کنیا النیس الشید فرزانه یکانه یعنی مخدوم مخری ^{بیا ماه}
 قدس سره انبیا بزرگواران نامدار و اولیاء کبار بوده و در ^{بیا ماه}
 کثیری سکونت داشته همواره در آنروای ^{بیا ماه} تلاوت بسیار
 مشغول می بود و اینم تلاوت قرآن و از کمال ^{بیا ماه} سبحانی ^{بیا ماه}

بدیاریسند هر رسیدند که بموضع که بران که آمدند درویش نوح که پسر که از جمله بزر
 گواران آن بقوه بود دیدند که کجا کوسغند را می پراشید در اثنای آن درویش
 به سخن گفتی که در کوسغندان وی در آمد گفت که حکم جام تماچی که کوسغندان
 من در سیاهی نشان را از اصغای اینکلام تعجبی تمام رویداد پیش درویش
 بر نشد و از حقیقت این بقوله باز پرسیدند که عجب که خلیفه جام جویند
 و تماچی در دروازه الحیات دینی محبوس و مایوس در بند وزندان است و
 تو حکم را با بر غسوب می سازی درویش گفت که حقیقت حال او را
 نمیدانم اما بویژه روزی است که از زبان وحش و طیر و گیاه و نبات این
 کلمات بی شنوم که حکم جام تماچی است ایشان را از استماع این نباتات
 بهجت و مسرت افزود امیدوار گشتند پیش درویش حقیقت حال
 خویش اظهار نمودند و بوصول این مامول و کببول این مبول ندی
 بر خود قرار دادند و از انجا روان گشتند بعد از دو شب روز از راه انزال
 آمد صحابی بلده سامونی آن طرف را یا نمیشستند و چشم منور در دو
 و دیدند که نور کوکب سلطنت جام جویند در اوج است و در پای حکومتش
 در مروج جام صلاح الدین جام تماچی را همانجا گذاشت و خود دوری

کوسغندان در این کتاب در مروج
 جام تماچی در مروج
 جام تماچی در مروج
 جام تماچی در مروج

تو هم گردن ارحم و اومج که گردن نه بجز حکم تویح که
 اطاع الله اطاع له کل شیء در آیه ان یلیک لکتان و حد
 نفس غالب باز برداخت و کلین علوی فرو و کس اعلا را نشسته
 عفن نفس فریه از یور تا قامت بر نور باد و کریمه نوم و با دانه
 مدش سره آن صدر نشین محفل روحانی عارف معانی
 صاحب خصال قدسیه فرزانگی که محمد و عم عربی و یانه رحمة الله
 از جمله بزرگواران نام دار و اولیای کبار بوده و در فرموده که
 سکونت داشته همواره در انزوای خلوات بعبادات مشغول بود
 و ایم الاوقات تلاوت قرآن و اذکار و سجده چنان مشغول بود
 میگویند که در یک مکان صد جمل نیم قرآن از او بود آورده بود
 آن سلمان ملک در وقت بیخبره او و وی قرآن میخواند
 و به طب الحامی خارج قرآنی او میفرمودی مرغ از طیران و آب از
 جریان بازماندی و در مقام ترک و بجزیرتبه عالی دست که نظر
 کیمیا اثر وی طلای مهربانی با خمره و ارز بر با فاضل نعمه برابر بود

نقل اختصاراً تا اکنون مدفن شریفش در دهر است
 نورالعبد مہجوبہ ذکری شیخ الشیوخ شیخ بیچ بکر علیہ السلام آن بزرگوار
 نامدار سر دفتر شیخ کبار صاحب توفیق خازن مہتمم تفسیر شیخ
 مؤید بکر مدرس سرہ از جملہ اولیای کرام و مشایخ نظام خندرز
 و از فرقہ معتولان در گاہ و بار یافتگان خلوت علی معتمد است
 و استاد است از شہاب الحق الدین برادر الصدیق و الباقی
 شیخ شہاب الدین مہر و مدرس امامی شہرہ العزیز کہ فرستہ
 و در فرستہ کہ بکر قدم استے حکومت و شہرہ کوارہ بہ فلوت و جلوت
 با و کار و عیادت شغول بودہ و ہمیشہ از اول اختیار و خدمت
 نقیست کہ ہر گاہ غوث العالم شیخ بہاء الدین ذکری علیہ الرحمۃ
 در بعضی ادر سعید و زیارت سرای تجارت ولایت ارشاد و
 شیخ شہاب الدین رحمہ اللہ شرف کچہر و دوست ارادت کچہر
 و بہر حجت و نظر مخلص کشت شیخ فرمود کہ مرید پرست رشید از
 ما در فرستہ اورا البتہ خواہر دریافت کہ وی از غایت تمہیت
 و بہایت ضحاک طوبیہ جمیع اسباب ہدایت و ارشاد و سعادت راہ

حد یقتہ الاولیا

حديقتہ الاولياء

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حمد و ثنا و سپاس بی منتها مر خداوندی را ست جل و علا
که شمع هدایت و معرفت در شبستان جنان افروخت . و نقد
شناسائی و عرفان در خزینہ خانہ دل ایشان اندوختہ . مرایی
قلوب دوستان را از زنگ کثرت ماسیوا و تدنّس کدورت
نفس و هوا بصیقل ذکر و صفا و محبت و ولا مصفّا ساخته
همگی محل ارتسام صورت وحدت گردانید . **قدوسی** که
از نفحات ریاحین حدائق معرفتش مشام روحانیان معطر و
از شمعش لمعات جمال جلالش مشاکیت صوامع قدوسیان
منور . **سبوحی** که بر هر ذره از ذرات و بر هر گاه برگ
از نباتات پرتو خورشید معرفت او تافتہ و از فیضان سحاب
رحمت او ترتیب یافته . بیت :

برگ درختان سبز در نظر هوشیار

هر ورقی دفتر است معرفت کردگار

حکیمی که بخام حکمت و قلم قدرت نگارخانہ افلاک را
بی واسطہ مزاولت تصویر و تحریر بانواع نقوش عجیب و
صوّر غریب از ثوابت و سیّار و بروج دوار بیاراست .

و مشاطهٔ صنعش عروس زمین را بحلی شقایق و ازهار و حُلل
اوراق اشجار مزین ساخت . مثنی :

آن نقش نگاری که چو شد مبدع اشیا
آراست بحکمت ز ثری تا به ثریسا
چون داد بهار کرمش، مژدهٔ احیا
صد نقش بدیع از کف خاک آمده پیدا
هر قطره که افشانند بدین صفحہ خضرا
گل، تکمهٔ زر دوخته بر جبههٔ والا
در گلشن حمدش متحیر شده چون ما
انواع ریاحین بهم پاک ضمیری

ه و صوفی که در گلشن توصیفش ببلبل هزارستان
زبان با کمال فصاحت بیان مانند سوسن گنگ و الکن .
مبدعی که در تنظیم کارخانهٔ ابداعش و تنسیق انتظام
اختراعش، شائبهٔ قصوری و فتوری راه نیافت . و در تکوین عالم
بصورت و معنی بی معونت همتا بحکم — یخلاق ما یشا —
در وجود آورد هر چه که خواست . بیت :

اعجوبه نمای عالم آرا بینای نهان و آشکارا

علیمی که علم ازلی او بجمیع جزئیات کلیات و
باجزای موجودات و ذرات مکنونات محیط و حاوی است . بیت :

آگاهی او ز تلخ تا شور آگاه ز هر چه در دل مور

صانعی که در غرائب صنعش و عجائب قدرتش افکار

بیت :

خاتم اقبال اوست، آن که بمهر قبول
خشک و تر کائنات، داشت بزیر نگین

و بر آل خیر مآل و اصحاب هدایت انتساب او که نجوم
هدا و قنادیل اهتدا اند، باد، صلوات دائم فائزته الی
یوم التناد.

در بیان ذکر اولیاء تعریف و نشیم ایشان

اما بعد، می گوید عبد حقیر و بنده پُر تقصیر، اضعف
عباد الله الغنی القوی، **عبد القادر بن هاشم بن محمد
الحسینی** غفر الله له و لوالدیه و احسن الیهما و الیه بغفرانہ
اللائق بجناب فضلہ و الناشی من محض فضلہ و کرمہ، من غیر
سابقته عمل، که بر ضمائر ارباب بصائر مخفی نماند، که سبّاحان
بحار تحقیق، و سیاحان فیفای توفیق، و سالکان مسالک
صدق و صفا، هادیان سبل دین و هدا، سالکان خدا آگاه،
یعنی **اهل الله**، طائفه هستند که دل خود را — که خزینه
خانه اسرار است — از جمیع هواجس جسمانی و وساوس نفسانی
مجرد و مقدّس ساخته اند. و روی ارادت و مشیّت از جمیع
تعلقات بشریّت برتافته، رستم تعلق از ماسوا گسسته، و از
کدورات نفس وارسته، همگی توجّه بال و مرجع حال و قال آن
گروه فرخنده قال، بمشیّت حضرت ذوالجلال، مصروف داشته اند.
و عنان ارادت و اختیار بارادت پروردگار معطوف، و

بذریعہ معرفتِ سبحانی، سعادتِ دو جهانی، و سراداتِ جاودانی
 بچنگ آورده اند. و باعلی معارجِ کمال و اقصی مدارجِ
 جلال رسیده، بر هر فردی سعادت مندی که نظر فیض اثر
 اندازند، میسر وجود او را صفت کیمیای بخشند، و خاک را
 هم نرخ طلا گردانند. بیت:

آنها که خاک را بنظر کیمیا کنند
 آیا بود که گوشت چشمی بما کنند

و بدان که طائفه مذکور حسب اختلافِ حالات و مقامات،
 اقسام سی باشند. قسمی است که باوجود غلباتِ وجد و ذوق
 و جذباتِ محبت و شوق، بر حال خویش غالب و مستولی اند.
 و قفل کتمان بر در خزینہ خانہ جنان انداخته، مہر سکوت
 و صموت بر زبان نهاده، همواره پاسبانِ حال و مقالِ خود
 می باشند. و سری از اسرارِ غیب، و رازی از مکشوفات، لاریب،
 بر منصبِ ظهور و بروز از ایشان جلوه گر نگردد، و حتی الاسکان
 ظاهر نشود. چنانچه **شیخ نظامی** اولیا می فرماید. بیت:

ای نظامی! تا توانی، سرِّ خود پوشیده دار
 گر سبورا رخنہ باشد، آب کئی گیرد قرار

و این قسم را اربابِ سلوک 'سالک متشرع' می گویند.

قسمی دیگر آنکه، شرابِ محبت از خم خانہ وحدت نوشیده
 و خفتانِ تجرید در بر پوشیده، غواص وار سر به بحر زخارِ معرفت
 نرو برده دریافتِ طلبِ گوهرِ مقصود خود را گم کرده، نه

از وجودِ خویش او را خبری و نہ از صفاتِ بشریت در او اثری۔ قطرہ ایست کہ بدریا پیوستہ و از قیدِ مغائرت وارستہ و ذرہ ایست کہ خود را مضمحل شَعْشَعَمَ خورشید ساختہ و ہم عین او گشتہ۔ و ایشان را مرتبہ مظهریت بیش نیست۔ ہرچہ سی گویند از زبان حال خارج از مقولہ قال۔ و از ہمین قسم است آنکہ آن سر دفتر اولیا، نوباوہ حدیقہ صدق و صفا، در حقائق و معارف وافی یعنی بشر حافی قدس سرہ در ذکر او سی فرماید کہ:

”— روزی بہ عبادان رسیدم شوریدہ دیدم مجذوب بر سجّادہ خاک و مصلاّی تراب پاک بیخود افتادہ۔ و کرمان و موران برگرد آمدہ و بارادہ حضرت حی لا یموت از اعضای آن سالک مقام لاهوت، خوراک و قوتِ خود می ساختند۔ پیشتر رفتم، و تارک مبارک وی بر حجر خود نهادم۔ اتفاقاً بافاقت باز آمد و فرمود کہ: — من هذا الفضول الذی یدخل بینی و بین ربّی! — یعنی این فضول کیست کہ میان من و پروردگار من در آید؟ — فوالله لو قطعنی از با ما ازدوت الاحبا! — یعنی قسم بحضرت او کہ اگر بہ تیغ بلا و ناوک ابتلا این بدن پر محن ما را پارہ پارہ کنند ہر آئینہ من ہر بارہ محبت زیادہ کنم و ترانہ — هل من مزید — میزنم —“

و این قسم را ’مجذوب مطلق‘ گویند۔

قسمی دیگر آنکہ مصباح معرفت و ہدایت بہ زیوت محبت

و فتیلہ درایت در مشکاة سویدای دل ایشان افروخته اند و
خس و خاشاک تعلق بشری بآن سوخته مرات فواد اورا از
قابلیت انطباع صور غیر مجرد ساخته همگی مواج بخود گردانیده.

پس حکمت ازلی و قدرت لم یزلی حضرت بادشاه غیور
مبدع دهور و عصور بران اقتضا نمود کہ این طایفہ را حسب
مقتضای کلام قدسی — اولیای تحت قبای لا یعرفہم غیری —
از انظار اغیار و ابصار ابنای روزگار مستور الحال و مخفی
البال گرداند. لاجرم لباس بیگانگی در بر شان پوشانید و بر
خاک مذلت نشانید. تا هیچ احدی و فردی بر حال ایشان
اطلاعی نیابند و در پی ایشان نشتابند. بیت:

بسر وقت شان خلق کئی رہ برند
کہ چون آب حیوان بظلمت درند

مثنوی:

شاه اند بکسوت گدایان	بیگانہ و شنند آشنایان
بر خاک شگفتہ بوستانند	در گرد نہفتہ آسمانند
از خلق نشستہ بر کنارند	در دلق گسستہ همچوتارند

و حضرت فتاح ابواب خیر و صلاح و مبدع اشباح و ارواح
السنہ ایشان را مفاتیح ابواب مهام و امور جمهور انعام گردانند
هرچہ از زبان گوهر افشان ایشان بر می آید. لا محالہ راه
باجابت کشاید. چنانچہ کلام معجز نظام پیغمبر علیہ السلام
بآن ناطق است کہ — رب اشعث اغبر مطرود الباب لو اقسم

علی اللہ لا برہ — یعنی بسای موی ژولیدہ و گرد آلودہ کہ
 خلائق از بس فصاحت حال، ایشان را از درہای خویش می رانند،
 حال آنکہ، عند اللہ تعالیٰ بحدی قرب منزلت و دُنُو رتبت
 دارند، کہ اگر در وقوع امری از امور قسم بحضرت رب شکور
 یاد می کنند حانت نگردند، و بر وفق مقتضای قسم او قضا
 فرماید — اولئک علیہم صلوات من ربہم و رحمة و اولئک
 ہم المفلحون — روح اللہ ارواحہم و طیب نفوسہم .

الہی! ببرکتِ انفاسِ نفیسہ، درویشان و بمیامن صدق
 محبتِ ایشان، مشام دلِ این مستہام را بہ روایح توفیق
 معطرکن، و دیدہ، جان را بنورِ ہدایت و معرفتِ خویش منور
 ساز، و ہمگنان را از بوادی ضلالتِ طبیعت و ا رہان، و بمقصدِ
 ہدایت توفیق و رسان. — انک علی کل شیء قدير و بالاجابة جدير.

سبب تالیف این کتاب کہ بہ حدیقتہ الاولیاء موسوم است

چون بمقتضای کلام خیر الانام علیہ التحیتہ والسلام —
 تنزل الرحمة عند ذکر الصالحین — ذکر مشائخ کرام سبب
 افاضہ تنزیل الرحمتہ ملکِ علام است . جامعِ این اوراق چند
 و ناظمِ عقدِ این جواهرِ ارجمند، از صدقِ نیت و خلوصِ
 عقیدت خواست کہ، برخی از ذکرِ مشائخ و بزرگان و شم، از
 حالات و کرامات ایشان — کہ در بلاد سند سکونت و مکان
 داشتہ اند — در سلکِ تقریر و سمطِ تحریر در آورده آن را وسیلہ

افاضہ سحائب رحمت گرداند۔ لاجرم، از ارواحِ مقدسہٴ ایشان استمداد نموده ابوابِ تتبع و استقرا بر خود کشوده، بعد بذلِ مجہود و صرفِ مقدور، در مدت یک سال کامل، از ثقاتِ این دیار و رواتِ صداقت شعار نقلی چند از مشایخِ ارجمند کہ مستحق گشتہ و بصحبت پیوستہ، درین مجموعہ مندرج ساختہ کہ آثار علیہ آن نقوشِ قدسیہ بر صفحہٴ روزگار و صحیفہٴ لیل و نهار علی کرّالدهور و مرّالعصور، مذکور و مسطور بماند۔ و این مستمند و ملتجی نیازمند را کہ باغبانِ این حدیقہ است، بہ گلدستہٴ دعا یاد آورند و باین ذریعہ در حلقہٴ صفِ نعالِ خویش بشمارند۔ زبانِ حال صدای این مقال بر سامعہٴ اصحابِ ہدایت مآل سرائیدن گرفت۔ شعر:

لک البشارة فاخلع ما علیک فقد

ذکرت ثمة علی ما فیک من عوج

الحمد لله والمنہ کہ ما فی الضمیر بتقریرِ دل پذیر و بتفسیرِ بی نظیر بوجود انجامید و بعبارتِ اوضح و اخصر و ابین و اظہر باختتام رسید۔ متوقع از مکارم اخلاقِ اخوان الصفا و مراسمِ اشفاقِ خلال الوفا، آن ست کہ، در اثنای خواندن این مدوّن، این حنّیر کثیر النقصیر را بدعا خیر یاد آورند و طریقہٴ نسیان مجوز ندارند۔

چون درین روزگار خجستہ آثار گلبانگ عدالتِ کسری و فضل پروری اسیر کبیر، صائب رای ثاقب تدبیر، بیت:

هر کجا جزمش کند خلوت زمانہ پردہ دار

هر کجا عزمش دہد فرمان جهان فرمان پذیر

مغیثِ کافہ، انام، معین۔ مراسم۔ اسلام، شید ارکان۔
دولت و جهان بانی، موبد اساس۔ سلطنت و کاسرانی، فائض۔
سحاب۔ جود و افضال، جامع مراسم۔ فضل و کمال، بیت:

آنکہ آثار صفای دلش از چہرہ عیان
نور خورشید۔ ہدایت ز جبینش رخشان
وانکہ از فیض۔ سحاب۔ کریم و معدلتش
شد ہم عالم و آفاق چو باغ۔ رضوان

رافع۔ لوای شریعت، ناصب۔ رایات۔ طریقت، خافض آیات۔
ضلالت و بدعت، جامع۔ کمالات۔ علمی و عملی، حاوی مراسم۔
صوری و معنوی، لمولف:

جمال۔ صورت و معنی، کمال۔ دین و دول
نہال۔ دولت و جاہ و گل۔ حدیقتہ جان
خلیل خلق و مسیحا نش، علی ہمت
جلیل قدر و رفیع المکان، عظیم الشان
زہی کریم کہ دست۔ سخاش غارت کرد
ہمہ ذخائر۔ بحر و ہمہ دفائن۔ کان
سحاب۔ دست۔ نوالش چو قطرہ بار شود
ز قطرہ قطرہ شود رشحہ قلم۔ عمشان

مرجع۔ افاضل روزگار و مہبط۔ طوائف ابرار و احرار، صاحب
معرفت و ایقان **امیر خسر و خان** لا زال دولتم و ایالتہ،
مستقیما السی یوم الحساب، مصنونا عن اسباب النقص والانقلاب،

محیط آفاق و انفس گردیده و بمسامع سکان عالم قدس رسیده .
 و در عهدِ میمون و روزگارِ همایونش کافم برایا و عامه رعایا
 سرفه حال و فارغ بال از شکوهٔ روزگار مصئون و از اضرار آشرار
 محروس و ماسون . **صاحب خیری** که تشنه لبانِ خشک سال نیاز
 از فیضانِ سحاب بذل و افضال آن ذاتِ بیهمال، در عین تنعم و
 ناز سیراب ساخت و ملتجیانِ دربارِ فیض آثارِ آن بحرِ زخار،
 از خواهش و آرزوستغنی و بی نیاز نمود . لمولف :

از فیض نشاء کرم او جهانیان
 بامایهٔ نشاط و طرب همدم و ندیم
 بر خلق واجب است دعا و ثنا او
 کز حضرت کریم بود نعمتِ جسم

صفدری که در هنگامِ کارزار حسامِ ذوالفتار کردارش
 شعل ایست آتش بار که خرمین وجودِ اشرار و کفار یک
 طرفه العین بسوزاند . **آبی** هست خوش گوار که حلق تشنه دشمن
 نکوهیده کردار را بیکدم سیراب گرداند . **دیباچی** است ملوّن
 که بمجرد دیدن دشمن بر تن بنقد جوهرِ جان خریداری آن
 باز نماید . و خدنگِ تیز پرش همایون مرغی است از آشیانهٔ
 قدس که نامِ فتح و ظفر در بال و پر بسته دارد . **عقابی** است
 که از نشیمنِ قضا که در پی شکارِ مرغِ روحِ اعدا دمان
 واکشاده است . و **همای** است از قافِ تقدیر که بجهت استخوان
 دشمنِ شریر طیران گشته . و شبدیزِ دلدل مثالش از سرعت

گرمی جولانِ خموی چکان و از نعل آتشین شراره فشان۔ قدس
 بادی ست وزان، و ابريست قطره ریزان، برقی لامع درخشان۔
صاحبِ رای کہ، تدبیرش شگفتہ گلی است از گلبن۔ عالم۔
 قدس، کہ شاهد قضا عمائم خود را بآن بیاراید۔ **دستِ ادبوی**
 است کہ مشام۔ دماغ۔ عروس۔ فکرت و ذکا، از رائحہ آن
 بیاساید۔ **جهان بانی** کہ از پرتو خورشیدِ معدلتش، کلبہ
 روشن شدہ، و از نسیم لطف مکرمتش، عرصہ بسیطِ غبِرا
 جهانیان، گلشن گشتہ۔ شعرہ:

بعهدش کارهای یافت بنیاد

کہ ماند تا کہ بنیادِ جهان باد

حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ تا انقراضِ عالم و انتهای بنی
 آدم، حدیقتہ دولت و اقبالِ آن کریم الخصال، از جوئبارِ بقا
 سر سبز و ریان گرداند۔ و نخلِ حیاتِ آن ذاتِ ملکی صفات
 مٹم و بارور گرداناد۔ الہی یوم التناد بالنبی و آلہ الامجاد۔

بنا علی ذالک، این محقر از ذرہ کمتر، کہ از تراجم فنون
 بلیات و تصادم صنوف نکبات، سراسیم و پریشان و ولہ و حیران
 بود، از زبانِ حال ندای این مقال بگوشِ هوش شنود۔ شعرہ:
 خیز و نزدیکِ خداوند شو این حال بگوی
 چارہ ای از کرم۔ او کہ کریم است بجوی

باستبشارِ این بشارت و استبصارِ این اشارت، از روی صدق
 عقیدت و ولہ، التجا بدان درگاہِ والا آورده کہ عنوانِ این صحیفہ

بنامِ میمون و اسمِ ہمایون۔ آن کریم الطیب موشح ساختہ تا
 بیمن۔ لقبِ ساسی و اسمِ گراسی، او، مشہور۔ جمیع اصبار گردد
 و مقبول۔ انظار۔ اولوالابصار شود۔ و واضع این دفتر نیازمند و
 جامع این اوراقی چند، ادخار بچنگ آرد و از شداید روزگار و فتن
 لیل و نهار و ا رهد۔ — انشاء اللہ الکریم المتعال و الیہ المرجع
 و المال و علیہ التوکل فی کل حال و هو حسبی و نعم الوکیل۔

و چون سلسلہٴ ارادت و خرقہٴ جمیع مشائخِ ہند و اکثر
ہند بہ حضرت **غوث العالم** انتظام سی یاسی لاجرم بمسابقہ
 ذکر ایشان مبادرت لازم۔

ذکر حضرت قطب الاقطاب غوث العالم والبرایا شیخ بہاوالدین زکریا قدس سرہ

آن سر دفتر مشائخ و اولیای کرام، مقتدای طوائف عظام،
مرکز دائرہ وجود، گوہر قلم شہود، مخزن اسرار،
لاہوتی، مطلع انوار، ملکوتی، محل فیوض غیبی، مصدر
مکاشفات لاریبی، عارف معارف سبحانی، شاہباز نشیمن
حقائق روحانی، غوث العالم والبرایا، **شیخ بہاوالدین زکریا**
قدس اللہ تعالیٰ سرہ، - منتظمان جواہر اخبار و منتشران لالی
آثار، چنین آورده اند کہ ولادت آن سرمایہ سعادت شب جمعہ
بیست و ہفتم ماہ رمضان بود، و در ہر سی روزہ ماہ رمضان
ہر چند مادرش پستان در دہانش میداد ہرگز پستان را نہ
مکید و همچنان صائم بود، و ہر گاہ سن شریفش بہفت سالگی
رسید، ہر سی سیپارہ قرآن را حفظ نمودی و در اتساب علوم
ظاہریہ و تصفیہ باطن کوشیدن گرفت، و از کمال حذاقت و
فطانت و سلاست طبیعت و صفای طویت بعد از مضمی پانزدہ

سال بدرس و افاده مشغول گشت .

و حضرت مولوی علامی مولانا **عبدالرحمن الجامی** در **نفحات** آورده است که هر روز هفتاد تن از اعیان علماء و فضلاء در مدرسه آن صاحب صدق و صفا تشریف می آوردندی و استفاده علوم می نمودندی .

بعد ازان چون جاذبه زیارت بیت الله و قیام مبارک حج وی را باعث و محرک گردید، بدان مقصد اعلی عزیمت مصمم ساخت . بعد از انقضای مطلب دلخواه مراجعت نموده چون بسواد **بغداد** رسید، بخانقاه ولایت پناه هدایت دستگاه قطب سپهر مکرمت و ولایت مرکز محیط معرفت و هدایت سالار قافلہ رجال — لاتلهیهم تجارة و لا یبع عن ذکر الله — کنوز عرفان **صمدی شیخ شهاب الدین سهروردی** رحمة الله علیه مشرف شده و بنظر فیض اثر وی درآمد . شیخ فرمود : مرحبا ! مرحبا ! خوش آمدی و سرمایه سعادت آوردی ! بیا که حضرت رسالت پناه علیه افضل الصوات مارا در حق تو بسیار سفارش نموده اند و چنین فرموده اند : که در شب معراج در زیر عرش پیراهنی بی جسد که از جوشش ذکر حق در رقص می بود، از مهتر جبرئیل علیه السلام از کیفیت آن قمیص رقاص سوال کردم، فرمود که : این پیراهن خاص یکی از آستان تست که موسوم به **شیخ بهاءالدین** خواهد بود . ازان باز منتظر قدم سعادت لزوم تو بوده ام .

بعد ازان دست ارادت باو داد، و وی از ایشان مرید گشت و رتبه ولایت و طنطنه ارشادش از کوه افلاک در گذشت . و

ازان روز باز طالبانِ راه و سالکان آگاہ از خلدواتِ فلوات، از روی شوق و خرام و تعطش و ادام، منازلِ بعیدہ و مراحل و اماکنِ کثیرہ طی نمودہ، بدربارِ فیضِ آثارِ آن قدوہ، احرارِ می رسیدندی و دستِ ارادت و خرقة از ایشان گرفتہ و سرمایہٴ فیض یافتہ با وطانِ مالوف و مساکنِ معروف بشتافتندی۔ حتی کہ ہمگی سلسلہٴ ارادتِ جمیع مشائخِ **سلسلہ** و اکثر **ہند** انتظام یافتہ، این خاندانِ کم مسلم راستانست۔

ذکر حضرت شیخ قدوة المشايخ شیخ صدرالدین قتال قدس سره

منتظمان جواهر اخبار چنین آورده اند کہ : هر گاه طاوس روح مقدس ایشان از نشیمن جسمانی به خدائثر انس و خطائر قدس توجه فرمود، آن گوهر صدف شرف و کرامت و آن اختر برج جلال و مکرمت، نوباوه بوستان عرفان و بلبل گلستان ایقان، جناب امیر سادات حسینی در کمال روز در توصیف ایشان فرموده اند. شعر:

آن بلند آوازه عالم پناه
سرور عصر افتخار صدر و گاه
صدر دین و دولت آن مقبول حق
نم فلک بر خوان جودش یک طبق

زبدة المحققین قدوة الواصلین شمس الملت، والدین شیخ صدرالدین قتال علیه الرحمة والافضال، کہ فرزند کبیر آن پیر دستگیر بود، بجای وی بر مسند هدایت و ارشاد بنشست و

عالم از شَعَشَعَمٌ خورشیدِ جمالش روشن گشت و صیتِ ارشادش محیطِ عرصهٔ خاک گردیده و بذروهٔ کرهٔ افلاک رسید. نقل است که هر گاه عقیقهٔ دوران و مخدرهٔ زمان تاج المخدرات، زین المستورات، بصدق و راستی موصوفه و بصفهٔ دین داری موسوم، یعنی حرمِ محترمهٔ وی از صلب ابرِ نیسان و سحابِ فیضان، فیض پذیر گشت. از نطفهٔ آن سرمایه عرفان، محیط ایقان، کنوز رحمان، شیخ رکن الدین علیه الرحمة والغفران در صدفِ رحمِ وی باحسن وجه و اکمل صورت بسرشت. در هر حینی از احیان که شیخ بزرگوار بخانهٔ فیض آثارِ خویش تشریف می آوردی، بمجرد که آن عقیقه را نظر بر وی می افتاد بی قصد و عمد برپا * می خاست. روزی شیخ ازان حالش استفسار نمود. فرمود که: در شکم من چیز یست که هر گاه^۱ نظر من بر جمالِ با کمالِ تو می افتد^۲ فی الحال مضطرب می گردد و مرا باعث قیام میگرداند و بعد از ادای تعظیم تسکین می یابد. شیخ فرمود که: در صدف شکم تو گوهرِ گرانمایه است که قطب خواهد شد.

نقل است که هر گاه^۳ مدتِ حملِ آن عقیقه بسر آمد، وی را تشویشی عارض گردید و هم بدان مرض رختِ عاجل باجل

* آغاز نسخه ه.

۱ ه. وقت

۲ ه. تو افتد

۳ ه. که چون

کشید . این خبرِ مورتِ غم بہ آن مسیحا دم رسید . فرمود کہ :
 بآن عقیقہٗ آفاقِ مریمِ اخلاق را بگویند کہ : در صدفِ رحمِ تو
 گوہرِ قطبِ مودع است و ترا مومن آن ساختہ اند ! ز نہار
 تا آن گوہرِ شاہوارِ بیرون نیاری و در تربیتِ آن حقوقِ مرعی
 نداری ، ودیعتِ حیاتِ بوکلای ممت باز نسپاری . ہر گاہ پیامِ
 خجستہ فرجامِ بدان مخدرہٗ انام کہ سر بہ بستر^۱ منام سام فرو
 بردہ بود ، مبلغ داشتند ، فی الحال بقدرتِ عظیمِ خداوند — یٰحیی
 العظام و اٰہیِ رمیم — عرقِ حیاتش در حرکت آمدہ و شاہ باز
 روحش کہ از قفسِ جسد وی پرواز نمودہ بود ، باز در نشیمنِ
 تن در رسید . بعد ازان ، آن گوہرِ بحرِ شہود در فضای وجود
 بخرامید و عالمِ آفاق و انفس از شَعَشَعِ انوارِ جمالِ
 خویش منور گردانید و مادرش بحضانتِ وی مشغول گشت .

۱ اصل : سر بستر

ذکر حضرت قطب الاقطاب شیخ رکن الدین قدس سرہ

نقادانِ ابریرِ اخبار و صرافانِ سبیکہ آثارِ خضر اللہ
برنوفِ مراحمِ چنین آورده اند کہ: چون آفتابِ عالم تاب
وجودِ شریفِ سپہرِ مکرمت و قطبِ ولایتِ شیخ **صدر الدین**
قتال علیہ الرحمۃ والغفران والافضال افول نمود، شاہین و کور
طریقت و غضنفر بیشہ حقیقت، قطبِ سپہرِ جلالیت و آبیت،
بلبلِ گلستانِ جبروت، قمریِ جنانِ لاهوت، مرکزِ دائرہ
معرفت و ایقان، شیخ **رکن الدین** علیہ الرحمۃ والغفران، ہراریکہ
ہدایت و مسندِ حسنِ ارادتِ پدرِ خود متمکن گشت و
مستسعدانِ سعادتِ ارادتش را نخلِ محبت بر لبِ جوئبار
سوالفت و محبتِ راسخ گردید، چندانی کہ خطہ **ہلتان**
حرسہا اللہ تعالیٰ عن طوارق الحدثنان، بوجود شریفش² محمود
بہشتِ برین و مغبوط عالم علیہین گشت۔

1 نسخہ حسام الدین از لفظ - تعالیٰ - آغاز می شود

2 اصل: محمود

و حضرت شیخ را عظمی بود **نشیخ علم الدین** نام، که ظاهر حالش بطراز — علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل — مطرز بود و همواره حلقه^۱ در دبستانِ دل را باناملِ اکتسابِ علوم می جنبانیدی. روزی نائره حقد و حسد در کانونِ سینہ^۲ وی مشتعل گشت، به بعضی خوادمِ قطب الاقطاب اظهار نمود که: حضرتِ واهب مواهب تعالت آلاوه، مرا بسطِ علمی بخشیده است که مہنڈسِ فکر و خیال از احاطہ^۳ حدود آن قاصر و عاجز است. آنسب آن و آلیق چنان ست که شیخ مین بعد بر سجاده^۴ اجداد قدم جسد و اجتهاد ننهد! و اگر، ازین معنی اعراض نکند، ہر آئینہ رختِ اقامت بر مطیہ^۵ مسافرت بارِ نموده بدارالخلافت **دہلی** عازم گردد، تا نگینِ سعادت کدام بسکک قبول مسکوک شود و عیارِ لیاقت کدام مروج گردد.

و ملاحانِ سفائنِ بحارِ اخبارِ چنین آورده اند کہ: بعد^۱ استماع این کلماتِ ہیرا^۲ و حکایات^۳ تیرا، میر جتلِ دلِ حضرت شیخ^۴ بتابِ آتشِ غیرت در غلیان آمد، و باز بآب سکون استنامتی بخشید و با جمیع توابع و لواحق راه صحاری و طریقِ براری **دہلی** سپردن گرفت، ہر گاہ^۵ در حوالی^۱

۱ ہ : ح : کہ بعد ار

۲ ح : کلمات مبرا و مقالات تبرا

۳ ہ : مقالات

۴ ح : شیخ ندارد

۵ ہ : ح : چون

دهلی کہ مجلای^۱ عرائسِ اولیا و محطِ قوافل^۲ اصفیا است، رسیدند۔ سلطان تغلق کہ والی^۳ آن ولایت بود و باتساعِ عرصہٴ مملکت خود مباحثات می نمود، باستماعِ قدم^۴ میمنت لزوم حضرت شیخ با استقبال آمد و زمین خدمت را بلب تبجیل تقبیل نموده باصناف اعزاز و اکرام و انواع تعظیم و احترام، در دهلی آورده التماس نمود کہ : حضرت شیخ بانوارِ قدم و ثاق، وی را منشور سازد۔ و ازان جا کہ تنفیر^۵ از صحبتِ اغنیا مجبولِ ذاتِ اولیا می باشد، از منزلِ وی اعراض نموده بخانقاه ولایت پناه نظام الدین اولیا سکونت گرفت۔ و مدتی آن دو تمساح^۶ بحرِ عرفان در اقتناصِ اصیادِ ایقان مشغول می بودند و بحدی دُررِ تسبیح و لالی تمجید را در رشتهٴ السنہ می کشیدند کہ مکثانِ حجراتِ سموات را باعثِ موالات می گشت۔

و دران ایام سعادت انجام طوائفِ انام [^۶ از خواص و عوام خطمِ دهلی را سپردن طرائقِ تعبد و طی کردن مسالک

^۱ ح : بجلای عرائسِ اولیا و محطِ نوای اصفیا

^۲ ه : قافلہ

^۳ ه : ح : خبرِ قدم

^۴ ح : تنفیر

^۵ ح : مساح

^۶ اصل نسخہ عبارت - از خواص تا شیخ ح - کم - ندارد، نسخہ ہالا و نسخہ حسام الدین ہر دو دارای این عبارت اند۔

تعفف آسان گردیده، به تخصیص شمع شبستان تقدیس [شیخ
حاکم قریشی که چاشنی گیر^۱ قدر محبت بود، بخدمت
 شیخ آمد و دست ارادت بگرفت .

و ازان جا که **سلطان تغلق** به **تجبر^۲** و **تکبر** دیگری را
 سهیم و شریک خود نمی دید، حضرت شیخ بمقتضای فحوای —
 التکبر مع المتکبرین صدقه — بحال وی التفات نمی نمود و راه
 استغنامی پیمود . **تغلق** ازین ممر هرگاه در مجلس وی سخن
 صاحب سجادگی می گذشت، طرف عجم آن بزرگوار را^۳
 رجحانی می داد و سخنهاى **تهکم^۴** و **استهزاء** گفتن می گرفت .
 و حضرت قطب الاقطاب فحوای — **انما الاولیاء امیر و بیکتتم**
السرائر — مطمح نظر^۵ خود ساخته، از استماع ترهات^۶ و
 مزخرفات وی، دل تنگ نمی شد . تا روزی^۷ با صاحب
 حضرت قطب الاقطاب اظهار نمود که: شاهد حق و عروس صدق
 در پس **حجلم^۸** در نقاب **اختفا** مخفی^۹ و مستور است، و وقتی

- ۱ هـ ، ح : چاشنی گیر سر جوش قدر محبت
- ۲ هـ ، ح : تجبر و تکبر
- ۳ هـ : را — ندارد
- ۴ هـ ، ح : تهکم
- ۵ هـ ، ح : را مطمح نظر
- ۶ هـ ، ح : ترهات — ندارند .
- ۷ هـ ، ح : روزی تغلق
- ۸ ح : حجله و نقاب اختفا
- ۹ هـ : مخفی

بر مناصبِ ظہور و اریکہ* بروز جلوہ گراید کہ حضرت شیخ^۱ با عثم^۲ خویش در مباحثہ* علمیہ در آید، تا در قسطاسِ قیاسِ اہلِ بینش، بضاعتِ فضیلت و لیاقت کدام یکی را رجحانی پدید آید۔

ملاحان^۲ سفائن بحار، اخبار، چنین آورده اند کہ: حضرت شیخ بعد^۳ استماعِ این کلام بہ اشتراکِ غلامی، کہ هیچ گاہ سلطانِ عقل، تختگاہِ گنبدِ دماغش نشسته بود و دانش و فرهنگ از صورت مہیب خرجنگ وی تنگ و استنکاف نمودی، امر فرمود۔ بمجرد کہ در نظرِ اکسیر تاثیر آن پیرِ دستگیر^۴ درآمد، مسِ وجودش — کہ سالہا در بوتہٗ جہالت و سفاہت گذار یافتہ بود — کیمیای سعادت گشت و نقوشِ جمیعِ علوم^۵ ظاہری و باطنی بر صفحہٗ بالِ وی منقش شد، و فرمود تا: او را در مجلسِ سلطان آوردند کہ با عثم^۶ وی مباحثہٗ علمی نماید۔

ہر گاہ قدمِ جد و اجتہاد بر بساطِ قربتِ نہاد، منادیِ غیب و منہیِ لاریب ندای — جاء الحق و زہق الباطل ان الباطل کان زہوقا — بر سمع^۶ ادانی و اتقاضی^۶ مجلسِ سلطان رسانید و

۱ ہ، ح: حضرت شیخ ولایت کیش

۲ ہ، ح: مقتطفان اثمار اشجار اخبار

۳ ہ، ح: بعد از استماع این کلمات

۴ ہ: دستگیر — ندارد

۵ ح: علوم ظاہرہ و باطنیہ

۶ ہ، ح: مسامع

آن بلبلیہ بستان فصاحت^۱ و آن خلیفہ^۲ دبیرستان بلاغت، اول طوطی^۳ زبان را در قفسِ دہان بر ترانہ سنجی^۴ حمد و ثناء حضرت سبحانی^۵ گویا گردانید، بعد ازان روی بجانبِ عثم۔ حضرت شیخ آورده گفت کہ: حضرت منان مرا چندان بر علوم ظاہریہ و باطنیہ اطلاعی بخشیدہ است کہ آنظار و آذہان، از احاطہ^۶ کمیثہ آن عاجز و حیران ماند۔^۷ اکنون اگر نقودِ علمیہ کہ در صرہ^۸ سینہ متمکن است بر محک امتحان کشیدہ آید زیف و جید و ستوق و بنہرج^۹ پدید گردد۔

الغرض، چون عثم شیخ را تابِ مقاومت و مباحثتِ آن غلام — کہ خواجگان حانوت فضیلت بغلابی وی افتخار و مباحثات می نمود —^{۱۰} نبود، بالضرورۃ بعجز و انکسار اقرار و اعتراف نمود، و برہمگنان از مجلسیان ظاہر و سہرہن گشت کہ، حق بطرف شیخ است۔

در همان اثناء سلطان تغلق جانبِ سند عزیزت مصمم ساخت و^{۱۱} حین بر آمدن، حضرت^{۱۲} شیخ فرمود کہ: چون ما را

۱۔ ح : و دبیر دبستان دانش و بلاغت

۲۔ ح : سبحان۔

۳۔ ح : است

۴۔ ح : پدید آید

۵۔ ح : می نمودند۔

۶۔ ح : در

۷۔ حضرت - ندارد

جاذبه شوقِ وطن و عطن دامن گیر شده است، رخصت سازید که
 بزیارتِ روضه مقدسه^۱ جسدِ بزرگوار، مشرف گردیم. سلطان
 گمراه — که از نشاء شرابِ غرور سرمست بود — سخنِ آن اهلِ
 دل بگوشِ رضا نشنود، فرمود که: درین ولا جمعی از متمردان
 خطم^۲ سدد کردن از ربقه^۳ اطاعتِ ما برتافتند، بعد از
 تادیب و تعریکِ آن جماعه^۴ گم کردگانِ وادی مطاوعت،
 شمارا سرخصّ خواهم ساخت.^۱ حضرت شیخ بحال غیرت
 فرمود که: سفاک اجل شمشیر^۲ ممات را همیشه آهیخته است^۳
 یحتمل که بالتقا^۴ نهنگ حسام خون آشام تقدیر، ملک علام
 وجودِ ضعیفِ تغلق، ساکنِ سرای عدم گردد^۴. و تغلق را از
 اصغای این کلام ملالت و مسامت تمام بخاطر رسید، و بی مکث
 و اهمال با جمعی قتال عازم خطم^۵ سدد گردید.

بعد از مدتی با دلِ نشیط و حصولِ مراد از خطم^۶ سدد
 مراجعت نموده در حوالی^۷ دهلی رسید. و در بیرونِ دهلی
 قصری داشت سنگی^۸ و بغایت زیبا و رنگین. دران نزول
 اجلال فرمود. از استماعِ قدومِ وی اکابر و اعیانِ شهر

۱ هـ ح : شیخ از کمال غیرت

۲ ح : شمشیر ممات بقصد قتل جمیع انام از لیام انتقام آهیخته است.

۳ هـ - یحتمل که بالتقا - ندارد

۴ هـ : گردانند -

۵ هـ ح : سنگین

دہلی باستقبالِ وی تشریف بردند۔ در آن اثناء شیخ حاکم قریشی بہ حضرت شیخ فرمود کہ : بمقتضای آیه کریمہ — واطیعوا اللہ واطیعوا الرسول واولی الامر منکم — باید کہ^۲ : باستقبال او مبادرت نمود۔ بعد ازان حضرت شیخ و شیخ حاکم قریشی در پیش تغلق^۳ برفتند و با وی مصافحت نمودند۔ و دران روز سلطان تغلق سوائد اطعم بگسترانیدہ بود و صدای^۴ ضیافت بگوش ہوش صغیر و کبیر و وضع و شریف در دادہ۔ ہمگنان دست بہ تناولِ اطعم دراز کردند و طعام می خوردند۔ دران اثنا سلطان گمراہ روی بجمعی حاضران آورده، مضمون آن سخن را کہ از حضرت شیخ در حین برآمدن بر زبان جاری گشتہ بود، بر رنگِ خبت و کینہ آراستہ بہ سلکِ تقریر در کشید و گفت : بعضی کسان از روی لاف و تصلف در حین برآمدن، بر زبان^۵ رانده بودند کہ : برگشتنِ سلطان از جملہ محالات است و حال آنکہ ازین معنی غافل کہ خود تا ابد در قید حبس و زندان فرو مانده اند۔

بمجرد^۶ اِصغایِ این کلام و کلماتِ مزخرفات، شیخ^۷ دست

۱ ح : فجوای آیه

۲ ح : کہ - ندارد

۳ ح : رفتند

۴ ح : صلائی

۵ ح : بزبان بردند

۶ ح : حضرت شیخ بمجرد

۷ ح : مزخرفات او

از طعام بازکشید و قلمزم غیرتش در جوش آمد و نخل وجود شریفش از شدت^۱ باد غیظ و غضب در اهتزاز شد . ناشستم دست شیخ^۲ از طعام بازکشید، ازان مجمع برخاست . **سلطان محمد بن^۳ تغلق** کہ بہ حُلّی سعادت مندی مُتَحَلّی بود و کہو کب طالعش از مطلع سعادت طلوع نمود^۴، آبدستان را بگرفت و بالفور عقب حضرت^۵ دوید تا بدروازہ کہ رسید . شیخ واپس نگریست و بایستاد، و دست خود را بدان آبدستان بشت . و در اثنای شستن دست بہ^۶ زبان مبارک خود چنین راند کہ :
— شستم تغلق را ازین جهان و از آن جهان، و نواختم^۷ **سلطان محمد** را درین جهان و ہم در آن جهان .

این^۸ سخن گویان، مانند قلمزم جوش زنان و باد^۹ وزان، ازان مکان بیرون خیرامید . در آن اثنا^{۱۰} درویشی صاحب دل از

۱ هـ، ح : تذ

۲ هـ، ح : شیخ از طعام بازکشید - ندارد

۳ هـ، ح : ولد

۴ هـ : نمود - ندارد

۵ هـ، ح : حضرت شیخ

۶ هـ، ح : بر

۷ هـ، ح : نواختم

۸ اصل نسخہ : ازین سخن گوینا

۹ هـ، ح : حال ورزان

۱۰ هـ، ح : بزرگی کامل و درویشی صاحب دل

سکنہ^۱ دہلی پر اثر۔ قدمہای شیخ میرفت، گفت: شیخا!
سلطان تغلق تشبہت و بذیل حمایتِ ولایت^۱ کیش **جمال**
 درویش دارد و بقوت^۲ این ذریعہ و معونت این وسیلہ خود را در
 حصن حصین می انگارد۔ ازین ممر از عدم مبالات این نوع
 ترہات بر زبان میراند۔

حضرت شیخ را از اِصغای این کلام، عنقاي غیرت در آشیان
 دماغ پر و بال زدن گرفت، و قلزم حمیت از ارتیاح ریاح۔
 غیرت در موج آمد، واپس^۳ نگرست و گفت: اول **جمال** بعد
 ازان **تغلق**۔

مقتطفان^۴ ثمرات اشجار اخبار، چنین آورده اند کہ: دران حال
 درویش **جمال** علیہ الرحمۃ و الافضال در بلدہ **آج** بتوضی
 اشتغال داشت، هنوز آب بر قدم نرانده بود کہ دست از حیات
 خویش بکشست، و در حین افتادن میگفت کہ: حضرت **پیر**
دستگیر در حق مرید کثیرالتقصیر در مقام غیظ و غضب
 است۔ و همان ساعت بود کہ بقدرت حضرت محول الاحوال

۱ ہ: ولایت ہناہی - ح: ولایت ہنا،

۲ ہ، ح: بقوت و اعتضاد

۳ ہ: اوہس - ح: ہاز ہس

۴ ہ، ح: متعبدیان اخبار چنین آورده اند

ذوالجلال صاعقہ برآمد کہ بیک طرفتہ العین بارگاہ معلائی فلک^۱
سلطان تغلق واژگون ساخت و **تغلق** در شیب خانہا
 بہلاکت رسیدہ و در همان زمان^۲ دبیرِ قضا منشورِ سلطنت و
 اجلال و فرمانِ دولت و اقبالِ مطہرا بطغرای — توتی الملک
 من تشاء — بنام میمون و اسمِ ہمایون **سلطان محمد بن**
سلطان تغلق نوشتہ و وی بتاریخ سنہ ۷۲۵ ہجری برمسند^۳ سلطنتِ
دہلی بنشست، و باجرای حکم فرمان داد و امور جمہور در
 قبضہ و تصرف در آورد، و او بغایت کریم الطبع و سلیم الوضیع و
 عادل و باذل برآمد، و در امورِ سلطنت و ضبطِ حدودِ مملکت
 بسیار دانا و رسا بود چنانچہ^۴ در تاریخ **ہمایون** آورده^۵ است.

الغرض، بعد از وقوعِ این واقعہ حضرت شیخ جانب **ملتان**
 مراجعت فرمود و عثمِ وی در حینِ کہ **تغلق** جانبِ **سند** عازم
 گشت، بنا بر اجازت **تغلق** در **ملتان** آمدہ بود، ہر گاہ^۶ از
 مراجعت حضرت شیخ خبر یافت، فرمود: تا ابوابِ قلعہ **ملتان**
 را مغلق ساختند.

۱ . ح : فلک ارسای

۲ . ح : ساعت

۳ . ح : مسند حکومت و سلطنت دہلی

۴ . ح : چنانکہ در تاریخ ہمایونی

۵ . ح : در آورده

۶ . ح : چون

حضرت قطب الاقطاب دروازه‌های شهر را که بدین گونه دید
از غیرت بجوشید و بر زبان راند که: آتش درونی، وی را بسوزاند
که تا غایت ازین حرکات نمی ماند. در حال تیرِ دعای پیر
بر عرصه^۱ اجابت واصل گردید. نائره سوز از کانون سینماش
مشتعل گشت و آتش^۲ درونی^۳ وی، زبان زدن گرفت. هر گاه^۳
آفتاب حیاتِ وی نزدیک بغروب رسید جمیع کتبی^۴ که از صنادیدِ
اجداد او مانده بود، باحضار آن امر فرمود و بر رغم حضرت
شیخ هم را در آتش سوخت و توده^۵ خاکستر ساخت و خود
ودیعتِ حیاتِ بوکلای سمات باز سپرد.

حضرت^۵ شیخ بقدم میمنت ملزوم شهرِ **هلمتان** را روزه^۶
رضوان ساخت، و بر سجاده^۶ آبا و اجداد قدم جد و اجتهاد بنهاد،
و بارادت و خرقه^۶ مریدانِ اخلاص کیش و واردانِ صداقت
اندیش را صلا در داد.

نقل است که روزی نظر کیمیا اثر حضرت شیخ بران توده
خاکستر افتاد، از کیفیتِ آن استفسار فرمود. حقیقت ماجرا^۷ باز

۱ ح : هرف

۲ ح : آتش در درون وی

۳ ح ، ه : چون

۴ ح ، ه : کتب

۵ ح ، ه : حضرت شیخ قدس سره

۶ ح ، ه : خرقه پوشی

۷ ح ، ه : حال

نمودند، فرمود^۱: تا آن تودہٴ رماد را خس پوش ساختند، بعد ازان در تمامی شهر و نواحی **ہلتان** بہر کتابی از ہر قسم علم، احتیاج واقع می شد، حضرت شیخ می فرمودی^۲ تا دست در آن خس پوش می انداختندی و آن کتابِ مطلوب را از انجا می یافتندی.

الغرض، شمعِ شبستانِ این خاندان مدالدہور^۳ و الا زمان رخشان و تابان تا قیام الساعۃ و ساعتہ القیامت خواهد بود.

— طیب اللہ ارواحہم و روح نفوسہم —

۱ اصل نسخہ: فرمود - ندارد

۲ اصل نسخہ: می فرمود

۳ ہ: اہل الدہور — ح: مدت الدہور

ذکر شاه باز آشیانہٴ قرب خداوندی
یعنی عثمان شاه باز مروندی قدس سرہ
(بہ طریق مثنوی)

لمولف :

شاهِ اورنگِ خطّۃٴ ملکوت	شاهِ بازِ نشیمنِ لاهوت
صاحبِ وجد و تارکِ مطلق	اہلِ دلِ عارفِ معارفِ حق
اشرف الذّٰاتِ ہم شریفِ نسب	نشاہِ عثمانِ شاهِ بازِ لقب
مہرِ ایقانِ چراغِ بینائی	بجرِ عرفانِ کنوزِ دانائی
بلبلِ گلستانِ عالمِ ذوق	مستِ خمِ خانہٴ محبت و شوق
محرمِ خلوتِ حریمِ وصال	صاحبِ حال و کاملِ ابدال
عطرِ افزا چو روضہٴ رضوان	حبّذا روضہٴ اش بہ سدبوسستان
چونِ حبیبی ز چشمِ کافور	فیضِ افزایِ گنبدی پُر نور
چیدہٴ ^۲ آورد از ریاضِ عمل	بلک ^۱ خود باغبانِ صنّےٴ ازل

۱ ع : ح : یا کہ

۲ ع : ح : چیدہ آورده

گل۔ صد برگ تازہ تر از جان
گنبدی نہ کہ روضہ ای ز بہشت
خاک۔ آن آستانِ قبلہ نشان
فیض فایض ز بام و دربارش
شب چو اجرام در وی افروزان
زائرانِ حریمِ حرمتِ او
فرقہ فرقہ بہم دران موطن
دہد از جود قلزمِ عثمان
ہر کسی را بوفقِ خواہش۔ دل
ہر کہ با غم ہم آشیانہ بود
چون ز اخلاص سی نہد قدسی
یابد از غم نجات و فیروزی
آستانش کہ ہست خلد مثال
برد از خوانِ جودِ او کم و بیش
ہست دربارِ او چو قلزمِ ژرف
کس نگشت^۲ از نوالِ شان محروم
تا قیامت چنین^۳ بود روشن
نہ پند یسد ز صرصرِ دوران

کش نسازد زبول^۱ دستِ خزان
مشک با آب طینتش بسرشت
سرمہ^۱ بینش۔ عیونِ شہان
نور رخشان ز چار دیوارش
شمع و قندیل و مشعل۔ تابان
میرسد فوج فوج از ہر سو
بر مثالِ ستارگانِ پرن
سائلان را پُر از گہر دامن
گشتہ بی شبہ مدعا حاصل
خستہ^۱ دشتہ^۱ زمانہ بود
اندران پاک محترمِ حریمی
شودش راحت و فرح روزی
ہست محط^۱ قوافلِ آمال
ہر کسی در خورِ عقیدہ^۱ خویش
ہر کسی راست بہرہ در خورِ ظرف
برد البتہ حصہ^۱ مقسوم
شمع۔ تابانِ او بوجہ حسن
انطفائی بہیچ وقت و اوان

^۱ ح : زبون - ۵ : ذبول (ہڑ مردہ)

^۲ اصل نسخہ : نگذشت

^۳ ح : بود چنین

فیض^۱ دربار او با استقلال همچنین بود و ہم بود لزال
 د مبدم رحمت خداوندی باد بر روح شاہ مروندی
 نقل است کہ در بقعہ^۲ زمینی کہ دران اکنون مضجع^۳ گاہ آن
 ولایت پناہ واقع است پیش ازین فاحشہ^۳ خانہا بودند و زنان
 بدکارہ درانجا سکونت داشتند۔ ہر گاہ حضرت شیخ بجمہت
 اصلاح آن فساد بہ^۴ تشریف آوردن بدان مقام مامور شد۔ شب
 اول کہ آن ماہ برج ولایت و گوہر درج مکرمت دران بقعہ
 نزول اجلال فرمود بمقتضای فحوای - جاء الحق و زعمق الباطل -
 جمعی رجال نکوہیدہ خصال کہ بجمہت بد فعلی بہ نزد^۵ زنان
 بدکارہ آمدہ بودند، ہیچ نام را قدرت بر جماع نشد و
 رجولیت ایشان بہ عنایت مبدل گشت۔ چون روز شد ہر کدام
 حقیقت^۶ ماجرا پیش دیگری القا نمود^۷ و از وی همان واقعہ
 بعینہ باز شنود۔ ہمگنان متعجب و حیران باز ماندند۔ بعد از
 تفکر بسیار و اندیشہ^۸ بیشمار دانستند کہ از اثر قدم سعادت^۸

^۱ ح : این بیت ندارد

^۲ ح : مضجع آن

^۳ ح : فواحش

^۴ اصل نسخہ : بہ - ندارد

^۵ ح : نزد

^۶ ح : حقیقت حال و ماجرا

^۷ ح : کرد

^۸ ح : سعادت ازوم این درویش است کہ درین دہار از او رسیدہ

ملزوم این فقیر است که از دور درین دیار رسیده است . زنان و مردان آمده در قدم^۱ وی افتادند و از تاثیر نظر وی هر هم^۲ از صدق اعتقاد تائب گشتند و ازان بد افعال^۳ در گذشتند^۴ .

نقل است که روزی شیخ^۵ خواست که پارچه زمین را بجهت مزرع مهیا سازد و مزدوری را همراه کرده دران^۶ زمین رسید و فرمود که اول برگرد^۷ آن دیواری بینا کند . مزدور مامور به بینا کردن دیوار مشغول بود و خود بسعادت عصا در دست برپا ایستاده بود . ظاهرا خاوند آن زمین خبردار شد که فقیری^۸ قلندری در زمین او تصرف می نماید . آن شخص در حال غضب ناک و بی باک دران بقعه خاک رسید و شیخ را ازان مانع شد . حضرت شیخ بآن^۹ عصا زد . آن شخص فی الحال رخت حیات بعالم سمات در کشید . شیخ مزدور را بفرمود تا او را دران خاک مدفون ساخت . وارثان او ازین واقع خبردار شدند و

۱ ه ، ح : قدمهای درویش

۲ ه ، ح : هم از دل و جان تائب

۳ ه ، ح : بد افعالی

۴ اصل نسخه : گشتند

۵ ح : شیخ پارچه زمین را می خواست

۶ ه ، ح : بر سر آن

۷ ح : گرداگرد

۸ ه ، ح : درویشی قلندر وضع

۹ ه ، ح : عصا باوزد

ہمان مرتبہ^۱ دران مقام در رسیدند، و ازان معاملہ باز پرسیدند۔
 شیخ فرمود کہ: من هیچ شخصی^۲ را نکشتم، ام، بلک سگی دیوانہ
 را مقتول ساختم، ام، آن جملہ^۳ ازین معنی منکر گشتند۔ فرمود کہ:
 اینک درین خاک مدفون است۔ ہر گاہ^۴ آن زمین را کافتند،
 سگی مردہ ازان جا باز یافتند۔ یقین^۵ دانستند کہ اہل^۶ ولایت
 است۔ بست^۷ یکم شہر شعبان المعظم در ۳۶۷۳ھ ازین دنیای
 فانی رحلت نمود۔

آستانہ متبرکہ در بلدہ 'سدوستان' است۔ نو 'واللہ مرقدہ'
 و راح روح۔

۱ ہ، ح: بیک مرتبہ

۲ ح: شخص

۳ ہ، ح: جماعہ

۴ ہ، ح: چون

۵ ہ، ح: یقین - ندارد

۶ ہ، ح: از اہل

۷ ہ، ح: این جملہ عبارت تا اختتام ندارد

ذکر شیخ الشیوخ شیخ پتمه قدس سره

لمولف :

شیخ پتمه سرور سلطان دین فارس میدان عرفان و یقین
واصل حق صاحب صدق و صفا پیشوای اولیا و اذکیا
مخزن گنجینه اسرار حق مظهر مجموع انوار حق
عارف کامل ولی اهل حال سالک مقبول حسی ذوالجلال
شاهباز آشیان لا مکان در فضایی قرب حق طبران کنان

بیان ابتدای حال آن فرخنده فیال و ظاهر شدن^۱

با ظهور کمال

شد چنین نقل از ثقات ناقلان وز زبان ناقلان عاقلان
کو^۲ چو جرعه جام وحدت نوش کرد هستی کونین را فرموش کرد
جذب^۳ عشقش ز مستی در ربود جانب ملک بقایمش ره کشود

^۱ ح : ظاهر شدن وی

^۲ ح : کوچو جام از عشق وحدت نوش کرد

^۳ ح : این اوست ندارد

در بن غار جبل ماوی گرفت از خلائق دور با حق در حضور با حشیشی گشته قانع از غذا در ریاضت برده گوی از ریاضان مختفی بود از خلائق ماه و سال کس نبوده مطّلع بر حال شان اتفاقاً **نشاء عثمان نشاء باز** همراه شیخ الشیوخ صدر دین باهم آوردند از ان **مرّبع**^۲ گذر از صفای باطن و نور ضمیر گشته هر دو قاصد دیدار مردم از زبان حال هر یک با دگر هر یکی حال دگر معلوم کرد **نشدیخ پتم** از سر صدق و یقین بعد از ان آن گوهر بحر شهود ساخت عالم روشن از انوار خویش بر سر آن کوه مسکن ساخته مدفن پا کش شد اکنون آن مقام خوش مزاری فیض بخش جان فزا

لعل و من در سنگ خارا جا گرفت مختفی از چشم چون در دیده نور تافت رو از جمیع ماسوا در تعبید برگذشت از عابدان منزوی در کنج غاری لا یزال گوهری بوده نهان در جوف کان آن شهب سردار دینی^۱ سرفراز شیخ زکریا بهاء الدین امین لختی آسودند از ان عالی مقرر یافتند آن اهل دل را گوشه^۳ گیر یافتند صاحب دل اهل درد گفت سر خویشان را سر بسر رتبه قربت ز حق مفهوم کرد شد مرید **نشدیخ زکریا** امین از نقاب اختفا چهره کشود کرده ظاهر در جهان آثار خویش دل ز میل ماسوا پر داخته خوش بیاسوده دران دارالسلام دیده دل را از نور و ضیا

^۱ ح : دین و سرفراز

^۲ ح : مرتع

^۳ ه : گوشه گیر

قلہ^۱ کوهش بگردون برده سر
 نردبانش از سنگ و گچ پرداخته
 سلم است یا منبر نور است این
 شب چو اجرام فلک تابان درو
 می نماید هم بیچشم ناظران
 روضه^۲ نی، بلکه قصری از بهشت
 از بخور عود و عنبر فی المثل
 در سواد صحن او، از هر طرف
 چشم^۱ آب روان چون سلسبیل
 زائران آستانش صد هزار
 سرفرازان خداوندان جاه
 سر پهای بارگاهش می نهند
 هر یکی حاصل کند مسئول خوبش
 بحر جودش گوهر افشان موج زن
 هر کسی، کز جود او شد سرفراز
 بهر هر مطلب کسی دانجا رسید
 هر مریضی کز تداوی^۱ طبیب
 در حریمش کان بود دارالشفای
 می شود امداد پیرش دستگیر
 می رسد از اهل حاجت هر زمان

۱ ه، ح : مصقل
 ۲ ه، ح : در

هر هم مقضي مرام آیند باز زان محلل پر صفائی دل نواز
 فیض دربارش بود بحر شگرف زان برد هر یک نصیبی خود بظرف
 تا بود از گنبد گردون نشان تابود معموره کون و مکان
 فیض بخش گنبدش پر نور باد آرزوی^۲ زائران معمور باد
 رحمت ایزد تعالی پتی به پتی ز آسمان منزل بود بر روح وی^۳

۱ هـ ح : نصیب خورد ظرف

۲ هـ ح : از درود زائران

۳ حاشیة هـ : حضرت شیخ پته از قبیله [اهلان] و خود مرد سندی است نه از ملک ... برای همی گویند که د هول سند ... نام آن بزرگوار حسین بن [راجبار بن کاه بن] لاکه بن سکیره و نام مادر [سلطانی] بنت مراد بن شرفو . و شیخ پته ... بدان لقب مشهور میبودند و (وفات ایشان) شش صد و شصت و شش از (هجرت) صلی الله علیه و سلم .

• شیخ پته دیولسی کنیتش ابوالخیر لقبش شاه عالم . نامش حسین بن راجبار بن کاهو بن بخیر و از قوم اهلان و اسم مادرش سلطانی بنت شرفو است (جنگ خطی ملک نگارنده)

• و آن بزرگوار در اوائل حال میان شعب غاری در کوه مدفن گام چون اعل در کسان مستور بود . شیخ بها الدین منتانی بنور ضمیر در یافت و هر جوهر وجودش مطلع شده از گوشه کشید و مرید ساخت . (جنگ خطی از پیچید نو . ملک سندی ادبی مورد ص ۱۹۹)

ذکر شیخ الشیوخ شیخ جمال الدین^۱ [حماد جمالی] قدس سرہ

آن صاحب کشف و کرامت، و آن جلیل قدر عالی مرتبت، سرخیل مبارزان طریقت، سر دفتر عارفان حقیقت، خداوند خصائل مرضیہ، جامع کمالات علمیہ^۲ و عملیہ، محرم خلوت خانہ^۳ قدس، باریافتہ^۴ مجلس انس، سرمست جام وحدت، غریق دریای معرفت، محبوب ذوالجلال، یعنی **شیخ حماد بن شیب** رشید الدین **جمال**^۳، قدس سرہ، از جملہ اولیای عظام و اصفیای کرام خطہ^۳ سند است۔ نواسہ^۳ دختری زبدۃ السواصلین **شیخ جمال** درویش است۔ مظہر اسرار ملکوتی و مطرح انوار لاهوتی بودہ۔ خمورشید فیضان الہی و مکاشفہ غیر متناہی، بنوعی برکاشانہ^۳ سینہ^۳ وی پرتو انداخت، کہ جمیع سرائر عالم ملک و ملکوت، بر وی مکشوف ساخت۔ تا^۴ ہر روز

- ۱ ہ، ح : حماد جمالی
- ۲ ح : علمی و عملی
- ۳ ح : جمالی
- ۴ ہ، ح : تا آنکہ ہر روز

صد ہزار تلامیذِ دانش اندوز، از مجلسِ آن شمعِ دل افروز
اقتباسِ انوارِ مسائلِ علوم، می نمودندی، و بذریعہٗ آن تشبیب
بازیال مطالب و مقاصد دینی^۱ و دنیاوی حاصل کردند، خانقہ
و مسکن گاہِ وی در بلدہ **ساموی** بودہ، سئدہٗ سنہ و عتبہٗ
علیہ اش، سہبط^۲ قوافلِ رجال^۳ و آمال و مورد امثالِ مرضیہ
خصال گشتہ۔

نقل است کہ: در دورِ خلافت **جام جونہ**، **جام تماچی**
و **جام صلاح الدین** کہ بر وضع شاہزادہ گان در ملازمتِ آن
صاحب قران قیام می نمودندی، و جانبِ شیخ عقیدہٗ صادق و
اعتمادی واثق داشتہ اندہ، و از انجا کہ خدمتِ درویشان و صدقِ
عقیدت با ایشان مفتاحِ ابوابِ سعادت^۴ دوجہانی و ذریعہٗ
وصول^۵ درجاتِ آمال و امانی ست، بحکم فحوای آیہ کریمہ —
و یختص برحمتہ من یشاء — فضل و مکرمتِ الہی ایشان را
بنواخت، و ہمای دولت و سعادت برایشان سایہ انداخت۔
لاجرم^۶ ہر دو پدر و پسر حلقہٗ اخلاص و یک جہتی در گوش
و غاشیہٗ خدمتگاری بر دوش افگندہ، بندہ وار بدر بارِ فیض آثار

۱ ہ، ح : دین و دنیا

۲ ہ، ح : سہبط

۳ ہ : رجال و مورد امثالِ مرضیۃ الخصال گشت

۴ ہ، ح : سعادات

۵ ہ، ح : حصول

ح : لاجرم پدر و پسر

آن ولایت پناه صباح و پگاہ سی رسیدندی، و بجاروب گری، آن آستانہ^۱ راستان مشغول گشتندی^۲، و خس و خاشاکِ آن سدہ پاک بجای مرہم^۳ بر دل ریش درد مندِ خویش نهادندی، و غبارِ آن دربار مانند کحل الجواهر در دیدہ کشیدندی، مدتی مدید برین نسق خدمتگاری از ایشان بظہور می رسید، اتفاقاً جمعی شرارت پیش، خباثت اندیش، صورت این حال را، بصد رنگ آمیزی بنقوشِ فتنہ انگیزی آراستہ و پیراستہ، در معرضِ عرضِ جامِ جونہ جلوہ گر ساختہ، و خاطر نشان نمودند کہ: جام تماچی داعیہ سلطنت دارد و سی خواهد کہ بوسیلہ خدمات آن صاحبِ کرامات تشبہت بذیل^۴ این مامول وصولِ این مسئول نماید، و ابوابِ دولت و سلطنت بر روی خود و اکشاید کہ حکما گفتم اند کہ: فکر واقعہ پیش از وقوع، و تدبیرِ کار پیش از صدور باید کرد، بیت:

نگم کن چو سوار داری بہ شست

نہ وقتی کہ پرتاب کردی ز دست

جامِ جونہ را از اصغای^۵ این کلام، واعیہ تمام روی داد

۱ هـ ح : آستان قبلہ راستان

۲ هـ : می گشتند

۳ هـ : مرہم بریش دل خویش، ح : مرہم ریش بر دل خویش

۴ ح : با

۵ هـ ح : بدین مامول نماید و ابواب

۶ ح : اجتماع

و ابواب فکرت و اندیشہ را، بر دلِ خویش باز کشادہ۔ بعد از تنقیر افکار و تشحیط انظار، رای اندیشید و صلاحِ مملکت خویش را دران دید کہ **جام تماچی** و **صلاح الدین** را جانب دارالخلافتہ دہلی فرستاد و هیچ احدی را برین مضمون اطلاعی نداد۔ و ایشان^۱ دران مکان بقیدِ زندان و حبس فرو ماندند و خود بر تختِ سلطنت و کامرانی و بر بساطِ عشرت و شادمانی سرفہ الحال و فارغ البال بنشست۔ و حال آنکہ ازین غافل کہ بر او تقدیرِ حضرتِ قدیر، درین بساطِ کعبتینِ مراد، برخلاف مقتضای حال و خواہش بال^۲ وی باختم است۔ و بمقتضای آیہ^۳ کریم — عَسَىٰ عَن تَحِبُّوا شَيْءًا وَ هُوَ شَرٌّ لَّكُمْ — بحصولِ نقشِ این مامول وی را فریفتہ ساختہ۔

مدتی^۳ برین منوال گذشت۔ اتفاقاً روزی آن ولایت کیش، جاروب گرِ آستانہ^۴ خویش را یاد آورد و از حالِ وی استفسار نمود۔ هیچ کس را بر کیفیتِ حالِ وی اطلاعی نبود۔ خادمِ خویش، جانب خانہ^۴ آن معزوںِ دل ریش فرستاد۔ خانگیان^۵ وی بصد عجز و زاری و اضطراب و بیقراری، صورت حالِ آن محبوس مایوس، در خدمتِ حضرت شیخ معروض داشتند۔ آن

۱ هـ : ح : ایشان مرتبی دران مکان بقید حبس و زندان

۲ هـ : آمال

۳ هـ : ح : مدتی حال برین منوال

۴ هـ : ح : خانہ جام تماچی فرستاد

۵ هـ : ح : خانگیان

بزرگوار کہ این اخبار شنید از غایت^۱ غیرت بجوشید و از اضطراب برخاست و در حجره^۲ معبد جولانی زد^۲ و پیتی بزبان سندی آغاز نمود کہ دران اظهار شوق جام تماچی و طلب وی بود^x۔ ظاہرا شمس^۳ ازین مضمون بہ جام جون رسید۔ سوار شدہ بخانقاہ^۳ آن ولایت پناہ آمد و در حلقہ^۴ تلاسید وی بنشست۔ و قرار داد چنان بود کہ طلبہ^۵ علم بیرون صومعہ^۴ در خانقاہ جمع می گشتند و شیخ بسعادت در خلوت صومعہ منزوی میبود و ہمیشہ برقع بر روی می داشت۔ طلبہ^۵ علم را از همان جا استفادہ حاصل می شد۔

جام جونم زبان بحرف^۶ گستاخانہ وا کشود و گفت : طائفہ^۶ درویشان و بزرگان را بامور سلطنت دنیاوی چہ تعلق؟ شیخ ازین سخن نا ملائم بجوشید و فرمود کہ: این پارچہ زمین را حوالہ^۷ ما ساختہ اند و ما این متاع کثیف را حلقہ^۷ طوق کردن

۱ : غایت نائره غیرت بجوشید ح : غایت نائره بجوشید

۲ : ح : کرد

x : ب : جوئو، مت اوئو، جام تماچی آہ

سپاہی ہاجہ پیشی، توسن نئو، راہ!

۳ : ح : بہ خانقاہ ولایت پناہ شیخ آمدہ

۴ : ح : صومعہ نشستہ ای و شمع بہ دست خود در صومعہ

۵ : ج : طلبہ علم را همان جا بیرون صومعہ

۶ : ح : تجبر

۷ : ح : لفظ - حلقہ - ندارد

آن سگ یعنی **تماچی**^۱ ساخته ایم . جام از شنیدن این کلام^۲
به سمت و ملال^۳ برخاست .

همان شب بود کہ آن بزرگوار **جام تماچی** را در^۴ مجلس
دہلی بواقع^۵ خواب خود را باز نمود و بہ بر آمدن ازان موطن
اجازت فرمود . پاسی از شب باقی بود کہ ازان خواب کامیاب
بیدار گشتند و بہ شنیدن اشارت با بشارت بغایت مبتهج شدند .
دیدند کہ^۵ زنجیرها از رانها و پایہای ایشان بیرون افتاده است .
یقین دانستند کہ بامداد شیخ ولایت کیش، شب دیجور محنت
را صبحی پدید آمد . برخاستند و راه بر آمدن در پیش گرفتند .
بہر دروازہ مغلق کہ می رسیدند بقدرت حضرت مفتح الابواب
آسان^۶ بر ایشان مفتوح می گشت ، تا همچنین^۷ از یک یک
دروازہ در گذشتند و از شهرستان بیرون برآمدند .

صبح پگاہ این خبر را بہ خلیفہ^۸ دہلی رسانیدند . ایشان
بی^۸ تسویف و تاخیر جمعی کثیر از شہسواران^۹ نامدار و یک

۱ . ح : جام تماچی

۲ . : سخن

۳ . ح : ملالت از آنجا برخاست

۴ . اصل نسخہ : در همان مجلس مجلس

۵ . ح : در مجلس دہلی . در مجلس دہلی

۶ . ح : کہ واسطہ کلیہ زنجیرها از ہای ہای ایشان

۷ . ح : لفظ - آسان - ندارد

۸ . ح : از جمیع دروازہا در گذشتند

۹ . بی : تشویف و توقیف

۱۰ . اصل : شہسوار

تازان کارزار، مسلح و مکمل ساختہ، در عقبِ ایشان روان گردانیدہ۔ سپاہان^۱ باد سوار و راکیانِ مراکبِ برق رفتار شتابان و دوان مسافتی راہ کہ قطع نمودند، بیک مرتبہ ایشان را از دور بشناختند۔ ہم متفق العنان از نہمت^۲ فراوان جانب ایشان تاختند۔ بیک طرفتہ العین، بقدرتِ حضرتِ بدیع العجائب، گردبادی تیرہ^۳ پیدا شد کہ روزِ نورانی را مانند شبِ ظلماتی ساخت، و هیچ^۴ یک از آن سواران بحالِ دیگر نہ پرداخت۔ از صدای دہشت فزای صرصر، و از تراکم ابرِ ظلمت گستر، ہم دل بر ہلاک^۵ نہادند و عنان را از دست بدادند و اسبان را در رفتار مختار وا گذاشتند۔ بعد از مدتی کہ آن حجابِ متواری از ایشان مرتفع گشت می بینند کہ از رجعت سیر، در فنای فضای دہلی رسیدہ^۶ اند۔ و جام تماچی و صلاح الدین همچنان در روزِ روشن می رفتند۔ بہر منزل و مقام کہ نزول والمام می نمودند، زنبیل طعام مع ادام و آبِ خوش آشام، از آسمان بر ایشان فرود می

۱ ہ، ح: سپاہیان جرار و

۲ ہ: از نہمت فراوان جانب ایشان دو ہند

ح: از - " و ہمہ ... تا ... تاختند۔ " فرارد

۳ ہ: تند و تیرہ ح: گرد باد تند و تیز

۴ ہ، ح: سواران ہمہ از یکدیگر جدا و آوارہ گشتہ از صدای

۵ ہ، ح: ہلاکت

۶ ہ، ح: رسیدند و حال آنکہ جام تماچی

آمد. برین نسق و هنجار می آمدند تا بدیاری **سلس** رسیدند. بموضع **کیبران** که آمدند **درویش نوح کیبر** را - که از جمله بزرگواران آن بقعه بود - دیدند که گله^۱ گوسفند را می چرانند. در اثنای آن، درویش به شخصی که در گوسفندان وی درآمد، گفت که: **بحکم جام تماچی** که در گوسفندان من در نیائی.

ایشان^۲ را از اِصغای این^۳ کلام تعجبی تمام روی داد. پیش^۴ درویش برفتند و از حقیقت این مقوله باز پرسیدند: که عجب که خلیف **جام جوئم** است و **تماچی** در دارالخلافت **دهلی** محبوس و مایوس در بند و زندان است، و تو حکم را باو منسوب می سازی! - درویش گفت^۵ که: حقیقت حال او را نمی دانم امّا دو سه روز است که از زبان و حش و طیر و گیاه و نبات این کلمات می شنوم که حکم حکم **جام تماچی** است. ایشان را از استماع این بشارت بهجت و مسرت افزود و امیدوار گشتند. پیش درویش^۶ حقیقت حال خویش اظهار نمودند

۱ ح: گله گوسفندان را می چراند. دران اثنا ظاهرا شخصی در گوسفندان وی درآمد که گوسفندی ازان برهاند. درویش باو گفت که: بحکم

۲ ح: جام تماچی و صلاح الدین را

۳ ح: آن

۴ ح: فرا پیش درویش رفتند

۵ ح: درویش در جواب گفت:

۶ ب: گویند که همانوقت درویش نوح این بیت سرود:

جوئو و جین جهوری ماریو

جام تماچی شهرین چاژهیو

۶ مقبره شیخ نوح هوئیائی تا کنون در موضع مذکور در بین حیدرآباد و هالا موجود و مرجع خلائق است (ح)

و به وصول این مامول^۱ و حصول این مسئول نذری بر خود قرار دادند و از آنجا روان گشتند.

بعد از دو سه روز از راه شمال آمده محاذی بلده^۲ ساموئی آن طرف دریا بنشستند و چشم بر مقصد مراد دوختند و دیدند که هنوز کوکب سلطنت جام جونم در اوج است و دریای حکومتش در موج جام صلاح الدین جام تماچی را همانجا گذاشت^۳ و خود در کشتی در آمده جانب بلده^۴ ساموئی گذار نموده و بخانقاه ولایت پناه^۵ در رسید و بقدم بوسی^۶ وی مشرف گشت و اظهار مراسم شکر گذاری بجا آورد و کیفیت بر آمدن از زندان و فرود آمدن زنبیل نان و مژده دادن شبان بیان نمود و در باب^۴ جام تماچی استصلاح خواست^۵ شیخ تازی از مصلاهی باصفای خود برید و وی را داد که : این تار را بر سر چوبی وضع نموده بالای سر جام تماچی نصب سازد که نوبت نوبت اوست و وی آن رشته^۶ که بچرخ فیض رسته بودند بر سر عصای رفع نمودند بر جام تماچی نصب ساخت.

۱ ح : مسئول و حصول این مامول

۲ ه : ح : مانده

۳ ه : ولایت پناه شیخ

۴ ه : در باب آمدن

۵ ه : نمود

۶ ه : آن رشته که بر سر عصای رفع نموده

فی الحال بحکم۔ قادر متعال^۱ کہ۔ — توتی الملک من تشا^۲ و
تنزع الملک من تشا^۳ — صفت اوست، ہزار در ہزار علم
نمودار شد، و منادی قضا و قدر بر سر رؤسِ خلائق و بشر ندا
در داد کہ: دَورِ دَورِ خلافتِ جام تماچی است، غلغلہ در
شہر افتادہ۔

جام جونم کہ بدان^۲ طرف چشم خویش وا کشاد و حشم۔
بی کران و لشکر۔ بی پایان وی^۳ را بنظر در آمد۔ تابِ مقاومت
ندیدہ^۴ گوشہ گرفت و قصرِ سلطنتِ جام جونم واژگون
گشت۔ و جام تماچی با دیدہ^۵ سلطنت و ایالت از دریا عبور
کردہ بہ بلدہ^۶ ساهوئی رسید۔ و اول بزیارتِ خانقاہ شیخ رد
آمد، و بلب تعظیم و شف تبجیلی و تکریم آستانِ ملتسمہ راستانِ
وی را تقبیل نمود، و بہ مژگان جاروب گری غبار آن دربار بجا
آورد، و ازان جا پپای تخت برآمد^۵ و ہر مسندِ ایالت و حکومت
بنشست، و باجرای^۶ حکم و نفاذِ امر فرمان داد و ابواب
داد و ستد بر خود وا کشاد۔ بیت :

۱ : قادر متعال جل عز الشہ و المثال کہ۔

۲ : بدان طرف نگریست

۳ : بنظر وی در آمد

۴ : ندید لا جرم خود را بگوشہ کشید و

۵ : آمدہ ہر مسند

۶ : و باجرای احکام فرمان داد

کار نہ این گنبدِ گردان کند
هر چه کند همتِ مردان کند

آری بتوجہ درویشان و بیمن^۱ امداد و دستگیری جمعی
خدا پرستان، از مکمن^۲ غیبی و تتق^۳ لاریبی، کاری چہرہ کشاید
کہ، هرگز بقوت بازوی^۳ خبیر و بمعونتِ فکر و تدبیر، روی
نمایند و دست از تشبث حصولِ آن کوتاه ماند. بیت :

حمایت از کهن داسانِ درویش
ز صد مدد^۳ سکندر قوتش بیش

ملخص کلام آنکہ، بعد از چند روز بخدمت شیخ آمد و
مبلغ یک ہزار دوہست در اہم تحفہ آورد و التماس نمود کہ:
حدودِ ولایتِ خویش از زبانِ آن ولایت کیش مشخص نماید.
شیخ فرمود کہ: ازین جانب تا کند کلائی^۴ و از آن طرف تا
کندی آبارہ آنچه محدود بدین حدود است، محکوم حکم و
فرمانِ تو خواهد بود! و نیز فرمود کہ: تمام اراضی محدودہ
خود را بمردم قسمت نماید و ازان مبلغ راہ آورد بر بالای کوه
ساموئی مسجد بنا فرماید و آن را ہکلی نام نہید!

۱ ہ : بمیان امداد جمعی ب : دستگیری ایشان و جمعی

۲ ہ : مکمن غیب و تتق لاریب

۳ ہ : صبر ب : خبیر

۴ ہ : کنلای ب : کند کلائی

بعد ازان از جام پر سید کم : اموات را بکدام^۱ زمین و بقاع مدفون می سازند! جام جواب داد کم : در موضع پیر آر در جوار نشیخ پتم^۲ قدس سره . فرمود کم : بعدالیوم در همین کوه ساهوئی در جوار هکلی مدفون ساخته باشند .

جام تماچی بنا بر فرموده^۳ پیر دل پذیر، در جمیع اقلیم خود زمین ها را قسمت کرده بمردم و قبائل جدا نموده تسلیم ساخت^۴ کم تا قیام قیامت آن حدود مقسوم بر همان تنسیق و تنظیم ثابت و مستقیم باقی ماند . و مسجدی بنا کرد و آن را هکلی نام نهاد کم تا غایت موجود است و ازان باز^۴ تا الان همچنان مردگان را دران مکان مدفون می سازند .

اکنون مزار فیض آثار^۴ آن بزرگوار نیز برین کوه واقع است . — طاب الله ثراه و جعل الجنة مشواه .

۱ ه : بکدامی زمین دفن می کنند! جام در جواب فرمود :

۲ ه : مزار فیض آثار شیخ پتم

۳ ه : نمود

۴ ه : روز

ذکر شیخ جیب ولد شیخ نعمت اللہ قدس سرہ

لمولف :

صدرِ زمن و مدارِ دوران
 نوباوہ باغِ استقامت
 گنجینہ جوہرِ تجلی
 سر دفترِ واصلانِ خالق
 سبّاحِ محیطِ وجد و حالات
 خورشیدِ جمالِ تشبیخِ جیب
 سر چشمِ آبِ زندگانی
 از تشبیخِ بہاء الدین و دنیا
 پیرایہ دہ بہارِ آمیڈ
 مشکین ز دمس دماغِ توفیق
 پیمودہ² قضا رہ رضا مش

آن سرورِ افتخارِ دوران
 گلدستہ گلبنِ کرامت
 آئینہ مظہرِ تجلی
 روشن دلِ عارفِ حقائق
 گلدستہ گلشنِ کرامات
 سراتِ خصائلِ رضیہ
 خضرِ دویم و مسیحِ ثانی
 نیکو خلفی بہ تختِ والا
 صبحِ نفسش ز فیضِ جاوید
 تابان ز رخسِ چراغِ توفیق
 صاحبِ نفسی کہ وفق¹ رایش

1 اصل نسخہ : رفق

2 اصل نسخہ : پیمودہ

بر فرقِ عماسہ^۱ اجابت
 بر تارکِ آسمان قدم زن
 یکتای دُری ز بحر تفرید
 بر خاکِ رهش کلاه سایان
 دریوزه^۱ گر درِ دعایش
 کز فیض سرشته آب و خاکش
 کز خلدِ برین دهد نشانی
 سرمست ز دیدنش نظارا
 گلہای امید ازان ہزاری^۵
 بر چیدہ^۷ ازان گلی بدامان
 کز آب و هوای فیض رُستہ
 محروس ز آفتِ خزانی
 ہموارہ چنین بود نوا ساز

صد برگِ دعایش از انابت
 در کشورِ نیستی عکس زن
 شاہنشہِ مَلک ترک و تجرید
 از صدقِ عقیدہ خیلِ رایان
 شاہانِ جہان ہم گدایش
 خوش روح فزا مزارِ پاکش
 آراستہ گشتہ^۲ آستانہ
 فیض از در و بامش آشکارا^۳
 بشگفت^۴ چمن بہ چمن بہاری
 ہر کس بہ نہالِ^۶ صدق و ایقان
 این گلبنِ تازہ ای شگفتہ^۴
 سر سبز بماند جاودانی
 مرغِ چمنش ز پردہ^۴ راز

۱ ہ : در ہوزہ گرند در دعایش

۲ ہ . ج : د لکش

۳ ب : آشکارہ - نظارہ

۴ ہ : بشگفتہ

۵ ہ . ب : مزاری

۶ ہ : ثبات ب : بد نہال

۷ ہ : چیدہ

ذکر آن خجسته نژاد^۱ راسخ فواد پیر مراد قدس سره

ملک سیرت آن پیر سیده‌راد
فروزان چراغی ز آل رسول
سرا پرده^۲ قرب حق منزلش
سر حلقه^۳ جمع قدوسیان
انیس سرا پرده^۲ وجد و حال
ز خمخانه^۲ شوق سرمست بود
غریق فرورفته دریای عشق
حقایق شناس مقالات^۲ بود
بسی طالبان را ز فیض نظر
بسی^۳ را بارشاد تلقین نمود
زهی آستانش مسرت فزای

خجسته لقا و مبارک نهاد
گل گلشن هر تضرع و بتول
محل^۳ فیوضات غیبی دلش
شناسای آسرار روحانیان
جلیس در بارگاه وصال
ز خود نیست باحق هم هست بود
حریق شرار تجلای عشق
خداوند کشف و کرامات بود
شده جانب وصل حق راهبر
سوی مقصد دین رهش بر کشود
ز مرات دل زنگ غفلت زدای

۱ ه: و شیخ فواد پیر سید مراد

۲ ه: مقامات

۳ ه: این بیت ندارد

مزار^۱ شریفش که در هکلی است
 فضایی^۲ سرایش فرح بخش روح
 غبار مزارش چو کحل البصر
 ز ارباب حاجت هزاران هزار
 کشد هر کسی در خور اعتقاد
 کسی کو^۳ بیای درش سر نهد
 در آستانش که بس دلکش است
 خدا یا برین خاک پاک مزار
 برین مستمندی دل آواره^۴
 ز مرآت دل زنگ غم منجلی است
 صفای درش مایه^۵ صد فتوح
 فزائنده^۶ روشنی در نظر
 رسد در مزارش به لیل و نهار
 در آغوش وصلت عروس مراد
 گلی کام دل را بسر بر نهد
 کلید کشاینده^۷ کارهاست
 سحابی ز باران رحمت بیار
 ز فیض عمیمش رسان بهره^۸

۴

۱ ه: این بیت ندارد

۲ اصل نسخه: فزای

۳ ه: گر

ذکر مغفور مبرور سید علی شیرازی قدس سره

آن والی کشور ولایت	برهان ممالک هدایت
صاحب دل عارف محقق	بیدار دلی ولی مطلق
سید علی آن بفضل ممتاز	سر دفتر میثدان شیراز
گلدستم بوستان طاهای	فرخ ثمری ز نخل زهرا
کشاف دقائق معانی	دانای حقایق نهانی ^۱
مرآت جمال اسم اعظم	بینای رموز هر دو عالم
از آئین دلش هویدا	آسرار جلال حق تعالی
هم مظهر صورت تجلی	هم مخزن گنج لایزال ^۲
دریا دل و قلم سماحت	عیسی دم و یوسف ملاحت
دست گرمش چو ابر نیسان	میبود همیشه گوهر افشان
فیض گرمش که عام بودی	زو بهره صد کرام بودی

۱ ه : معانی

۲ ه : این بیت ندارد

در راه خدا به بذل و ایثار
 گر خود هم گنج شایگان بود
 میداد هم بتازگی رو
 بودش بنظر هزار جوهر^۱
 صد گونه سماط نزل چیدی
 بنشسته به بزم میزبانی
 اخوان صفا ز هر دیاری
 هر روز بر سم میهمانان
 هر یک ز افاضه^۲ نعیمش
 بر چیده جواهر مطالب
 دائم ہی^۳ ابتغای مرضات
 هشتاد و یکی سنین نه صد
 کورخت ازین سرای فانی
 آسوده بخوشترین مزاری
 خورشید ز روی شوق^۲ اخلاص
 خوش گنبد فیض بخش بر نور
 از باغ طرب گلی شگفته
 نزهتگه چشم اهل بینش
 تا هست نفوس پاک در خاک
 بسادا ز درود پاک بازان

میداشت دلی چو بحر ذخار
 در حاصل جمله بحر و کان بود
 هرگز ننگنده چین در ابرو
 با قیمت یک شیبه^۳ برابر
 خوانمهای نعم بران کشیدی
 میداد صلاهی میهمانی
 خالان وفا ز هر کناری
 از شوق بخدمتش شتابان
 وز بحر کف ید کریمش
 برگشته ازان حریم صائب
 کوشیده در انقضای حاجات
 بگذشته ز هجرت مکه^۳
 بر بست بملک جاودانی
 مانند بهشت مرغزاری
 در گنبد او چو ذره رقاص
 رخشان ز صفا چو خرگه^۳ حور
 کز شبنم فیض رخ بشسته
 پیرایه^۳ باغ آفرینش
 هستند مسبحان افلاک^۳
 معمور ز فیض خود نوازان

۱ ه: گوهر ۲ ه: صدق و اخلاص ۳ ه: این دو بیت ندارد

ذکر سید نظام ولد سید ناصر بکھری قدس سرہ

آن شمع شبستانِ دودمانِ نبوی و آن مهرِ سپہرِ خاندانِ مصطفوی، دوحہ، شجرہ، گلبن، زہرا، درہ، لُجَّہ، صدق و صفا، مالکِ ممالکِ مہتری و سروری، سید نظام ولد سید ناصر بکھری، از جملہ، واصلانِ حق و کاملانِ مطلق¹ و صاحبِ حال و اہلِ قال بوده، و از انجا کہ سرود² نسبت بعضی اولیا، وسیلہ، کشش و جاذبہ، روحانی است، اکثر اوقات باستماع آن قیام می نمود و بدان وجد و حالش می افزود.

نقل است کہ، ہر گاہ بہ ندای — اِرْجِعْ اِلَی رَبِّکِ رَاضِیۃً مَرْضِیۃً — طائر روحش از³ نشیمنِ خاکدان بسوی آشیانِ قدس پرواز نمود، بعد از فراغِ تجمیز و تکفین خواستند تا جنازہ وی را بردارند، ہر چند سعی کردند نتوانستند از زمین

1 ہ : مطلق بودی

2 ہ : غنا و سرود ب : سرود نسبت

3 ہ : ازین

برداشت۔ همگنان متعجب و حیران فرو ماندند کہ : آیا درین چه حکمت خواهد بود؟ تا پسر^۱ اورا رکن الدین نام وصیت پدر یاد آمد و گفت کہ : حضرت والد بزرگوار در ایام حیات خود فرموده بودند کہ : جنازه^۲ مارا هرگز نتوانستند برداشت^۲ مگر بوسیله^۳ سرود نای کہ از مقام سوندره^۳ خواهد بود۔ بعد از اطلاع این مضمون فی الحال سر نای خاصه وی را آوردند و فرمودند کہ : بر جنازه از مقام سوندره سر نای نواختن گیرد^۴۔ چنین روایت کرده اند کہ : چون مطرب بنواختن سر نای از مقام سوندره مشغول شد، بعد از ساعتی بقدرت اللہ تعالیٰ جنازه از زمین برآمد، هر چند^۵ دست بردند بدان نرسید و در هوا میرفت و خلائق^۶ در زیر آن بر زمین میرفتند تا بہ بقعہ^۷ کہ اکنون مدفن گاہ^۷ آن ولایت پناه است فرود^۸ آمد۔

ازین قسم کرامات آن خلاصہ سادات بسیار است، اما بدین^۹ نقل اختصار افتاد۔ اکنون مدفن شریفش در روهري ست — نور اللہ مضجع۔

- ۱ : ح : ہر بزرگ
- ۲ : ہ : کہ هرگز جنازه^۲ مارا نتوانند برداشت
- ح : جنازه مارا نتوانستند برداشت
- ۳ : ہ : ب : سوندره ح : سوندره
- ۴ : ہ : ح : آوردند کہ ہر جنازه از مقام سوندره بنواختن سر نای مشغول گردد۔ ب : مقام سوندره
- ۵ : ہ : ہر چند دست بردند بدست نہامد
- ح : ہر چند دست بدان بردند بدست نہامد
- ۶ : ہ : ح : مردمانی
- ۷ : ہ : ح : مدفن آن
- ۸ : ہ : ح : جنازه فرود آمد
- ۹ : ہ : بدین اختصار

ذکر شیخ^۱ نوح بکهری قدس سره

آن بزرگوار نامدار سر دفتر مشائخ کبار، صاحب توفیق
فارس مضممار تحقیق، شیخ^۲ الشیوخ **نسیخ نوح بکهری**
قدس سره، از جمله اولیای کرام و مشایخ عظام سند بوده و
از فرقه^۳ مقبولان درگاه و باریافتگان خلوت محبت^۳ الله است و
دست ارادت از شهاب الحق و الدین برهان الصّدق و الیقین
نسیخ شهاب الدین سهروردی* قدس الله سره^۳ عزیز گرفته،
مرید گشته و در فرستم که بکهر قدیم است، سکونت داشته
همواره به خلوات و فلوات^۴ بسازکار و عبادات مشغول بوده و
همیش انزوا اختیار داشت.

نقل است که هرگاه غوث العالم **نسیخ بهاء الدین زکریا**

۱ : شیخ الشیوخ

۲ : شیخ الشیوخ ندارد

۳ : ح : لی مع الله

* شیخ شهاب الدین ابوالحفص عمر بن محمد البکری السهروردی

(رجب ۵۳۹ — ۵۶۲)

۴ : جلوات

علیه الرحمه در بغداد رسید و بزیارت سرماسی^۱ تجارت ولایت پناه
 ارشاد دستگاه **شیخ شهاب الدین** رحمه الله علیه مشرف گردید
 و دست ارادت گرفت^۱ و بمراجعت وطن سرخص گشت، شیخ^۲
 باوی فرمود که: سریدی است رشید از سریدان ما در فرستم سدن
 او را البته خواهی دریافت، که وی از غایت قابلیت و نهایت
 صفای طویت جمیع اسباب هدایت و ارشاد و استعداد راه سداد
 همراه خود آورد، هم چراغ از خود و هم فتیله از خویش^۳
 داشت، مجرد باقتباس محتاج بود بعد ازان^۴ از اینجا شمع معرفت
 و هدایت بر افروخت و خس و خاشاک^۵ جمیع تعلقات بشریت
 بدان سوخت. هرگاه^۶ شیخ این کلام ازان مقتدای انام اصغار
 فرمود، بدان^۷ طرف توجه نمود و باعث شوق وی را جاذب گشت
 و بدیدن آن سعادت^۸ کیش راه در پیش گرفت. هرگاه به
 فرستم رسید، شنید که شیخ پیش ازان رخت حیات بوکلای^۹

۱ هـ ح : بگرفت

۲ هـ ح : شیخ فرمود

۳ هـ ح : خورد

۴ هـ ح : از اینجا شمع هدایت و معرفت

۵ هـ ح : خس و خاشاک تعلقات

۶ هـ ح : چون

۷ هـ ح : باعث شوق وی را بدان طرف جاذب گشت

۸ هـ ح : ولایت

۹ هـ ح : بوکلای باز سپرده است

حدیقتہ الاولیاء (۷۱) شیخ نوح بکھری

مات باز سپرد و جانبِ حدیقہ جنان و روضہ رضوان عزیزمت
فرمودہ^۱ سپرد۔ لاجرم شیخ از روی حسرت و ضجرت مراجعت
فرمود^۲۔

اکنون مدفن شریفش در قلعہ بکھر^۳ — صانمہ اللہ تعالیٰ
ان الخطر — شدہ است۔

۱ ب : فرمود، لاجرم

۲ هـ، ح : نمود

۳ هـ، ح : قلعہ بکر است

ذکر مخدوم حسام‌الدین ملتانی قدس سره

آن مبارز میدان پرهیز و تقی، سالک مسالک دین و
هدی، مقتدای اسلام رهنمای طوائف انام، عارف معارف،
سبحانی یعنی **مخدوم حسام‌الدین ملتانی** قدس سره از جمله
یک، تازان میدان دین و شهسواران مضمار یقین بود. هم
با کتساب علوم ظاهریه موصوف و هم بکمالات باطنیه معروف.
میگویند که: در استقامت شرائع و دین داری، در رعایت شعار
اسلام و پرهیزگاری^۱ قولاً^۲ و فعلاً ثابت دم و راسخ قدم^۳ بود.
حتی^۳ که در ایام حیات شریفش^۴ سرسوی خلاف مقتضای
شریعت^۳ غرماً ازو بوجود نیامد. بلکه بعد از اصحاب هدایت
انتساب و توابعین^۵ خیر مآب، برمسند پرهیز و تقی و بر بساط

۱ ه، ح : و پرهیزگاری بنوعی ثابت قدم

۲ ح، ب : ثابت قدم و راسخ دم

۳ ه : حتی - ندارد

۴ ه : — شریفش — ندارد

۵ ح : تابعین

ہدایت و اہتداء، چون او کسی دیگر نشستہ و غایت^۱ آدابِ وی بمرتبہ^۲ بود کہ میگویند کہ: ہر گاہ آن سالکِ آگاہ، بسفر خیر اثر عازم میگشت، در اثنائِ آن بہ ہر بلدہ کہ می گذشت از فیئای^۳ آن بلدہ استفسار میفرمود کہ: کتاب نثر عتم الاسلام درین شہر خواہد بود یا نہ؟ اگر بتحقیق میپیوست کہ کتابِ مذکور دران بلدہ است داخلِ آن میشد، و اگر نمی بود ازان کنارہ سی گرفت^۴ و سی گذشت، و سی فرمود کہ: سکتم^۵ آن^۶ مقام از شرایعِ اسلام عاطل خواہد^۷ بود، چگونه توانم دران آسود؟

نقل ست کہ، روزی در خانقاہِ **ملتان** در مدرسہ علم ادیان با استفادہ مشغول بود، اتفاقاً طفلی از اولاد و احفادِ استادِ وی کہ صاحب مدرسہ بود، دران مقام حاضر شد، و در حجرہ^۸ جسدِ خود بنشست، ظاہرا پای دانہ^۹ نقرہ در پا داشتہ، **ہندوم** از انجا^{۱۰} کہ متشرعِ کامل و ولی^{۱۱} اہلِ دل بود، ازان **اگرہ** آورد^{۱۲} و با^{۱۳} استادِ خویش اظہار نمود، استادش باہستگی پای دانہ از

۱ ہ، ح: رعایت

۲ ہ، ح: از بیرون آن شہر

۳ ہ: سی نمود

۴ ہ، ح: ابن

۵ ہ، ح: خواہند بود

۶ ہ، ح: چون متشرع بود

۷ ہ: نمود

پای آن فرزند^۱ دل بند بیرون کشاد و در پهلوی خویش نهاد .
 طفل بعادتِ طفلانہ بجهت پای دانه می گریست و بہر طرف
 می نگریست . آن عالم فرزانہ خواست کہ بجهت^۲ تسکین
 طفلک دیوانہ نوعی بہانہ انگیزد و وی را ازان^۳ تطمین بخشد .
 بیکبار دست برداشت و گفت: اینک پایہ دانه زاغ^۴ گرفتہ رفت !
 طفل از گریستن درگذشت^۵ و مولوی بافادہ طلبہ^۶ مشغول گشت .
 می گویند کہ ازان روز باز **ماخدوم** بدان مدرسہ علوم تشریف
 نیاورد و بملازمت آن عالم گاہی نشتاقت^۷ از سببش پرسیدند؟
 فرمود کہ: بہر تقدیر کہ بود از وی کلمہ خلاف و زور ظہور
 آمد^۸ اکنون دل من یاری^۹ نمی دہد کہ پیش وی بروم و از
 وی استفادہ نمایم !

نقل ست کہ روزی در موسم زمستان کہ از شدت برودت

۱ ح : طفل

۲ ح : بجهت آن طفل نوعی بہانہ

۳ ح : بدان

۴ ح : لفظ زاغ ندارد

۵ ح : باز آمد

۶ ح : طلبہ علم

۷ ح : گرفت

۸ ح : نمود

۹ اصل نسخہ و نسخہ ب لفظ یاری ندارد نسخہ ح و ح دارای این لفظ است

هوا و فرط استیلاي سرما بطبیعت^۱ انسان آذرستان مانند نگارستان می^۲ نمود، و مردان و زنان آتش پرستان گشته. در شهری که **مخدوم** بود آتش گرفت و تمامی شهر از شعلهای نار مانند لاله زار گشته. **مخدوم** از غایت سرعت و اضطراب و نهایت عجلت و شتاب خود را جانب صحرا کشید، و تا مقداری مسافت یک میل از شهر بگوشه خزید. بعد از کشتن^۳ آتش و فرونشستن حرارت بشهر مراجعت فرمود. ازان^۴ **مخدوم** کشف این سر مکتوم استفسار نمودند. فرمود که: در زمستان جوارح انسان از شعله نیران التذاذ پذیرد و نفعی و راحتی می گیرد. درین وقت خانمهای مردم میسوخت، بگریختم که مبادا عضوی از اعضای من ازین آتش نوعی تلبذذ پذیرد و در روز رستاخیز قیامت بغرامت و ملامت آن^۵ ماخوذ بمانم.

نقل ست که روزی مرکوبی کرایه فرمود و بران را کب گشت. در اثنای راه هر کجا خمی و پیچی از راه در پیش آمدی، از مرکوب^۶ فرو میشد، و پیادگی آن مرکوب را از معارج راه می گذراینده را کب می گشت. اتفاقاً در ردای خویش آن^۷

۱ ه: یک ورق از اینجا از بین رفته

۲ ح: می نمود. در شهری که مخدوم بود آتش در گرفت.

۳ ح: از شهر بیرون رفت بعد از فرونشستن آتش، بشهر مراجعت فرمود

۴ ح: ازان کشف این سر مکتوم

۵ ح: آن گرفتار آیم

۶ ح: از مرکب فرومی آمد و به پیادگی آن مرکب را

۷ ح: آن سعادت کیش - ندارد

سعادت کیش گریہ یافت کہ در آن^۱ دراهم معدودہ معقود بود .
 فی الحال از مرکب نزول فرمود^۲ و لبِ حسرت بدندانِ ضجرت
 گزیدن گرفت. از کیفیتِ آن حال پرسیدند؟ فرمود کہ: بصاحبِ
 مرکوب^۳ کرایہٗ نفسِ خویش فقط قرار دادہ ادا ساختم بودم و
 اجرہٗ این دراهم معدودہ بر ذمہٗ من فروماندہ . میگویند کہ تا
 بخداوندِ مرکبِ اجرہٗ آن نداد، راہ^۴ آسودگی بر خود نکشاد .
 لمولف :

بگذاشتم^۵ اثقالِ تعلق بمراحلِ بگذشتم سیکسار رسیدند بمنزل
 پاک^۶ آمدہ ہم پاک برفتند بمنزل سالم ز خطر رخت کشیدند بمنزل
 اکنون آن سر دفترِ سلالہ^۷ چالاک در خاک پاک قریم
 حسام پور^۸ آسودہ است . — نو^۳ راللہ مرقدہ و راح روح .

۱ ح : دران ۔ ندارد

۲ ح : نمود

۳ ح : مرکب

۴ ح : هرگز قرار نگرفت

۵ ح : بگذشتم ز اثقال تعلق بمراحل

۶ ح : سرمایہٗ مقصودد و عالم بردند ب : سالم ز ... پاک آمدہ

۷ ح : سلاک چالاک

۸ ح : حسام پور از نواحی ملتان

ذکر مخدوم بلال قدس سره

آن سالکِ مسالکِ طریقت، کاشفِ غوامضِ حقیقت،
عارفِ رموزِ شریعت، عالمِ حقایقِ طریقت، غیوایِ قلازمِ
وحدت، صاحبِ کشفِ اهلِ حال، یعنی **مخدوم بلال قدس سره**
از جملهٔ عارفانِ مطلق و واصلانِ حق بوده، در غلباتِ وجد
و شوق و استیلایِ ذکر و ذوق^۱ رتبهٔ عالی داشته، هم اکتسابِ
علومِ ظاهری و رزیده و هم در تصفیۂ باطن کوشیده، ابوابِ
فیض^۲ فضلِ الهی و کشایشِ کماهی بر دل وی بارکشودند
و بمقصدِ حرفِ وحدت راه نمودند.

نقل مت که، در بعضی شبها در تغاری مملو از آب می
نشست و بذکرِ مولی مشغول می گشت، تا از استیلایِ ذکر
و غلبهٔ حال، آب در چرخ می شد و هر رنگِ آسیا در گردش

۱ ازینجا نسخہ مجدداً آغاز میگردد

۲ ه، ح : ابواب فیض الهی

می آمد، بعد ازان دیدنش کم وجود شریفش از غایت وجد و جوشش ذکر، دران آب مضمحل میشد و بچشم نظارگیان بجز آب گردان شی^۱ دیگر عیان نمی نمود و غلغله ذکر ازان آب برمی^۲ آمد، هرگاه صبح صادق می دمید ازان آب می جوشید و بحال خود^۳ معهود موجود می گشت و میفرمود که تا آب را بدریا می ریختند و برین حالت بغیر بعضی از مخدرات حرم محترم^۴ ایشان را اطلاعی نمی بود.

نقل است که روزی آن سبّاح بهار تحقیق و غریق لُجّه^۱ توفیق در سفینه سوار شده، اتفاقاً ملاح سفاه^۴ ازان جا که بر سفه و نادانی مجبول است، سقط و دشنام^۵ گفتن گرفت و بهزل گوئی مشغول گشت. مخدوم^۶ را از اصغای آن دشنام و کلام نافرجام تاذی تمام روی داد، هرچند مردم^۶ ویرا ازین لایعنی منع و زجر نمودند، ازان باز نه ایستاد و همچنان زبان به هذیان می راند. مخدوم کلاه خویش^۷ از فرق مبارک فرود آورد و

۱ ه، ح: شبعی

۲ ح: آب گردان

۳ ه، ح: 'خود' ندارد

۴ ه: 'سفاہ' ندارد - برائی این روایت رجوع شود به تاریخ سند

میر معصوم ص ۱۹۹

۵ ه، ح: دشنام گوئی

۶ ه: 'مردم' ندارد

۷ ح: خویش را

فرمود کہ: تا آن کلاه بر فرقِ آن هزالِ سفاه نہادند۔ بمجرد وضع نمودن کلاه بقدرۃ اللہ ازان ہزل و ہذیان درگذشت و بہ قال اللہ و قال الرسول مشغول گشت۔ و مادامی کہ آن کلاه^۱ بر سرش بود، مطلق نطق بجز کلمہ^۲ حق نزد۔ ہر گاہ^۲ ازان کشتی بساحل نزول فرمودند و آن کلاه از سرِ آن سفاه فرود آوردند، بحالِ اصلی مراجعت نمود، و همچنان زبان بہ ہذیان بازگشود۔

[در ۳۰ ماہ صفر سنہ ۵۹۳۱ھ]^۳ عندلیب جانش بہ ندای

— ارجعی الی ربک راضیۃ مرضیۃ — بریاضِ رضوان پرواز نمود و در نشیمنِ حدایق^۴ جنان بیا سود۔ مدفن شریفش در قریہ^۵ باغبان۔ — نوراللہ مرقدہ^۵۔

۱ ھ: 'کلاه' ندارد

۲ ح: ہر گاہ مخدوم

۳ اصل نسخہ و ح سنہ ندارد، و نسخہ ۲ سنہ ۲۰۹۰ ھ دارد کہ غلط است۔ در متن تاریخ و سال از نسخہ بگرفتہ شدہ۔ تاریخ سنہ میر معصوم سال وفات ایشان تسع و عشرين و تسعمایہ دارد۔

ص ۱۹۹

۴ ھ: ح: نشیمن جنان

۵ ھ: این عبارت ندارد

ذکر اقصی القضاة قاضی دتہ سیوستانی بن قاضی شرف الدین المشہور بہ مخدوم راہو

از اولادِ شایخ محمود^۱ از اولیا مت . از راویانِ ثقات
چنین منقول^۲ است کہ ، وی عالمِ متبحر و دانشمند و صاحبِ
کشف بوده است . و بصحبتِ بسیاری از اولیاء^۳ رسید و از
ایشان نظرِ فیض یافتہ^۴ و تحصیلِ علوم نموده . و مدتی^۵ بخدمت
پدر بزرگوارِ خود اکتسابِ فضل و ہنر اشتغال داشت . بعد
از ان کہ ذہنِ پاک و طبعِ دراک وی بر حقایقِ علوم دست

۱ ح: از اولاد شیخ محمود بہ ہنج واسطہ درمیان بہ قاضی صدرالدین
خطای می رسد . از راویان ثقات مروی است
نیز رک : تاریخ سند مہر معصوم ص ۱۹۹

۲ ح : مروی است

۳ ح : علما و اولیا

۴ ح : تربیت

۵ ح : اولاً بخدمت پدر خود بہ اکتساب علم و فضل

یافت، بخدمت **مخدوم بلال**^۱ رسیده علم تفسیر و حدیث ازو
بتحصیل نمود و دیگر اکثر علوم از **مخدوم محمود فخر پوثره**
و **عبدالعزیز هروی*** خوانده و هژده تفسیر قرآن^۲ از اول تا آخر
بمطالع^۳ او گذشته بود. اکثر دقایق^۴ و معانی قرآنی مستحضر
خاطر داشت. و چون از علوم منقول و معقول حظی کامل و
بهره^۵ شامل حاصل کرد، در اکتساب علوم غریبه چنانچه جفر
و غیره رو آورد، و ازان نیز بحظی وافر و نصیبی^۶ متکاثر فائز
گشت. و از صفای طوبیت^۷ و ضیای طبیعت^۸ قوت حافظ
بمرتبه رسانیده که اکثر کتب^۹ را ظهرا لغیب بر میخواند و در
خواندن^{۱۰} خود چنانکه ترکی و هندی و عربی در نمی مانده.

^۱ هم ح: مخدوم بلال علیه الرحمة والافضال رسیده تفسیر و حدیث بتحصیل
نموده.

ب: مخدوم بلال رسیده علم تفسیر و حدیث ازو تحصیل نمود
و دیگر اکثر علوم از مخدوم فخر پوثره ...

^۲ نسخ ۵ — از اول تا آخر — ندارد

* رک: تاریخ سیر معصوم ص ۷۷ و حبیب السیر ج ۳ جز ۳

ص ۳۳۳

^۳ ه: بنظر مطالعه

^۴ ه: دقایق و اسرار

^۵ هم ح: و نصیبی شامل

^۶ هم ح: بهره متکاثر

^۷ ه: طبیعت

^۸ ه: طوبیت

^۹ هم ح: اکثر عبارات کتب احادیث یظهر الغیب می خواند

^{۱۰} هم ح: در خواندن جمیع خطوط چه عربی و چه ترکی و چه عبری
در نمی ماند

چنین گویند که : **هرزا نشاء حسن ازغون**^۱ از خدمت ایشان استفاده^۲ نمود، بود، و بنهایت توقیر و تعظیم و تکریم^۳ وی بجای آورد که : خاطر شریفش^۴ از اهم مطالب^۵ میدانست و اکثر اوقات باهم ملازمت میداشتند، و ازینجا^۶ که نظر صدق بر مولویت داشت، مخدوم را استاد و امام میگفت، و چون ازین سرای فانی رخت بملک جاودانی کشید در فضلِ قدس آرمید.

اکنون مدفن شریفش در قریه^{*} **باغبان** واقع است .
— نورالله مضجع، و راح روح .

۱ هـ ح : ارغون نیزچند گاه

۲ هـ ح : استفاده بعضی علوم نموده بود و نهایت

۳ هـ : اکرام و تکریم

۴ هـ ح : و مراعات خاطر

۵ هـ ح : مطالب و اتم مقاصد تصور می نمود

۶ هـ ح : و ازان جا که صدق عقیدت بر مولویت مخدوم داشت، ازو به

امام جارالله تعبیر می کرد. بتاريخ ۹۰۷ (؟) طاهر روح مقدسش ازین

نشین فانی باشیانه قدس جاودانی، واز نمود، و در گلزار راحت ابد

بها بود. مدفن شریفش در سیوهستان است (؟) نورالله مضجع —

مهر معصوم صاحب تاریخ سنده (ص ۲۰۰) نیز اقتباس علوم

در حوزه درس ایشان نموده است، ازین ظاهر است که وفات قاضی دته

در سال ۵۹۷ باشد. و سالیکه در نسخه ۵ مرقوم شده (۵۹۰ هـ) است

اشتباه کاتب است. مهر معصوم سال فوتش را ثبت نکرده.

ذکر درویش احمد و محمد^۱ ولدان مخدوم اسحاق
قدس الله ارواحهم

آن دو گوهرِ دُرّجِ معرفت و آن دو اخترِ بَرّجِ محبت،
محرمانِ سراپرده ملک و ملکوت و بار یافتگانِ خلوتِ لاهوت،
مهر سپهر^۲ عارف معارف دین، سالک مسالکِ یقین، واصلانِ
کامل و کاملانِ اهل دل، دانندگانِ رموزِ عالمِ انفس و
آفاقِ درویش^۳ احمد و محمد ولدانِ مخدوم اسحاق از
جملهٔ اولیای کبار و بزرگوارانِ نامدار بوده اند. و در^۴ عالم
کندی سکونت داشته اند. مخدوم محمد تحصیلِ علوم
ظاهری کرده و در تصفیہٗ باطن کوشیده هم عالم گشته و هم

۱ ه: احمد و محمد بتی - ح: احمد و محمد بتی رحمت الله علیهما،
پتی قبیلہ ثبت در سندہ.

۲ ه: وح: عبارت از - مهر سپهر - قا - اعل دل - ندارد

۳ ه: مخدوم

۴ ه: در قرہ ہالہ کندی

صاحب کشف و ولایت بود،^۱

می گویند که، در بعضی خلوات در حالت مراقبه، تمامی عالم ملکوت را سیر میکرد، و این مرتبه را بغایت انزل مراتب تصور می فرموده و بجهت انقضای مرام انام بدربار اولوالامر و حکام می رسیدی و مهمام^۲ شان سرانجام می نمودی.

و **مخدوم احمد** گوشه عزلت و انزوا اختیار نموده^۳ و همواره باذکار پروردگار مشغول بوده و در محل قبولیت رسیده و صاحب حال و اهل کشف^۴ گشت، بعضی اوقات بحلقه ذکر و سماع میرفت و وجد و حال بر وی طاری میشد.

نقل است که، شخصی از مردم رئیس جمله معتقدان و مریدان وی بوده^۵ از اتفاق^۶ پسرش را عارضه صعب روی داد، هیچ^۷ ادویه راه بصحت نکشاد، آن شخص بخدمت مخدوم بشتافت و سعادت ملازمت وی دریافت، حال رنجور باز گفت و از کمال استکانت و زاری و قلق^۸ و بیقراری التماس نمود که: وی بانوار قدوم شفا

۱ ه : — بوده — ندارد

۲ ح : مهمات شان

۳ ه : — بوده — ندارد

۳ ه : داشت

۴ ه : کشف و کرامات

۵ اصل نسخہ — بود — ندارد

۶ ه : اتفاقاً

۷ ح : و به هیچ

۸ ه : ح : — و قلق و بیقراری — ندارد

بلازوم، کاشانه و پیرانه، تاریک و... را مستور سازد. مخدموم
 بمنزلِ وی تشریف آورد و جمیع^۱ اهل الله دران مقام در^۲
 سلکِ آن مخدموم الانامالمام فرمودند و بسماع و وجد مشغول
 گشتند. آن شخص^۳ مضیف بجهتِ اطعام ایشان گاوی قربانی
 نمود و به طبخ امر فرموده. هرگاه^۴ طعام تیار شد قضاء پسرش
 شربتِ ممات چشید و رخت^۵ عاجل باجل کشید. مادر و پدرش
 رضا بقضا داده^۶ صبر و شکیبائی را پیش^۷ خود ساخته این مصیبت
 را در پس پرده^۷ صبر نهان نمودند و طعام در پیش اهل الله
 می کشیدند و در باب^۸ قسمتِ طعام ازان مخدموم انام استفسار
 نمودند. فرمود: تا پیش دوگان دوگان یگان یگان طبق طعام
 کشیدند. یک طبق برای مخدموم تنها ماند. **رکن بهرا نام***
 خادمِ مخدموم بود، او را فرمود که: تا پسر^۹ آن شیخ را طلب
 نموده بملازمت بیارد که درین طبق^{۱۰} طعام باوی مشارکت نماید!
 گفتند که: وی تشویشِ صعب دارد و قدرتِ آمدن بملازمت او

۱ ه، ح: جمعی

۲ ه: در مجلس مخدموم انامالمام نمودند. ح: التماس نمودند بجای الامام

۳ ه، ح: آن شخص بجهتِ اطعام زمره کرام گوی قربانی کرد

۴ ه، ح: چون

۵ ه، ح: رخت حیات به عالم ممات کشید

۶ ه، ح: داده بجهتِ مراعات ادب اهل الله صبر

۷ ه، ح: پرده اخفا مستور داشتند

۸ ه، ح: در باب کیفیت قسمت

* رک: تحفة الکرام ج ۳ ص ۱۵۰

۹ ه، ح: آن پسر را طلب نموده

۱۰ ه، ح: طبق با ما مشارکت

را ممکن نیست۔ ہر چند درین باب مبالغہ نمودند، مخدم در طلبِ وی جسدِ تمام می فرمودند۔ ہر گاہ باجارتِ آن صاحبِ صدق و صفا بر سر آن^۱ متوفی رسیدند۔ دیدند کہ بقدرت اللہ تعالیٰ طائرِ روحش باز در نشیمنِ تن در آمده۔ فی الحال بر خاست و بنشست۔ ویرا پیش مخدم آوردند و آن طعام باہم تناول نمودند۔ بعد مزی آن صحبت، از آن پسر کشفِ حقیقتِ حال استفسار نمودند! گفت کہ: بعد از انزہاق روح ویرا بعالم بالا بردند، ہر گاہ بالای چہارم آسمان رسید^۲ آن مخدم مارا از دست جمعی بالحاح و زاری خلاص کرد و باین مقام رسانید۔

نقل ست کہ^۳ وی قطعہٴ زمینی داشت کہ^۴ نذر گویان بایشان دادہ بودند و تا^۵ الی یومنا قطعہٴ **ہ صلا** می نامند۔^۶ اتفاق رئیس بود **ہ-ہ-ہ** نام کہ در ہمجوار آن، مزرعہ داشتہ۔ آن بیسعادت از روی شقاوت در ہر فصل پارہ پارہ ازان زمین تحت مزرعہ^۷ خویش می برد۔ حقیقتِ حال بہ مخدم معلوم نمودند۔

۱ ح : آن پسر متوفی رسید، دید کہ

۲ ح : رسیدم

۳ ہ : شخصی

۴ ہ، ح : نذر گویا بہ مخدم دادہ بود

۵ ہ : از — و — تا — نامند — ندارد

۶ ہ، ح : اتفاقاً رئیس در جوار آن قطعہٴ مزرعہ داشتہ

۷ ہ، ح : قطعہٴ

مخدوم^۱ پیغامِ نصیحت آمیز جانبِ آن شرارت انگیز فرستاد۔
اصلاً^۲ مُتَنَبِّہٌ نشد، بلکہ از تو غفلتِ جہالت و طغیان بر زبان
سرمایہ^۳ زیان راند کہ: مخدوم را معلوم باد کہ مناقشہ^۴ حسد و مہم^۵
بغایت آسان است، امّا ہمگی ارادہ آنست کہ درین قطعہ تخم
نیز از خود مزروع^۶ نمودہ آید!، این پیغامِ نا فرجام بسمعِ شریف
آن^۷ ملاذِ انام رسید، فرمود کہ: اگر وی را این عمل میسر
شود چرا مباشر آن نگردد، می گویند کہ در روز اول کہ آن
شخص دران قطعہ در آمد و بقلبہ رانی آغاز نمود، بیک مرتبہ آبلہ^۸
در پشت وی پیدا شد، و بمجرد بر آمدن دردی عظیم و
عارضہ^۹ الیم بر وی طاری شد، و حالتی روئی داد کہ از
غشیان و بیہوشی دران قطعہ افتاد، ویرا برداشتم بمنزل آوردند،
همان روز بود کہ صرصرِ ممات بر مزرعہ^{۱۰} حیاتِ وی وزیدن
گرفت، می گویند کہ: مادامی کہ آن^{۱۱} قطعہ مخدوم مزروع
میفرسود، ماری اژدر سیاه پیکر حارسِ آن مزرعہ میبود،
بارہا میدیدندش کہ در^{۱۲} پیرامون آن قطعہ پاسبانی^{۱۳} و تکمیلانی

۱ ح ، ۵ : — مخدوم — نداد

۲ ح ، ۵ : اصلاً بدان

۳ ح ، ۵ : حسد و مہم

۴ ح ، ۵ : کاشتم می آید

۵ ح ، ۵ : — آن — ندارد

۶ ح ، ۵ : آن قطعہ بود و مخدوم مزروع می نمود

۷ ح ، ۵ : ماری سیاه حارس

۸ ح ، ۵ : — در — ندارد

۹ ح ، ۵ : — پاسبانی — ندارد

میگرد. و تا^۱ اکنون نیز هست و هیچ احدی را از بد خواه
 مجال راه نبود که از آن قطع برگی کاه را متصرف میشد.
 نقل است که، عالمی عامل و متشرعی کامل از مسافت دور
 بدیدن وی تشریف آورد^۲. هنوز بار ملازمت نیافته که از
 بعضی مردم شنیده که: مخدم بحلقه^۳ سماع بسیار میل دارد و
 وجد و حال میورزد. و از اصغای این خبر وی را عقیده^۴
 حسن ظن فاسدگشت و در دیدن مخدم نوعی تسویف^۵ نمود.
 اتفاقاً در راه ناگاه مخدم وی را ملاقی شد، و آن^۶ عالم را
 از شوق تمام تعانق نمود و پرسشی فراوان فرمود و گفت: مولوی!
 این سماعی که شنیدند^۷ آن سماع نیست که در شریعت^۸ منهی
 است. بلکه این^۷ ماتم کده و حلقه^۹ تعزیت است! یکی نظر دران
 خواهی گماشت! میگویند که آن فقیه بحلقه^{۱۰} سماع مخدم
 در آمد. وی را از تاثیر آن سماع دل پذیر حالتی عجیب و
 وجدی غریب روی داد. و راه بکا و گریه بروی کشاد و
 در اطراف آن حلقه طواف کنان و نعره زنان میگشت حتی که

۱ هـ ح : — و تا اکنون نیز هست — ندارد

۲ ح : آوردند

۳ هـ : تسویف

۴ هـ ح : و با آن عالم از شوق

۵ هـ : توشنیده ای — ح : شنیدید

۶ هـ ح : شرع

۷ هـ : — این — ندارد

دران حالت وقتِ نماز از وی فوت گشت۔ بعد از مضمی آن^۱ صحبت، از وی پرسیدند کہ: تو ازین حال در مقام انکار^۲ می بودی و اِکراه می آوردی! بیک مرتبہ خود را بنوعی دران داخل ساختی کہ بہ نماز ہم نہ پرداختی؟ فرمود کہ: ما را از دیدنِ سماعِ جاذبہ^۳ شوق در ربود و راه بعالمِ بالا کشود۔ مخدوم را دیدم کہ فرق مبارکِ وی بعرش می سائید و از حال وی قَدوسیانِ ذوق^۴ و حالت می ورزیدند^۴، ما را از تشاہدِ^۵ حال اصلاً افاقتِ احوالِ خویش نبود۔ می گویند کہ^۶ ازان روز باز آن مولوی باوجود شرفِ علم صاحب^۷ حال و اہلِ کشف گشت۔

نقل است کہ استادِ وی عبدالرشید^۸ نام مخدوم را فرموده^۹ بود کہ: بعد مضمی دوازده ماہ کامل^{۱۰} ناگاہ مردی از^{۱۱}

۱ هـ، ح: آن - ندارد

۲ هـ، ح: ابا و انکار

۳ هـ، ح: شوق و وجد می ورزیدند

۴ اصل: می ورزید

۵ هـ، ح: بمجرد مشاہدہ آن حال افاقت از خود رفت

۶ هـ، ح: کہ مولوی از تاثیر صحبت باوجود

۷ هـ، ح: صاحب کشف و کرامات گشت

۸ هـ، ح: رشید نام

۹ هـ، ح: فرمودہ بودلد

۱۰ هـ، ح: - کامل - ندارد

۱۱ هـ، ح: - از - ندارد

اهلِ دردی، با تو ملاقی میگردد و دوچار میشود کہ ترا^۱
از وی خوفی عظیم مستولی خواهد گشت، اما عاقبت بخیر خواهد
گشت۔ میگویند کہ: بعد از مضمی یک سال دیوانہ شکلی،
مجنوب وضعی، پیدا شد، مخدوم را کہ دید، گفت: مخدوم! ^۱
برای ما پارهٔ بنج بسیار!۔ مخدوم بخادم اشارت فرمود کہ تا
مطلوبِ آن^۲ مجنوب سامان نمود۔ بعد از تناولِ آن، روی بجانب
مخدوم آورد و از روی اعتراض و اعتراض گفت کہ: ظاہرا
ازین کارِ ما^۳ ننگ آوردی و اگرہ نمودی کہ بالذات بادای
آن قیام نمودی و بدیگری اسر فرمودی! اکنون بگریز ہر جا کہ
توانی!۔ مخدوم را از استماعِ این کلام واہمہ^۴ تمام و خوفی
تمام مستولی گشت۔ برخاست و پخلوت^۵ خانہٗ معبدِ خویش درآمد،
بہر جانب کہ نظر می کرد، آن مجنوب را بر شیر سوارہ بہ ہیبت۔
تمام مقابل۔ خویش حملہ کنان مشاہدہ می نمود، و از دیدن
آن حال دہشت^۶ لا کلام بر وی می افروزد، حتی کہ در خلاوملا
و در معبد و مصلا ہما شکل و ہیولہ از مطمحِ نظرِ وی دور
نمی شد۔ مخدوم از جمیع او^۷ رادو اذکار عاطل ماند۔ روزی

۱ ہ، ح: بر تو

۲ ہ، ح: آن — ندارد

۳ ہ، ح: ما — ندارد

۴ ہ، ح: واہمہ تمام روی نمود و خوفی عظیم بر دل وی مستولی

۵ ہ، ح: بہ معبد خانہ خویش

۶ ہ، ح: دہشت و ملال

چند^۱ برین منوال بگذشت۔ روزی^۲ درویش زکریا — کہ برادر زاده^۳ مخدوم و صاحب^۳ ولایت بود — صباح پگاہ بملازمت مخدوم رسید و بشارت آورد کہ: شب حضرت رسالت پناہ علیہ افضل الصلوٰۃ را در خواب دیدم کہ بآن دیوانہ مجذوب را^۴ نصیحت می فرمود کہ: مخدوم ادب^۵ شریعت^۶ ما مرعی داشت و تو با وی در مقام^۷ خصومت گشته ای، اکنون برو و با وی مصالحت نمای! درین مکالم بودند کہ دیوانہ^۸ فرزانه بدربار آن یگانہ رسید۔ هر گاہ بہ مخدوم مواجہت نمود تبسم کنان فرمود^۵: بیا کہ اکنون باہم مصالحہ نمائیم! بعد ازان باہم مصالحہ^۶ نمود و از یکدیگر تودیع^۷ فرمود۔

نقل ست کہ، عصارے بود از جملہ^۸ معتقدانِ وی کہ ہموارہ زمام اطاعت در گردن و عقال^۹ خدمت^۸ در پا داشتہ۔ اتفاقاً شتر^{۱۰} او را عارضہ^{۱۰} لاحق گشت و از عمل^۹ در گذشت۔ شتابان^{۱۰}

۱ ہ: ح: چند حال برین منوال گذشت

۲ ہ: — روزی — ندارد

۳ ہ: ح: صاحب حال

۴ ہ: ح: — را — ندارد

۵ ہ: ح: فرمود کہ بیا

۶ ہ: ح: تصالحو

۷ ح: تودیع فرمودند — ہ: — تودیع — ندارد

۸ ہ: ح: خدمت مخدوم برہا

۹ ہ: ح: از کار

۱۰ ہ: آن عصارہ در خدمت مخدوم بہ رسید

ح: آن عصارہ در ہر رسید و جانب

در خدمتِ آن مسیحِ زمان در رسید و جانبِ منزلِ خویش
تکلیف نمود. وی بنا بر التماسِ آن عصار بہ وثاقِ او تشریف^۱
ارزانی فرمود. آن شخص انچہ بجهت^۲ نیت وی مطبوع ساخته
بود، بر مائده کشید و مخدوم آن را تناول میفرمود. قضاء^۳ در
همان اثنا شترِ مرغِ روحِ آن حیوان از آشیان خانہ جسمانی
بیرون پرواز نمود. هر گاه نظرِ آن سالکِ آگاہ بران افتاده
راه بیفتاد، دانست کہ ناقہ سمات بوادی حیات او را قطع^۴ ساخته
و خارِ مغیلانِ اجل سد حنجره^۵ نفس او گشته است. نزدیک
او رفت و سرفرا گوشِ آن بیهوش آورد و چیزی گفت. فی الحال
بقدرتِ حضرت مقتدرِ آجال بی تسویف و تاخیر و بی تبدیل
و تغییر آن متوفی بعیر زنده گردید. و این نقل از ایشان^۶ در میان
مردمان اظہر من الشمس و ابین من الامس است^۷.

نقل^۷ است کہ عبداللہ نام از سکنہ قصبہ^۸ ہالم کندی
ارادہ کامل و اخلاصِ صادق بہ مخدوم داشت. ظاہرا نسبت

۱ ہ. ح : تشریف آورد

۲ ہ. ح : انچہ بہ نیت وی

۳ ہ. ح : قضا را در خلال این حال مرغ روح آن جانور از آشیان
چشمان بیرون

۴ ہ. ح : پیموده.

۵ ہ. ح : - از ایشان - ندارد

۶ ہ. ح : است و بعد قواقر رسیده است

۷ ہ. ح : این سہ نقل ندارند و ب دارای^۸ همین سہ نقل است

کار خیر پسر خود را در خانہ کنیکری، کہ در موضع **دلان** کہ جای سکونت گاہ **راجہ سیم دل** کردہ بود، بعد ازان یکی از خویشان کنیکر مذکور **درویش راجہ سیم** را منت آورد کہ: نسبت دختر خود با پسر من کنید!۔ آن عصار از ترس **درویش** **مطلبِ وی** را قبول کرد و نسبت پیشین را شکست داد، و آن کنیکر ساکن **ہالم گلدی** چون شنید عاجز و پریشان شدہ پیش **مخدوم شتافتم آمد** و عجز و زاری و انکسار و بیقراری از حد افزون ظاہر کرد۔ بنابراین **مخدوم** ہمراہ او شدہ بخانہٴ آن کنیکر تشریف فرمود۔ بعد رسیدن **مخدوم** آن عصار بطرف **درویش راجہ سیم دل** دوان رفتہ **خبردار** ساخت۔ **درویش** آمدہ ملاقات نمود گفت کہ: کجا تشریف فرمودہ اند۔ **مخدوم** بتواضع و فروتنی اشارت بہ کنیکر نمود کہ: برای منت آورده است۔ **درویش** گفت: چرا تصدیع کشیدند بایستی کہ لوح محفوظ را دیدہ سعی میفرمودند!۔ بشنیدن این حرف **مخدوم** را نائزہٴ غیرت مشتعل گشت۔ بر ساقِ راست بر پای نشستہ دو انگشتِ مبارکِ خود را ساوید و گفت: اکنون نظر کنید!۔ **راجہ سیم** دید کہ نامِ پسر کنیکر **دلان** محو کردہ نامِ پسر این کنیکر مثبت ساختند۔ **راجہ سیم** گفت کہ: نسبت کار خیر بہ پسر خادمِ **مخدوم** زود بکنید مبادا معاملہ دور دراز افتد!۔

نقل ست کہ **ہارون** مکریم **درویش** دشت و تل، روزی برای ملاقات **مخدوم** در رسید۔ وقت افطار **مخدوم** از **درویش** التماس ادام طعام کرد کہ: **درویش** را بکدام ادام رغبت و انتہا

است تا بطعام بیارم! چون درویش واقف موسم نبود و حال آنکہ وقت زمستان ماہ پارہ بود کہ درویش طلب پلوه^۱ تازہ نمود۔ و مقرر است کہ پلوه در زمستان ظاہر نمی شود۔ اما چون خواہش درویش سوی ماہی پلوه بسیار بود، بنابراین مخدوم در تضرع الہی و مطلب او اشتغال نمود۔ در طرفتہ العین خالق الخلاق بحکم - کن فیکون - پلوه تازہ آفریدہ در پس حجرہ^۲ مخدوم نمودار ساخت۔ مخدوم خادم را فرمود کہ: پلوه تازہ مخلوق برای درویش و بواسطہ خواہش فقراء باب اللہ پیدا کرد، باید کہ اورا خوب روش منشوی ساختہ پیش درویش آرند! خادم همچنان نمودہ پیش درویش آورد۔ درویش تناول نمودہ شکرانہ حق تعالی بجا آورد۔

نقل است کہ **مخدوم احمد** برادر اعیانی آن گوہر صدف معرفت **مخدوم احمد** برای مطلبی بہ **نتم** تشریف نمودہ بود، و دران وقت حکومت بہ **جام زندہ**^۲ داشت۔ چون جام واقف آمدن **مخدوم احمد** شد بتکلیف مخدوم را طلب نمودہ گفت کہ: مرا اشتیاق ملاقات **مخدوم احمد** فوق الحد است، بنابراین شمارا بطور گرو گرفته ایم تا **مخدوم احمد** خود را بہما مشرف نگرداند! **مخدوم احمد** گفت کہ: ای جام! **مخدوم احمد** نہ غرض ما دارد و نہ پروای شما۔ ظاہرا دران وقت باد این سخن را بگوش ہوش **مخدوم احمد** رسانید۔ مخدوم بلا فرصت

۱ یک قسم ماہی کہ نام آن در سند پلوه است

۲ متوفی ۹۱۴ھ

بطرز طی ارض، در همان آن در حضور جام حاضر شد، و جام بعد ملازمت هر چند التماس و عرض دعا نمود از مخدوم بجز حرف انشاء اللہ تعالیٰ صدای دیگر نیامد، جام انصاف داد کہ: از هر کسی کہ التماس دعا نموده شود قال و قیل بسیار مذکور میگردد، و از مخدوم بجز انشاء اللہ تعالیٰ حرف دیگر ظاهر نشد و ما درین انشاء اللہ تعالیٰ امید کلی دارم، مخدوم از جام رخصت نموده بہ **مخدوم ۵۱۵۵** فرمود کہ: اگر بیائی همین وقت عصر بہ مسجد خود بجماعت برسم! **مخدوم ۵۱۵۵** فرمود کہ: من بطور ظاهر طی ارض و محنت کشیده خواهم رسید، و **مخدوم احمد ۵۱۵۵** همان روز بلکہ همان عصر بنماز جماعت بہ مسجد خود رسیده و **مخدوم ۵۱۵۵** نیز همان عصر در مسجد خود رسیده بود.

نقل * است کہ، در آخر آن اوان کہ آفتاب وجود^۱ آن صاحب ایقان نزدیک بغروب رسید و ماہتاب جمالش^۲ بسطح انجامید جانب قلعہ^۳ **نیرون کوت** تشریف آورد و در حلقہ^۴ سماع بذکر و وجد مشغول گشت، اتفاقاً ذاکری بیٹی از سر سوز و گداز بطیب الحان و آواز آغاز نمود، و بمجرد کہ آن را اصغا فرمود^۴

* ازین بعد نسخہ ح و ۵ نقل آنها مجدداً آغاز می شوند

۱ ۵ ح : - وجود - ندارد

۲ ۵ ح : جمال کمالش

۳ ۵ ح : قلعہ نیرون تشریف برد و دران جا روزی

۴ ۵ ح : نمود

طاوسِ روح مقدسش پریاضِ عالمِ قدس و بہ حدایق ازہار
انس خرامییدہ وی را بالای نعش انداختہ از انجا در موضع
ہالم کندي در سنہ ۵۹۳۴ ہ در دور خلافت ہرزا نشاہ حسن
ارغون آورده مدفون ساختند و از حاملان نعش وی چنین منقول
شد کہ: ہر گاہ جنازہٴ وی برداشتہ می آوردند، آوازِ ذکر جلی
از وی جہراً^۲ می شنیدند و ہر گاہ^۳ وی را جای فرود می
آوردند ساکت می گشت۔ — نوراللہ مرقدہ و راح روحہٴ

۴

^۱ ۵، ح: این عبارت - در سنہ ۵۹۳۴ ہ..... آورده - ندارد

^۲ ۵، ح: جہراً - ندارد

^۳ ۵، ح: ما دامی کہ وی را فرود می آوردند کہ آن زمان ساکت
می گشت.

ذکر شیخ الشیوخ شیخ هوتی لاکه * قدس سره

آن سر دفتر مشائخ کبار، سالار، قوافل، احرار، روزگار،
صدر نشین، محافل روحانی، مجرم، خلوت، اسرار یزدانی، طائر
ریاض، قدس، سائر منازل، انس، **شیخ هوتی لاکه** قدس سره
از جمله عارفان مولی، و سالکان مسلک صدق و صفای
و صاحب حال و قال بود. همواره لالی ساعات لیالی را^۱
بالماس آب^۲ دیده، در رشته حزم و بیداری کشیده، پاس انفاس
نفیس میداشت. و صفحات آنات ایام را بنقوش از کار ملک
علام می آراست. می گویند که: اکثر احیاناً از سر تا پا لباس
حمرا میپوشید و تیر و کمان همراه^۳ میداشت و در زوایای
صوامع، زمزمه وجد و سماع می کوشید و میجوشید.

نقل است که روزی آن ولایت کیش برفاقت عموی خویش
جانب **ملتان** — که محط قوافل مریدان است — از راه دشت

* لاکه، قبیله نیست در سند

۱ ه، ح: — را — ندارد

۲ ه، ح: — آب — ندارد

۳ ه، ح: همواره

عازم گذشت، و در گذر گاه آن راه، ماری بود عظیم و اژدری
 جسیم، مانند عصای موسی^۱ کلیم، که بدم آتشین شرر^۲ و نفس
 مایه^۳ شر وجود واردان آن معبر، رماد و خاکستر می ساخت.
 و هیچ فردی سفینه^۴ وجود خود را^۳ از آسیب آن مار دیوسار
 سالم برکنار^۴ نمی پرداخت. عموی وی مخاوف آن راه در پیش
 آن ذاکر آگاه باز نمود. فرمود: هرگاه^۵ عصمت اله بدرقه^۴ راه
 و پناه است، توانیم از شرارت آن بد خواه مصئون ماند. چون
 در جوار گذر آن مار رسیدند، حوضی آب پاک پیش آمد، به
 عموی خود را فرمود که: ازان آب تهیا غسل و وضو نماید
 و خود ازان معبر پیشتر رفت. بیکبار آن مار سیه روزگار بعات
 و قرار، سر بر افراشت و شیخ نظر خویش بروی گماشت. در حال
 باصابت تیر نظر^۶ پر روح آن خبیث شریر، بیرون پرواز نمود.
 عموی وی در پی^۷ رسید آن شکل مهیب و صورت عجیب که
 دید بغایت ترسید. فرمود که^۸: اندیش مدار که کار او تمام

۱ ه، ح : — موسی — ندارد

۲ ه، ح : شرر وجود واردان

۳ ه، ح : — زا — ندارد

۴ ه، ح : برکنار نمی تواند برد

۵ ه، ح : چون

۶ ه، ح : تیر نظر شیخ روح آن خبیث

۷ ه، ح : که متعاقب رسید و آن هیکل عجیب و صورت مهیب دید

۸ ه، ح : شیخ فرمود

شده است! اکنون برو و تجسسِ حال آن کرده حقیقت باز گوی۔
 اگر مجرد انزہا قِ روح او شده است و جسد او همچنان
 سالم، آن زمان بمرگِ عادی شربتِ نامِرادِ نوشیده!
 و اگر برنگِ دیگر است، آن هنگام از تاثیرِ نظر است۔
 هر گاه رفتہ تفحص نمود، دید کہ بقدرتِ پروردگار تمامی
 استخوان آن مار و گوشت و پوست آن دیو کردار^۱ سوخته
 و بوسیده شده، بمجرد مساسِ دست، خاکستر گشت۔

نقل ست کہ، روزی آن صاحبِ نظرِ کیمیا اثر در زاویہ^۲
 دشتی صحبتی داشت۔ اتفاقاً از مسافتِ دور شخصی کہ غدیر شیر
 از شیردان^۳ طالعش جوشیده بود، سبویِ جغرات بر سر ازان معبر
 گذر آورد۔ بنظرِ شیخ کہ در آمد، بطلبِ آن امر فرمود۔ آن
 شخص بخدمت حاضر شده استاد^۴ و سبویِ جغرات پیش نهاد۔
 جلسای آن جای^۵ فیض پذیر، بموجب ایمای پیر هادی تقریر
 نمودند کہ: بہای جغرات باز گو کہ با دای آن قیام نمائیم۔ آن
 شخص عطارد^۶ فطانت، از انجا کہ مشتری خورشید طلعت را کامل
 یافت و حقیقت آن کیوان رفعت باز شناخت، بضاعتِ مزجاة را

^۱ ھ، ح : دیوسار

^۲ ھ، ح : — زاویہ — ندارد

^۳ ھ، ح : ثدہ دان

^۴ ھ، ح : — استاد — ندارد

^۵ ھ، ح : مجلس فیض

^۶ اصل نسخہ و، ب : عیار و

سرمایه^۱ تجارت را لجه خود ساخته گفت که: بهای این جغرات
 شصت ماد گاؤ است. هر چند ثمن باوی گفتند اصلاً بان راضی^۱
 نگشت. بعد ازان شیخ فرمود که: جغرات^۲ را بر حضار آن مرتع^۳
 فیض بار^۴ قسمت نمودند. و از انجا که حضرت مالک الملک
 والاسلاک و صانع سطوح افلاک و کره^۵ خاک، دفائن ارضی
 و خزائن سموات در نظر دوستان خویش در آورده است و بر
 آنها قدرت تصرف داده، آن شخص را پیش خود طلبید و فرمود
 که: در فلان گوشه^۶ زمین برو و بکاو، آنچه در نظر^۵ تو در آید
 بهای شصت ماد گاو بردار و مابقی همان جا واگذار که اگر
 در مزید آن نوعی شره در دل تو ره خواهد یافت، دست آورده
 نیز از تو فایت خواهد شد^۶. آن شخص از استماع این کلام با
 ابتهاج تمام عازم آن مقام گردید. تا بدان موضع رسید. چون
 پاره^۷ زمین بکافت^۷ چاهی پر از دراهم فسی یافت. نصیب
 خویش بی کم و بیش برداشت و مابقی مدفون وا گذاشت.
 نقل ست که در اوایل حال که خورشید جمال کمال

۱ ه، ح : راضی و خورمند

۲ ه، ح : که تا جغرات

۳ ح : مرتع قسمت نمودند

۴ ه، ح : — فیض بار — ندارد

۵ ه، ح : بنظر

۶ ه، ح : خواهد بود

۷ ه، ح : بشگافت جای هر از

آن فرخنده فال در پسِ حجابِ سحابِ اختفا مجحوب بود، و بر
 وضع بیقیدانہ^۱ و قلندرانہ راہِ بسوادی نامرادی^۲ دشت می پیمود،
 روزی در شہری نزول فرمود و بار اقامت دران مقام وا کشود،
 ظاہرا رئیسی کہ سالارِ آن دیار بود فرزندِ دل بندِ وی از
 گردشِ روزگار و ادوارِ لیل و نہار از وی مفقود گشت،
 و بطلبِ آن جگر گوشہ از ہر طرف و گوشہ راہی می پیمود،
 امّا ہرگز راہ بمقصدِ دلخواہ و صلت وی نکشاد، لاجرم داغِ
 یاس و حرمان بر سینہ^۳ جان نہادہ، ہموارہ در فرقتِ آن گلدستہ^۴
 حدیقہ^۵ جان، چون بلبلِ ہزار دستان، نعرہ زنان و نالان می زیست،
 و مانند ابرِ نیسان از دیدہ^۶ گوہر افشان می گریست، بعد از
 تماندِ ایام دوری و مضی سنین مہجوری خبرش در رسید کہ
 آن^۳ فرزندِ دل بند تو در فلان حصار در قید^۴ و حبس و بند است،
 و آن مقصد مسافت یک ماہ از ان مقام دور بود و وی را
 استطاعت طی آن مراحل نبود، اتفاقاً در همان روز آن شخص
 بیقرار، صلحای آن دیار و اتقتای روزگار بمنزلِ خویش جمع
 آورده بجهت ایشان طعام مہیا کردہ، میخواست کہ از ایشان
 استمداد جوید و راہ بوصولِ فرزند^۳ پوید، شیخ را گذر^۶ بران

۱ ہ، ح : بی قیدان و قلندران

۲ ہ، ح : — نامرادی — ندارد

۳ ہ، ح : — آن — ندارد

۴ ہ، ح : — قید — ندارد

۵ ہ، ح : فرزند خویش

۶ ہ، ح : نظر

مجمع افتادہ از کیفیتِ حال^۱ استفسار فرمود^۲ و حقیقت واقعی باز گفتندش۔ بخادسی اشارت فرمود کہ: بخش طعام از انجا بیارد۔ و درویشان از ظاہرِ حالِ ایشان اکراه آوردند و ازان طعام یاد نکردند۔ بیک^۳ مرتبہ عرقِ غیرتش بجوشیدہ و رگ^۴ حمیتش بجنبید۔ فرمود کہ: بان جمعی ظاہر^۵ پرست ازین دیوانہ^۶ مست پیغام دہید کہ: ہر گاہ طعام تناول نمودید باید کہ پسر مفقود معہود را، در ہمین آن و زمان و در^۶ ہمین محل و مکان، حاضر کنید! و یا آنکہ این دیوانہ از عقل و ہوش بیگانہ متصدی این امر گردد و متعہد حضور وی شود!۔ ہر گاہ پیغامِ آن خجستہ فرجام بان جمعی^۷ دران مقام رسید ہمگنان را ازین کلام تعجبی تمام روی داد۔ ہم گفتند کہ: این نوع امر از مقدور و میسور ما خارج است و تعہدِ این امر حوالہ^۸ وی نمودند۔ شیخ در حال بارادہ^۹ حضرت ایزد متعال دست انداخت و آن پسر را در حالی کہ - ظرف^۸ بدست داشت وی را بجهتِ روغن در بازار^۹

۱ ہ، ح : - حال - ندارد

۲ ہ، ح : نمود

۳ ہ، ح : ازین ممر

۴ ہ، ح : - و رگ حمیتش بجنبید - ندارد

۵ ہ، ح : خدا پرست ازین پیغام رسانید کہ چون طعام

۶ ہ، ح : - و در ہمین محل و مکان - ندارد

۷ ہ، ح : جمعی ازام رسید

۸ ہ، ح : ظرفی

۹ ہ، ح : بیازار

فرستادہ بودند۔ در همان آن و مکان حاضر ساخت۔ فریاد از
 نهاد۔ مرد و زن بر آمد^۱ و همگنان درویشان اعتذار گویان در
 قدم مبارک^۲ وی افتادند و التماس خدمت و ارادت نمودند۔
 بعد ازان^۳ در ان مقام نہ پائید و رخت اقامت ازان^۴ مرتع بیرون
 کشید۔ میگویند^۵ کہ ازان باز خورشید و جودش باوج رسید^۶
 و ششعشعہ^۷ انوار آتارش^۷ بظہور انجامید^۸۔

نقل ست کہ چون طائر۔ روحش از نشیمن۔ تن بپرید و
 بحدائق۔ قدس و بساتین۔ انس خراسید، بر بالای نعش وی^۹
 جمعی کثیر از علمای نحریر و قاریان۔ تفاسیر و بزرگواران۔
 نامدار و اولیای کبار^{۱۰} روزگار بنماز مشغول گشتند۔ مردی
 اهل ولایت و صاحب حال دران مجمع۔ رجال کہ در صف
 اول^{۱۱} در نماز قیام می نمود فرمود کہ: جانب راستان۔ خویش

۱ ہ، ح : برخاست و درویشان

۲ ہ، ح : — مبارک — ندارد

۳ ہ، ح : بعد ازان شیخ دران مقام

۴ ح : مرتع

۵ ہ، ح : — می گویند کہ — ندارد

۶ ہ، ح : — خورشید و جودش باوج رسید — ندارد

۷ ہ، ح : کراماتش

۸ ہ، ح : انجا مید و مشہور آفاق گشت

۹ ہ، ح : — وی — ندارد

۱۰ ہ، ح : — کبار — ندارد

۱۱ ہ، ح : بہ نماز جنازہ توام

که نگاه کردم بعین السراس مشاهده نمودم که شیخ بزرگوار پهلوی من بنماز جنازه مشغول است. بزبان حال از وی سوال کردم که: چون ست که هم بر جنازه خود بصلوٰۃ قیام داری؟ فرمود که: ازین حال شگفتی مدار و مآرا زنده انگار که مقتولان راه وحدت به شمشیر محبت زنده ابد و حسی سرمد اند که — ولا تقولوا لمن یتقل فی سبیل اللّٰه اموات بل احیا عند ربهم ولکن لا تشعرون.

اکنون گنبد پر نور آن مبرور^۲ در موضع **هورپانی** از^۳ زوایای دشت است. — نور اللّٰه مرقده و راح روح.

۴

۱ هـ ح : میداری

۲ هـ ح : مبرور و مغفور

۳ هـ ح : طرف دشت

ذکر احمد و محمد ولدان شیخ^۱ هوتی قدس سره

آن دو گلدسته^۲ چمن گلشن عرفان، و آن دو شمع شبستان
محبت و ایقان، و اصلان کامل و کاملان اهل دل، قمرین
سپهر معرفت و شناسائی، گوهرین قلم جذب^۳ عشق و آشنائی،
سالکان مقام لاهوتی احمد و محمد ولدان شیخ هوتی
قدس الله تعالی ارواحهم، از جمله بزرگواران نامدار و اولیای
کبار خط^۲ سند بودند.

محمد راضی کامل و زاهد اهل دل و سالک^۳ آگاه،
حافظ کلام الله بوده، و همواره بعبادات و مجاهدات میکوشید، و
در بوت^۳ ریاضت و نیران مجاهده می جوشید، و جمیع ساعات و

^۱ ح: شیخ هوتی لا که قدس الله تعالی ارواحهم
لا که قومیت در سند

^۲ ح: خط سند - ندارد

^۳ ح: و سالک آگاه - ندارد

انات لیالی و ایام باوراد و اذکار ملک علام می پرداخت^۱ و یک لحظه و لمح^۲ خود را از عبادات فارغ نمی ساخت.

و احمد رحمه الله علیه در مقام قربت و وصلت حق، رتبه عالی داشته و از شغل باطنی بزوائد عبادات ظاهریه نمی پرداخت. ولی مطلق و واصل حق بود و صاحب لفظ و اهل حال و مستجاب الدعوة گفتندش. هیچ گاهی تیر دعای آن^۳ اهل صفای از هدف اجابت متخلف نگشتی، بلکه بمعرض قبول پیوستی. و گاه گاهی در حلقه ذکر و سماع می رسیدی و از غایت وجد و حال می جوشیدی. و اکثر احیان در هر محل^۴ و هر مکان هر دو برادر چون دو رشته^۵ گوهر و مانند شمس و قمر باهم نشستندی، و طوائف انام از هر طرف و مقام، زیارت ایشان قیام می نمودندی، و مقاصد و اوطار خویش بیمن دعای آن ولایت کیش بچنگ آوردندی.

نقل است که در زمان وی قدس سره، سالی باران نبارید و رضیع نبات را از لبین باران لب تر نگردیده، و قوای نامیه ارضی طبیعت موت پذیرفته، و هیچ گیاهی و برگ^۶ از زمین

^۱ ه. ح: صرف می کرد

^۲ ه. ح: بلکه لمح خود را از عبادات

^۳ ه. ح: آن مالک آگاه از هدف

^۴ ه. ح: - هر محل - ندارد

^۵ ح: دو رشته هر گوهر

^۶ ه. ح: و برگ کاه،

نرسے۔ لاجرم وجوہ معاشِ خلائق بغایت تنگ گشت و فریاد
بینوائی و حش و طیر سکنہ خاک از کرہ افلاک برگذشت۔

بیت : نہ در باغ سبزه نہ در کوه شیخ

ملخ بوستان خورد و مردم ملخ

بنابرآن، مردمان از روئی صدق و ایقان، التجا بآن مقتدائی زمان
آوردند، و التماسِ دعا نمودند۔ ہم دران ایام روزی در زاویہ^۱
دشتی جمعی خدا پرستی باہم^۲ و ہر یکی بجمعیتِ خویش راہ^۲
در پیش گرفتہ، بوجد و سماع مشغول گشتہ اند۔ و وی نیز حلقہ^۳
سماعِ خویش آراستہ بہ ترانہ سنجی ذکر شاغل گشت۔ اتفاقاً
درویش رکن الدین ولد دتیم^۴ کہ از جملہ مشایخ نامدار^۴ بود،
رو بحلقہ^۵ ذکر وی آورد و مانند شیر ژیان در گلہ^۵ گوسفندان
دران مکان^۶ در رسید۔ و وی ازانجا کہ بعالم ذوقِ روحانی
در مقام لامکانی، بہ بحر مکاشفہ سبحانی، مستغرق بود، اصلاً
ازان حالش افاقت نبود۔ حلقہ^۶ سماعِ ایشان از صولتِ حملہ^۶
آن شیر ژیان سراسیم و پریشان گشت۔ بعد از ساعتی کہ بحال^۷

^۱ ہ، ح : باہم جمع آمدند

^۲ ہ، ح : - راہ در پیش گرفتہ - ندارد

^۳ ہ، ح : بتہ؟ شاید دتیم یا ہتہ باشد

^۴ ہ، ح - نامدار - ندارد

^۵ ہ، ح : قطیفہ

^۶ ہ، ح : حلقہ

^۷ ہ، ح : بحال خود

آمد از کیفیت تفرقه باز پرسید. مضمون ماجرا بروی القا نمودند. فرمود تا: حلقه سماع^۱ را ترتیب دادند. و همچنان بذكر و وجد^۲ مشغول گشتند. و گفت: مرد باشد که اکنون بگرد مسماع تواند رسید! میگویند که: درویش جوش و خروش آن حلقه از دور بگوش می شنید و میدید، اما غایت بیم^۳ و ترس نمی توانست خود را پیرسون آن رسانید. در همان اثناء ظاهرا^۴ از درویش رکن الدین چنین منقول گشت که: از مهتر میکائیل علیه السلام که موکل بر میاه و غمام است، شنیدم که امسال باران نخواهد بارید، و قطره از سحاب بر سطح تراب نخواهد چکید. مردمان را از استماع کلام یاس تمام و قنوط لا کلام^۵ روی داد. همگنان با خاطر^۶ پریشان و وال حیران در خدمت آن ملاذ زمان رسیدند. و شم ازان مضمون اظهار نمودند. بعد از تامل فرمود که: آری درویش آنچه شنید^۷ اظهار نمود. اما ثانی الحال در مجلسی که بافاض^۷ باران رحمت حکم ورود یافت درویش دران جا حاضر نبود، اکنون خاطر جمع دارید و شکرانه

^۱ هم ح ز - سماع - ندارد

^۲ هم ح: وجد و سماع

^۳ هم ح: وهم و ترس

^۴ هم ح - ظاهرا - ندارد

^۵ نشخه هم ح - و قنوط لا کلام - ندارد

^۶ هم ح: جمعی پریشان در خدمت

^۷ هم خ: شنود

ایزدِ متعال بالغدو والاصال^۱ بجا آرید کہ، حضرت و اہب النعم و
 فایض الوجود و الکریم، بحالِ انام و طیور و انعام بخشود، و
 بافاضل^۲ باران^۲ کہ رحمتِ بی پایانِ اوست، امر فرمود، میگویند
 کہ: همان روز بود کہ بقدرتِ نگارنده^۳ وجود^۳ بمقتضای فحوای
 آیه^۴ کریم — وَ یُنزِلُ الْغَیْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا —
 ابر متراکم گشت، و باران^۴ باریدن گرفت، و قوای ارضی احیا
 پذیرفت، و انواعِ نبات مختلف الوان، و اصنافِ گیاه تازه رویان
 از زمین رست، و مائیدہ^۵ حیات انسان و سرمایہ^۵ غذای حیوان
 ازان مہیا گردید، و از افاض^۶ عمومِ زحمت غلت بر خصب،
 و محنت بر راحت مبدل گشت.

نقل است کہ، شبی آن شمعِ شبستانِ محبت^۷ در گوشہ^۷
 دشتی نشسته و آتشی در پیش افروختہ^۸، ہر گاہ پاسی از شب
 گذشتہ^۷، شخصی از جمعی خفتہ، نہفتہ جانبِ وی نگریست، دید
 کہ بزرگوارِ نامدارِ مواجہ^۸ قبلہ^۸ سر بمراقبہ^۸ فرو بردہ نشسته است.

۱ م، ح: - بالغد و والاصال - ندارد

۲ م، ح: باران رحمت امر فرمود

۳ م، ح: - وجود - ندارد

۴ م، ح: باران رحمت

۵ م، ح: ولایت

۶ م، ح: افروختہ بود

۷ م، ح: بگذشت

۸ م، ح: قبلہ نشسته و سر بمراقبہ فرو بردہ

بعد از ساعتی بواسطہ حرکت پنکی، عمامہ، عنبر شمامہ، آن یگانہ، از ہمامہ، میمونش در میان شعلہ زار فروزان در افتاد، و بعون حفظ قدیم لم یزل و قدرت حکیم بی بدل، تاری ازان دستار سوختہ نشد۔ بعد از مضمی ساعتی کہ بافاقت باز آمد، دست بر سر انداخت دستار را در میان شعلہ زار یافت۔ نظر جانب چپ و راست انداخت دید کہ ہمگنان بر بستر تراب سر بخواب فرو بردہ بودند، دست مبارک دراز کرد و آن گل صد برک را از چمن زار شقایق برچید و بر سر کشید۔ بیت :

کسانیکہ در وجد مستغرقند شب و روز در عین^۱ حفظ حقند
نگہ دارد از آب و آتش خلیل چو تابوت موسی بغرقاب نیل
چو طفلی بدست شناور درست نترسد اگر دجلہ پہناور است

مدفن شریف^۲ ایشان در جوار پدر بزرگوار در موضع
ہوریانی اتفاق^۳ افتاد۔ نو^۳ واللہ سرقدہما و راح روحہما۔

^۱ ہ، ح: عون

^۲ ہ، شریفش

^۳ ہ، ح: واقع است

ذکر درویش حسن مقری قدس سره

آن عارفِ صاحبِ حال و آن غریقِ لجم^۱ معرفتِ ذوالجلال،
 سر مست^۱ شرابِ قربت و شوق، متعطشِ دریای محبت و ذوق،
 عارفِ سبحانی بلالِ ثانی، درویشِ حسن المشهور بالموزن
 ساکنِ قریه^۲ بانوت^{*} قدس اللہ تعالیٰ سره. می گویند که:
 آن^۲ بزرگوار نجار بود، و خورشیدِ فضلِ الهی و نیلِ فیضِ
 کرمِ نامتناهی، بر فضای حشای وی پرتو انداخت و نهال خانم^۳
 دلِ وی را شمع^۴ انوارِ معرفت روشن و منور ساخت،
 تا بمنشا^۳ ترک و تجرید^۳ و شجره^۳ تعلقِ کل را، از بیخ و بن به
 برید و به رنده^۴ ذکر تخته^۴ دل را از اعوجاجِ کثرت^۴ تراشیده

^۱ ه، ح : سر مست خمهای قربت

* بسندی : بانوت

^۲ ه : — آن — ندارد

^۳ ه، ح : تجرید

^۴ ه، ح : تعلقات بشریت تراشیده

قابل انتقاش صورت وحدت گردانید. و همواره نفس ناتراش. امثاره را به تیشم^۱ مجاهدت و بیرم ریاضت و مجادلت، چون چوب، در زیر لکد و کوب میداشت. همیشه در بحر مکاشفه مستغرق بود، و در^۱ مقام حیرت و نگرانی و ول و حیرانی، راه می پیمود. طهارت^۲ خانه^۳ داشت هرگاه^۳ بتقریب توحی^۴ دران داخل گشتی، از خود در گذشتی، و بعالم مشاهده پیوستی^۵ و حالتی وی را روی میداد که از^۶ ذوق آن مدتی راه بافاقت نمی کشاد و ازان^۷ مقام پا بیرون نمی نهاد.

نقل ست که روزی شخصی نجار از جمله^۸ خویش و تبار آن بزرگوار^۸ بدیدن وی در رسید. اتفاقاً^۹ آن صاحب صفا در متوحی بود. آن شخص بی آنکه کسی بر رفتن وی مطلع شود، دران متوحی در آمد. نظر خویش که جانب درویش انداخت، دید که تمامی اعضا و جوارح آن مقتدا، از همدیگر

^۴ ح : از -- و در مقام ... می پیمود -- ندارد

^۲ ح : می گویند طهارت خانه

^۳ ح : چون

^۴ ح : توحی داخل آن گشتی

^۵ ح : رفتی

^۶ ح : -- از ذوق آن -- ندارد

^۷ ح : -- و ازان ... نهاد -- ندارد

^۸ ح : آن بزرگوار بود بدیدن وی آمد

^۹ ح : اتفاقاً دران حین درویش در متوحی بود

بریده^۱ جدا جدا افتاده است۔ به مجرد دیدن، بلک بیک^۲ چشم برہم زدن، درویش بصورتِ خویش موجود گشت و بر^۳ سجّادہ بنشست۔ ناظر را از مشاهده^۴ این حال دہشت تمام افزود و سر^۴ پپای مبارکِ وی بسود^۵۔ درویش وی را نصیحت فرمود^۶ کہ: مرتبہ^۷ دیگر باین^۷ نوع گستاخانہ بدین کاشانہ در نیائی و برین جرات اقدام ننمائی!

نقل ست کہ، روزی آن صاحبِ توفیق، ابریق در دست، بجهت توضی بنشست۔ خواست کہ آب بر دست بریزد، صدای بانگِ نمازِ ظہر بر سامع^۸ شریفش رسید، از توضی درگذشت و دست بران ابریق نہادہ ساکت^۹ گشت، و در بحرِ مکاشفہ فرو رفت۔ و همچنان^{۱۰} در همان مکان بر وضعِ حیران جالس بود کہ^{۱۱} شب

۱ ہ، ح : بریدہ بریدہ

۲ ہ، ح : بیک - ندارد

۳ ہ، ح : و بر سجّادہ بنشست - ندارد

۴ ہ، ح : سرِ اعتزار بہ ہای

۵ ہ، ح : نہاد

۶ ہ، ح : کرد

۷ ہ، ح : باین نوع - ندارد

۸ ہ، ح : سامع اش

۹ ہ، ح : ساکن

۱۰ ہ، ح : و همچنان ... جالس بود - ندارد

۱۱ ہ، ح : تا آنکہ

بگذشت و روز شد . هیچ^۱ کس را از مرد و زن یارائی گفتن و پرسیدن نبود . هر گاه کہ وقت نمازِ ظهر رسید ، موذن بانگ نماز آغاز نمود ، بافاقت آمد و گفت کہ : هنوز این موذن بانگ نماز باختمام نمی رساند!^۲

نقل ست کہ ، روزی **مخدوم ہر ان ولدہ مخدوم صدر الدین*** بیدینِ وی تشریف آورد . گاوی کہ بران را کب شدہ آمد ، بمنزلی معقود ساخت ، و خود بملازمتِ درویش شتافت . خوادم گفتندش کہ : ہفت روز ست کہ در^۳ متوضی در آمدہ است . مخدوم را ازین حال تعجبی تمام روئی داد . ساعتی بایستاد کہ درویش^۴ ازان متوضی پای بیرون نہاد . با ہم تصافح نمودند . مخدوم زبان گستاخانہ فرمود کہ : درویشا! ہفت روز کہ در متوضی^۵

^۱ ہ ، ح : وی همچنان در همان مکان ہیران نشسته بود و هیچ

احدی را یارای آن نبود کہ بدست و زبان ایما بکند .

چون وقت نماز ظهر رسید ، موذن باز بانگ

^۲ ہ ، ح : نمی رساند ، حقیقت ماجرا ہاز گفتند

* صدر الدین راہوتی در موضع جانبہ از مواضع پر گنہ ہالا کندی سکونت

داشته ہموارہ واعظ میفرمود و دران اثر تمام بودہ مخدوم مراد

فرزند رشیدش از اجل علما و افضل اتقیا بودہ قاضی منور از

اولاد مخدوم مراد بود تحفة الکرام ج ۳ ص ۱۵۱-۱۵۲ .

^۳ ہ ، ح : درویش در متوضی

^۴ ہ ، ح : درویش بیرون ہر آمد

^۵ ہ ، ح : در مستراح اقامت داشته اید

اقامت فرموده بودی، فرایضِ اوقاتِ نماز آن ایام، که چهل وقت میشود، آیا یکی ادا نمودی؟ تبسم کنان فرمود که: **مخدوما! تو اوّل بمنزل بشتاب و از گاوِ خود خبر دریاب، بعد ازان از کیفیتِ اوقاتِ استفسار فرمای!** مخدوم را ازین کلام واهم بخاطر رسید. جانبِ منزلِ خویش را در پیش گرفت. دید که گاو مفقود گشته است. مدتی در طلبِ آن سرگردان بود. بعد از سترّاخِ فراوان و تجسسِ بی پایان، گاوِ گم شده خود را باز یافت و بمنزلِ خویش بشتافت.

نقل است که، روزی شخصی که خورشیدِ طالعش در اوج و بتترِ سعادتش در موج بود، در خدمتِ آن صاحبِ ارشاد در رسید. از احوال وی باز پرسید. گفتندش: **مردی مسافر راه و حافظ کلام اللّٰه است. رو بوی آورد و فرمود که: هر سی سیپاره قران بر زبان داری؟ گفت: آری! فرمود که: در اثنای تلاوتِ آن در حینی از احیان نشتری در جگرِ تو نخلید؟** بمجرد قال آن صاحبِ حال جاذبهٔ عشق او را در ربود و راه بعالمِ وحدت کشود، از خود درگذشت، و از جملهٔ اهل^۲ دل صاحبِ حال گشت.

^۱ هج - از - ندارد

^۲ هج - ح اهل حال گشت

در سنہ (؟) طائر جانِ پاکش بہ ندای — ارجعی الی ربک
 راضیة مرضیة — ازین قفس^۱ خانم^۱ جسمانی بریاض بہشت
 جاودانی پرواز نمود۔ مدفن شریفش قریم^۲ **بازوت**۔ نوراللہ
 سرقندہ^۲۔

۷

^۱ ح : قفس جسمانی

^۲ ح : نوراللہ مضجعہ الی یوم القیامتہ

ذکر مخدوم ساهر* لنگار قدس سره

آن ولی شعار، ملک کردار،^۱ سر دفتر، ذکرانِ حق تعالی،
مقتدای خدا پرستان، صاحبِ صدق و صفا،^۳ صاحبِ اوراد
و اذکار، **مخدوم ساهر لنگار** از^۴ جملهٔ احرار و ابرار،
روزگار و بزرگوار، نامدار بوده. جمیع اوقات بوظائف^۵ عبادات
قیام می نمود^۶، و یکدمی و نفسی از لیل و نهار فارغ از ذکر،
پروردگار نبود. و ساعتی از کسبِ ریاضت و مجاهدت بر بستر،
راحت نغذود.

* بسندی : ساهر

- ۱ هـ ح : و بزرگوار نامدار
- ۲ هـ ح : مقتدای جمعی خدا پرستان
- ۳ هـ ح : — صاحب صدق و صفا — ندارد
- ۴ هـ ح : از جملهٔ اولیا خطبهٔ سند بوده
- ۵ هـ ح : بوظائف طاعات و عبادات
- ۶ هـ ح : نمود و از ذکر پروردگار دمی و نفسی فارغ نبود
و ساعتی از لیل و نهار بر بستر راحت نغذود

مصراع: خوش عمر کہ شد صرف بدین گونه باز کار
و در هیچ حال در مجلس۔ آن فرخنده فال^۱، قیل و قال دنیاوی
مذکور نشد، و در مقامات ذکر مرتبتی رفیع و منزلتی منیع داشته،
و صاحب لفظ و کرامات و مستجاب الدعوات^۲ بود، و بعضی را
کہ قابلیت و صفای باطن معاینه نمودی، تلقین ذکر میفرمودی،
و وی از یمن تاثیر نظر فیض پذیر^۳ آن پیر، بمرتب^۴ ولایت
میرسید، و صاحب حال می گشت.

نقل ست کہ، در زمان آن حقایق شعار مابین مردم بلوچ و
لنجا کہ خویش و تبار وی بودند، نوعی^۵ منازعت بر زمینی وقوع
یافت، هر گاه^۶ نزاع ایشان از حد بگذشت و بهیچ وجه مرتفع
نگشت، فریقین بدربار حکام رسیدند^۷ و از انجا^۸ سید بادہ
متعلوی را حکم ساخته همراه آوردند، ظاہرا دران اثنا مردم
بلوچ یک نفر شترلوک بطریق خفیہ وی را رشوتانہ دادند^۹،
رجحان طرف معاملہ خویش ثابت کردند، این مضمون بہ مخدوم

۱ هـ : ح : ستوده خصال

۲ هـ : ح : فیض پذیرش

[بعد ازین فقرہ دو ورق از نسخہ ح افتادہ

۳ هـ : — نوعی — ندارد

۴ هـ : چون

۵ هـ : رجوع آوردند

۶ هـ : — و از انجا ... آوردند — ندارد

۷ هـ : دادہ

مفہوم ساختند۔ بعد از قطع منازعت و تشخیصِ معاملہ، روزی جانبِ متعلوی تشریف ارزانی داشت۔ اتفاقاً از راہی گذشت کہ، همان شتر در چرخ کیشٹ زاری میگشت و مزرعہ را آب میرسانیدہ فرمود؛ عجب کہ سیّد گمان داشتہ باشد کہ بدین^۱ شتر بی زمام امر، مزرعہ وی قوام پذیرد و اختتام^۲ گیرد۔ ہیہات! ہیہات!۔ همان ساعت بود کہ آن شتر نعرہ زد و بر زمین افتاد و بر بادید^۳ ہلاکت^۳ زانو بر نہاد۔

نقل ست کہ، ہر گاہ^۴ آن سجب دودمان^۵ مصطفوی بہ قریب^۶ متعلوی^۶ تشریف آوردی، در ہیچ شبی از شبہا و ہیچ روزی از روزہا پای فراغت بر بستر استراحت دراز نکردی، و تا دران مقام بودی پای دراز نغنودی۔ از سببش پرسیدند؟ فرمود کہ: از جمیع جوانب و اطراف^۷ خانہہای ساداتِ اشراف^۸ است، بنا بران^۹

۱ : بذریعہ این شتر

۲ : انتظام

۳ : ہلاکت را، نہاد

۴ : ہر وقت

۵ : خاندان

۶ : متعلوی کہ سکونت گاہ سادات است تشریف آورد، ما دامی کہ دران مقام اقامت داشتی در ہیچ شبی از شبہا و روزی از روزہا پا دراز کردہ غنودی۔

۷ : اطراف -- ندارد

۸ : اشراف -- ندارد

۹ : بنا بران از رعایت ادبی نمی توانم جالب آنها پا دراز کردن

نمی توانم جانب جهتی از جهات، پای دراز کردن، و برین گستاخی اقدام نمودن.

نقل ست کم، آن حارث مزرع^۱ توفیق کیشت زاری داشت، هر شب جمعی کرازان کم سرمای^۲ خسران و زیانند دران در می آمدند و بخرطوم زشت سبزرار کیشت وی را^۳ ضایع می ساختند. بزرگران از تعدی^۴ کرازان شکوه کنان^۲ و دست حسرت گزان در خدمت آن صاحب ایقان در رسیدند. یکی^۳ را ازان میان فرمود کم: از من پیغام بآن جمعی انعام برسان کم از مزرع^۱ من دست تعدی کوتاه کنید و در گذرید کم انواع سبزرار صحرا و بسیار^۴ نبات و گیاه بشما ارزانی است! آن بزرگ بموجب اجازت^۵ آن ملکی سیرت، دران مزرع رسیده هرگاه^۶ بوقت معهود جمعی کراز سردود بر کنار^۷ آن کیشت زار گذار آوردند، آن شخص پیشتر رفت، و بادای آن پیام قیام نمود. آن جمعی وحش بی تنفیر و وحشت پیش وی بایستادند و پیغام را اصغا نمودند تا هر^۸ هم سر فرو آورده سر و دم جنبانیده ایمای اطاعت کرده

۱ ه: — وبران و ضایع

۲ ه: — دست حسرت گزان — ندارد

۳ ه: مخدومی یکی را

۴ ه: — و بسیار — ندارد

۵ ه: اذن مخدوم دران مزرع

۶ ه: چون

۷ ه: دران مزرع هجوم آوردند

۸ ه: — تا هر — ندارد

واپس گشتہ . میگویند کہ : ازان باز مادامی کہ آن قطع بود
هیچ کرازی ازان گذاری نیاورد^۱ . بیت :

تو ہم گردن از حکمِ داور سپیچ

کہ گردن نہ پیچد ز حکمِ تو ہیچ

کہ — من اطاع اللہ اطاعہ کسل شی — در سنہ ۹۸۰ھ^۲ آن
بلبلِ گلستانِ وحدت ، روح^۳ از قفسِ قالب باز پرداخت و
گلشنِ علوی^۴ فردوسِ اعلا را نشیمن ساخت .
مدفن شریفش قرینہ^۵ آذرپور تاقیامت برنور باد .

۱ : نمی آورد

۲ : سنہ ۹۸۱ھ . ب : ۱۳ ماہ رجب ۹۸۰ھ

۳ : — روح — ندارد

ذکر مخدوم عربی دیانہ قدس سرہ^۱

آن صدر نشینِ محفلِ روحانی، عارفِ معارفِ سبحانی،
صاحبِ خصائلِ قدسی، متصفِ بخصایص^۱ آنسی، فرزانه^۲ یگانہ،
یعنی عربی دیانہ^۲ از جمله بزرگوارانِ نامدار و اولیای کبار بوده
و در قریبہ^۳ عالمِ کندی سکونت داشته، همواره در انزوای
خلوات بہ عبادات مشغول می بود، و دائم^۳ بہ تلاوتِ قرآن و
اذکارِ ملکِ سبحان شغلی^۴ فراوان داشته،
میگویند کہ: در یک مکان صد و چهل ختم قرآن از وجود
آمد^۵، هر گاه آن سلیمان^۶ صفت ملک درویش، بجنجره^۶ داؤدی

۱ : — متصف بخصایص — ندارد

۲ : عربی دیانہ رحمتہ اللہ علیہ

۳ : دائم اوقات

۴ : مشغولی داشته

۵ : آمده بود

۶ : سلیمان ملک درویش

قرآن میخواندی و بہ الجانی^۱ مخارج قرانی ادا میفرمودی مرغ
از طیران و آب از جریان باز ماندی . و در مقام^۲ تجرید
و تفرید و ترکِ تعلقات رتبہ^۳ عالی داشتی حتی کہ بنظر کیمیا
اثرِ وی طلای مہری باخر مہرہ و ارزیر خالص نقرہ برابر بود .
و از ستدن تحف^۳ و راه آورد اکراه کلی می آورد . می گویند
کہ : روزی مخدوم اسمعیل^۴ چندین عدد سرخ دینار در ملازمت
آن بزرگوار فرستاد . ہرگز قبول نکرد . و واپس داد کہ : بہ
مستحقانِ آن دیار قسمت^۵ نمای ! .

نقل ست کہ روزی در صومعہ^۴ معبدِ خویش نشسته بود .
وی را حالتی روی داد کہ بیک مرتبہ دیدندش کہ ساق دستِ
مبارک وی از کفِ دریای شور آلودہ گشتہ و قطراتِ آب از آن
ترشح کردہ . خادسی محرمِ حال - کہ در خدمتِ آن ذات بی
ہمال بود - از آن^۶ کیفیت استفسار نمود . یک چند مخدوم از
کشفِ آن سِرِّ مکتوم ابا آورده و ظاہر نساخت . اما چون
خادمِ وی محرمِ راز بود ، الجاح و زاری نمود . فرمود کہ :

۱ : بہ طیب الجانی

۲ : مقام ترک و تجرید رتبہ عالی داشت

۳ : تحف و ہدایا اکراه می آورد

۴ : اسمعیل سومرہ چند عدد دینار طلا تحفہ گویا بملازمت

وی فرستاد

۵ : قسمت کردہ بدهد

۶ : از کیفیت آن حال

فرزند با یزید در کشتی جهاز سوار گردیده است، در میان^۱ دریا باد یکبار برخلاف مقتضای سفینه و زیدن گرفت، و معلم و ملاح از هبوب آن ریاح، کشتی را خطری عظیم دانست، فریاد بر آورد، و کشتی نزدیک بغرق رسید که اهل آن سفینه از صدق سینه، باین فقیر کثیر التقصیر التجا آوردند، و فرزندم را وسیله استغاثه نمودند. بعد از آن^۲ بنا بر استغاثه ایشان، دست انداختم و کشتی را از میان تلاطم امواج بساحل نجات رسانیدم! سی گویند که: بعد^۳ از مدتی اهل آن کشتی نذری همراه خود گرفته^۴ بخدمت آن پیر دستگیر رسیدند. از آنها معلوم شد که در همان تاریخ و زمان، کشتی ایشان از دستگیری دست غیب از ورطه هلاکت بساحل^۵ سلامت رسیده بود.

نقل ست که شخصی از^۶ شخصی دیگر سلامی و پیامی - که به تبلیغ آن اصلاً مامور نبود - در خدمت آن بزرگوار ادا نمود. در حال روی بوی آورد^۷ که: حق سبحانه تعالی دوستان را در عالم مکاشف مرتبتهی داده است، که پانصد ساله راه زمین را

۱ ه : اتفاقاً برخلاف مقتضای جریان سفینه

۲ ه : لا جرم

۳ [ازین جا نسخه مجدداً آغاز می شود]

۴ ه ، ح : کیده

۵ ه ، ح : بساحل نجات رسیده بود

۶ ه ، ح : از قبل شخصی دیگر

۷ ه ، ح : آورد و گفت

از ہر طرف، مانند کفِ دست، برایشان مکشوف^۱ ساختہ است،
و ذرہ از ذراتِ مکنونات^۲ بر آنها مخفی و مستور نیست، و آن
شخص^۳ ازین افترا رسیدہ گشت۔

در سنہ ۵۹۸ھ ازین خاکدانِ ویران جانبِ بہجتِ سرای
ملکِ جاودان خرامید۔

مدفن شریفش قریم^۴ ہام کندی است۔ قدس سرہ^۴۔

۷

۱ ھ، ح : مکشوف است

۲ ھ، ح : مکنونات — ندارد

۳ ھ، ح : آن شخص از افترای خود شرمندہ گشت

۴ ھ، ح : نور اللہ مرقدہ

ذکر 'مرحوم مخدوم نوح علیہ الرحمہ قدس سرہ^۲

آن پیر ولایت، صاحب ارشاد و ہدایت، شمع شبستانِ
وحدت، مہرِ سپہرِ معرفت، عارفِ معارفِ دین، سالکِ
مسالکِ یقین، سالارِ قافلہٴ اہل اللہ، سر دفترِ ذاکرانِ آگاہ،
یعنی **مخدوم نوح ولد^۳ نعمت اللہ**، از جملہٴ مشائخِ عظام
و اولیای کرام **سند** بوده، سلسلہٴ نسبش بسلسلکِ نسب^۴ حضرت
امیرالمومنین **ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہ** انتظام می یابد،
هموارہ صفحاتِ اوقات و وجنات شواہدِ آنات را بنتوش و حلسی
عبادات و مجاہدات مزین می ساخت، و عرائس^۵ انناس را بہ

۱ ح : ذکر حضرت خاتم الولايت، صاحب الهدایت، اولاء الواصلون
کاملین، صاحب فتح حضرت مخدوم نوح قدس سرہ

۲ : علیہ الرحمہ والغفران

۳ : ولد مخدوم نعمت اللہ

۴ : نسب — ندارد

۵ ح : و عرائس نفائس انناس را بجواہر زوایر انناس

جواهرِ آذکارِ حضرتِ پروردگارِ می آراست. و طالبان را
 بند کرد. جلی و خفی تلقین می داد. و راهِ هدایت و ارشاد
 بر ایشان می کشاد. و بسیاری از مریدان و معتقدان که از میان
 فیض ایشان، بفوزِ سعادتِ توفیق و مقصدِ تحقیق رسیده.
 و هر که در نظرِ فیض^۱ مآثرِ وی رسیدی و استعدای مطلبی
 در دل کردی، فی الحال بر وفقِ خواهش^۲ بال^۲ او آیت میخواندی
 و معنی^۳ آن را بیان فرمودی، و موافق^۳ حال هر فردی از رجال
 مکالم می نمودی.^۴ و از فیضِ فضلِ سبحانی آن چنان باطن
 مضی و نورانی داشت که آیات قرآنی و معضلاتِ کلامِ ربانی
 بر نهجی بیان می نمودی و^۵ ادا می فرمودی، که علمای تحریر
 و قاریانِ تفاسیر از آن تقریر، عاجز می ماندند. و حال آنکه
 اکتسابِ علومِ ظاهری، نورزیده و درگرددِ مدارس نگردیده بود.
 و دائم خلاق را بحضرتِ خالق راه می نمود، و توعیظ
 و تذکیر می فرمود، و مقالاتِ ذکرِ مولی و حالاتِ مشائخ
 و اولیاء، بر ایشان بیان می کرد. و مستمعان را از کلامِ
 خجسته فرجامِ وی تاثیر تمام حاصل می شد. و از آنجا که
 حکمتِ ربِ غفور و بادشاهِ غیور، بران مقتضی ست که دوستان را

۱ ه. ح : فیض اثر وی رسید

۲ ه. ح : حال

۳ ه. ح : می فرمود

۴ ه. ح : می فرمودی

۵ ه. ح : و امر می فرمود

رشتہ^۱ تعلق از ماسوا گسستہ ہمگی خواہش^۱ ایشان را از غیر پر
داختہ، مواجہ بخویش گرداند۔ لاجرم آن بینای عالم ملکوت
و سالک مقام جبروت^۲ را در آخر آوان بر سامع و باصرہ مہر
نہادہ راہ بخویش کشادہ، تا نظر بہ غیر نکشاید و حرف بیگانہ^۳
را بسمع شان نگراید۔

نقل ست کہ بعد تولد آن بزرگوار ہفت روز گذشتہ و وی
در گہوارہ آسودہ بود کہ موذن مجتہد^۴ وی بانگ نماز شروع
نمود۔ ہر گاہ از اذان فارغ شد، آن مسیح زمان با فصیح زبان
متصل خاتم^۴ اذان بزبان راند کہ — نعم لا الہ الا اللہ ولا
عبد الا ایاہ مخلصین لہ الدین — چنانکہ حاضران ہم شنیدند۔

نقل ست از راوی^۴ ثقہ کہ: وی از زبان آن مخدوم شنیدہ
کہ: ہر گاہ^۴ سن شریف وی بچہارده سالگی رسیدہ، وی از امام
مشارق و مغارب، مظہر عجائب و غرائب، امیرالمومنین **علی**
ابن ابی طالب رضی اللہ عنہ تلقین ذکر یافت۔ و بوسیلہ
امیرالمومنین و امام المتقین رفیق شفیق **ابوبکر صدیق** بخدمت
حضرت رسالت پدایہ علیہ الصلوٰۃ والسلام رسید و دست ارادت
بگرفت و آن حضرت علیہ السلام، ہفت سبق از علم لدنی

۱ ہ : ح : حواس

۲ ہ : ح : — و سالک مقام جبروت — ندارد

۳ ہ : حرف بیگانہ بہ سمع شان راہ نیاید

ح : حرف بیگانہ بہ مسمع شاہ راہ نیاید

۴ ہ : ح : چون سن عمر شریفش

وی را تعلیم داد. و از راوی^۱ دیگر چنین مرویست که: حضرت علیهم السلام هفت سطر بر تخته نوشت وی را داد. و سطر اول را ازان بزبان مبارک خویش تعلیم داد و دیگر شش سطر از خدمت^۱ **خضر و عیسی** علیهم السلام استفاده نمود.

نقل است از راوی^۲ ثقه که: ازان مخدوم^۲ باصفا معلوم نمود که هرگاه سن عمر^۳ شریف آن صاحب حال بهزده سالگی رسید، روزی وی در صومعه همراه **مخدوم عربی** قدس سره نشسته بود و مخدوم در حالت مراقبه به تلاوت قرآن مشغول بود. هرگاه به بیست و هفت^۴ سپاره رسیده، وی را شوق مشاهده عالم بالا جاذب گشت. از رعایت ادب آن بزرگوار عجم یعنی **مخدوم عربی** وجود جسمانی و هیکل^۵ هیولانی خود را همانجا ماند، بوجود روحانی بعالم بالا بشتافت و تماسی عالم افلاک را مشاهده کرد و بنفوس قدسیه ملاقات نمود. فرمود که: از آنچه بحسب شمار در چشم وی در آمد، هتصد آسمان بود. هرگاه مراجعت با آسمان دنیا نمود، اسماعیل ملک را ملاقات کردم، فرمود که: ازینجا چون توانی بزین فرود آمدن؟

۱ ه: از خدمت عیسی علیهم السلام — ح: از خدمت حضرت خضر و عیسی علیهم السلام

۲ ه: ح: ازان مخدوم اصفا نمود

۳ ه: ح: سن عمر شریفش بهزده

۴ ه: ح: بیست و هفتم

۵ ه: ح: — هیکل هیولانی — ذرات

یک مرتبہ حضرت رسالت پناہ **محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم** دستِ وی را بگرفت، بیکبار دید کہ، همان صومعه در^۱ رسید و **مخدوم عربی** هنوز ختم قرآن بپایان نرسانیده^۲ بود کہ حاضر آمد^۳.

نقل^۴ نوشته فقیر **بهاء الدین گودریہ** کہ از زبان **مخدوم نوح قدس سرہ** در شهر **قتم** در منزل **میان سید جلال ولد سید علی شہیرازی قدس سرہ** شنیده بود و **سید جلال** نیز حاضر بود کہ **مخدوم فرمود**: فقیر^۵ نشسته بود دیدم کہ امیر **ابوبکر صدیق** و امیر **علی رضی اللہ عنہما** ہردو می آمدند ولیکن امیر **علی** بتعجیل درآمد و **ابوبکر** امتناناً می آمد، پس

۱ ہ، ح: نشسته است

۲ ہ، ح: نہ رسانیده است

۳ ہ، ح: — کہ حاضر آمد — ندارد

۴ ہ، ح: نقل ست از درویش **بهاء الدین گودریہ** کہ از جماعت صلحاء

روزگار است کہ: از زبان **مخدوم شہیدم** در حینی کہ در شهر

قتم در منزل **میان سید جلال الدین ولد سید علی شہیرازی**

قدس اللہ سرہ بودہ، و **سید جلال** نیز در آن وقت حاضر بود

کہ **مخدوم فرمود**:

۵ ہ، ح: کہ در وقتی از اوقات نشسته بودم بہ مناجات (ح: مناجات)

امیرالمومنین **ابوبکر صدیق** و امیرالمومنین **علی رضی اللہ**

عنہما ہردو تشریف آوردند، امیرالمومنین **علی** بہ تعجیل

می آمد و امیرالمومنین **ابوبکر** بہ تندی قدم می نهاد

ہردو مرا گفتند کہ: برخیز!

هر دو مرا گفتند که: برخیز که حضرت رسالت پناه ترا می طلبد! پس فقیر همراه ایشان روان گشت. چون مقداری سیر کردیم دیدیم که: گویا بر کوه ایکی بر میشدم. چون مجلس حضرت رسیدم دیدم که مهتر عیسی علیه السلام نشسته است و ناگاه در دست من تخته مسطور رسید. از آن سبق از حضرت عیسی علیه السلام گرفتم. چون سر بر آوردم دیدم که حضرت رسالت پناه نشسته است فرمود که: ما هر دو زانو گردانیده جانب حضرت رسالت پناه توجه کردم و سبق تجدید کردم. و فرمود که: وقت

ح: پس برفاقت ذوات شریفه روانه گشتم. چون مقداری مسافت سهر کردم دیدم که گویا بر کوه مانند کوه ایکی بر میشدم تا آن که به مجلس اقدس حضرت (ح: رسالت پناه) علیه السلام رسیدم. اولاً نظر من بر حضرت عیسی علیه السلام افتاد و در آن حال در دست من تخته مسطور بود. یک سبق از آن تخته از حضرت عیسی علیه السلام خواندم. باز چون سر بر آوردم دیدم که حضرت رسالت پناه نشسته (ح: است) هر دو زانوی خود گردانیده از کمال ادب جانب حضرت توجه کردم و تجدید سبق نمودم. در آن حین (ح: زمان) از امیرالمؤمنین ابوبکر شنیدم که: بحضرت رسالت پناه گفت: — یا رسول الله! این (ح: این ندارد) از اولاد من است.

نیز از درویش بهاء الدین گودریه منقول است که وی گفت: از زبان مخدوم شنیدم که: حضرت (ح: خضر) پیغمبر علیه السلام بارها مرا گفته است: تو امام شو، تا پس تو نماز گذارم.

رسیدن در آن مجلس از ابو بکر صدیق رضی الله عنہ شنیدم کہ،
 بحضرت رسالت پناه گفت: یا رسول الله! از اولاد من است.
 و نیز فقیر شنید از **مخدوم نوح** کہ مردم دیار ما
 گفتند کہ: فلان از مهتر **خضر** علیہ السلام تعلیم یافتہ فاما
 بفضلِ خدای تعالی بارها مرا گفته است: تو امام شو تا نماز پس-
 تو بگذارم! فقیر گفت: ترا نبی نیز گویند تو پیش شو!
 و نیز **مخدوم نوح** فرموده بود کہ: بفضلِ خدای تعالی
 اول مرتبہ ملاقات کہ بحضرت رسالت پناه مرا یکبار چنان شدہ
 کہ حضرت رسالت پناه پیدا شد مرا گفت: دست بده! فقیر گفت:
 یا رسول الله وضو ندارم! حضرت رسالت پناه فرمود: یدِ مومن
 طاهر است دست بده!

فرموده^۲ **مولانا رکن الدین** را - کہ در قریہ^۱ هزارہ ساکن
 است - کہ: درین مسجد گاهی با حضرت رسالت پناه آنجا نشستیم
 و گاهی اینجا تا مواضع متعدده. گفت: در جواب این گفته بود کہ
مولانا رکن الدین پرسید کہ: مخدوم در محلی کہ حضرت
 رسالت پناه^۳ را دیدہ بود این محلی را بسته کرده بود؟ پس

^۱ ح: و ہم از وی مروی است کہ: اول مرتبہ ملاقاتی کہ ما را
 بحضرت رسالت پناه واقع شد چنان بود کہ حضرت رسالت پناه
 پیدا شد و مرا گفت: دست بده! - گفتیم: یا رسول الله
 وضو ندارم! - حضرت فرمود کہ: دست مومن پاک
 است!

^۲ ح: فرموده مولانا رکن الدین - تا - این مرتبہ رسیدن
 لایق بود - ندارد
 و ب: صلی الله علیہ وسلم

مخدوم نوح فرمود: اگر محلی برای نشستن آن حضرت یگان بود، میکردم! درین تمام مسجد مواضع متعدده با وی صحبت کنم، چگونه یک معین را بست کنم!

و نیز فرمود **مخدوم نوح** قدس سره که: بلطفِ خدای تعالی چون مردم بنام **لطف اللہ** جد من میخوانند باین دولت رسیدم و اگر نه کجا مرا این مرتبه رسیدن لایق بود!

و نیز **مخدوم نوح** فرموده که: در حدِّ بلاغت نرسیده بودم که از هفتاد هزار حجاب - که نور ظلمت است - گذر کردم و بعد از بلاغت بمرتبه مضمون - موتوا قبل انتموتوا - نیز خدای تعالی رسانیده است.

و نیز^۲ فرموده بود که: از ابتدای قرآن تا بکشف رسانیدم. بعده بالا از بقر خوانده بده سپاره رسانیده بودم، و میانہ آن نخوانده بودم، و لیکن خدای تعالی هم قرآن کشف کرد.^۳

^۱ ح: و نیز از راوی مذکور نقل کرد که: از آن مخدوم شنیدم که: در حد بلاغت نرسیده بودم که از هفتاد هزار حجاب که نور و ظلمة است گذر کردم، و بعد از بلاغت بمرتبه مضمون - موتوا قبل ان تموتوا - رسیدم

^۲ ح: و نیز راوی می گوید که: از مخدوم شنیدم که: از ابتداء قرآن تا به کشف رسانیدم بعده از بالای سپاره خواندم و پنج میانہ نخوانده بودم و لیکن خدای تعالی هم دقیق قرآنی بر من مکشوف ساخت

^۳ ح: و ازین قسم امارات عجیبه و کرامات غریبه از و بظهور پیوسته درین مختصر بهمین قدر اختتام افتاد.

درین تذکره چون ذکرِ مخدوم اندک دیدم چند نقل گستاخی کرده نوشته شده. اگرچه عبارت معتبر نیست اما مضمون معتبر دارد. العفو عندالکرام لمن اعتذر قبول.

و^۱ حضرت مخدوم وقت صبح روز پنجشنبه بیست و هفتم ماه ذی القعدة رحلت فرموده بود. و فقیر حقیر این لفظ در تاریخ وی گفته بود - **شایدی به روح بون** - در سنه ۹۹۸ هـ از خم خانه وحدت ذوالجلال جام زلال لقای حضرت احدیه بر کف گرفت و بنوشید و بعشرت سرای بهجت افزای رضوان بخرامید و بقدم مسرت لزوم روحانیان را مژده گانی رسانید.

مدفن^۲ شریفش قریه **هالم کندی** است - نور الله مضجع.

^۱ ح : در سنه ۹۹۹ هـ (ح : ۵۹۹۶ ب : ۵۹۹۸ هـ) از خانه وحدت ذوالجلال جام زلال لقای حضرت احدیه بر کف گرفت بنوشید و بعشرت سرای بهجت افزای رضوان خرامید.

^۲ ح : مدفن شریفش قریه **هالم کندی** طاب الله ثراه.

۱۰

۱

ذکر درویش و هیبه قدس سره

آن حقایق شیعار معارف دثار، نهنگِ قلزمِ معرفتِ خدائی،
غواصِ دریای وحدت و شناسائی، شمسوارِ مضماریِ محبت،
شاهبازِ آشیانهٔ وحدت، سالارِ کاروانِ رب^۱ اشعثِ اغبر،
منظورِ انظار خیرالبشر، عارفِ یزدانی، اویسِ ثانی، صاحبِ
معارفِ قدمیه، متهبطِ اسرارِ الهیه، یعنی **درویش و هیبه**
چانهیه^۲ از جملهٔ مشائخِ روزگار و اولیای کبار و صاحبِ
حال و^۳ آراستهٔ مرضیهٔ خصال است. از جملهٔ باریافتگانِ محافلِ
قدس و مجامعِ انسِ حضرتِ رسالتِ پناه صلی الله علیه وسلم بوده،
و در مقامِ جذب، محبت و غلبهٔ شوقِ رتبهٔ عالی داشته. همواره
تخم^۴ دوستیِ خاندانِ محمدی علیه السلام در مزرعِ دل می

۱ ه: — رب — ندارد

۲ ه: ح: وهیه رحمة الله علیه - بسندی: وهیهو - چالیهو قومست در نزد

۳ ه: ح: و موصوف بمرضیه الخصال بوده است

۴ ه: ح: تخم محبت و دوستی

کاشت. و بمجرد تذکر نام خیر الانام **صالح علیہ الصلوٰۃ والسلام** گونه بشره مبارکش تغییر می یافت، و مدتی مدید حال عجیب بر وی طاری میگشت. و همیشه بر استقامت شرایع خیرالبشر و در متابعت سنن پیغمبر که بر مقتضای آیه کریمه — **قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ** — وسیله محبت الله است، قیام می نمود. و بر اشاعت احکام شریعت و انهدام اساس بدعت، ثابت^۲ قدم می بود. حتی که اگر سرمویی خلاف مقتضای شریعت غرا بر سامع^۱ آن صاحب صدق و صفا میرسید، قرار و آرام بر وی حرام میگردد، و در تدبیر و اصلاح آن می کوشید. اگرچه آن امر منکر از اما کنه دور بظهور می پیوست. و دائمه اوقات بحکام اسلام و مراسم امر معروف و نهی منکر بجا می آورد. و حضرت خلاق خلائق نوعی صلابت و مهابت در ذات قدسی صفات وی نهاده بود، که گردن کشان جبّار و^۳ متمردان حکومت شعار هم گردن اطاعت در جیب اجابت در آورده، در امثال فرمان بجان قیام می آوردند^۴. و در زمان حیات سرمایه برکات وی، هیچ حاکمی از حکام برخلاف امر اسلام نتوانست قیام نموده. و در هیچ جا اثری از آثار ظلم و بدعت ظاهر نبود. و جمیع اوقات در توقیر

۱ هـ، ح: بمقتضای فحوای آیه کریمه

۲ هـ، ح: ثابت قدم و راسخ در می بود

۳ هـ، ح: — و متمردان حکومت شعار — ندارد

۴ هـ، ح: میکوشیدند

و تعظیم۔ ساداتِ عالی درجات مراعاتِ کلی بجا می آوردی،
و آدابِ بی حساب نگاه^۱ داشتی، تا بعدی کہ^۲ اگر شخصی علوی
در مجلسِ شریف وی نشست، نشیب و بالا جائی، ملاحظہ فرمودی،
و از آنجا کہ از جمیع تعلقاتِ بشری و تکلفات^۳ مهتری مقدس و
بری بود۔ شائبہ^۴ تکلف و ریا اصلا^۴ خوش نمی داشت۔ و اکثر
نشست گاہ و خوابگاہ^۵ آن سالکِ آگاہ، بر سجاده^۴ خاک و
ترابِ پاک می بود۔ بیت:

در گرد دل از غبار رفته گردش بستاره وار رستم،
زر و سیم در نظر آن مستقیم^۶ بغایت خوار و ناقص عیار
بود، بمجرد دیدن بر مجلسیان ایثار می فرمود۔

نقل ست کہ، شخصی لدا* نام از^۷ خوادمِ عظام کہ از
نظر فیض اثر^۸ وی، بدرجہ ولایت رسیده بود، چنین نقل کرد کہ:
در اوائل حال روزی بصفحہ بالِ وی نقشِ این خیال مرسوم

۱ ح: مرعی می داشت

۲ ح: کہ۔ شخصی از آن جماعت در مجلس وی نشست، نشیب و
بالای لشتگاہ ملاحظہ فرمودی

۳ ح: و شوائب مهتری مبررا و بری بود

۴ ح: ریا را خوش

۵ ح: — و خواب — ندارد

۶ ح: قلب سلیم

* بسندی: لَدَا و

۷ ح: از جملہ خوادم عظام وی

۸ ح: اثرش بمرتبہ ولایت

گشت که اگر از کرم حضرت و اهب النعم پارهٔ محلو به نعم بهم
 رسد، ازان چشم سار احسان، غدیر بی نظیر فیضان، لبناً
 خالصاً نوشد، و در^۱ وظایف شکرگذاری حضرت باری کوشد.
 بعد ازان صورت این معنی و نقش این تمنیاً بر مرآت حشا^۲
 او مرتسم ساخته، از خلوص نیت و صدق عقیدت، عازم خدمت
 درویش والا کیش^۳ گردید. هرگاه^۴ به محفل منیف آن عنصر
 شریف رسید، بمجرد آنکه منظور نظر کیمیا اثر گشت. فرمود
 که: — سبحان الله! پیش ازین زمانه بود که مردم طلب دین
 مینمودندی و راه شریعت^۵ پیمودندی و از بزرگان، از روی صدق
 و ایقان، سلامتی ایمان از غارت شیطان، ملتمس می داشتند!
 اکنون زمانه ایست که مردم هم طالب حطام ناتمام دنیاوی
 گشته اند، و تخم محبت متاع کاسد و املاک فاسد در مزرع^۶
 دل کشته! باستماع این کلام، و اهم تمام بر وی مستولی
 گردید^۷. فی الحال بااستعجال برپا برخاست و طلب

^۱ ه، ح: و در ادای وظایف

^۲ ه، ح: بر مرآت خاطر مرتسم

^۳ ه، ح: — والا کیش — ندارد

^۴ ه، ح: چون بمجلس شریف آن عنصر لطیف رسیده، بمجرد که نظر

درویش بروی افتاد فرمود که:

^۵ ه، ح: — و راه شریعت پیمودندی — ندارد

^۶ ه، ح: در مزارع دلها کشته اند.

^۷ ه، ح: گشت

اجازتِ مراجعت^۱ نمود . هر گاه مرخص شده روان^۲ گشت، پاره^۳ راه که بگذشت، خادمِ درویش متعاقب رسید و هفت درم فلوس مسی داد که درویش فرستاد . در حال آن را در^۴ گره بست و عازمِ وثاقِ خویش گشت . چون بر کنارِ دریا رسید و جهت گذار در کشتی سوار شد، خواست که بکشتیبان ازان^۵ دراهم اجره گویند چیزی بدهد . بمجرد آنکه گره وا کرد، دید که بقدرتِ پروردگار و نگارنده^۶ لیل و نهار هر هفت درم مسی مرخ دینار گردیده است . فی الحال^۶ واپس بست و مسرور خاطر گشت . در منزل رسیده ازان مبلغ گاویشمهای خریده که تا الی یومنا هذا نتایج آن پیش اولاد و احفاد وی باقی^۷ است و ازان شیر تناول میکنند .

نقل ست که مغفور مسرور درویش چتم* که از جمله اهل دل و صاحب ولایت بوده و در خدمت^۸ مشائخ شتافته و از ایشان نظر فیض یافته، چنین نقل کرده که: روزی ایشان^۹ از قریه^۹

۱ هـ ح: — مراجعت — ندارد

۲ هـ ح: روان گردید

۳ هـ ح: — پاره راه که بگذشت — ندارد

۴ هـ ح: آن درم چند گره بست

۵ هـ ح: ازان درمی چند

۶ هـ ح: فی الحال باز پس بست و مسرور گشت .

۷ هـ ح: موجود

* بسندی: چتو

۸ هـ ح: در خدمت بمیار مشائخ رسیده

۹ هـ ح: وی

کَلہان^۱ جانبِ منزلِ خویشِ راہِ درپیشِ گرفت، و چون راہِ بغایتِ مخوف بود ملاحظہ نمود و از مخاوفِ راہِ پناہِ باہل اللہ آورد۔ و از انجا کہ بمرحومِ مخدومِ آدمِ تیبہ^۲* دعویِ خدمت و ارادت داشت، دستِ^۳ اعتصامِ بزیلِ توجہِ آنِ مخدومِ آنامِ آورده غائبانہ استیمان نمود و گفت: مخدوما! تا بہ قریہِ اگہم^۴ از مخطوراتِ^۵ راہمِ پناہمِ باش!۔ همچنان^۵ از وصمتِ رھزنانِ سالم و مسرور در موضعِ مذکور رسید۔ بعد از ان از انجا التجا بآن صاحبِ صدق و صفا یعنی درویش^۶ ولایتِ کیشِ آورده عازمِ گشت۔ ناگاہ در راہِ جمعی گمراہِ شرارت^۷ پیشہ در رسیدند و قصدِ وی نمودند۔ بیکبار زبانِ استغاثہ کشاد^۸ و صدا در داد کہ^۹: درویشا! فریادِ رس! — راوی میفرماید کہ: باین چشمِ خود مشاهده^{۱۰} کردم

۱ ہ، ح: قریہ کلا

۲ ہ، ح: مخدوم آدم کلا

* تیبہ قومیت در سند

۳ ہ، ح: اولاً دست اعتصام

۴ ہ، ح: مخاوف

۵ ہ، ح: مومنی الیہ همچنان از دست رھزنان (ح: از وصمت رھزنان)

۶ ہ، ح: درویش وھیب نمودہ عازم

۷ ہ، ح: شرارت پشہ خراع اندیشہ در رسیدند و قصد غارت وی نمودند

۸ ہ، ح: کشود

۹ ہ، ح: — و صدا در داد کہ — ندارد

۱۰ ہ، ح: دیدم

و معاینہ نمودم کہ، فی الحال درویش بصورت خویش درپیش^۱ استاد و آن جملہ اشرار رو بفرار آوردند و خود همان لحظہ غائب گشت۔ بر سلامتی حال شکرانہ گفتم و راہ درپیش گرفتم تا^۲ بخدمت وی رسیدم۔ اتفاقاً^۳ در آن ایام، **سید عبداللہ** نام کہ از ساداتِ عظام بود، بدرجہ شہادت رسید۔ این خبر را کہ بسمع شریف وی رسانیدم، روئی بمن آورد تبسم کنان فرمود^۴ کہ: مولانا نزدیک بود کہ تو ہم بدرجہ شہادت رسیدہ بودی!

نقل ست کہ، **صدھو نوہریم*** کہ خود را یکی از عرفا روزگار و بزرگوار^۵ اعصار می انگاشت و جمعی نسبت بسوی اعتقادی تمام داشت۔ روزی بواسطہ شقاوت ابدی و نکابت سرمدی از و کلمہ استخفاف بہ **حضرت پیغمبر خیرالبشر علیہ السلام** صدور یافت۔ صورت این قصہ بسمع شریفش^۶ رسید۔ قرار و آرام بر وی حرام گشت^۷ و بغایت مکدر خاطر گردید۔ تا خبر کدورتِ خاطر فیض مآثر وی بہ **صدھو** رسانیدند۔ شرمندہ وار بجهت اعتذار و رفع غبار بخدمت وی شتافت و تحف^۸ ہمراہ خویش برداشت۔

۱ ہ، ح: دران جا حاضر شد و آن جمعی اشرار رو بفرار نهادند و همان لحظہ باز غائب گشت

۲ ہ، ح: تا آنکہ صحیح سالم بخدمت وی

۳ ہ، ح: قضا در همان روزها سید عبداللہ بکری بدرجہ شہادت رسید

۴ ہ، ح: گفت

* نوہریم قومیت در سند

۵ ہ، ح: — بزرگوار اعصار — ندارد

۶ ہ، ح: شریف وی

۷ ح: گردید و بغایت آزرده خاطر گشت — ہ: بغایت آزرده گردید

۸ ح: تحف و ہدایا

ھر گاہ در آستانہ^۱ بی نظیر^۱ فیض پذیر وی رسید و التماس قدم بوسی نمود۔ بآن صاحب ولایت داعیہ آن ذوالخبائث معلوم کردند۔ عرق غیرت و غضب وی تحریک نمود و دران اثنا فرمود کہ: آن نابکار را بگویند کہ همانجا واپس^۲ راہ پیش گیرد و پیش ما میا! و ترا دران جا مار نگزید؟ کہ این کلمہ^۳ شنیع از زبان پلید خویش راندی!۔ بہ شنیدن این جواب خوف^۳ و اضطراب بر وی مستولی گشت و بسرعت و شتاب بسوی منزل خویش راہ در پیش گرفت۔ از وی چنین نقل گردید^۴ کہ: حین مراجعت تماشای خس و خاشاک و خار در نظر وی مار می نمود، تا بوقت^۵ شام در منزل و مقام نزول و الامام نمود۔ بمجرد فرود آمدن از مرکوب، مار وی را بگزید، و همان شب شربت ممت نوشید^۶۔

نقل ست کہ مولانا عباس کہ از جملہ^۷ خوادم قریب وی است^۷ چنین نقل کرده کہ: وی قطع^۸ زمینی داشت و دران تخم گندم کاشت۔ ہر گاہ^۸ مزرعہ^۹ خوشها بر آورد و هنگام دانہ

- ۱ ح: بی نظیر — ندارد
- ۲ ح: راہ مراجعت
- ۳ ح: دق
- ۴ ح: کردند
- ۵ ح: تا آنکہ وقت شام بہ منزل
- ۶ ح: بچشید — ح: چشید
- ۷ ح: بود
- ۸ ح: چون خوشها بر آورد
- ۹ ح: مزرعہ ندارد

رسید. به تقدیر حضرت قدیر، مفرط^۱ برودت زمهریر، تمامی را بسوخت و قوالب سنابل مانند اجساد اموات از حیات خالی ماند. یاس و حرمانش روی نمود. صورت حال در خدمت آن مرضیه^۲ خصال معروض داشت. فرمود که: خود دران مزرعه رفته حقیقت باز گوی! چون رفته مشاهده نمود صورت حال بران منوال یافت. بخدمت درویش صورت^۳ واقعی معروض نمود. فرمود که: چه مقدار غله دران خواهد شد؟ گفت: عالم^۴ الاسرار میداند اما حسب ظاهر درو چیزی نیست! فرمود که: پار^۵ سال^۶ چه مقدار از و بحصول پیوست؟ گفت: هشت خروار شده بود^۷. گفت^۸: درین سال هم همان مقدار هشت خروار میشود انشاء الله تعالی. هرگاه پخته شد، آن سنابل خالی کوفته طیار نمودند. بقدرت نگارنده افلاک ازان خس و خاشاک غله گندم پاک بر آمد^۹. پیمان نمودند همان هشت خروار بود که از

۱ ه: فرط

۲ ه: مرضیه الافعال — ح: مرضیه الخصال

۳ ه: ح: کیفیت واقعی باز گفت

۴ ه: ح: عالم اسرار

۵ ه: — که پار سال ... درین سال هم — ندارد

۶ ه: ح: — سال — ندارد

۷ ه: ح: بود — شده — ندارد

۸ ه: فرمود که درین نوبت هم همان هشت خروار می شود.

۹ ه: بر آمد. چون پیمان نمودند

زبانِ آن بزرگوار افتاد.

نقل ست کہ، روزی در مسجدِ ساداتِ نضرپوری تشریف آورد. داود نام نجار کہ از ادوارِ لیل و نهار، لیل سوی او مانند نهار بود۔ بجمعی^۱ ساداتِ ابا عن^۲ جدِ سبقت معرفت و نسبت ہم نمکی داشت۔ دران مسجد در خدمتِ وی رسید۔ دران اثناء ظاہرا^۳ بعضی جلساء بطریق نصیحت و موعظہ^۴ گفتند کہ: ہر گاہ^۵ در جوارِ سادات عالی درجات سکونت و وثاق داری، الیق آنست کہ در حق صلوات۔ کہ عماد دین است۔ مراعات تمام بجا آری، و در ادای آن تقاعدی^۶ و تکاسلی مجوز نداری۔ آن نجار سفاہت آثار ازان سخن رنجیدہ و از انجا کہ بواسطہ سبقت خدمت سادات گستاخیہا می نمود، بر زبانِ سرمایہ^۷ زیان خود^۷ راند کہ: ما خانہہای سادات را آتش زہم^۸!۔ این کلام شقاوت^۹ انجام او کہ بسمع^{۱۰} آن یگانہ^{۱۰} انام رسید، بشورید و عرق^{۱۱} غیرتش بجوشید

۱ ہ، ح : بجماعت

۲ ہ - ابا عن جد - ندارد

۳ ہ، ح - ظاہرا - ندارد

۴ ہ، ح - موعظت، ہاوی گفتند:

۵ ہ، ح - ہر گاہ - ندارد

۶ ہ، ح : تقاعدی جائز نداری، آن نجار

۷ ہ، ح : خود چہن راند

۸ ح : زہم ب : بزہم

۹ ہ، ح : شقاوت انجام او - ندارد

۱۰ بسمع شریف

۱۱ ہ، ح : و عرق غیرتش بجوشید - ندارد

و حالتی عجیب بر وی طاری شد۔ ہر چند سادات زبانِ اعتذار
 کشودند و سبقتِ رفاقت^۱ او را باز نمودند، فائدہ نکرد۔ و عین
 حال زبان باین مقال راند کہ : جزای این شخص این ست کہ
 او را زندہ در چاہی مدفون ساختہ آید۔ بعد از دو سہ
 روز ہندوی^۲ بود کہ در شہر **نصر پور**^۳ چاہی کندہ
 بود، و این شخص نجسار را، کہ استادِ نامدار بود، بجهت
 چک چوبین طلب نمود۔ و آن شخص نجسار چک چوبین طیار
 ساختہ، برفاقت دو سہ نفر دیگر، دران چاہ در آمد و چک چوبین^۴
 را در مقعر آن چاہ بنشانند۔ در اثنای آن بیک مرتبہ بہ تقدیر^۵
 قدیر ناگاہ بتم* از دیوار چاہ ہر سر وی رسید و زندہ در خاک
 مدفون گردید۔ و تختہ شجرہ عمرش بمنشائِ اجل بریدہ شد۔
 رفیقان^۶ او بسلامت ازان مقام بیرون آمدند و آن شخص مردہ
 را بر آورده در مقابر مدفون ساختند۔

و ازین قسم خوارق و عاداتِ غریبہ و کراماتِ عجیبہ وی
 بسیار است، اما بواسطہ تحریر از^۷ اطالہ کلام، کہ باعث مالات

۱ ہ : رفاقت او را اظہار نمودند

۲ ہ : ہندوئی بود منعم کہ در شہر، نزدیک خانہای خود، چاہی

۳ ہ : ح -- نصر پور -- ندارد

۴ ہ : ح : چوبین -- ندارد

* ہندی : ہینو

۵ ہ : ح : بہ تقدیر ہی قدر

۶ ہ : ح : رفقای

۷ ہ : ح : -- از -- ندارد

و سام است، بهمین قدر اختتام افتاد^۱.

و در سن ۱۰۰۱ هـ ازین تنگنایِ هیاکلِ جسمانی بفضای ریاضِ روحانی و حدائقِ رضوانی انتقال نمود. تاریخ وفاتش بعربی - **مات فی عشق** - یعنی در عشق جان سپرده^۲. و از همین عبارت ترجمان نیز تاریخ سال که هزار و یکی است حاصل میشود.

مدفن شریفش قریه **نورکی*** برکنارِ نهر^۳ که موسوم است به **ساذکره** - نورالله مرقده.

۴

^۱ ه : نمود

^۲ ح : سپرده

* این گورستان بنام ایشان منسوب و مشهور است. و خانواده امرای بهگلار در همین گورستان مدفون است.

^۳ ه، ح : نهری

ذکر مخدوم اسماعیل سومره قدس سره

آن صاحب بصیرت، ملک سیرت، سرخیل مجاهدان، نفس و هوا، سالار، مبارزان، معرکه، پرهیز و تقوی، عارف کامل، ولی اهل دل، رائف توسن، نفس محتال، فائض سحائب، جود و افضال، خداوند صدق و صفا، متصف بصفه^۱ — و کان عند اللہ مرضیا، خداوند صاحب المعارف الفاخره، یعنی **مخدوم اسماعیل سومره** قدس سره، از جمله^۲ اولیای کبار و اصفیای نامدار بوده، و از زمان^۳ طفولیت تا زمان خاتمیت در ریاضات و مجاهدات کوشیده، و شراب نیستی و نامرادی از جام وحدت نوشیده، و در مقام فنا فی اللہ رسیده، و بدرجه بقا باللہ واصل گردیده، شَعَشَعَمَ روحانی از ناصیه نورانی

^۱ ه، ح: — و کان عند ربه مرضیه صاحب المعارف الفاخره

^۲ ه، ح: اولیای کرام و اصفیای عظام بوده

^۳ ه، ح: اوان

وی پیدا بود، و لمع^۱ انوار از جبین فیض آثارش هویدا بود^۱، و از آنجا که حضرت وهاب مسبب الاسباب ابواب معیشت و مکن^۲ بر وی گشاده بود، و صفت کرم و علو^۳ هم در جبلت ایشان نهاده، هر صبح و شام بلک^۳ علی الدوام، انواع اطعم^۴ لذیذہ شیرین، و اشرب^۴ نفیس^۴ رنگین، بہ اصناف اضیاف بی شائب^۴ امتنان و عدم حلول غرضی در میان، خالصاً مخلصاً^۴ ابتغ^۴ مرضات اللہ میداد، و اهل استحقاق را از حفظ و طلب^۴ علم، وظائف و مرسومات مقرر میداشت، و از خوان احسان خویش هیچ فردی را از خواهندگان^۵ از کم و بیش محروم نگذاشت، و بحکم فحوای آید^۴ کریم — مَا عِنْدَکُمْ یَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ — جمیع اسلاک و اسباب این دکان فانی را، سرمای^۴ تجارت رائج جاودانی آن جهانی ساخته، بہ بذل و ایثار دستی بکشاد، و جهان^۶ را صلا در داد!، و خود علی الدوام از ابتداء تا اختتام بہ تناول قرص جوی بی ادام قانع و خرمند بوده، از جمیع مشتمیات و لذات دنیاوی بی ثبات رو گرداینده همواره بعبادات و آذکار پروردگار مشغول می بود، و در طریق خضوع و خشوع سلوک

۱ ه، ح: — بود — ندارد

۲ ه، ح: وسعت مکن

۳ ه، ح: — بلک علی الدوام — ندارد

۴ ه، ح: خالصاً لا بتغ

۵ ه، ح: — از خواهندگان — ندارد

۶ ه، ح: جهانیان را

می فرمود^۱ و در مقام غربت و نیستی خود را فرود ترین هر انزل تصور مینمود. و دائم در قضای رسوم اسلام و امضای^۲ مهمام انام مساعی^۳ تامه بجا می آورد و بالذات دران می کوشیده حتی که در آخر اوان که بواسطه^۴ استیلائی شیخوخیت و پیری قامت چون تیر او مانند کمان منحنی گشته و قوای اعضای وی^۵ استرخاء پذیرفته نه تاب مشی اقدام و نه یارای رکوب انعام مانده. دران حال آن مسلک خصال خود بسعدت در چادر^۶ می نشست و خوادم را به تبعیل^۵ امر میفرمود تا برفاقت اهل هوائج خود را با ماکن بعیده میرسانید مهمام ایشان^۶ سرانجام نموده مراجع میگرددید و همواره در حجره^۶ معبد خویش بتلاوت کلام از شاه مشغول می بود.

نقل است که مخدوم صدو هجدهم که از جمله^۶ علماء نامدار و اتقیاء روزگار بود بآن مخدوم رابطه^۶ محبت و ولا در محرمیت سیر وی بجنی داشت چنین نقل کرد که: روزی بر در صومعه^۶ وی رسیدم در بسته بود از شگاف در که نگاه کردم بعین الراس

۱ ه. ح: می نمود

۲ ه. ح: انقضای

۳ ه. ح: - وی - ندارد

۴ ه. ح: در حال

۵ ه. ح: به تحمل - ح: به تحمل

۶ ه. ح: انام

مشاہدہ کردم کہ یگان یگان عضو آن یگانہ دوران و قلیل۔
تیغ محبت یزدان، از^۱ ہم دیگر جدا شدہ افتادہ است۔ دہشت۔
مشاہدہ^۲ این حال، زبانِ قال ہر من فرو بست۔ از اضطرابِ تمام
ازان مقام بخانہ درآمد و باز چون بعد از ساعتی در همان مکان
رفتہم وی را صحیح و سالم یافتہم۔ بخدمتش نشستہم^۳ و باہم
بتلاوتِ کلام اللہ مشغول گشتہم۔

و در^۳ سنہ ۵۹۹۸ طائرِ قدس آشیانِ روحش از نشیمن۔ تن
بہ گلشنِ رضوان و حدیقہ^۴ جنان پرواز نمود، و بشاخسار شجرہ^۵
قرب پروردگار بیاسود۔

مدفن شریفش در قریم **قلعہ**^۴ **اگہم** واقع^۵ است۔ — نور اللہ مرقدہ^۶۔

۷

^۱ ۵، ح: از ہم دیگر جدا افتادہ است، ازین دیدن این حال دہشت تمام
بہن روی داد، از اضطراب تمام دران مقام درآمد۔ باز در همان
زمان و مکان رفتہم وی را

^۲ ۵، ح: ہشتافتہم

^۳ ۵: در سنہ ۵۹۹۹ طائرِ روحش از۔ ح، ب: در سنہ ۵۹۹۸ طائرِ روحش

^۴ ۵، ح۔ قلعہ۔ ندارد

^۵ ۵، ح:۔ واقع است۔ ندارد

^۶ بر حاشیہ ب اینجا ثبت است:

(۱) تاریخ وفات ملا لُتر ۱۸ ماہ صفر سنہ ۵۹۵۵

(۲) تاریخ وفات درس ہلی ۳ ماہ رمضان سنہ ۵۹۶۷

ذکر درویش رکن الدین ولد دیتہ * قدس سرہ

آن عارفِ حق، ولیٰ مطلق، مرشدِ کامل، صاحبِ حال، اهلِ دل، صدر نشینِ مجامعِ قدس، مجرمِ سرائرِ محافلِ انس، خداوندِ مناقبِ علیہ و کراماتِ جلیہ، یعنی **درویش رکن الدین ولد وثیم**، صاحبِ ولایت و اهلِ حال بوده و اکثر اوقات در خلواتِ فلوات^۱ معتکف بوده، در عبادات و مجاہدات میکوشید، و از جمله^۲ مقبولانِ درگاہ و واصلانِ بارگاہِ حضرت^۳ اله گشته و صاحبِ کراماتِ عجیب و غریب بوده، از جمله^۴ آن نقلی کہ: در خلایق بشہرت انجامیدہ و بسر حدِ تواتر رسیدہ و این مولف از حضارانِ مجلس شنیدہ، اینست.

نقل ست کہ، **شہیخ اسمعیل نام^۴** یکی از اولاد کرام

* ب : وثیم . بسندی : و...و بمعنی آباد و سبز
در نسخہ ح و تحفۃ الکرام : دیتہ . بسندی ڈنو یا ڈتو بمعنی خداداد.
۱ ح : — فلوات ندارد
۲ ح : — حضرت — ندارد
۳ ح : از جمله نقل های او نقلی کہ:
۴ ح : نام بوده، در ہر گنہ^۴ لار سکونت داشت و قریب ساکر در مریوم وی مقرر بود.

غوث الاسلام کہنہ الانا شیخ بہاؤ الدین زکریا علیہ الرحمۃ
 و الغفران بود، و در پرگنہ^۱ لار سکونت داشت، و قریب ساکر
 در مرسوم وی مقرر بود، اتفاقاً^۲ صدھو ساکر کہ معظم رؤسای
 آن دیار و سالار^۳ عرفای خطہ^۴ لار بود، باوی شیوہ^۵ بغض و
 نفاق^۴ سی و وزید و در صدہ عناد و شقاق میکوشید^۵، ہر گاہ
 آزار آن شقاوت آثار بغایت رسید و بنہایت انجامید، از شرارت
 آن بدکیش با خاطر پریش و سینہ ریش پناہ باہل اللہ آورد، و
 بمسامع قدسیہ^۴ ایشان صورت حال معروض داشت، خصوصاً در
 و ثاق^۴ آن یگانہ آفاق رسیدہ استغاثہ نمود و بطریق تضرع و
 ابتہال صورت حال در پیش آن ذات بیہمال باز نمود، و در
 حال در خاطر خطیر فیض عمیدیر درویش بغایت موثر و در گیر
 شد، پیغامی نصیحت آمیز جانب آن شرارت انگیز فرستاد و وی
 از انجا کہ غرور مکنت و مال و نخوت جاہ و جلال، در سر
 داشت، و تسویلات شیطانی و تخیلات نفسانی دیدہ دل وی را
 کور ساختہ بود، اصلاً بہ پیغام آن خجستہ فرجام التفاتی نمودی.

۱ ہ : — غوث الاسلام — ندارد

۲ ہ ، ح : — اتفاقاً — ندارد

۳ ہ ، ح : و سالار عرفای خطہ لار بودہ — ندارد

۴ ہ ، ح : عداوت پیدا کرد

۵ ہ ، ح : کوشیدن گرفت - چون ناثرہ عداوت او مرتفع شد، شیخ

بہا خاطر پریش و سینہ ریش پناہ باہل اللہ آورد، پیش

درویش حقیقت حال خویش معروض داشت و استغاثہ نمود

و بتضرع و تزاری صورت حال بیان کرد در حال در خاطر

بلک در^۱ تاذی و عناد و تمرد و فساد سی افزود. شیخ مذکور مرتبه^۲ ثانی از غایت پریشانی در خدمت درویش رسیده تضرع و زاری از حد گذرایند. به^۳ شنیدن کلام آن دل ریش، درویش ولایت کیش بجوشید، و مانند شیر زیان بغرید، فرمود که: اکنون برو! خاطر جمع دار! و وسوسه از دل بیرون آر که ما در پی او هستیم! هر جا تواند بگریزد! شیخ را از شنیدن این کلام تسلائی تمام دست داد، و از خدمت وی مرخص شده جانب منزل خویش راه در پیش گرفت. و بر ایذای آن^۴ نابکار صبر و شکیبائی شعار خود ساخت، منتظر لطیف غیبی بود. تا بعد از چندین^۵ روز اتفاق در زوایای دشت موضعی است مخصوص بر نهر **دران** و در آنجا درخت خرماهای هندی* است بغایت عظیم و تن آور و برومند و سایه^۶ گستر. و آن موضع نزت گاه و مسحط^۷ قوافل اهل الله است. روزی^۷ در آن جای

۱ ه، ح: بلک در عناد و تاذی افزود

۲ ه، ح: درویش به شنیدن این کلام چون شیر زیان بغرید و فرمود که اکنون

۳ ه، ح: او صبر و

۴ ه، ح: سی بود

۵ ه، ح: چندین روز در دشت موضعی است

* بسندی آمري

۶ ه، - سایه ور و دران موضع - ح: سایه اش

۷ ه، ح: اتفاقاً روزی دران مرتع اوامای کبار از هر گوشه و کنار بیرون از شمار جمع گشتند

فیض آثار، اولیای کبار و عظمای احرار، از هر دیار بیرون از شمار جمع گشتند و به زمزمه اذکار و ترانه سماع و وجد و حال می ورزیدند. اتفاقاً آن رکن الاسلام^۱ نیز در سلک آن طوائف^۲ اناام حاضر شده. صد و ساکر - که پیش ازین خواست که^۳ بخدمت وی رسیده اعتذار نماید و غبار از خاطر شریفش و اکشاید - از منزل خویش، بخدمت آن ولایت کیش راه درپیش گرفت^۴ تا دران موضع رسید و از مقام درویش پرسید.^۵ گفتندش که: در فراگوشه^۶ این مجمع درپیش^۶ اراک* بر سجاده خاک نشسته و ابریقی در دست دارد. فی الحال بدان طرف روان شد. از دور دیدندش که لباس گوناگون در بر، و عمامه قیمتی بر سر و اسلحه نفیسه در کمر، با جمعیت بیشترم پیشتر می آید. خوادم^۷ به درویش صورت آن بدکیش معلوم نمودند. فی الحال نظر بدان جانب

^۱ ح : رکن اسلام یعنی درویش رکن الدین

^۲ ح : طرایف حاضر شد. دران اثنا صدهو ساکر

^۳ ح : که دران مقام رسیده معذرت نماید و غبار کدورت از خاطر شریفش دور سازد. بنا برین عزم از منزل

^۴ ح : گرفت و تحف همراه کرد. تا دران

^۵ ح : باز پرسید

^۶ ح : درپیش بیش از درختهای اراک بر مصلاي خاک پاک نشسته است

* بسندی : درخت هیلو

^۷ ح : خوادم درویش از صورت آمدن آن بدکیش معلوم نمودند فی الحال متنبه شد و نظر بدان طرف گماشت

گماشت . چون بسیار نزدیک رسید، آن شیر بیشه^۱ ولایت نعره
برکشید و خود^۱ در بیشه خزید . صد و از سهم سهم آه، از آن
راه واپس گشت . خوادم بدو گفتند کہ : برگشته می رود . فرمود
کہ : خاطر جمع دارید کہ زخم کاریست . هنوز چند قدم پیشتر
نرفته کہ^۲ از بدائع قدرت حضرت باری، از تمامی اعضای وی،
خون جاری گردید و از رفتن فروماند . میگویند کہ تمامی عضلات
ذات وی مانند قطن مندوف گردید . در هر عضوی کہ دست
می بردند جدا^۳ شده می آمد . در همان ساعت و آن رخت
حیات^۴ ازین جهان بعالم جاودان کشید . و شربت فنا از جام
وبا نوشید^۵ . مادرش کہ در آن جا حاضر بود گریه کنان و نعره
زنان بخدمت درویش در^۶ رسید و گنت : درویشا! روز^۷ رستاخیز
قیامت، دست تظلم فرزندانم بر دامن تو خواهد بود! . فرمود کہ :

۱ هـ ح : و خود در گوشه بیشه خزید، صد و ساکر از صد سهم
آن آه، راه واپس درپیش گرفت، خوادم بدرویش گفتند :

۲ هـ ح : کہ از قدرت حضرت بدیع العجائب از تمامی اعضای وی

۳ هـ ح : می بردند، از بدن جدا شده می آمد

۴ هـ ح : رخت حیات به عالم مدات کشید

۵ هـ ح : نوشید . چنین می گویند کہ مادرش در آن مربع بود، از شرف

این خبر شعله در کانون دل وی افتاد . و در آن

۶ هـ ح : رسید

۷ هـ ح : در روز

او را در عرصه گاه قیامت هم نخواهی یافت^۱. ازان روز باز
تماسی مال و منال وی^۲ در معرض فنا و زوال در رسید^۳ و خان
مانش خراب گردید. یگان یگان فردی که از تناسل وی مانده
بود، مدتی محنت فقر و فاقه کشیده آخر شربت مرگ چشیده
که^۴ هیچ فردی از اولاد و احفاد وی باقی نمانده، بلکه
مقطوع النسل و معدوم الاصل گردیده. عیاذاً بالله عن ذالک^۵.

نقل ست که روزی آن ولایت کیش در مسجد خویش بر
بستر تراب سر ببالین خواب فرو برده^۶ بود. اتفاقاً امام آن
مسجد از ادای نوافل^۷ نماز که فارغ شد، برخاست که جانب
وثاق خویش راه درپیش گیرد. در اثنای برخاستن و چادر
افشاندن، چند تازی^۸ خس بر جسد^۹ مبارکش افتاد. در ساعت
هر دو پای و ساقهای امام، شل گردیده و از رفتن فروماند. بعد

۱ هـ ح : چنین گویند که ازان روز

۲ هـ ح : — وی — ندارد

۳ هـ ح : رسید

۴ هـ ح : حتی که

۵ هـ ح : این عبارت ندارد

۶ هـ ح : فرموده بود

۷ هـ ح : — نوافل — ندارد

۸ هـ ح : — تازی ندارد

۹ هـ ح : جسد مقدس وی افتاد

از ساعتی که آن بیدار دل چشم^۱ باز کشاد، و امام مستهام سر
با قدام وی بسود و ازان گستاخی اعتذار نمود. درویش فرمود
که: قسم بحضرت عالم السیر و الخفیات که بنده را ازین حال
آگاهی نبود، عین لطف و سرفرازی خداوند است، که هر سر بنده،
که سر به بستر غفلت افکنده، مبدول میدارد، حتی که تار
خسی بر دوستدار خود روا ندارد! بعد ازان دست مبارک
خویش بر ساقهای آن خاطر پریش نهاد. در حال آن شخص
صیحح الحال و سلیم البال گشت.

نقل ست که در آخر اوان غلبه^۲ وجد و جوشش ذکر،
وی را حالی^۲ عجیب روی داده بود، که هرگاه آوازی بلند و
صوتی جهیر بگوش^۳ میرسید فی الحال آهی از دل می کشید،
و بمجرد شنیدن آن آه ناگاه، آن شخص مستهل^۴ رخت عاجل
باجل میکشید.

در^۵ سنه ۵۹۸۸ عندلیب گلبن عرفان روحش، به ندای —
ارجعی الی ربک — بر حدائق روحانی و ریاض قربت سبحانی
پرواز نمود.

۱ ه، ح: چشم ازان خواب کامیاب باز کشاد

۲ ه، ح: حالتی عجیب

۳ ه، ح: و صوتی جهیر بگوشش

۴ (معنی: آواز کننده)

۵ ه، ح: در سنه ۵۹۷۸. تحفة الکرام: ۵۹۸۸. رک: ج ۳ ص ۱۳۷

مدفن^۱ شریفش در فضای دشت^۲ در موضع ایاره دیکم (؟)
واقع است۔ — نوراللہ مرقدہ۔

^۱ ح : مدفن شریفش در موضع ایاره و بکر (؟) است طرف دشت
^۲ صاحب تحفة الکرام ذکرش در تحت دشت باران آورده .
رک : جلد ۳ ص ۱۳۷

ذکر^۱ راجه سیه دل^۲ قدس سره^۳

آن^۲ مجذوبِ مطلقِ اهلِ حال، و مقبولِ درگاهِ ایزدِ
متعال، شاربِ رَحیقِ تحقیق، سالکِ مسالکِ توفیق، حریقِ
نیرانِ محبت، غریقِ دریای وحدت، سرسستِ خمخانهِ شوق و
ولا، سرخیلِ مقربانِ مولی، عارفِ اکمل یعنی درویشِ راجه
سیه دل* از جمله^۴ مجذوبانِ مطلق و اصلانِ حق بوده، همواره
شرابِ محبت از خمخانهِ وحدت نوشیده، مستانهِ وار نشاءِ مستی و
خمار در سر میداشت، و دائم با سرِ عَوْرَا و برهنه پا پیرامونِ
دشت و صحرا بذوقِ تذکر^۳ مولی در وادی نامرادی^۴ میگشت،
نه دو روز در یک جا آرام و نه دو شب در یک منزل مقام.

۱ ه: ذکر درویش راجه سیه دل قدس سره

۲ ه، ح: آن مجذوب اهل حال

* تحفة الکرام درویش راجه سیه دل ح ۳ ص ۱۷۹. در اصل بسندی
نام راجو از قوم دل.

۳ ه، ح: ذکر مولی

۴ ه، ح: نامرادی دشت می گشت

زبان وی سیفی بود قاطع از سیوف اللہ. بر^۱ هر خیر و شر راندى،
کارفرمای قضا و قدر، بموجب آن، حکم فرمودی.

چنین میگویند که، هرگاه وی را معامله روی^۲ دادی فی الحال
بایستادی و بیستی از زبان سندی بر مقتضای حال باهنگ و الحان
بر زبان می راند. حضرت قدیر - که تقدیرش تبدیل و تغییر پذیر
نیست - بی تسویف و تاخیر بر^۳ تقریر دل پذیر وی، بوقوع تقید
حکم میفرمود. سبحان الله! زهی لطف یزدانی و کرم سبحانی!
که بنوع انسانی سبذول داشته، که بنده را از بندگان بنوعی از
مکرمت و احسان سرفراز^۴ فرماید، و ابواب فیض بر وی و^۵ کشاید،
که تقدیر خیر و شر بر زبان وی نهد، و باجرای حکم فرمان دهد.
و زهی جهل و نادانی و تسویلات نفسانی^۶ ما که، ازان و اهب النعم
و فایض الکرم مطلقاً غافل و زاهل گشته، هواجس نفسانی و
لذات جسمانی را کعبه^۷ مرادات خود ساخته، در پرستش نفس
و هوا، شاغل و مائل شده ایم! آری کاروبار خانم^۸ پروردگار^۹
از حوصله^{۱۰} اختیار ما بیرون ست و بحکم فحوای:

قد قسم القلم بما قسم رضی العبد به او اختصم

۱ ه: بهر خیر و شر که راندى

۲ ه: ح: روی میداد فی الحال می ایستاد

۳ ه: ح: بز تیز تقریر دل پذیر وی، بوقوع تقدیر، حکم می فرمود

۴ ه: ح: بنوازد

۵ ه: مفتوح سازد

۶ ه: ح: کاروبار کارخانه پروردگار

از ازل نقاشِ قضا و قدر، نقوشِ خیر و شر برجہم^۱، ہر فرد بشر کشیدہ است، و رقمِ رد و قبول بر ناصیہ^۲، ہر یکی تحریر نموده است۔ قبل من قبل بلا علة ورد من رد بلاعة۔

نقل ست کہ، روزی آن پلنگِ بیشہ^۳ عرفان و نہنگِ قلم۔ ایقان، بر شیرِ ژژان را کب شدہ میرفت۔ ناگاہ در راہ، درویشِ جرکس ولد دنم^۴ می آمد، و یک راس مادہ گاؤ مع گوسالہ، ہمراہ داشت۔ ہر گاہ^۵ نظرِ آن سعادت کیش بر آن درویش افتاد، ندا^۶ در داد کہ: یا جرکس ہشدار کہ سر کبِ ما گرسنہ است!۔ چون نزدیک بہم رسیدند، درویش فی الحال گوسالہ^۷ حوالہ^۸ آن شیرِ مہابت آثار گردانید۔ در^۹ ساعت، بقدرتِ حضرت مجید بدل گوسالہ، آہوی در دهنِ شیر رسید و^۸ گوسالہ سلامت در گوشہ^۹ خزید۔

نقل ست کہ، روزی وی با جمعی فقرا جانب ولایت کچ میرفت۔ در^۹ طرفِ دشت کہ گذشت، جمعی صاحبِ گاومیشہا

۱ ہ، ح: لاصیہ

۲ ہ، ح: جبہ

۳ ہ، ح: درویش جرکس ولد دنم کہ ذکر ایشان بطریق استبدال یاد

کرده می شود۔ انشاء اللہ تعالیٰ۔ می آمد

۴ ہ، ح: چون

۵ ہ: آواز داد۔ ح: آواز در داد کہ: بابا جرکس!

۶ ہ، ح: درویش گوسالہ را حوالہ آن شیر گرداند

۷ ہ، ح: در همان ساعت بقدرت حضرت خداوند

۸ ہ، ح: و بچہ گو سلامت ہر آمد

۹ ہ، ح: از طرف دشت کہ میگذشت ناگاہ جمعی صاحب گاومیشہا کہ

دران جا ساکن ہودند، بنظر ایشان در آمد

ساکن بودند۔ بر آنها کہ گذارش افتاد بیکبار ندا در داد کہ:
 کسی^۱ هست کہ جمعی فقرا را جغرات یا شیر بخوراند! ظاہرا
 دران زمان بغیر زنان کہ - سرامر سرمایہ^۲ خسران و زیان اند -
 دران مکان کسی دیگر^۲ حاضر نبود۔ آن نسوہ سفیہ، از سفاہت
 و بلاہت، کہ در جہت ایشان متمکن است، خسارت^۳ از سرمایہ
 تجارت باز نشناخت، جواب باصواب ندادند۔ بلکہ زبان بہ کلمہ^۴
 ہی ادبانہ وا^۴ کشادند۔ بیک مرتبہ شورید و عرق غیرتش
 بجوشید۔ چادر پشمین کہ در برداشت بر افراشت و ہیاہوی بر آورد
 و روان گشت۔ فی الحال^۵ بقدرت حی متعال تمامی گاومیشہای از
 اوطان خویش رسیدہ غایب^۶ گردیدہ رفتند۔ و هیچ یک درانجا
 نماند، حتی کہ گوسالہای شیرخوارہ از میخ و ریسمان آوارہ گشتہ
 و رشتہ گسستہ ہمراہ گاومیش راہ در پیش گرفتند۔ ہر گاہ خداوندان
 گاومیش در رسیدند از^۷ هیچ یک نشانی ندیدند۔ از زنان خویش
 زیان خود معلوم نمودہ، بجهت تجسس باطراف و اکناف صحرا^۸

۱ ہ، ح: کسی هست از صاحبان گاومیش کہ بجمعی فقرا جغرات

۲ ہ، ح: دیگر از رجال حاضر نبود

۳ ہ، ح: تجارت از خسار باز نشناختہ

۴ ہ: ہی ادبانہ کشادند باستماع آن بشورید، چادر پشمین

۵ ہ، ح: در حال بقدرت حی متعال تمامی گاومیش

۶ ہ، ح: غائب گشت

۷ ہ، ح: هیچ یک گاومیش را ندیدند، از زنان خویش پرسیدند، حقیقت

حال معلوم نمودہ بہ جہت

۸ ہ، ح: دشت و صحرا

شتافتند۔ از هیچ جا اثری از آثار پای باز نیافتند۔ مایوس و محروم شده برگشتند و پشت دست بدنشان حسرت گزیدند^۱۔ میگویند کہ: بعد از مضمی مدت یکسال، باز آن مجذوبِ اہل حال بران طرف عبور فرمود۔ آن جماع را کہ از قدوم سعادت ملزوم وی خبر شد، زنان و مردان با خاطر پریش و سینہ ریش در خدمتِ درویش در رسیدند۔ عجز^۲ و زاری و تضرع و بیقراری اظہار نمودند۔ بعد از ساعتی^۳ مرحمتی و عاطفتی در خاطر فیض مآثرِ وی پدید آمد۔ فرمود کہ: اکنون بروید تمہا اوطان و مکان باز نمائید و میخها و ریسمانها طیار سازید کہ در همان جا گاو میش شما خواهند رسید!۔ بہ شنیدنِ این اشارت بہا بشارت بغایت مبتهج گشتند و بسوی منزل معهود بشتافتند و آمدہ ہما مسکن گاہ را ترتیب دادند و میخها را بر زمین نشانند و ریسمان را دران معتود ساختند۔ وقتِ شام از امیدواری تمام، دید ہا را بر راہ دوختہ، منتظرِ لطیف^۴ غیبی گشتند۔ بیک مرتبہ از مکنِ غیب و سرصدِ لاریب، بقدرتِ خدای بی غیب، همان گلہ^۵ گاو میش درپیش و گوسالہا در عقب^۴ آمدہ، در همان وطن مالوف و مسکن۔

۱ ہ، ح: گزیدن گرفتند

۲ ہ، ح: عجز و زاری و بی قراری اظہار نمودند

۳ ہ، ح: ساعتی شفقتی و مہری در خاطر فیض آثار وی پدید آمد۔

فرمود کہ: اکنون بروید و در همان مکان و میخها و ریسمانہا

طیار سازید کہ وقت شام گاو میشہا دران مقام خواهند رسید۔

آن جماعت بہ شنیدن این اشارت

۴ ہ، ح: عقب بہمراہی کوربان آمدہ،

۵ ہ، ح: — و مسکن معروف — ندارد

معروف، قرار و آرام گرفتند. از کوربانان پرسیدند که: چندین^۱ مدت گاومیشها کجا بودند؟ و شما در کدام جا مسکن داشتید؟ گفتند: ما را هیچ مدت نگذشته، و همچنان که هر روز گاومیشها بچراگاه می بریم و شام بازی آریم. تا غایت حال بر همان منوال می دانیم.

نقل ست که، روزی در پیش **مخدوم بنده و مخدوم هاله**^۲ - که از جمله مشاهیر علما بودند - شکوه آن مجذوب مبرور مذکور می شد. ایشان فرمودند که: ظاهر حال وی^۳ خالی از شائبه بدعت نیست. بمجرد اختتام این کلام، آن شوریده مجذوب، در آن مقام حاضر شد. رو بجانب مخادیم آورده گفت که: تقریر ماضی^۴ باز فرمائید! ایشان را از گفتار آن بزگوار تعجب بسیار^۵ روی نمود و ماکت گشتند. اتفاقاً شخصی صیاد ماهی گیر مهمله و از جمله نفوس معطله چوبی بردوش و دام - ماهی در آغوش، در پیش درویش گذار آورد. فی الحال وی را پیش خود طلبید و بمجرد نظر فیض اثر فرمود که: وی در پیش

^۱ ه، ح: درین مدت این گاومیشها کجا بود و تو در کدام جا مسکن داشتی؟ گفت: هیچ مدت نگذشته همچنان

^۲ ه: و مخدوم نوح هاله کنری (?)

^۳ ه: وی از مواهب بدعت نیست - ح: شواهب بدعت

^۴ ه، ح: ماضی باز گوئید! مخادیم را

^۵ ه، ح: - بسیار - ندارد

^۶ ه، ح: تاوی در پیش شد و جمعی در خلف وی به نما مشغول گشتند.

شد و جمعی خلف وی در نماز اقتدا نمودن گرفت. بقدرت اللہ تعالیٰ آن مہی گیر از تاثیر نظر پیر^۱ نوعی قرآن بحدوث قراۃ و الحان خواندن شروع نمود کہ علمای نحیر ازان تقریر دل پذیر حیران و متعجب ماندند. و بمجرد نظر آن صاحب عرفان ہر سی سیپارہ قرآن بقراۃ شایان در صفحہ^۲ بال وی مستحضر^۲ گشت. بخادیم را از معاینہ این واقعہ تعجبی تمام و حیرتی^۳ تام روی داد. از سوٹ ظن تائب گشتند.

نقل مت کہ روزی آن طبیب معلول علت غفلت از بقعہ گذار کرد. اتفاقاً در محامہ^۴ معبر وی شخصی بود سقیم و در بیغولہ زحمت مقیم کہ از ورم امعا و معدہ^۴ صفرا شکمش مانند طبل سطر شدہ و راہ تحلیلش مطلقاً بستہ. هیچ^۵ دارو و مداوا سودمندش نیفتاد. و دل بر ہلاک نہاد. منکوحہ^۶ آن مریض کہ درویش را در راہ گذار دید. از^۶ سوختگی گشت کہ: اینک درویشان کہ^۷ بمکر و ریا میگردند و آنچه ان صاحب نظری نیست کہ بنظر شفا بخش وی کار این مستمند^۸ و محبوس

۱. ح: نظر پیر، نوعی جودت قراۃ و خوش الحانی، قرآن خواندن

شروع کرد

۲. ح: منقش گشت

۳. ح: حیرتی لا کلام روی داد

۴. ح: مادہ صفرا

۵. ح: هیچ مداوا سودمندش نمی افتاد

۶. ح: از او سوختگی

۷. ح: کہ بمکر و شید و ریا و کید دلہا را صیاد می کنند

۸. ح: این دردمند

نیازمند و^۱ کشوده شود!۔ این مضمون کہ بر سامع^۲ وی رسید
غیرتش^۲ بجنبید۔ از راه برگشت و بر سر۔ آن مریض آمد۔ ابریق
کہ در دست رفیق وی بود، فرمود کہ: ازین ابریق^۳ مریض را
آب بنوشان!۔ بمجرد کہ سقیم ازان ابریق آب نوشیدن گرفت راه
غائط واکشوده شد۔ هرچند آب می نوشید، تحلیل می انجامید۔
تا^۴ بعد از نوشیدن تمامی آب ابریق، شکمش کہ مانند طبل
سطبر بود، بقدرت رب الارباب چون مشک بی آب خالی ماند، و
بحال آمد، و زحمت او بصحت مبدل گشت۔ نظر بجانب آن
مستوره کرد و گفت: اینست مکر و ریا کہ میگفتی!۔ ہم^۵
مرد و همان زن بقدم وی افتادند و مراسم شکرگزاری قدوم
شفا^۶ ملزوم وی، بجا آوردند۔

نقل ست کہ، روزی آن درمت اعتقادی — کہ گوهر عقیدہ^۱ او
از صدمت سنگ نوائب شکستہ نشود — در اثنای راه پارچہ^۲ از
دیگر سفالین شکستہ دریافت، از شوق و وجد در دستش نهاد،
و زبان حال باوی کشادہ^۷ و گفت: تا آنگاہ کہ شکستی از

۱ ہ، ح: کشادہ شود

۲ ہ، ح: عرق ہمیش بجوکید

۳ ہ، ح: ابریق آب بنوشد، بمجرد کہ آن سقیم ازان آب نوشیدن گرفت

۴ ہ، ح: — تا — ندارد

۵ ہ، ح: دران اثنا مرد و زن بقدم وی

۶ ہ، ح: — شفا ملزوم — ندارد

۷ ہ، ح: واکشاد و گفت: ازانگہ باز کہ شکستی از زحمت کشاکش

و از سوزش آتش و رستی

زحمت کشاکش و از سؤت آتش باز ماندی! . مدتی بدین سخن حالی ورزید و بر خود جوشید . فی الواقع کہ خوش نکته کہ گفته بلکہ گوهر معنی برشته حقیقت سفته . و همین مضمون مستفاد است ازین کہ شخصی اهل دل از عارفی کامل پرسید کہ: دوستی دین، بیچہ حاصل میشود؟ . گفت: بشکستگی دل! . بیت:

دَر تا نشکند وجودِ لطیف سرمه چشم دلبران نشود
 در^۱ سنہ ۹۷۹ھ بم نیدای - ارجعی الی ربک راضیہ مرضیہ -
 راه مقصد اعلیٰ درپیش گرفت، و نفس نفیس در بزمگاہ آرامگاہ
 - فادخلی فی عبادی و ادخلی جنّتی - - استقرار پذیرفت^۲ .
 مدفن^۳ شریفش در فنای قریب رائدن* متصل حلج واقع
 است . - نور اللہ مرقدہ .

۱ در حاشیہ کتاب سنہ ۹۷۷ھ ثبت شدہ است . ۵ : در سنہ ۹۷۷ھ -
 ح : فقط ۷۹ ثبت است و بعد از ہفت جائی خالی گذاشتہ شدہ است .
 ب : در سنہ ۹۸۷ھ . تحفۃ الکرام : ۵۹۷ .

۲ ۵۹۷ھ : یافت

۳ ۵ : و مدفن شریفش در فنای قریب رائدن - نور اللہ مرقدہ

ح : این عبادت ندارد

* در تحفۃ الکرام است کہ : موضع معروف از مواضع لندن است -
 اسند شعب ایست از اقوام بلوچ .

ذکر بزرگوار شیخ برکیه کاتیار* قدس سره

آن عارفِ محقق و مجذوبِ حق . والیِ کیشورِ ولایت .
 سالکِ مسالکِ حقیقت . سر دفترِ مجاهدانِ راهِ ترک و فنا .
 سالارِ روندگانِ بوادیِ مخالفتِ نفس و هوا . رائضِ کامل .
 صاحبِ حالِ اهلِ دل . قدوهٔ ابرار^۱ روزگار . زبدهٔ احرار^۲ نامدار^۳ .
 یعنی **شایخ برکیه X ولد^۳ شاهو کاتیار** . از جملهٔ بزرگوارانِ
 نامدار و مشائخِ کبار و سالکِ مجذوب بود .

می گویند که : در اوائلِ حالِ ریاضت^۴ بیشمار و مجاهداتِ
 بسیار کشیده و عباداتِ شاقه و اعمالِ دقیقه از وجود انجامیده .
 می گویند که : یک روزه^۵ بعد از مضمی شانزده سال افطار نموده بود .

* کاتیار قومیت در سند و موضع ایست منسوب بنام همین قوم . در
 تحفة الکرام هیت کم : کاتیار از قرای قدیم هرگنه سماواتی متعلقه
 نصرپور است . ج ۳ ص ۱۵۹

۱ هـ ح : احرار

۲ هـ ح : — زبدهٔ احرار نامدار — ندارد

X بسندی : پرکیو .

۳ هـ ح : — ولد شاهو — ندارد . تحفة الکرام : شیخ برکیه ولد شاهو
 کاتیار (ص ۱۵۹) . در ترجمهٔ بسندی پرکیو ولد شاهو
 کاتیار (ص ۳۰۳)

۴ هـ ح : ریاضات

۵ هـ ح : روزه را بعد

و العہدۃ علی الراوی .

و ہر گاہ موسم زمستان می رسید، و آب بواسطہ فرط برودتِ
 ہوا، مانند^۱ سنگ صما منجمد میگرددید، شبہا^۲ یک چادر در بر
 می پوشید، و در حوضِ آب در می آمد، بعد از غسل بہمان
 چادر مبلول^۳ بساحلِ آن حوض، بنماز مشغول میگشت، تا^۴ آنگاہ
 کہ آن چادر برتنِ آن فرشتہ میسر یابس میگشت، بعد ازان
 باز در آب در می آمد و غسلی می زد، و بہمان چادر مبلول^۵
 بنماز مشغول میگشت، تا صبح میدید، شبہای تمام^۶ زمستانی
 برین نسق زندگانی می کرد، و چون موسم تا بستان می رسید -
 کہ از حرارتِ تابِ آفتاب چشم^۷ می جوشیدی و از تفتِ گرمی
 دشت، سرغانِ هوا کباب می گشتی - دران حین در تفتِ دشتی
 نشستی، و بعبادات و ریاضات^۸ مشغول گشتی، تا^۹ ہمگی تابستان
 دران دشت پایان می رسانید، و تمامی پوستِ جسدِ مبارکش

۱ ح : مانند صخرہ سما

۲ ح : شبہا - ندارد

۳ ح : مبلول بساحل آن حوض - ندارد

۴ ح : تا آنگاہ کہ آب چادر بر تن یابس می شد

۵ ح : چادر تر بنماز اشتغال می نمود تا

۶ ح : تمام - ندارد

۷ ح : چشم سراب می جوشید

۸ ح : و اذکار پروردگار مشغول

۹ ح : تا ہمگی تابستان بدین صفت پایان رسانیدی آنکہ تمامی پوست

سوخته و از هم ریخته می شد. هرگاه طلای وجود او از بوتۀ^۱ ریاضت^۱ و مجاهدت، خالص و بیغش و کامل العیار برآمد، جاذب^۲ محبت وی را در ربود، و بمقصد نیستی - که فنا فی الله عبارت ازو است - راه نمود. تا مشارالیه بنظر حقیقت و مضاف ببصر بصیرت گشت، و ذروه منزلتیش از رتبه^۳ عارفان و کاملان درگذشت.

از بعضی روایت ثقات چنین^۲ بصیحت پیوسته که: در اوان مجاهدت روزی از بیخ شجره اراک نور تجلی مشاهده نمود. و ازان روز باز، از کندن بیخ آن شجره، بغایت اکره می آورد، و لهذا هیچ گاهی مسواک از بیخ اراک کسی نمی توانست در مجلس شریف آورد.

نقل ست که، روزی آن عارف معارف تحقیق و بزرگرمزرعه^۴ توفیق بر سر قطع زمین خود رسید. اتفاقاً دران روز مزارعان در وی تخم می کاشتند و دو دیگر^۵ طعام - چنانچه متعارف انام بود - پخته^۳ نگاه داشته بودند، که بعد از فراغ ازان شغل، تناول نمایند. شیخ فرمود که: مزارعان^۴ نماز فریضه ادا نموده اند یا نه؟ گفتند: هنوز نه! فرمود که: اذان^۵ بدهند! چون اذان و اقامت

۱ ح: ریاضات و مجاهدات

۲ ح: — چنین — ندارد

۳ ح: پخته بگذاشته بودند

۴ ح: بزرگران

۵ ح: اذان بدهند چون — ندارد

هم بر سامع^۱ ایشان رسانیدند^۱ باجابت آن نشتاقتند و ازین
شغل دنیاوی باز نماندند. فی الحال ایشان را ازان^۲ بیرون کشیده
و فرمود کہ: در میان این قطع چاهی کنند و آن دو دیگر^۳ طعام
را دران مدفون ساختند. بعد مضمی لیالی و ایام و گذشت حول
تام، باز در همان موسم در همان قطع^۳ بزرگران تخم می کاشتند
کہ شیخ^۴ در رسید. فرمود: تا آن دو دیگر^۳ طعام^۵ مودع را^۶
بر آوردند. هر گاه بموجب اجازت وی با مارات آن موضع را
یافتہ بشکافتند، آن دو دیگر^۳ موضوع بحال یافتند. چون مرپوشها
واکشودند، طعام بغایت گرم و لذیذ بود. گوئیا کہ همان دم
از دیگرانها فرود آورده اند. ازان طعام خوش گوار، حضار^۷ بمرتبہ
شبع، تناول نمودند.

نقل است کہ، **حاجی ویسر*** از جملہ^۸ صالحان صلحا روزگار
و اتقیاء نامدار بوده. نقل کرد کہ: روزی برادر وی را در ضغر^۹

۱ هـ ح : می رسید

۲ هـ ح : ازان زمین

۳ هـ ح : قطع زمین

۴ هـ ح : درانجا تشریف می آورد

۵ هـ : طعام — نارد

۶ هـ ح : را زمین بر آوردند. بتدرت اللہ تعالیٰ آن دو دیگر^۳ همان

کہ نهاده بودند، باز یافتند. چون سر پوشها باز کردند، طعام
بغایت گرم و لذیذ بود، و هیچ تغییری درو راه نیافت. گویا کہ

۷ هـ ح : حضار مجلس

* ویسر قبیلہ ایست در سند

۸ هـ ح : از جملہ^۸ صلحای روزگار بود. چنین روایت کرد کہ: روزی

۹ هـ ح : حال طفولیت

من عارضه صعب و تشویش مهلک روی داد. هر چند دانایان علم ابدانی و واقفان حکمت یونانی بتداوی وی کوشیدند^۱، موجب ازاله زحمت و مورث شفا و صحت وی نشد. مادرش التماس نمود که: وی را بنظر فیض اثر شیخ در آورده شود. بعد ازان مریض را همراه خود برداشتم بخدمت شیخ بشتافتند^۲. پیش ازان که بخدمتش نرسیده فرمود که: فلانی می آید و حلاوت مراد می یابد! تا^۳ باستانم وی رسید و عتبه علیہ اش را بشف تبجیل و تعظیم بموسید و هدیه را پیش نهاد. نظر شفابخش جانب آن طفلک زحمت کش بکشاد. و از ابریق خویش وی را آب^۴ نوشانید. فرمود که: هنوز این طفلک بسرحد شهاب خواهد رسید و صاحب مکنت خواهد گشت. بعد ازان لشکری که از طرف شمال خواهد آمد، از دست ایشان^۵

۱ ه. ح: کوشیدند. راه بصحت نه بردند. مادرش التماس

۲ ه. ح: بشتافت. چنین گویند که: پیش از رسیدن آن مریض، شیخ فرمود که: فلان کس می آید

۳ ه. ح: تا بدان آستان راستان رسید

۴ ه. ح: آب داد

۵ ه. ح: دست آنها شهید خواهد شد. چنین از راوی مذکور بااستماع پوست که: همچنان آن طفل جوان شد و به عشرت و کمربندی زندگانی می کرد و صاحب موافقی املاک گردید. چون لشکر در سند رسید، وی در دلت با آن بود. قضا از دست آنها مقتول گشت.

کشته خواهد شد . می گویند که : همچنان آن طفلک بعشرت و کامرانی بسرحد جوانی رسید و صاحب مویشی و اموال گردیده . هرگاه لشکر هند در سند در آمد، وی در گوشه از دشت که ساکن بود، همانجا از دست هندیان کشته شد .

نقل است که شخصی^۱ بود از معتقدان و از حلقه خوادم ایشان هارون نام سهم* که در آنروی دریا سکونت داشته . سالی^۲ آب از اجواف انهار بیرون نجوشید و سیلها^۳ بر روی زمین ندوید و آن شخص مزارع بود و از عمل حرثت معیشت^۴ زندگانی می نمود . زمین وی بواسطه عدم حلول آب و جریان سیلاب مطلقاً یابس گشت^۵ و از انتفاع در گذشت . فرزندان خویش در خدمت آن ولایت کیش فرستاد و صورت حال بطریق تضرع و ابتهال معروض داشت . وقت نماز دیگر در خدمت آن^۶ مسلکی سیر در رسیدند و بادای پیغام قیام نمودند . آفتاب نزدیک بغروب بود که ایشان را رخصت داد فرمود که : بشتابید

^۱ ه . ح : شخصی بود از جمله معتقدان وی هارون نام از قبیل سهم که در

* سهم قومیت لجهب و شریف در سند که از ان شاهان سهم برخاسته اند .

^۲ ه . ح : اتفاقاً سالی

^۳ ه . ح : سیلابها

^۴ ه . ح : معیشت حاصل می کرد — ح : معیشت زندگانی حاصل می کرد .
قطعه زمین وی

^۵ ه . ح : یابس بماند . ازین معر فرزندان خویش

^۶ ه . ح : وی رسیدند

پدر خود را بگوئید که: جلا^۱ وطن را بخاطر خود راه ندهید^۱
 و قلب و گاو طیار نموده در قطع خویش رسیده بعمل^۲ اشتغال
 نمائید و دران تخم بکارید که از همان قطع^۳ خویش^۳ مسول
 او بحصول خواهد پیوست! دران اثنا بخاطر ایشان رسید که
 درین شب تاریک آیا بچم نهج از دریا عبور نموده خواهد شد؟
 و حال آنکه در روزها هم گذر کشتی معین نیست. دیگر بخاطر
 گذرانیدند که: هرگاه^۴ صبح پگاه از منزل بر آمدند و در راه
 گرسنه گشته اند اگر ما حضری باشد تناول^۵ نمایند. بمجرد
 این خطور^۶ خطر و صدور این خدشه شیخ جانب ایشان
 نگریست و گفت: هیچ وسوسه بخاطر راه ندهید! که در راه هرگاه
 بچلنگ زار فالیز گذر خواهید^۷ کرد، خاوندان آن فالیز از رغبت
 تمام و شوق لا کلام شمارا تکلیف خواهد نمود و خربزها پیش
 شما^۸ خواهد آورد، چندانکه اشتهای داشته باشید از آن تناول نمائید.
 و هرگاه به لب دریا خواهید رسید، کشتی تیار خواهد بود.

۱ هـ ح: ندهد

۲ هـ ح: بعمل زراعت اشتغال نماید

۳ هـ ح: — خویش — ندارد

۴ هـ ح: — هرگاه صبح — ندارد

۵ هـ ح: — تناول — ندارد

۶ هـ ح: خطور این خطرات شوخ جانب ایشان نگریست

۷ هـ ح: خواهید آورد

۸ هـ ح: — شما — ندارد

بران موار شدہ گزار نموده، شب بمنزل خویش بیامائید!۔ ایشان بنا بر فرموده آن مقتدای زمان از خدمت مرخص شده روان گشتند، تا در اثنای راه بہمان فالیز زار گزار آوردند، کہ در حین رفتن، کسی از خاوندان آن، بحال ایشان التفاتی نکرده بود۔ در حین مراجعت بمجرد کہ ایشان را دیدند از شوق تمام دویدند و چندان خربزہا آوردند کہ ایشان بحد شبع تناول نمودند و ازان جا روان گشتند۔ وقت نماز عشا بر لب دریا کہ رسیدند، دیدند کہ کشتی طیار ایستاده است، کشتیبان بمجرد دیدن ایشان ندا در داد کہ: بیائید و بشتابید کہ کشتی معطل شماست!۔ فی الحال دران کشتی سوار شدند^۱۔ در اثنای راه از کشتیبان استفسار نمودند کہ: عجب کہ درین شب تاریک معتاد کشتی درین جا حاضر ساخته بودید!۔ گفت: آنروی دریا کشتی خود را بہ میخ و ریسمان مربوط ساخته نشسته بودم، بیکبار بقدرت پروردگار گرد بادی مسرع وزیدن گرفت و کشتی را از میخ و ریسمان آوارہ ساخته۔ بعد از ساعتی دیدم کہ کشتی من برین کنار دریا ایستاده است، دانستم کہ بی حکمت نخواهد بود، و برای کسی کشتی ما را باین کنار دریا آورده۔ اکنون کہ شما را دیدم یقین دانستم کہ خاصہ برای اینہا ما را بدین طرف آورده اند!۔ بعد ازان ایشان شتاب^۲ بمنزل خویش

۱ ح: شما

۲ ح: گشتند

۳ ح: شتاب

آمدند و حقیقتِ راہ و پیغام دلخواہِ آن سالکِ آگاہ، پیشِ پدرِ خویش اظہار نمودند، و وی از انجا کہ جانبِ شیخِ اعتقادی واثق و اعتمادی صادق داشتہ، همان روز استعدادِ اسبابِ حراثتِ بہم رسانید، و صباحِ پگاہِ برسرِ آن قطعہ رسید، دید کہ از سیلابِ غیبی مبلول و پر نم شدہ است، فی الحال دران قلبہ راند و تخم افشانید، از همان قطعہ آن قدر غلہ حاصلش گشت کہ تلافیِ فصولِ سابقہ و تدارکِ نقصانِ آن بدستش افتاد، می گویند کہ سالی چند آب بواسطہ نقصانِ سیلانِ دران زمین نمی رسید، آن قطعہ بہمان سیلانِ غیبی سرسبز می بود، ہر فصلِ دران غلہ پختہ می شد.

ازین قسم اشاراتِ عجیبہ و کراماتِ غریبہ ازو بظہور پیوستہ، درین مختصر بہمین قدر اختتام افتاد.

در سنہ؟^۱ ازین وحشتِ سرایِ فانیِ بریاضِ قدسِ جاودانی خرامید و بہ ملاءِ اعلیٰ روحانی رسید.

مدفنِ شریفش در قریہ^۲ کاتیار — نورالثقلہ سرقندہ.

^۱ ۵۰۰ ح: تاریخ و سال ندارد، تحفۃ الکرام ہم بدون تاریخ و سال شرح حالش دارد، در نسخہ^۲ ب (۳ ماہ رجب ۹۹۸ھ) ثبت است.

ذکر درویش چرکس ولد دزه * سرکی x قدس سره

وی از جمله مبارزان میدان دین و سالکان مسلک یقین بود. رخص توفیق در مضماری تحقیق از همگنان گذرانید و بجولانگاه قربت و محبت رسانید. و از آنجا که در مقام محبت حقیقی و مودت تحقیقی، شیوه غیرت و رشک، بمرتبه کمال داشته، اکثر درویشان از نظر ایشان ملاحظه می نمودندی، و پرهیز می کردند.

نقل است که روزی آن صاحب شوق و شغف مانند ماه چهارده در بیت شرف راکب ثوری از زاویه دشت سیرکنان^۱ می گذشت. ناگاه در راه **شیخ برکیم کاتبیار** با وی دو چار شد و آغاز سلام نمود. و وی از آنجا که مصحف در دست داشت و به تلاوت کلام الله مشغول بود، جواب سلام نداد. شیخ بسرعت تمام ازان مقام در گذشت و بخادم گفت: الحمد لله

* ذنو بمعنی خداداد

x سرکی قومیست در سمنند

۱ ه، ح : سیرکنان در راه می گذشت

کہ از آسیب^۱ نظر این اثر در سالم بر آمدیم و رختِ خویش
بر کنار کشیدیم!

هر گاہ وی پیشترک رفت، فرمود کہ: کداسین شخص بود
کہ در راہ بادای سلام قیام نمود؟ گفتندش: فلانی شیخ بود^۲۔
گفت: دیوانہ مبارزی بود کہ نقدِ خزینہ^۳ دل از نہب و غارت
و وصمتِ خسارت سلامت باز برد۔

نقل ست کہ، روزی آن صاحبِ حال بملازمت **مخدوم بلال**
در رسید و از ایشان پرسید کہ: **مخدوم!** رتبہ^۴ فرض گران و یا
رعایتِ ادب؟ **مخدوم** بحسبِ دلائلِ علومِ ظاہریہ، طرفِ
فریضہ رجحانی اثبات فرمود۔ ظاہرا موافقِ مقتضای ارادہ^۵ او
نیفتاد۔ مکدر خاطر برخاست، و بمجرد غائب شدن وی تمامی
علوم از صفحہ^۶ خاطرِ **مخدوم** منسی و معدوم گردید، و از افادہ
عاطل گشت^۳۔ برخاست، و در پی خدمتِ^۴ وی بشتافت، و در مقام
ضجرت و انکسار معذرت و اعتذار در آمد۔ فی الحال بہ نظر فیض
اثرِ وی باز صورِ علمی در مراتِ بالش و **سَجَنَجَل** خیالش
کما کان مرتسم گردید۔

نقل ست^۵، از **میرید** نام کہ از خادمِ عظامِ وی بود، کہ زنی

۱ ه : مار از در۔ ح : — این مار سالم بر آمدید

۲ ه : ح — بود — ندارد

۳ ه : ح : ماند

۴ ه : ح : — خدمت — ندارد

۵ ه : ح : نقل ست کہ۔ میرید نام کہ از خوادم عظام وی بود چنین

روایت کرد کہ: در زمان آن بزگوار زنی عقیمہ در حبالہ نکاح

رئوسی بود از روای^۶ لار

عقیم در حبالہ رئیسی از روسای لار* کم باوجود سعّت معیشت
و وسعت مکت از داغ بی فرزندی می سوخت و ابواب حیل
میکوفت. مثنوی:

جانش بمهوای پور می سوخت
شوقش بجگر بخور می سوخت
در سینم تمنی پسر داشت
دل در غم گوشه جگر داشت
تا بو کم رسد براحات از رنج
میزد در صد طلسم و نیرونج

اما از هیچ جا حصول این مامول وی را دست^۱ نداد.
روزی از خلوص نیت و صدق عقیدت جانب درویش راه درپیش
گرفت، و انواع تحف و هدایا در خدمت آن مرضیه سجایا آورد.
میگویند که: در مسجد نشسته بود که آن عقیقه بخدمت وی رسید.
صورت حال بطریق تضرع و ابتهال^۲ و استکانت تمام و کمال شرح
داد، و اظهار نمود که: شوهر وی ازین^۳ ممر زنی دیگر بحباله^۴ نکاح
میخواهد! اظهار بیقراری وی موثر و درگیر خاطر فیض پذیر
درویش گشت و نهایت^۴ توجه و التفات نمود. راوی میفرماید

* قسمتیست در زیرین سند که بنام لار معروف است.

۱ ه ح : دست نداد و نیشان هم چنان عذب و صدف ستردن مانم
روزی

۲ ه ح : و ابتهال معروض داشت و اظهار نمود

۳ ه ح : ازین ممر میخواهد که زنی دیگر در حباله نکاح خود در
آورد. ناگاه اظهار تضرع و زاری نمود موثر و درگیر
خاطر

۴ ه : - و نهایت توجه و التفات نمود، راوی می فرماید - ندارد

کم: آن قدر توجه^۱ و مهربانی فرمود کم دران اثنا بخاطر این ناظر رسید کم، یحتمل صورت تولد در همین آن و مکان، متصور گردد. در حال^۲ نظر جانب وی کرد و فرمود کم: این از قدرت پروردگار غریب و عجیب نیست، اما این محل پاک است و ازین آلودگیها مقدس! فی الحال باستعجال آن ضعیف را رخصت داد. بمجرد رسیدن وی بمنزل و مقام عارضه^۳ درد زه وی را دامن گیر شد و صورت تولد ظاهر گشت. و باراده^۴ تقدیر حضرت^۳ فرزند دل پذیر ازو بوجود آمد. و ازان، اولاد و احفاد باقی ماند. اکنون مزار فیض آثار آن بزرگوار، در موضع **ونگم** * است. — نور اللہ مرقدہ^۴.

۴

^۱ ح: توجه - ندارد

^۲ ه: در حال بختور کرد و بال نظر - ح: در حال بختور بال نظر

^۳ ه، ح: حضرت قدیر

* تحفة الکرام: ونگم نام قریه معروف قدیم بالا از سرکار چاچگان متعلق زمینی علجده است (ص ۱۶۵)

^۴ ه، ح: این فقره ندارد

ذکر عارف سبحانی شیخ موسی آهیدانی قدس سره

وی در اصل از بزرگوارانِ هند^۱ بوده است و در زمانِ سلطان علاء الدین * در دیارِ^۲ سلطان تشریف آورده. مرشدِ کامل و ولیِ اهلِ دل بوده^۳. بعد از تشریف آوردن بدین دیار در اندک^۴ روزگار ازین وحشت سرای بی مواسا جانبِ سراپرده^۵ انس ملاء اعلا بشتافت.

مزارِ فیضِ آثارش بر کنار نهر **سازکوره** واقع است. زیارتگاه اربابِ حاجات و نزهتگاهِ اصحابِ مرادات است. بعد از وفاتِ آن صاحبِ کرامات خورشیدِ آثارش در کمالِ ظهور رسید. کوکب^۶ کراماتش باوج انجامید. بهر مطلب و مراد که کسی

۱ هـ، ح: هند است

* خلجی. بادشاهِ هند از ۶۹۵ هـ تا ۷۱۵ هـ.

۲ هـ، ح: در دیارِ هند رسیده

۳ هـ، ح: بوده است

۴ هـ، ح: در اندک مدت ارهن

بدربارِ فیض آثارش برسد و از وی توقیر و تبجیل خاکِ آستانش بلبِ اخلاص را^۱ تقبیل نماید، لاشک عروسِ مراد در کنار کشد^۲، نقل ست که، در اوائلِ زمانِ بازرگانی از بازرگانان از قافلہ جدا افتاد، اسباب و امتعم^۳ خویش بر اشترِ محمول ساخته می آمد، هر گاه در مجازی^۴ مزارِ پرانوارِ وی رسید، قضاءِ پای اشترش بلغزید و از میانِ ساق بشکست، شتر بر زمین افتاد و رخت و املاک در راهِ خطرناک فرو ماند، آن شخصِ تجار^۵ سراسیم و پریشان و وال و حیران درماند، نه یارای رفتن و نه تابِ ماندن، آبادانی دور و راه زنان نزدیک، بیکبار مزار شیخ بنظرش درآمد، از صدقِ عقیده و^۶ رجا التجا بدان دربار معلا آورد^۵، شب شیخ را در واقع دید که وی را دستگیری نمود، هر گاه صبح برخاست، دید که اشتر وی صحیح و سالم ایساده است^۶، هر چند در ساقمهای وی نظر گماشت، صحیح را از

^۱ ح: — را — ندارد

^۲ ح: کشد و حلاوت شربت مقصود می نوشد — ح: کشد و حلاوت شربت مقصود چشد

[ازین جا نسخ ح ختم شد]

^۳ ح: تاجر

^۴ ح: — و رجا — ندارد

^۵ ح: آورد، همان شب اول بود که شیخ در واقع خواب باو دستگیری نمود چون صبح شد دیر که

^۶ ح: امتاده است ازین حال بغایت مبتهج و خوشحال گشت، هر چند

شکستہ باز نشناخت۔ یقین دانست کہ بمومیای^۱ امداد و دستگیری
 شیخ شکستہ^۲ وی درست شد۔ فی الحال رخت و پرتال بر شتر
 محمول ساختہ و نذری مقرر بر خود لازم کردہ، از انجا روان گشت۔
 تا بمقصد^۳ مراد در رسید و نذر شیخ بر کشید و بہ نیست
 وی داد۔

بعد از مدتی متمادی آن شتر را عارض طاری^۴ شد و ہم
 بدان مرض او مذہوح ساختند۔ ہر گاہ از ان ساق گوشت و پوست
 بر آوردند دیدند کہ بقدرت اللہ تعالیٰ بجای استخوان شکستہ
 میخی دراز از آہنی موضوع است۔ ہمگنان^۴ را از دیدن آن حال
 تعجبی تمام روی داد۔ از خاوندش استفسار نمودند حقیقت ماجرا
 بر ایشان مکشوف ساخت۔ — نور اللہ مضجع^۵۔

-
- ۱ : بمومیائی توجہ حضرت شیخ شکستہ وی
 ۲ : بمقصد خویش برسد و نذر شیخ بر کشد و ادا نمود
 ۳ : روی داد
 ۴ : ہمگنان را تعجب روی نمود و حیرت افزود۔ از خاوندش حقیقت
 حال ماجرا معلوم کردند۔

ذکر درویش صدر ولد کیهنور اوتہ * قدس سرہ

وی از جمله اولیای عظام و مشائخ کرام سلف بوده۔
می گویند کہ^۱ بر جمیع پیکر شریفش تا سر و ذقن جمیع جوارح
سوی نداشت و بصفبت بهشتیان کہ - آہل الجنة جردہ - مژدہ -
موصوف بود۔ و از^۲ طفولیت اوان تا آخر آن زنی بجماله نکاح
نیاورد و ہمیشہ عذوبت اختیار داشت۔ نقلی کہ از و بشہرت
انجامیدہ و بسر حد تواتر رسیدہ و بصحت پیوستہ این ست۔
نقل ست کہ آن سالار قوافل احرار جانب ہلتان کہ
محیط قوافل سالکان ست - عزیزمت مصمم ساختہ روانہ گشت۔ و
از شوق تمام ہمیشہ اقدام طی منازل نمودن گرفت۔ تا بر کنار
نہر ہلتان کہ موسوم بہ راوی بود در رسید۔ اگرچہ وقت شام

* اونو: قومست در سند۔ صاحب تحفة الکرام تحت موضع و نهار شرح
حالش ثبت کردہ است (رک ص ۱۶۶)

^۱ ہ: کہ در جمیع بدن شریفش تا سر و ذقن هیچ سوی نداشت

^۲ ہ: از اوان طفولیت تا زمان خاتمت عذوبت و مجردی اختیار
داشت۔ ہ: چ زنی بجماله نکاح نیاوردہ۔

بود، اما چون شوق زیارت پیر دستگیر مزار شیخ **مشائخ کبیر** وی را دامن گیر گشت، لاجرم دران^۱ مقام نیارمید و بیتوته بان مکان مناسب ندید. بیت:

وعده^۲ وصل چون شود نزدیک

آتش شوق تیز تر گردد

خواست که شب در مزار فیض^۲ آثار در آید و بارِ اخلاص دران مکان خاص وا کشاید. گذار ازان آب بکشتی ناچار بود، بنا بران به کشتیبان ندا در داد که: سفینه را پیار تا دران سوار شده گذار نماید. کشتیبان جانب **ملتان** بود. از وفور جمالت و طغیان، حقیقت آن گوهر گران مایه^۳ عرفان^۳ نشناخته، از امثال فرمان روی اطاعت به تافت، زبان را بجواب نا ملایم وا کشاد. و هرگاه آن جواب ناصواب بر سامع^۴ آن کامیاب در رسید، عرق حمیتش بجوشید. **ویراج** نام خادم همراه داشت وی را فرمود: تا ابریق خیر رفیق، ازان آب پر سازد. خادم شفیق باجارت آن صاحب توفیق، ابریق که ازان^۴ آب پر ساخت، بیکبار بقدرت پروردگار و مبدع عجائب لیل و نهار تمامی

^۱ ه : دران مقام نتوالست آرمید و مکونت بان مکان مناسب ندیده

^۲ فیض آثار ملتان

^۳ ه : عرفان نشناخت لاجرم از امثال روی به تافت زبان را بجواب نا ملایم وا کشاد، و چون مـز خرفیات آن بدگیش بر سامع

درویش رسید

^۴ از آب نهر راوی پر ساخت

آب آن نہر جاری در جوفِ آن ابریق بگنجید و نہر مطلقاً یابس و خشک ماند۔ بہمان شب در **ملتان** رسید و بزیارتِ مشائخ مشرف گردید۔ فردا^۱ عید فریاد از نہادِ مرد و زن برآمد و مردمان را تعجب تمام روی داد۔ چون بخدمت^۲ شیخ در رسید کیفیتِ واقع از وی باز پرسید۔ حقیقتِ ماضی^۳ در ملازمت پیرِ دستگیر بتقریرِ دل پذیر اظہار نمود، و آن ابریق پیر آب پیش نہاد و در باب اعادہ^۴ آب ازان عالی نصاب استصلاح نمود۔ شیخ باعادہ^۵ آب اجازت نداد و فرمود کہ: چون از مریدی این نوع خارق بظہور انجامید، کو در عالم بماند؟ عاقبت الامر آب را باستعمال فرو ریخت و نہر^۵ تا الی یومنا ہذا خشک و یابس ماندہ است۔

نقل ست کہ، روزی درویش **لُسم کاکرہ** بر پلنگ سوارہ از مربع فیض آثار آن بزرگوار گذار نمود، گوسالہ^۱ شیر خوارہ ازان وی در پیش بستہ ایستادہ بود، درویش **لُسم** از شیر فرود آمد، و با وی ملاقات نمود و گفت: درویشا! امروز

۱ : فردا فریاد از نہاد

۲ : بخدمت پیر دستگیر در رسید

۳ : در ملازمت شیخ اظہار نمود

۴ : اعادہ استصواب نمود، شیخ باعادہ اجازت نداد، فرمودند کہ:

چون مریدی این نوع کرامت بظہور انجامد

۵ : و نہر راوی

مرکب ما گرسنه است و این گوساله حواله طعم او ساز! گفت: مادرش بچرا گاه رفته است، هر گاه ازان چرا گاه باز خواهد آمد و بچه خود را نخواهد دید نا امید وی را روی خواهد داد. از سر این بچه ضعیف بگذر! هر چند آن بزرگوار اعتذار می نمود **درویش لسم مبالغه می فرمود.** هر گاه قیل و قال آن درویش صاحب حال از اعتدال گذشت، وی بخادم اشارت فرمود که: گوساله از ریسمان وا کشاید و حواله آن شیر نماید. بمجرد بر آمدن آن گوساله روی بجانب آن شیر آورد. بیکبار آن شیر مردم خوار رو بفرار نهاد. شیر در پیش گریزان و گوساله در عقب دوان و شتابان میرفت، تا بعد از قطع مسافت بعید شیر خود را در پیش انبوه کشید و از نظر وی غائب گردید و آن بچه شیر خواره در پیش درویش باز رسید.

و در سنه (؟) طاوس حیاتش ازین وحشت سرای بسوی نزهتگاه بهجت افزای خرامید.

مدفن شریفش در موضوع **و لهار** واقع است. — نورالله سمرقده.

۱ ه: گوساله را طعم او ساز. گفت: مادرش بچرا گاه رفته چون باز آید و بچه خود را به بیند نا امید شود. و از سر کوی این کوی بگذر! درویش لسم بدین اکتفا نه کرده، مبالغه نمود. وی بخادم فرمود که: گوساله حواله شیر ساز! بمجرد از ریسمان وا شدن گوساله رو به شیر آورد. شیر فی الحال رو بگریز نهاد و گوساله در عقب او دوان. تا بعد از قطع مسافتی بعید شیر خود را در پیش انبوه کشید و از نظر وی غائب شد و آن بچه گاو در پیش درویش باز آمد. درویش لسم ازان حال منفعل گشت و اعتذار نمود.

ذکر درویش پنیه زاریجه* قدس سره

وی از جمله^۱ اولیای دشت X بوده. میگویند که در زمان وی سالی باران نبارید و وجوه معاش خلائق بغایت تنگ گردیده. از دشت جانب تل عازم گشت و^۱ در زاویه ریگ زار وحشت آثار - که هیچ دیار دران دیار سکونت و قرار نداشته - فرزندان خود را ساکن گردانید. روزها در بالای تلهای ریگ بعبادات و ریاضات میگذرانید. هرگاه شب میرسید از انجا بیخهای شجره^۲ زقوم - که اگر عیاذاً بالله کسی در حلقوم می نهد، از مرارت^۲ آن

* پیچو یا پنیو نام، زاریجه قوم.
X دشت باران.

۱ ه: و فرزندان را در جای ویران که سکونت گاه هیچ حیوان نبود، در زیر تل ریگ ساکن گردانید. روزهای بالای تل های ریگ بعبادات می گذرانید. چون شب می شد از آن جا بیخ های شجره زقوم

۲ ه: مرارت آن جان شیرین بر باد دهد، می آورد و به طبخ آن امر می فرمود. هرگاه آن را شسته در دیک می انداختند و می پختند، آن بیخهای مطبوخ، بقدرت خداوند می مانند، تمامی تکه های چربی می شد.

جان بدهد - می آورد و به طبخ آن امر میفرمود. هرگاه آن را شسته در دیگ می انداختند و می پختند آن بیخهای مطبوخ، بقدرت حکیم لم یزل، تمامی تکمهای چربی می شد. فرزندان وی آن را تناول می نمودند و تا شام دیگر ایشان را تقاضای طعام نمی شد، بهمان سیر و خرسند بوده اند.

نقل ست که شبی آن درویش - ولایت کیش آتش درپیش داشت و خود تنها دران جا بذاکر - مولی مشغول می بود. ناگاه جمعی سوار از سپاه گمراه - که شقاوت ابد و ضلالت سرمد قائد راه ایشان بود - برسرو وی رسیدند و کیفیت را باز پرسیدند. آن بزرگوار ازان انکار آورد. دران اثنا یکی ازان میان تازیانم برسرو آن یگانہ زد، و از روی غضب گفت: برخیز و پیش شو و مارا راهی بنمای! درویش با سینہ ریش درپیش شد و گامها شمردن گرفت. بچندین قدم معدوده بیکبار پایهای اسبان تیز رفتار بر سنگ لاخی رسید، و آواز سنگ بر می آمد. آن را که شنیدند از حیرت تمام باز ایستادند، و بخود اندیشیدند که درین ریگ زار اصلا اثری از آثار احجار نبود. از درویش استفسار نمودند که این کدام زمین است؟ فرمود که: راه شما نمی دانم، اما این همان کوه قاف است، که بگوشهای خود شنیده باشید! آن جمیع سواره را همانجا آواره و گذاشته و خود بمقام خویش باز شتافت.

حدیقتہ الاولیاء (۱۹۹) درویش پنیم ناریج

و در سنہ . . . ۹۵ طائر۔ روح۔ پاکش، ہریاض۔ رضوان و
حدیقہ جنان، طیران نمود۔

مدفن شریفش در کنار نہر دین مقابلہ دیدہ * واقع است۔
طاب اللہ ثراہ۔

۱: مقابل قریہ دیدہ

* دیدہ، قومیت در سند و ہنام او قرہ منسوب است۔

ذکر درویش هاله سعتہ * قدس سرہ

وی از جملہ مشائخ دشت بوده . می گویند کہ : بمقتضای
فجوائ آیتہ کریم - و اللہ یحب الظاہرین و یحب المتطہرین -
در طہارت و پاکی احتیاطی وافر و اجتمہادی متکثر مبدول
میداشت . حتی کہ اگر بر لبِ حوضی^۱ از حیاض دشت می گذشت
و نوعی لوٹ و آلودگی برکنار آن معاینہ می نمود ، هرگز از آن
آب وضو نمی ساخت . و ہمیشہ دو ابریق خیر رفیق ہمراہ می
داشت ، کہ با احتیاط تمام خود پُر می کرد ، از یکی استنجا می
نمود و از دیگر وضو می ساخت . می گویند کہ : در مرض موت
وصیت فرمود کہ : در آوان طفولیت پای چپ ہی بر وٹی آلودہ
شدہ بود ، بعد از غسل بیست کوزہ آب بران پای خواہید ریختن ،
کہ بدرگاہ پاک ، پاک رفتن اولی است .

نقل ست کہ ، روزی آن صاحب توفیق و سالک^۲ مسالک

* سعتہ ، قومیت در سند

۱ : بر لب جوئبار و حوضی از حیاض دشت

۲ : سالک مقام تحقیق در ابریق خیر التوفیق از بر کہ آب پُر کردہ
آورد ، چون بر زمین نهاد

(۲۰۱)

مقام تحقیق، دو ابریق از برکہ، آب پر کردہ آورد، و بواسطہ شیب و بالای جای در اثنای وضع بر زمین ہر دو ابریق بہم خوردند بشکستند۔ فرمود کہ: ہان ہمان! ہمان! و آب میریزان!۔ فی الحال بقدرت ذوالجلال ہر دو ابریق شکستہ درست گشتند و قطرہ آب بر زمین نریختند۔

نقل ست کہ، آن صاحب ایقان در آخر اوان چنین وصیت فرمودہ بود کہ: بعد از وفات من **درویش اسماعیل ولد قہر الدین** کہ از جملہ بزرگواران آن طرف بود۔ وی را غسل دہد و دیگری مباشر این امر نگردد۔ و قضاء در هنگام غروب آفتاب روحش باعلا علیین رسید و درویش مذکور بمسافت یک روزہ راہ دور بود۔ از ملاحظہ کسی بمراسم غسل^۱ وی مبادرت نمود و مباشرت فرمود۔ بعد ازان وی را شباشب بر بالای نعش انداختہ در مزار فیض آثار موضع **آہری** آورده منتظر گشتند۔ صباح پگاہ **درویش اسماعیل** از راہ پیدا شد و بہ تجمیز غسل و تکفین وی قیام نمود۔ و فرمود کہ: در هنگام شام مارا از حالت خویش^۲ اعلام بخشید و سرعت و شتاب طلبیدہ کہ آمدہ تمہیا غسل^۳ من نماید۔

اکنون مدفن شریفش در مقام **آہری*** است — نور اللہ مرقدہ۔

۱ ہ: غسل وی نہ پرداخت و مبادرت نہ نمود۔ بعد ازان

۲ ہ: خویش خبر دادہ است و سرعت تمام

۳ ہ: غسل من بکن

* آہری موضعیت قدیم در حوالی سن۔

ذکر درویش ابراهیم ولد ذاکودر^۱ تیمبه^{*} قدس سره

وی از جمله^۱ اولیای و مشائخ^۲ بوده. میگویند که همواره از حبوبات نباتات^۳ ارضی قوت خود ساخته، از جمیع مطعومات متعارف روی بر تافته، باز کار پروردگار مشغول بوده. گاهی در ایام حیات ذائقه خود را بنوعی از مذوقات حلو و حامض آلوده نساخه^۴ بود. و هر چه خود را بیکپای می کشود.

نقل است که، بکم نام کاتبیار - که از جمله خوادم کبار آن بزرگوار بوده است - روزی بر صفحه^۱ بال^۲ وی نقش این خیال مرتسم گشت که هر گاه درویش از تناول اطعمه مطلقاً مبرا است گاه

۱ ه : ذکر درویش ابراهیم ولد ذاکودر تیمبه

* تیمبه قومیهست در سند. در تحفةالکرام شرح حالش تحت دشت باران ثبت شده است (ص ۱۳۵)

۲ ه : مشائخ دشت بوده

۳ ه : نباتات دشت قوت خود می ساخت و بحال مطعومات متعارف اصلاً نمی پرداخت

۴ ه : نساخه و هر چه را به تناول گیاهی می کشود

گاهی که بجهت تقاضا جانب مستراح می^۱ شتابد آیا کدامین نوع از وی خروج یافته باشد! در صدد کشف این کیفیت شد. اتفاقاً روزی ابریق درویش برداشت و در متعاقب روان گشت. درویش در مستراح درآمد، بعد از فراغ بیرون برآمده وضو ساخته مراجع گردید. خادم^۲ که بقدم گاه وی رسید دید که دو عدد بیضه سفید خوشبو تر از مشک و کافور در آنجا نهاده است، برداشت و در دستار خود بنهاد.

نقل ست که در مرض موت وی، روزی عاجزه^۳ وی، نانی از گندم پخت و دران قند و روغن انداخت و در پیش پدر آورد که شاید درین آخر عمر خود ازین چیزی تناول نماید که بعد از وی حسرتی در دل نماند. فرمود که: چه چیز است؟ گفت: نان گندم مع روغن و قند! فرمود: ای نور دیده من! اکنون که آفتاب حیات من نزدیک بغروب رسیده است و روزه عمر من قریب بافطار انجامید، درین وقت چون باشد که روزه خود را بدین دوسه لقمه شیرین — که حلاوت آن بر ذایقه یک نفسی بیش نیست — بشکنم! و از چاشنی حلاوت شاهده^۴ ابدی محروم بمانم! اکنون از من چنان اذن است که هرکسی بعد از وفات من همین نان را به نسبت من خواهد داد، هر مهم و مقصود که داشته باشد، وی را بحصول خواهد پیوست! ازان باز در میان مردم چنان متعارف

^۱ ه: می رود کدام چیزی

^۲ ه: خادم مذکور که بمستراح درآمد

است کہ ہر گاہ کسی راہ مہمی^۱ صعب روی دہد، از خلوص نیت فرماید تا یک توپہ* گندم، از وجہ حلال طیب، با یک دست مطحون سازند و ازان آرد یک نان پزند کہ دران^۲ یک سیر قند و یک سیر روغن اندازند بعد ازان آن را بہ نیت روح مقدس ایشان بخشند، بزودی این مہم بکفایت رسد۔

نقل ست کہ، در زمان وی سالی باران نبارید، و رضیع نبات را از پستان دایہ ابر، لب تر نگردید، حال خلایق بفضاحت انجامید و سختی بغایت رسید، جمعی از سکنہ دشت عازم خدمت ایشان گشت و تضرع و زاری نمودند، دران^۳ اثنا درویش بجهت توضی بر لب چشم آب رسید، بہر دو دست کہ آب برداشت، بیکبار تمامی آب ریختہ در حوض افتاد، دران حین فرمود کہ: بار خدایا! بحال برایا رحمت فرما! و همچنانکہ آب از دست ما فرو ریختی همچنین آب رحمت باران بر روس لب تشنگان فرو ریزان!۔ شخصی کہ بطلب آب بر لب آن رسید این کلمات اجابت آیات از وی باز شنید، در حال سرعت تمام مژدہ این کلام بآن جمع انام رسانید، و از انجا کہ سکنہ آن^۴ بیابان

* توپہ، ظرف پیمایش۔

۱ : مہمی صعب و دشوار ہش آید

۲ : دران یک سیر روغن اندازد، بعد ازان آن را بہ نیت روح مقدس ایشان دہد

۳ : دران اثنا درویش جانب حوض آب بجهت توضی رفت و در حوض در آمد

۴ : آن دیار

را نسبت بآن صدق ایقان بوده، فی الحال فرمودند که: منازل بر بلندی های بیابان نصب نمودند. همان زمان بقدرت نگارنده^۱ آسمان ابر متراکم گردید، و چندان باران بارید که تمامی بوادی دشت مانند دریا گشت. می گویند که: آن باران، نه بطریق تقاطر باریک، بلکه بطریق سیلاب آب از بالا بر زمین فرود آمد. قوای نامیه^۲ اراضی نشو و نما یافت، و انواع نبات و گیاه از روی^۱ عزم سر بر زده و منادی قضا و قدر از ملک علام صلاهی عام در داد که — کَلُّوْا وَاْرْعَوْا اَنْعَامَكُمْ اِنَّ فِیْ ذٰلِکَ لَاآیٰتٍ لِّاُولِی الْاَلْبَاصِ — .

نقل ست که، شخصی بود از جمله معتقدان و مریدانِ وی که در آنروی دریا سکونت داشته. و چنان قرار داده بود که بعد از هر شش ماه ما شابی نفیس با احتیاط تمام و به پاکی و طهارت سر انجام نموده، بخدمت وی تحفه گویا می رسانید. یک مرتبه بعادت معهود ماشابی نفیس طیار ساخته بخدمت آن سعادت کیش بشتافت. بکنار دریا بجهت گذار، کشتی را انتظار می کشید که ناگاه درویش ذکر یا تبهیم^۳ ساکن قریه دوری هنگوره* — که از جمله بزرگواران نامدار و صاحب کرامات و آثار بود. باوی^۲ دور چار شد. گفت: هر بار ماشاب تحفه ابراهیم می سازید! چه باشد که این مرتبه این ماشاب را بما بدهی! و از مشقت^۳

^۱ ه : روی غیرا سر هر زد

۰ تبهیم، قبیلہ هست در سند.

* بسندی : دیوزی هنگورو.

^۲ ه : با وی ملاقی شد

^۳ ه : مشقت راه و راهی

رفتن چندین راه و راهی! آن شخص برخلاف ملتمس او نتوانست راهی پیمود ماشاب را تسلیم او نمود. درویش برگرفت و هر کتفتِ خویش نهاد. راوی^۱ گوید که: بمجرد وضع نمودن بر دوش در آب فرو رفت. بعد از ساعتی ازان^۲ آب منفعل و شرمسار بر کنار آمد. و آن ماشاب را واپس داد. آن شخص را حیرتی روی نمود. از کشف این حقیقت از وی سوال کرد. فرمود که: بمجرد گرفتن این ماشاب زنجیری از آب بر آمد و بر گردن من افتاد و کشان کشان مارا درون آب برد. در پیش، مجمعی دیدم آراسته و **حضرت خضر** پیغمبر علیه السلام در آن مجمع بر مسند حکومت نشسته. مارا از ستدن این ماشاب در معرض عتاب و خطاب در آورد که: ترا که روزه خود را به برنج افطار میکنی، به **درویش ابراهیم** چه نسبت! که هر چه خود را به گیاهی واکشاید. زنهار بعد^۳ ازین بر جرات این نوع گستاخی اقدام نمائی! اکنون برو و ازین ماجرا اعتذار بنما!

نقل ست که از سلاله^۴ عظام آن بزرگوار انام **هومن** نام پسری بود. هرگاه^۴ رحلت وی نزدیک رسید، مادرش را ش خود طلبید و فرمود که: **هومن** را طلب کن که به تجهیز و

۱ : راوی می گوید که بمجرد وضع نمودن آن ماشاب بر دوش

۲ : ازان آب دریا بیرون بر آمد شرمسار

۳ : بعد ازین ماجرا اعتذار بنما

۴ : چون وقت رحلت بزرگوار نزدیک

تکفین من قیام نماید!۔ گفت: فرزندت^۱ در ولایت گجرات در فلان قلعہ می باشد!۔ بعد از ساعتی دران حالت افتاده ندا در داد کہ: فرزندم **مومن** بیا! فرزندم **مومن** بیا!۔ بقدرت پروردگار آن گفتار دران دیار بر سامع^۲ پسرش در رسید!۔ گفت: ای والد بزرگوار! و ای سر دفتر مشائخ روزگار! من درین دیار پای بند قیدالماء گشتم و چندین راه در پیش! چون توانم بخدمت تو رسید؟۔ بعد از شنیدن این کلام دست مبارک خویش بدان طرف دراز کرد و گفت: اینک دست من بگیر و باین جانب بشتاب!۔ وی دست مبارک پدر خویش بگرفت۔ بقدرت اللہ تعالیٰ بیک طرفتہ العین چندین مسافت راه - کطی السجل الکتب - در نور دیده شد و بہمان لحظہ و آن پسرش دران مکان حاضر گشت۔ بعد ازان آن قدسی صفات ازین سرای بی ثبات رخت حیات بعالم سمات کشید و بہ نزهتگاہ قدس خرامید و پسرش بہ تجہیز و تکفین وی قیام نمود۔

اکنون مدفن شریفش موضع^۲ سد-کر یاری از مقام دشت است۔
— طاب اللہ ثراہ۔

^۱ گفت: ہیہات! ہیہات! فرزندت در ولایت گجرات در فلانی قلعہ می باشد۔ بعد از ساعتی دران حالت افتاده ندا در داد کہ: فرزندم مومن! بیا۔ بقدرت اللہ تعالیٰ گفتار آن بزرگوار بر سامع پسرش دران دیار رسید۔ گفت: ای والد بزرگوار ہر من! درین دیار گرفتار قیدالماء گشتم۔

^۲ موضع سد-کر یاری از مقاوز دشت است

ذکر درویش علاوالدین بُکیه* قدس سره

وی از جمله اولیای نامدار و بزرگواران کبار سکنه دشت بوده. زبان قبول مانند تیغی مسلط داشته. بهرچه می راند لامحاله کارگر می شد، و گاهی سهم دعای وی از هدف اجابت متخلف نگشتی.

نقل ست که درویش جکره ندهو^۰ - که از جمله اولیای نامدار دشت^۱ بوده، و مدفن شریفش در موضع آهري است منکوح داشته عقیم. هر چند بوسیله دعوات و مهمات تولد^۲ پسری میخواستی، میسر نمی شد. اما دست از تشبث ذیل این مطلوب کوتاه نداشتی. اتفاقاً روزی آن درویش ولایت کیش سیرکنان در بوادی دشت می گذشت. دران اثناء آن بمنزل و مقام درویش جکره الام فرمود و بر بستر تراب سر بخواب فرو برد. درویش بمنکوح خود فرمود که: کار تو ازین مرد

* بُکیه قومست در سند

۰ غالباً ننیدو یعنی کوچک

۱ : دشت بوده زنی داشته عقیم.

۲ : توالد پسری خواستی. دست از تشبث ذیل

سرانجام خواهد یافت! آن عقیقہ از صدقِ عقیدہ با قدحی شیر
بنظرِ فیض^۱ پذیر آن پیر در رسید۔ درویش جکرہ گفت کہ:
این ضعیف^۲ نیازمند بطلب فرزند بخدمت تو رسیدہ^۲! درویش
جانبِ شیر در نگرست و آن مستورہ را فرمود کہ: یگان یگان
دم ازان شیر می خورد و در مقابلہ^۳ ہر کدام^۳، پسری را نام می
برد۔ بعد از چہار ہسر زبانش بدختر مرآئید و همچنان بمقابلہ^۴
ہر کدام^۴ دمِ شیر بہ نامِ دختر بر زبان میراند۔ تا بمرتبہ^۴ چہارم
کہ رساند، درویش جکرہ بمنکوحہ^۵ خویش گفت: اکنون برخیز
کہ درویش زبانِ خویش بدختر کشودہ است۔ آن مستورہ
برخواست^۵۔ گفت: غلط برخاستی و ہمت^۶ مقصورہ داشتی کہ
ہاز نوبت بہ پسر رسیدہ بود، عاقبت الامر بقدرتِ صانع بیچون
و نگارندہ^۷ صورتِ بطون^۷، وی را موافقِ گفتار^۸ آن ولایت شعار

۱: ہ: بنظر فیض پذیر وی نهاد۔ دران محل

۲: ہ: رسیدہ است۔ آن بزرگوار جانب شیر نگاہی گرم کردہ۔ الفور
آن مستورہ

۳: ہ: ہر کدام نوبت پیری

۴: ہ: ہر کدام شربت نام دختر بر زبان می راند، تا بمرتبہ چہارم کہ
رسید درویش جکرہ منکوحہ^۵ خود را گفت کہ: چون بحصول مسئول
فائز گشتی اکنون برخیز

۵: ہ: برخاست۔ درویش فرمود کہ: غلط برخواستی

۶: ہ: ہمت خود را

۷: ہ: بطون آن ضعیف را

۸: ہ: گفتار آن بزرگوار

چهار پسر و چهار دختر متولد شد۔ و هر کدام از ان بهمان اسم
موسوم گشت۔ و این نقل از ایشان بصحت پیوسته و بحد تواتر
رسیده است۔

در سنم . . . ۵۹ طائر روح پاکش از نشیمن خاکدان
بریاض جاویدان طیران نمود۔ و در زاویه دشت نزدیک
برهمنابان آسوده است۔ — طاب الله ثراه۔

ذکر قاضی صدهو ولد حماد قدس سره

وی از جمله اولیای دشت است. و نسبت نسب وی بسک قضاة قریه، **سورة خطیب** انتظام می یابد. از صغر سن به خلوات فلوات به عبادات و ریاضات کوشیده، و به مقصد ولایت رسیده، و صاحب کشف و کرامات گشته.

نقل ست که شخصی مادیان فرسی داشته که در سرعت تگاپو از باد مسرع گرد می برد و در حدت جولان از برق یمان گام پیش می سپرد. اما از زادن سترون بود و راه آهستن نمی پیمود. روزی آن شخص صورت این مطلب را در آئینه بال و مرآت خیال متنقش ساخته به خدمت وی شتافته. بعد از مشرف شدن بملازمت صورت حال در پیش آن رائض تو سن نفس محتال معروض داشت. فرمود: تا مادیان را بنظر کیمیا اثر وی در آورد. یک عدد لیموی بدست داشت. فرمود: تا آن را بمادیان بوکناند. در حال قدرت حی متعال از نفع آن لیموی مادیان آهست گشت. آن شخص نذری مقرر بر خود لازم کرده، از خدمت

مرخص شدہ بوطن مراجع گردید۔ بعد از مضي مدتِ حمل، آن مادیان کرہ زائید کہ در صباحت و نجابت عدیم المثل بر آمد۔ بعد از مدتِ یکسال آن تازی نژاد فوج نہاد در اطراف و اکنافِ عالم شہرت یافت۔ و از ہر بقعہ و مکان خریداران با مبلغی فراوان بشتافتند۔ اتفاقاً درویش را دران دیار گزار واقع شد۔ آن شخص شقاوت شعار از شنیدنِ قدم آن بزرگوار، فرار نموده خود را بگوشہ کشید و در قطع مزرع خزید۔ تخیلِ نفسانی و تسویلِ شیطانی وی را از راہ برد و بمقصد شقاوت سپرد۔ آن صاحبِ ولایت کیش از نورِ درایتِ خویش، حالِ آن بدسگال معلوم نمود۔ پرچہ از دستار خود بریدہ بدان جانب اشارہ فرمود۔ بقدرت پروردگار ازان پرچہ دستار مارِ مردم خوار پیدا شد۔ و آن شخص را در همان قطع در انگشت گزید۔ ہمرہانِ وی آن مار را کشتند و آن شخص را برداشتہ بمنزل آوردند۔ فی الجملہ دانست کہ ازان بزرگوار آسیبِ این مار ہودہ بمقدم وی افتاد و تضرع و زاری نمودن گرفت۔ درویش دستِ مبارک خویش بر عضو آن بدکیش بسود۔ ببرکت آن ازان ضرر پیاسود و از گردابِ ہلاکت بساحلِ سلامت بر آمد۔ اما از وفورِ جہل و نادانی و توغلِ نفسانی، سوئت ظن او همچنان باقی بود۔ و ازانجا کہ اہل اللہ را نظر بر دلہا است، عقیدہ بال آن محتمل را دریافت۔ بخادمِ خویش فرمود کہ: درپیش آن کرہ اسب برو، و بگو کہ: امانتِ مارا باز بما بسپار!۔ خادم باجاستِ درویش در پیش کرہ اسب رفت و با بلاغِ پیام قیام نمود۔ در حال بقدرتِ حضرت محول الاحوال آن کرہ اسب لیموی از دہان

خویش بیرون برتافت، و خود جانبِ مَرَّ بَعِ عَدَمِ بَشْتافت. بعد ازان فرمود کہ: مار کشتہ را بیاورند. هر گاہ رفتہ دیدند همان پارچہ کرپاس بود. آن را آورده بدرویش سپردند.

نقل مت کہ، وی از مردم **هالم پوتره*** کہ قسمی از مردم **سمیاجم** می باشند، خواستگاری نموده متاهل شدہ بود. و ازان جا کہ، در نسوہ مردم **سمیاجم** متعارف است کہ داماد را بانواع مزاح و لطائف، شایق میگردانند و راغب می سازند، ظاہرا در شب زفاف جمعی نسوہ بعبادتِ خویش درپیشِ آن سعادت کیش بہ ہزل و مطائب، شاغل گشتند. چون آن صاحبِ صفا بیادِ خدا و بذکرِ مولیٰ مشغول بود، وی را ازین ترہات و مقولات وحشت افزود، و در مقامِ حضور و موانست، ویرا نفرتی روی نمود. ایشان را منع فرمود. آن نسوہ از سفاہت و بلاہت - کہ مجبول اند - منزجر نگشتند، بلکہ در ہذیان همچنان شاغل بودہ اند. آن گوہر دگر مکنون در خانہ اندرون شد و در را فرو بست. دران حال ہم - پیرامونِ خانہ - طرہ کنان و مطائب گویان می گشتند. فرمود کہ: مگر گلہ، مادہ خران اند کہ سخن مارا نمی فہمند و اصفا میکنند! بمجرد گنتہ، آن صاحبِ ایقان جمعی زنان گزلہ، اتان گشتند و در پیرامونِ خانہ بر رنگ خران نعرہ زنان میگذشتند. شوهران ایشان را از فضاہتِ حال و مسخِ صورتِ آنها اطلاع شد. ہم آمدہ در قدمِ آن مرضیۃ الشیم افتادند و تضرع و ابتہال بمرتبہ کمال نمودند. باز رقتش در

* قبیلہ ایست از قوم سمیاجم.

دل پدید آسے۔ بران گسلہ^۱ اتان نظرِ خویش گماشت۔ هنوز شب باقی بود کہ بقدرتِ بدیع العجائب آن گسلہ^۱ اتان بحال خویش زنان گشتند و شرم زده جانب خانہای خویش راہ درپیش گرفتند۔

در سنہ . . . ۹۰۵ھ ازین وحشت آباد فنا بمقامِ راحت افزای بقا خرامید و بمقصدِ اعلیٰ رسید۔

مدفن شریفش موضع **وہیروہ**^۱ — طاب اللہ ثراہ۔

۴

^۱ تحفة المکرام فارسی: وہیرو (۱۳۶) و ترجمہ مندی: ونہیرو (۳۷۳) شاید واہیرو باشد۔

ذکر درویش یحیی ولد عالم البکری القریشی قدس سره

وی از جمله اولیای نامدار بوده و در نواحی ریل * سکونت داشته . صاحب ولایت و کرامت بوده .

نقل ست که شبی از شبها ابر متراکم گردید و باران می بارید . مخدره شبِ ظلمانی در عزای عروس روز نورانی ، لباس قیرگون پوشیده . از اجفان غمام قطرات بر وجنات خویش می ریخت . درویش در حجره معبد خویش بعبادت مشغول بود ، اتفاقاً قطره از سطح حجره ترشعی کرد و به ردای مبارکش رسید . بخدم فرمود که : آن چادر را شسته خشک کرده ، بیارد . خادم گفت که : شب تاریک و باران در پیش ، چگونه توانم برآمد . فرمود که : یک مرتبه ازین حجره بیرون برار . بمجرد که خادم چادر را گرفته از حجره پای بیرون نهاد ، دید که بقدرت آفرید کار ازان شب تاریک روشن نهار پدیدار گشته است و آفتاب جهان تاب در غایت روشنای مت . بر سر دریا رفت و آن چادر

* قصبه ریل در نواحی سیوهستان (سیوهن) تا کنون موجود است . اجداد علامه فیضی و ابوالفضل ازینجا بوده اند .

را بشست، و در تابِ آفتاب خشک کرده مراجعت نمود. بمجرد
که قدم دران حجره نهاد، دید که همان شبِ تار و بارانِ بسیار
بحالِ خویش بی کم و بیش موجود است.

نقل است که سفیهی از سفاقت و بلاغت به جهت امتحانِ آن
کامل العیار، از مایه آزمایه شبّهات، ظرفی مملو از شیر آورده
جغرات ساخت. و فردا علی الصبح تحفه گویا در خدمت آن
صاحبِ صدق و صفا حاضر کرده. درویش بی فکر و اندیش
ازان تناول فرمود. بجهت توضی جانبِ دریا متوجه شد. آن
سفیه متعاقب وی میرفت، تا برکنار دریا رسید. درویش بتوضی
مشغول گشت. اتفاقاً از بالای سفینه در دریا، سگی در آب
درآمد، و خود را بشست و شوی میکرد. درویش جانبِ آن
بدکیش نگریست و فرمود که: آب از آلودگی سگ پلید شد،
هشدار؟ گفت: درویشا! دریای پاک را آلودگی سگِ ناپاک
چه نقصان؟ درویش فرمود: ای سفیه لایعقل! وای نادان
مغفل! درونم بزرگان و خدا پرستان مانند دریاست، از زعم
فاسد و گمانِ کاسد، مپندار که بالایش شبّهات در طهوریه
و طهارتِ آن، شائبه کدورت و نقصان راه خواهد یافت! گمان
فاسد بود، آن مرد را ازین سخن دهشت افزود، و از سؤت ظن
درگذشت و از صدقِ دل تائب گشت.

ذکر قاضی خیرالدین قدس سره

وی از جمله مشائخ و بزرگواران بوده است. مردی اهل حال و صاحب لفظ و قال بوده است.

نقل است که در زمان وی مردی عارضه اسهال بمرتبہ کمال طاری گشت، و هیچ داروئی اسساک موجب سد ممر باین خلل وی نمی شد. هرگاه از تداوئی وی مایوس ماندند، و یرا از منزل بر آورده، در قطع جوارى، چارچوبه* از خس و خاشاک آراسته ساختم، بالای آن نشانندند. حال آنکه شکمش مانند مشک آب، کشاده دهان، جاری بود. روزی ناگه، ازان راه درویش عبور آورد، و نظر پر نور بران رنجور انداخت. چون نزدیک وی رسید، از فصاحت حالش باز پرسید. حقیقت عارضه معروض داشت. در حال رقتش در دل پدید آمد، و بنظر شفا بخش جانب او نگریست. بعد ازان فرمود: تا در منزل خویش باز رسانید. و همان لحظه و آن و لمحہ و زمان، شکم آن مبطون حیران، باز استاد، از راوئی ثقہ چنین منقول شد — و العَمْدَةُ

* مندی : پھو یا منجس .

عَلَى الشَّرَاوَى — کہ : آن شخص بعد ازان، چہل سال بصحت
 حال و فراغت بال زندگانی نمود و از خورش و خوراک حسب
 اشتهای نفس و تقاضای طبع، تناول نمود۔ ویرا درین مدت
 حیات راہِ غایب مسدود گشت و بصفت بہشتیان از تقاضای متعارف،
 ضروری، مطلقاً در گذشت۔

مدفن شریفش یک کرویہی راہ از شہر نصرپور جانب
 جنوب واقع است۔

ذکر درویش یعقوب پلیج * قدس سره

وی از جمله اهل حال و صاحب کمال و عارف کامل و اهل دل بوده است.

نقل است که در زمان وی شخصی که از شعار شعائر اسلام معرا بود، دختری داشت که بحد منا کحت رسیده و چون دست از اسباب تهیا تزویج آن کوتاهش بود، لاجرم جانب اقبای خویش راه درپیش گرفت. و بآن طرف دریا عبور آورد و از ابنای جنس بنیم خروار شالی X به نرخ غالی قرض کشید، و از جائی گونی و از مکان دیگر گاو بهم رسانید. غله هر بالای گاو محمول ساخته برکنار دریا، بجهت گذار که رسید، ناگهان بقضای آسمانی تب ساحل دریا در افتاد، و آن گاو مع گونی در آب فرو رفت، حتی که اثری از آثار آن بظهور نه پیوست. آن شخص را آتش حرمان در کانون جنان شعله زنان گشت و چون ماهی برکنار دجله طپان و افتان و خیزان میگذشت، ناگاه

* پلیجو قبیلہ اہست در منہ.

X برنج کہ صاف نشدہ باشد. (شلتوک)

آن غواص بحر شهود، چون ماه از مطلع سعود، چهره کشود،
و آن سرمایہ خسران را بدان حال مشاهده نمود. کیفیت استفسار
فرمود. بر غربت حال آن شکسته، بال رقتش در دل پدید آمد.
فرمود که: ازین راه در آب غوطه بزن، بعد ازان معرکه ترا پیش
آید، به سالار آن بگو که: **یعقوب گونی** و گاو میطلبد! آن
شخص بیکبار که در آب غوطه خورد، دشتی یابس بنظر وی درآمد.
پاره مسافت که قطع کرد، مشاهده نمود که شخصی بر مسند
حکومت نشسته و جمعی دست بسته پیش وی ایستاده. دران
مجمع درآمد و پیغام آن ملاذ انام ادا نمود. آن شخص سالار
بجمعی خدمتگاران نظر کرد و فرمود که: ما نگفتیم که اینک
شخصی از **یعقوب بطلب** برکوب می آید! بعد ازان گاو را
مع گونی بآن شخص تسلیم نمودند. بیکبار که در دست گرفت
خود را بر کنار دریا در همان مقام و جای معاینه نمود. میگویند
که: ازان روز باز، آن شخص صاحب مکنت و دولت گردیده و
بسرحد غناء رسیده.

نقل است که یکی از عرفا و روسا نسبت بآن مقتدای دعوی
خدمت و ارادت داشت. اتفاقاً **میرزا نثاٰ حسن ارغون** که
والی ولایت آن عصر* بود - جانب آن شخص غبار کینه دیرینه
در سینه متمکن داشته. روزی **میرزا** از راه دریا عزیمت مصمم
ساخت و سفائن به لشکر و خزائن بیاراست. هرگاه مقابل دیه
ایشان رسید، آن شخص را مع برادرش طلبید و بقتل هردو فرمان

داد. برادرش را کہ مقتول ساختند، آن شخص از غایتِ خوف و ترسِ خطرِ جان، جانبِ درویش دوانید، و ازان فصاحتِ حالش اعلامی بخشید. آن ولایت کیش فرمود کہ: ترا نتوانند کشت و راهِ گریز درپیش گیر! بعد از قتل برادرش آن شخص را دستِ جانبِ پشتِ بسته پیشِ نظرِ **ہیرزا** آوردند. فی الحال بقتلِ وی اشارت فرمود. سفاکِ بیباک قصد آن مظلومِ بی گناہ کرد. شمشیر کہ جانبِ سرِ وی انداخت، در حال بقدرتِ حضرتِ ذوالجلال، شمشیر کہ بر ریسمان رسید و عقده‌های رشتہ - کہ بہ آن دستہای او بستہ بودند - از ہم گسستہ گردید. بیک مرتبہ خود را در آب انداخت. هرچند وی را هدفِ سهام و توفنگ ساختند، اما ملاحِ تقدیرِ حضرتِ قدیر، کشتیِ وجودِ او را ازان دریایِ خطر، سالم بر ساحلِ نجات رسانید. بعد ازان بخدمتِ درویش صورتِ احوالِ خویش بوسیلهٔ عریضہ معروض داشت. وی فرمود کہ: اکنون بہم، ابوابِ خاطر جمع دار! و بخدمتِ **ہیرزا** بشتاب کہ ترا پنج نوبت سروپا خواهد داد، و مقدار می خروار شالی از مد آب و آش، برادر تو، ارزانی خواهد داشت. آن شخص از صدقِ عقیدت و خلوصِ نیت بموجب ایمای درویش عازمِ خدمتِ **ہیرزا** گردید. شمشیر در گردن انداختہ خود را منظورِ نظرِ **ہیرزا** ساخت. **ہیرزا** بمجرد دیدنِ وی فرمود: تا وی را پنج نوبت بہ تشریف خسروانہ معزز گردانید و عاطفت و مہربانی بحالِ وی مبذول داشت، و همان مقدار سی خروار شالی باو دہانید.

نقل ست که بعد از وفات وی در شبی از شبهای زمستان جمعی رهنان راه زنی نموده در روضه وی درآمده غنودند. در واقع خواب خود را بر ایشان نمود و بطریق تهدید و وعید فرمود که: چون کاری ذمیم کرده گستاخان در آستان درآمده اید! میخوایم که یک مرتبه شما را بعالم عدم فرستیم و شجره خبیث وجود شما را از بیخ و بن براندازیم! اما این مرتبه هم در گذشتیم! بشتابید و بیرون بیایید. اگر بار دیگر باین وضع نکوهیده تر برین گستاخی اقدام خواهید نمود هم را بسرای محامات و بی درکات بلیات حواله خواهم نمود! هرگاه آن جمعی گمراه ازان خواب بیدار گشتند از دهشت و هیبت همان زمان راه گریز درپیش گرفتند. بعد از مضمی دوازده ماه باز آن جمعی اشرار بدین دیار گذار آوردند و چون زنگ غفلت و شقاوت صورت معاینه واقع را از آئینه دل‌های ایشان تیره ساخته بود راهزنی نموده شب باز بعبادت معهود از شدت سرما در روضه مقدس وی درآمده سر بخواب غفلت فرو بردند. در حال برایشان ظاهر گشت و گفت: ای جمعی مغفل! وای گروه لایعقل! اکنون باز نقض عهد کرده بی ادبانه در روضه ما درآمده اید! شما را حکم قتل رسیده است. مگر یکی از شما که او خلاص خواهد شد. از برای آنکه تا قصه شما را و کیفیت این واقع را بمردم باز گوید! چنین گویند که: آن جماع همگی نه نفر بودند از اضطراب تمام ازان مقام برآمدند. بمجرد برآمدن جمعی جاسوس که تماسی شب درپی ایشان جویان بودند هم را در یک جا

حدیقه الاولیاء (۲۲۵) درویش یعقوب پلیج

یافتند. هشت نفر را همان جا سرها بریدند و یک نفر گریخته
رفت و بمردمان حقیقت ماجرا باز گفت.

اکنون مدفن شریف آن بزرگوار و مزار فیض آثار در قریه
... واقع است* — طاب الله ثراه و جعل الجنة مثواه.

^۱ اینجا در هر دو نسخ نام قریه نوشته نشده است.

* در تحفة الکرام نام قریه ذکر نشده. ولی در شرح حالش آورده است
که: مخدوم یعقوب پلیج عارف زمانه ساکن موضع ناره از مواضع
پرگنه ستهار است (ص ۱۷۹).

ذکر شیخ مغل چاچک قدس سره

وی از جمله اولیای اهل دل و عارف کامل بوده. سر خیل رایضان و زاهدان و سر دفتر متعبدان و متجاهدان گشته، همواره پاس جواهر انفاس نفیسه می داشت - و من انا الیل و اطراف النهار - باذکار حضرت آفریدگار مشغول بوده و یک لحظه و لمحہ بر بستر فراغت نیاسوده. صاحب وجد و حالات و مظهر کشف و کرامت بود.

نقل ست کہ در ایام خجسته فرجام وی **ہرزا نشاہ حسن ارغون** - کہ والی ولایت آن عصر* بود - رئیس از روسای شہر **نصرپور** را در قید بند محبوس ساخت. و صدق ایشان را نسبت بہ شیخ **ہرکیم کاتیار دعوی** سبقت خدمت و صدق و ارادت بود. جمعی عزیزان وی کہ ازین واقعہ خبر یافتند، زنان و مردان در خدمت **نشیخ** ہشتافتند و از وی دعای مخلص ملتمس داشتند. ظاہرا **نشیخ** با حضار یک راس گاو ہمیشہ شیر دار امر

* از ۱۹۲۸ تا ۱۹۶۲

فرمود، و از ایشان نذر گویان طلب نمود. از خدمتِ **نشدیخ** سرخص شده بشهر رسیدند. و از آن جا گاومیش شیر دار همراه کرده عازم دربارِ فیض آثارِ آن قدوهٔ احرار گشتند. ظاهراً در اثنای راه کولابی بود از مردم ناحیان، که در کنار آن، سبزه زاری و مرغزاری طرب افزا و دلکش بود. **نشدیخ مغل** رحمۃ اللہ علیہ، هر صبح پگاہ دران آب درمی آمد و مراسم غسل بجا می آورد، و بکناره آن سبزه زار بساز کار و اوراد مشغول می گشت، تا پاس از روز می گذشت. وقت فجر، گاومیش درپیش و جمعی نسوه سواره در عقب، از کناره آن سبزه زار گذار آوردند. بیک مرتبه بنظرِ فیض اثرِ **نشدیخ** در آمد. خادم خود را فرستاد که ازینها خبر باز آرد. خادم بعد رفتن و اطلاع حقیقت یافتن بخدمت **نشدیخ** آمد و کیفیت تمامی بسمع وی باز رسانید. **نشدیخ** را از شنفتن آن مقال غیرتی کمال در دل پدید آمد و عرق حمیتش تحریک نمود، اما بسکوت گذرانید. چون آن گاومیش در ملازمت **نشدیخ** حاضر ساختند فرمود که: طلسمی که سبسته بودیم، مردی که در راه شما را دید و از کیفیت حال باز پرسید، بنظرِ خواش بشکست. اکنون سر رشتهٔ کار از دست برفت. گاومیش را گردانیده بایشان داد. در همان روزها **هیرزا** آن رئیس محبوس را بقتل رسانید.

و هر گاه آن **نشدیخ** بزرگوار رخت ازین سرای فانی جانب ملک جاودانی کشید، پسر وی **نشدیخ هوسی** بر سجادهٔ وی

بنشست۔ و وی نیز از جملہ بزرگوارانِ نامدار و اتقیاء روزگار
 برآمد۔ همواره در ضیافتِ اخوانِ صفا کمر خدمت در میان
 بستہ در مراسمِ مهمان نوازی مساعی جمیلہ مبذول میداشت۔
 اکنون مدفن شریفش **نشیخ مغل** در **مکلی** است و مدفن
نشیخ موسیٰ در **قریہ چاچک**۔ — نوراللہ مرقدہ ہما۔

ذکر طائفہ مجذوب از جملہ آن شیخ پریہ ویر داس رحمہ

وی از جملہ 'مجذوبان' مطلق است. میگویند کہ: در اصل برہمن بودہ است. عنایتِ ازلی و مرحمتِ قدیمِ ام یزلی، شمعِ ہدایت و معرفت، در شبستانِ سویدای دلِ ایشان افروخت، و خس و خاشاکِ تعلقاتِ بشریت بآن سوخت، جاذبہٴ محبتِ وی را محرکِ مقصدِ اعلا گردید. ہمگی مواجہ بمطلوبِ حقیقی گردانیدہ، هموارہ در بوادی نامرادی کوهستان، با دیدہٴ خون افشان و دلِ بریان، نالال و زمزمہ کنان، ہمراہ وحشیان می ساختی. و ہمیشہ از استیلائی شوقِ سولا و غلبہٴ جاذبہٴ ولا جوش و خروش داشتی. و ازانجا کہ در خلوت سرای انس و در سرا ہردہٴ قدس مقامِ حضور داشت، بمجرد کہ مردم دیدی، مانند و حش از ایشان می رسیدی. نہ دو روز یک جا آرام و نہ دو شب در یک منزل مقام نمودی. و در آخر آن اوان ہر دامنِ کوه گاہجم* سکونت قرار گرفت. یگان یگان مردم ہزارتِ

* کوه گنجہ متصل شہر حیدرآباد است.

وی می گشتند، بمجرد رسیدن و دیدن صورتِ حال و حقیقتِ مال بر ایشان مکشوف می ساخت. حتی که هیچ فردی از واردان آن صوب را، مطلبی مشهود مال و منظور خیال نگشت که در حال کشف آن نفرمود. و مولف این کتاب نیز شرفِ ملازمت ایشان مشرف گشته بود. در آن اثنا بیتی سلدی متصوفانه بالحن میخواند. در دل فقیر گذشت که آیا این بیت از آن اوست یا از دیگر؟ بمجرد خطوط این معنی، رو جانب این فقیر آورده گفت: این بیت از اسحاق آهنگر است! و چند چیز دیگر نیز در ضمیر گذرانیدم، هر کدام را جواب شافی داد.

نقل ست که شخصی که هلباس صلاحیت ملبوس و از جمیع وسواس نفسانی محروس بود، در پیش این مواف حقیر چنین تقریر فرمود که: روزی او را جاذبه خدمت آن سالک مجذوب باعث محرک گردید. بسیار بوادی کوه را پیموده و قطع منازل نمود. بعد از طی مراحل حیل آن یگانه بی بدل را مانند گوهر از کان بازیافت و بخدمت وی بشتافت. بعد از مضي ساعتی فرمود که: از فلان درخت زقوم دیگری موضوع را بیار! و باز کن! و بعد از باز کردن و آتش افروختن، دوسه مشت از سنگ ریزها پاک کرده دران دیگ انداخت. وی سرپوش سنگی بالای آن نهاد. بمجرد جوشیدن بوی برنج ازان رسیدن گرفت. بیکبار از دامن کوهسار گله ماده آهوان و بچگان ایشان در عقب دوان نزدیک آمده ایستادند. از شوق تمام ازان مقام برخاست و ازان آهوان قدح شیر دوشیده آورد. و

سر پوش که از دیگ وا کرد، بقدرت حضرت جهان آفرین، ازان ریزه های سنگی برنج سفید بغایت لذیذ و شیرین بر آمد. و ازان شیر باین فقیر هم داد، که آن را تناول نموده از خدمت مرحض شد.

در سنه ۱۹۳^۱ ازین فضای فانی جانب سرای جاودانی انتقال نمود. و در دامن کوه گداجم آسوده. — نورالله قبره.

ذکر درویش عمر بودله قدس سره^۱

از جملهٔ مجذوبانِ مطلق و واصلانِ حق بود. در اوائلِ حال - که جذبِ محبتِ وی را در ربود - شب و روز در بوادی کوه و ویرانیها همراهی وحشیانِ راه می پیمود. و بعد ازان آمده در قریهٔ **اکیم**^۱ مسکن گاه خود ساخته. گرد آلوده موی ژولیده نه از وجودِ خویشش خبری و نه از آثارِ بشریت در وی اثری.

بیت: در خاک شگفته بوستانی
در گرد نهفته دلستانی

و از آنجا که کسوتِ معرفتِ ملبوس بود، از ملبوساتِ ظاهری مطلقاً برهنه و عور بود. اهلِ حوائج از مقامات در خدمت می رسیدند و انواع تحفه و هدایا می آوردند. اکثر از آنها با حصولِ مطالبِ مآرب مراجعت میفرمود.

نقل است که روزی ولایت کیش **درویش وهیم** بدیدن وی عازم گشت. در حینی که ولایت کیش از منزل نیت بر آمدن

^۱ تعفة الکرام: قریهٔ آگهَم. یعنی آگهَم کُوت که موسوم به اسم آگهَم لوهاله است. (۱۶۲-۱۶۳)

کرد، آن مجذوب بخادم خود فرمود کہ: مردی متشرع درینجا می آید، چادر بمن بدهید کہ آن را بپوشم! چادر در بر پوشیده بنشت. هر گاه آن ولایت کیش در پیش وی رسید، چادر کہ پوشیده بود، فی الحال آن را از بدن خود نزع ساخت و همچنان برهنه بنشست. بعد از ساعتی کہ درویش از ملازمت وی برخاست، از درویش **وہیم** پرسیدند کہ: عجب کہ بہ شنیدن قدوم سعادت ملزوم تو، چادر طلبیدند و در بر پوشیدند، و بوقت مواجهت از خود دور ساختند. آن ولایت کیش فرمود کہ: من او را بہ لباس ملبوس دیدم و هرگز او را بحال برهنه معاینہ نکرده بودم.

نقل ست کہ، شخصی بود ساکن قریہ **اکبیر** و بہ زنی نجّارہ رابطہ محبت پنهان داشتہ. و ہمیشہ بمنشار عشق او دل دونیمش بود، و بہ تراش تیشہ مجاہدت محبت او، تختہ سینہ اش زیر لکد کوب بود، و از شرم سودای محبتش با دل سوراخ سوراخ و جان شگاف شگاف سیزیست. امّا هموارہ در کیتمان می کوشید، و سر این معنی را بہ پردہ اخفا می پوشید. چرا کہ اظہار آن باعث استخفاف و شکستن ننگ و ناموس وی بود. بر محبت او هیچ احدی را اطلاعی نبود. ظاہرا آن شخص معہود جانب آن مجذوب عقیدہ فاسد داشتہ. روزی بملازمت وی بشتافتہ. بمجرد کہ بآن مجذوب مواجه نمود، فرمود کہ: بابا فلانی زن نجّارہ چونست؟ و چه حال دارد؟ آن شخص را از شنیدن این

درویش عمر بود

(۲۳۷)

حدیقه الاولیاء

کلام، تعجبی تمام و الصعالم تمام روی داد، و از سوٲ ظن
تائب گشت .

کراماتِ وی بسیار و بی شمار است، اما درین تذکره
بهمین قدر اختصار نمود .

اکنون مضعع شریفش در قریم * اکیم * است .
طاب الله ثراه .

* تحفه الکرام : مدفنش آنجا (قریم اکهم کوت) است . (۱۶۳)

ذکر درویش آل—و قدس سره

مجدوبِ مطلق و عارفِ محقق . زاد بومِ او از ولایتِ
هند بوده . همیشه خاموش و ساکت در کوچه‌های شهر سی گشت
و هیچ جا مقام و منزل نداشت . یگان یگان حرفی که میگفت
کم معلوم می شد . و همیشه در کدِ ریاضت بوده . در صحراها
سیرفت و پشتارها هیزم و نی سی آورد ، و بمردمان سی داد .
اما صاحبِ ولایت و اهلِ کشف و کرامات بوده و بسیاری
کسان را از یمنِ توجه او مقاصد و مرادات بحصول سی پیوست .
نقل ست که ، طفلی را عارضهٔ سوزاکِ بول طاری شد و مدتی
بآن مرض مبتلا بود و هیچ تداوی سیود مندمش نرفتاد . و آن
طفلک در وقتِ تقاضای بول ، فریاد و زاری سی نمود ، تا به هزار
مشقت قطرهٔ چند از راهِ بولِ او بیرون بر سی آمد . روزی آن
طفلک گهواره با دلِ آواره ، بهمان حالت در گریه و زاری و
در تب و تاب سی بود ، که وی از راه گذر آورد و نظرش بر آن
طفلک افتاد . پارهٔ بایستاد و بطریق اشتقاق فرمود که : آب را

بریزانید! آب را بریزانید! در حال بمجرد که آب بروی ریخته‌ند آن طفلک تسکین یافت و راه ببول وی وا شد. همان ساعت بود که عارضه وی بصحت پیوسته و ازان باز هرگز آن مرض بر وی مستولی نگشت.

مدفن شریفش در کنار ساذکره واقع است. — نورالله مرقد.

خاتمه

بحمدالله که جوهر های آذکار
 که ماند از خازنان گنج اسرار
 بنوک فکر، سفتی سمط تحریر
 کشیدم هر هم در سلک تقریر
 بم تائید عنایات الهی
 رسید این نامه در حد تناهی
 ز هجرت بود الف و نذازده سال
 که شد آرامه این شاهد قال
 همانا ماند از من یادگاری
 چو نبود دور گردون را مداری
 مگر صاحب‌دلی اهل صفائی
 کند در حق این مسکین، دعائی
 خداوندا! بفضل و رحمت خویش
 کرم فرما برین مسکین دل ریش

چو در ذیل قوی دامن زده چنگ
فراچنگ آر مقصود دل تنگ
برحمت بشگفتان باغ امیدم
رسان از مقدم راحت نویدم
باہل درد خود ہم ماتمم کن
بایمان سلامت خاتمم کن

قیمت الکتاب المستطاب الموسوم بـ حدیقتہ اولیاء
سندھ لکاتبہ:

بکاتب نیز حاصل کن بایشان
رسانی جان پاکش را بدیشان
بعشری ربیع الاول سنہ ۷۸ غسح
تمام آمد ز دست او برو رح
خدایا حرمت اصحاب و احباب
رسانی جانش را با آل و اصحاب
بحق صدق و عدل و حلم و دانش
ہزاران رحمت حق بر روانش
مطرز ساز ذاتش را باوصاف
بحلم و علم و صدق و عدل انصاف
درین عالم بعلم آباد گردان
دران عالم بحقش شاد گردان

در بلده تہتا تاریخ ۲۹ شہر ربیع الاول سنہ ۱۴۸۸ھ
مجرم محمد شفیع تحریر نمود . (تاریخ اتمام طبع ۲۹ اپریل
۱۹۶۵ع - کراچی) .

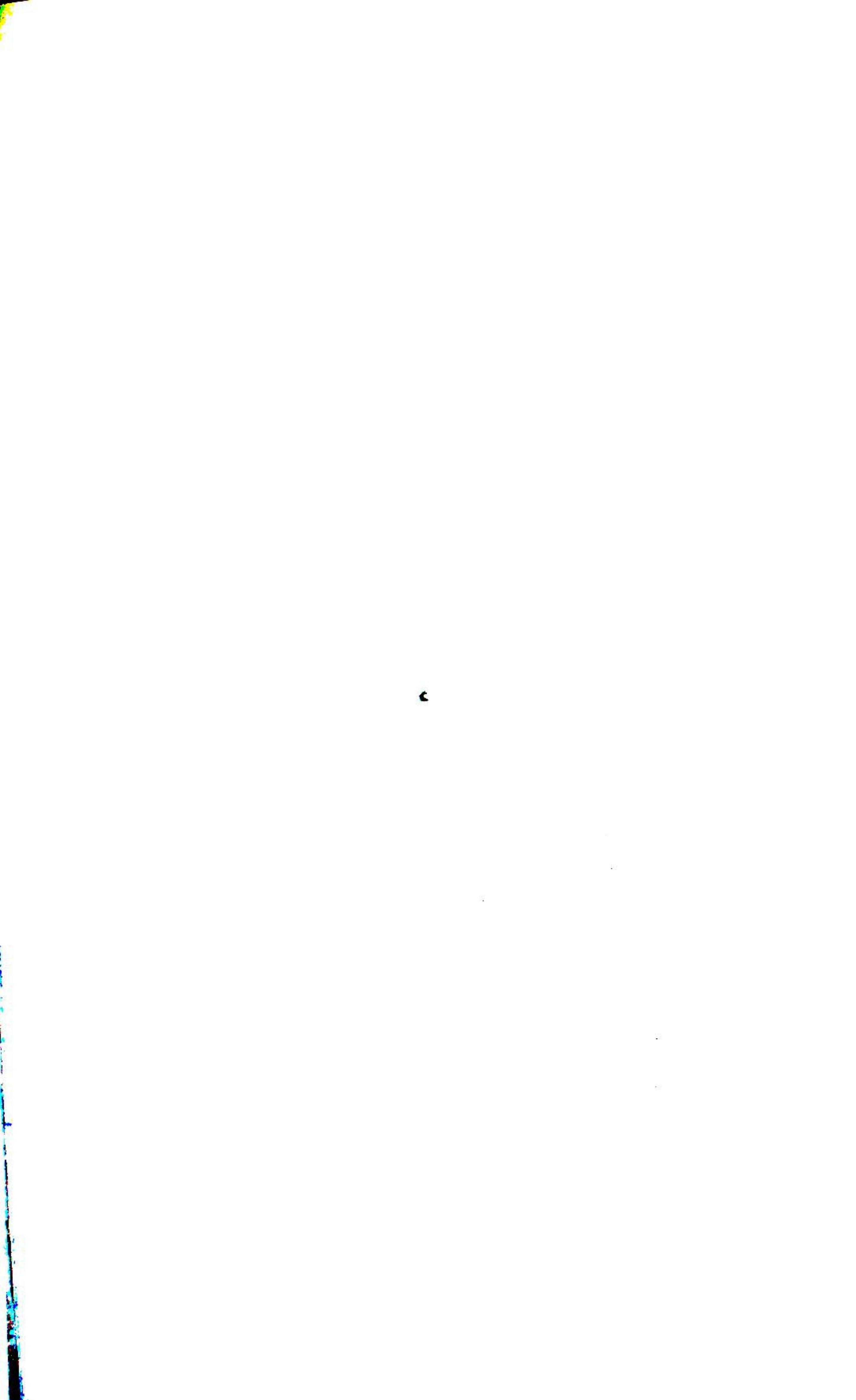
رسالة

در شرح حال

سید عبدالهادی معروف بہ جمیل شاہ گرناری

تالیف

سید عبدالقادر بن ہاشم الحسینی تروی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

حمد و ثنا و سپاس بی منتها خداوندی را ست - جَل و علا -
کم شمع هدایت و معرفت در شبستان جنان انسان افروخت ،
و نقد شناسای و عرفان در خزینہ خانہ ، دل ایشان انداخت .
مرایای قلوب دوستان را از زنگ کثرت ماسوا و تدلیس کدورت
نفس و هوا ، بصیقل ذکر و صفا و محبت و ولا ، مصفا ساختہ ، محل
ارتسام صورت و حدت گردانیده ، از نفحات ریاحین حدائق معرفتش
مشام روحانیان معطر ، و از شمعہ لمعات جمال و جلالش منا کب
صوامع قدوسیان منور ، کم بر هر ذره از ذرات و بر هر گاہِ برگگی
از نباتات ، پر تو خورشید معرفت او تافتہ و از فیضان رحمت او
تربیت یافته ، بیت :

برگ درختان سبز ، در نظر هوشیار

هر ورقی دفتر است معرفت کردار

کم خام حکمت و قلم قدرت ، نگارخانہ افلاک را بی واسطہ

زیادت آلت تصویر و تحریر، با نواع نقوش عجیب و صور غریب، از ثوابت و سیار و بروج دوّار، بیاراست، و مشاط، صنعش عروس زمین را بحلیه شقائق و ازهار و حبل اوراق اشجار مزین ساخت، صانعی که در غرائب صنعش و عجائب قدرتش، افکار باریک بینان روشنضمیر و موشگافان صاحب تدبیر، در مقام سقم و نادانی و ول و نگرانی :-

سُبْحَانَ مَنْ تَحْيِيَّرَ فِيهِ ذَاتِهِ سِوَاهُ
فَهْمٌ وَ خَسْرٌ بَكُنَّةِ كَمَالِهِ سِپَرْدِ رَاهِ

جَلَلَتِ وَعَظَمَتِ سِرَادِقَاتِ كَمَالِ جَلَالِهِ، وَ عَمَتِ مَحَائِبِ اِفْضَالِ نِوَالِهِ، وَ صَلَوَاتِ زَاكِيَاتِ وَ تَحِيَّاتِ طَيِّبَاتِ! بِرُوحِ اِقْدَسِ عِنْدَلِيبِ كَلْبِنِ رِسَالَتِهِ، وَ نِوَابِوَهُ، كَلْشَنِ جَلَالَتِهِ، اِخْتِرِ بَرَجِ شَرَفِ وَ سِرُورِي، كِوَهْرِ دَرَجِ كِرَامَتِ وَ مِهْتَرِي، خَلَاصَهُ، اَجَلِ اَفْرِيْنَشِ مَوْجُودَاتِ، مَقْصُودِ اعْظَمِ تَكْوِينِ كَائِنَاتِ، خَازِنِ خَزَائِنِ مَلِكِ وَ مَلِكُوتِ، فَارِسِ مَضْمَارِ مَقَامِ لَاهُوتِ، (اَبِيَّاتِ) :

قصر جبروت آستانش بام ملکوت لامکانش
ده عقل چراغ منظر او نه چرخ (فراز) منبر او

سرکز دائره هفت جدول، نقطه نقوش جُمَّل، سرخیل انبیا و رسل، و پیشوای هادیان سُبُّل، صدر نشین مسند قرب او ادنی، محرم اسرار ما یوحی، دانای رموز حقائق... هادی مظهر انوار عرفان، کنوز اسرار... رحمان، کافه برایا و امم، مرضیه سجایا و شیم، **محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم**، که ایجاد موجودات بواسطه وجود او، و استحکام سبعم، شداد ببرکت ورود او کما قال — لَوْلَا كَ لَمَّا خَلَقْتِ الْاَفْلَاكَ —

و بر آل خیر مآل و اصحاب هدایت انتساب او — کہ نجوم ہدا
و قنادیل اہتدا اند — باد!۔ صلواة دائمة فائضتہ الی یوم التناد!۔
اما بعد سی گوید: عبد حقیر و بندہ پر تقصیر، **عبد القادر**
بن ہاشم الحسینی — غفر اللہ لہ و لوالدینہ — کہ بر
ضمائر ارباب بصائر پوشیدہ نماید کہ، بالفعل بر تطابق کلام
خیر الانام علیہ التحیۃ و السلام — تنزیل الرحمتہ عیندہ
ذکر الصالحین — یعنی ذکر مشائخ کرام سبب افاضہ
تنزیل رحمت ملک علام است۔ جامع این اوراق چند و ناظم
عقد این جواہر ارجمند، از صدق نیت و خلوص عقیدت خواست
کہ، برخی ذکر، سر دفتر اولیای کرام و مقتدای طوائف عظام،
مرکز دائرہ وجود و گوہر قلم شہود، مخزن اسرار لاهوتی و
مطلع انوار ملکوتی **سید عبدالہادی عرف جمیل نشا گرناری**
علیہ الرحمہ، در سلک تقریر و سمت تحریر در آورده، آن را
وسیام افاضت سحائب رحمت گردانند۔ لاجرم از روح پر فتوح
آن سرمست جام قربت و غریق لجم معرفت، استمداد نموده، ابواب
تبع و استقرا بر خود کشود۔ بعد بذل مجہود و صرف مقدور،
در مدت یکسال کامل، از ثقات ابن دیار و روات صداقت شعار
نقلی چند از مشائخ ارجمند — کہ متحقق گشتہ و بصحت پیوستہ —
در این اوراق مندرج ساختہ، کہ تا آثار علیہ آن ذات قدسیہ بر
صفحہ روزگار و صحیفہ لیل و نہار — علی البدھور والعصور —
مذکور و مسطور بماند، و این مستمند و ملتجی نیازمند را کہ —
باغبان این حدیقہ است — بگلدستہ دعا باد آورند، و باین ذریعہ

(۲۳۸) شاه جمیل گرناری

در حلقه صفِ نعال خویش شمارند — و بِإِثْنِهِ التَّوْفِيقُ و
بِیَدِهِ از مَهِّ السَّحْرِ قَبِیقُ .

منتظمان جواهر اخبار و منتشران لالی آثار، چنین آورده اند
که: ولادت آن سرمایه سعادت شبِ جمعِ بیست و هفتم
ماه رمضان المبارک در سن پنج صد و هشتاد هجری
(۵۸۰ هـ) در مشهد مقدس و در ایام رمضان شیر نمی نوشید.
هرچند مادرش پستان در دهانش می داد هرگز پستان را نمی
سکید و در هفت سالگی هر سی پاره قرآن را حفظ نموده، بعده
در اکتساب علوم ظاهریه و تصفیه باطن کوشیدن گرفت.
از کمال حذاقت و فطانت و سلامت طبیعت و صفای طویبت
بعد از مضی پانزده سال، بجمیع علوم فاضل و یکتای زمان گشت.
بعد از آن چون جاذبه زیارت بیت اللہ و قیام مبارک حج و
زیارت قبر شریف آن سرور علیم السلام باعث و محرک گردید
بدان مقصد اعلیٰ عزیمت مصمم ساخت. بعد از انقضای مطلب
دلخواه مراجعت نموده بالای کوه گرنار ملک سورتمه در بن
غار، بعبادت الهی و ریاضت و چلکشی مشغول شدند. کَمَا
قَالَ الشَّاعِرُ بِإِلْفَارْسِ :

عبد هادی سید و سلطان دین
واصل حق صاحب صدق و صفا
مخزن گنجینه اسرار حق
عارف کامل ولی اهل حال
کو چو جام از عشق وحدت نوش کرد
فارس میدان عرفان و یقین
پیشوای اولیا و ازکیا
مظهر مجموع انوار حق
سالک مقبول حی ذوالجلال
هستی کونین افراوش کرد

... ..

روز و شب در سنگ خاراجا گرفت
 سختی در چشم چون در دیده نور
 در تعبد بر گذشت از عابدان
 منزوی در کنج غاری لایزال
 گوهری بوده نهان در جوف کان
 از نقاب اختفا چهره کشود
 میرسند از هر طرف لیل و نهار
 سروران و صاحب تیخت و کلاه
 جبهه را بر خاک راهش می نهند
 در کنار خود کشد مامول خویش
 می برد هر یک نصیب خویشتن
 تا ابد گشت از خلایق بی نیاز
 گوهر مقصود در دامن کشید
 آس و محروم گشت و بی نصیب
 چون ز صدق دل نماید التجا
 بی شکمی یابد شفای دلیپذیر
 در حریمش کاروان بر کاروان

جذب عشقش ز هستی در ربود
 اندرین غار جبل ماوا گرفت
 از خلایق دور و باحق در حضور
 در ریاضت برد گو از ریضان
 سختی بود از خلایق ماه و سال
 کس نبوده مطلع بر حال شان
 بعد زان آن گوهر بحر شهود
 زائران آستانش صد هزار
 سرفرازان و خداوندان جاه
 سر بر راه بارگاهش می نهند
 هر یکی حاصل کند مسئول خویش
 بحر جودش گوهر افشان موج زن
 هر کسی کو نزد او شد سرفراز
 بهر هر سطلب کسی کانهجا رسید
 هر مریضی کز تداوی طبیب
 در حریمش کان بود دارالشفای
 میشود امداد پیرش دستگیر
 میرسند از اهل حاجت هر زمان

بعد از آن زیر کوه بر کناره تالاب عالی ایشان - که مشهور
 است بنام آن بزرگوار - صومعه معبد خود ساخت و بارشاد
 مسترشدان و تلقین مالکان محرم اسرار شاغل گردید.

گویند: چون رتبه ولایت و طنطنه ارشادش از کره افلاک

(۲۵۰) شاه جمیل گرناری

در گذشت، ازان روز باز، طالبان راه و سالکان با آگاه، از خلوات
فلوات، از روی شوق و غرام و بعطش و اوام، منازل بعیده
و سرحل و اماکن کثیره، طی نموده، بدربار فیض آثار آن قدوه،
احرار می رسیدندی، و دولت ارادت و خرقة، از ایشان گرفته و سرمایه،
فیض یافته، بساوطان مالوف و مساکن معروف بشتافتندی، حتی
که همگی سلسله، ارادت جمیع مشائخ **سنه** و اکثر **سنه** انتظام
بوی یافته، شعر:

آن بلند آوازه، عالم پناه سرور عصر افتخار، صدر گاه
صدر دین و دولت آن مقبول، حق نه، فلک برخوان بودش یک طبق

الغرض، آن هر دو مکان چله گاهش بالا و پائین، مرجع آمال
علیلان و دارالشفای مریضان و مقصود گاه امید واران است، و
هر کس موافق عقیده، خود فیض یاب گردیده بوطن مالوف عازم و
راجع شوند، و در تاریخ **دوازدهم ربیع الاول** عرس شریف
به هر سال خواهد شد، دران ایام قوافل اقطار و رواحل از هر
دیوار از بحار و قفار و زو^{ار} و تج^{ار} مجتمع می شوند، با حسن
وجوه بقیام عرس شریف در هر دو معبد منین پرداخته، بعد زوار
و تجار بدون توابع و لواحق مکان شریف، راه صحاری و طریق
براری گرفته، بوطن گاه راهی شوند، و مکان مسند نشین، آن
محرم اسرار لاهوت و واقف سرا پرده ملک و ملکوت، درون حصار
مصطفی آباد است یعنی عرف **جوناگره**، و مختار هر دو
معبد گاه اصلاً و نسلاً تابعدار او هستند، و موافق حکم آن

سجاده نشین بامثال اوامر و اطاعت و فرمان داری بجان و دل
کوشیده بقیام آن می پردازند، و گاهی ابا و انکار را در آن دخل
نہ دهند .

این ہم اعتقاد و رسوخیت عقیده شان، ازین توجهات
ذات قدسی صفات مَحَطَّ رجال اقصی و ادانی - افاض اللہ علینا
بَرَکاتِهِمْ و شَأْبِیب فِیْوَضَاتِهِمْ ، ع :

اوست چون آفتاب عالم تاب

وجود شریف سپهر مکرمت و جلالت، قطب فلک بلندی و ابهت .
بلبل گلستان جبروت و قمری جنان لاهوت . مرکز دائره
اسلام، زینت بخش شرائع علیہ السلام . بمطالع سلسلہ بالائی
کوه پیر پتہم علیہ الرحمہ تابان و درخشان شدہ . همواره
صفحات اوقات و وجنات شواہد آنات را بہ نقوش عبادات و مجاہدات
مزین میساخت، و عرائس انفاس را بجواهر زواہر افکار حضرت
پروردگار، می آراست، و طالبان را بذکر جلی و خفی تلقین
می داد و راه هدایت و ارشاد بر ایشان می کشاد . و بسیاری
از سریدان و معتقدان کہ از میامن فیض ایشان بفوز سعادت توفیق و
مقصد تحقیق رسیدی . و هر کہ در نظر فیض اثر می رسیدی و مطلبی
در دل کردی، فی الحال بر وفق خواہش بال او آیت می خواندی
و معنی آنرا بیان فرمودی و موافق حال هر فردی از رجال، مکالم
می نمودی . و از فیضان فضل سبحانی آنچنان باطن ایض
و نورانی داشت، کہ آیات قرآنی و منصالات کلام ربانی بر نہجی

بیان می نمود و ادا می فرمود که علمای تقرر و تحریر و قاریان تفاسیر ازان تقرر عاجز می ماندند.

نقل است که بعد از تولد آن بزرگوار هفت روز گذشته و وی در گهواره آسوده که مؤذن محله وی بانگ نماز شروع نمود. هرگاه از اذان فارغ شد آن مسیح زمان با فصیح زبان متصل خاتم اذان بر زبان راند که: - نَمَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ - چنانکه از حاضران و از راویان مروی است که: **حضرت** علیه السلام هفت سطر بر تخته نوشت و ویرا داد. سطر اول را ازان بزبان مبارک خویش تعلیم داد و سطر دیگرش از خدمت **حضرت** علیه السلام و **علی** کرم الله وجهه استفاده نمود. و گویند: هرگاه به بیت هفتم رسید یکباره ویرا شوق مشاهده عالم ملکوت جاذب گشت، از رعایت ادب استاد بزرگوار ادیب خود، وجود جسمانی و هیکل هیولانی خود را همان جای گذاشته، بوجود روحانی، بعالم بالا بشتافت، و تماسی عالم افلاک مشاهده کرد و بنفوس قدسیه ملاقات نمود. بنظر فیض اثر او هفتصد آسمان درآمده، و **اسماعیل** فرشته موکل آسمان، بعد ملاقات باوی گفت: از این جا چون توانی فرو شدن بزمین؟ بیک مرتبه حضرت رسالت پناه **محمد** **مصطفی** صلی الله علیه وسلم دست ویرا بگرفت. بیکبار دید که در همان صومعه بالای جای استاد که کلام ربانی پیش استاد نهاده بود، رسید.

و گویند: در مقام جذب، محبت و غلبه شوق رتبه عالی داشت

و همواره تخم دوستی آل محمد علیه السلام معنأ و ظاهراً، یعنی سادات کرام و علمای عظام، در مزرع، دل می کاشت. بمجرد تذکره نام خیرالانام محمد علیه السلام گونه بشره تغیر می یافت. مدتی مدید حال عجیب بروی طاری میگشت. و همیشه بر استقامت شرائع خیرالبشر و در متابعت سنن پیغمبر که بمقتضای فحوائی آیه کریمه - قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ - وسیله محبت اللّٰه است، قیام می نمود. و برای اشاعت احکام شریعت و انهدام اساس بدعت ثابت قدم می بود، حتی که اگر سرموئی خلاف مقتضای شریعت غرأ برسامع، آن صاحب صدق و صفا می رسید، قرار و آرام بر وی حرام می گردید، و در تدبیر اصلاح آن میکوشید. اگرچه آن منکر از اماکن دور بظهور می آمد. و حضرت خلاق خلائق نوعی اصابت و مهابت در ذات قدسی صفات وی نهاده بود که، گردن کشان جبّار و متمردان حکومت شعار، هم گردن اطاعت در جیب اجابت در آورده، در امتثال فرمان واجب الاذعان، بجان قیام می نمودند. و در زمان حیات سرمایه برکات وی، هیچ حاکمی از حکام، برخلاف امر اسلام نمی توانست قیام نمود. و در هیچ جا اثری از آثار ظلم و بدعت ظاهر نبود. از رواة ثقات منقول است که: هرده تفاسیر قرآن از اول تا آخر بمطالع او در گذشته بود، و اکثر حقائق و معانی قرآنی مستحضر خاطر داشت. و می گویند که: در استقامت شرائع دین و رعایت شعائر اسلام و پرهیزگاری، قولا و فعلاً

ثابت دم و راسخ قدم بود، حتی که در ایام حیات شریفش
سرموی خلاف مقتضای شریعت غمرا ازو بوجود نیامد.

و کار آگاهان اظهار می نمایند که: آن مالک آگاه بسفر
خیر اثر عازم میگشت، و در اثنای آن، بهر بلده می گزشت،
از سکنای آن بلده استفسار می فرمود که: کتب شرعیته الاسلام
درین شهر خواهد بود یا نه؟ اگر تحقیق می پیوست که کتب
مذکوره دران بلده هست، داخل آن می شد، و اگر نمی بود،
ازان کناره میگرفت و میگزشت، و میفرمود که: سکنه این مقام
از شرائع الاسلام غافل خواهد بود، چگونه توانم در آن آسود!

و آورده اند که: هنگام پیری چون ضعف طاری شده، پس
بالای کوه پیر پتھم را ماوا و مسکن خود ساخت، از جمیع
ماسوی اللہ روئی تافت، بعبادات و مجاہدات می کوشید، و در
بوته ریاضت و نیران مجاہدت می جوشید، و جمیع ساعات و
آنات لیالی و ایام، به اوراد و اذکار ملک علام می پرداخت، و
یک لحظہ و لمحہ خود را از عبادت فارغ نمی ساخت، و از مشغل
باطنی بزوائد عبادات ظاہریہ نمی پرداخت. حتی کہ بتاریخ
دوازدهم ماہ ربیع الاول سن نشتصد و چهل و دو (۱۱۴۲ھ)
به ندای - ارجعی الی ربک راضیة مرضیة - مقصد اعلی در پیش گرفت
و به نفس نفیس در بزمگاه - فادخلی فی عبادی و ادخلی جنتی -
استقرار پذیرفت - انا لله وانا الیه راجعون - و مدفن شریفش
همانجاست. چنانچہ شاعری گفته: -

بر سر آن کوه مدفن ساخته
مدفن پاکش شد اکنون آن مقام
خوش مزاری فیض بخش و جانفزا
قام کوهش بگردون برده سر
نرد بانس از گچ و سنگ پرداخته
سَلَم است یا منبر نور است این
شب چو اجرام فلک تابان درو
می نماید هم بچشم ناظران
روضه نی بلکه قصری از بهشت
از بخور عود و عنبر فی المثل
از سواد صحن او از هر طرف
چشم آب روان چون سلسبیل
تا بود از گنبد گردون نشان
فیض بخش گنبدش پر نور باد

رحمت ایزد تعالی بی بی

ز آسمان منزل بود بر روح وی

در بعض کتب تواریخ مرقوم و مسطور است که اسم شریف

آن گوهر کان بنیف **سید عبدالوهاب** و لقب پدر بزرگوارش

سید ابوالعطاس در بلاد شمالی و جوانب غربی اشتهار یافته .

و از اولاد حضرت اسام همام موسی کاظم علیه السلام است .
 و اصل طریقه آبا و اجداد او چشتیه است و او از کمال تتبع
 شریعت غرا و ملت بیضا، از طریقه مذکوره منحرف شده، مطابق
 قادریه خصوصاً و نقشبندیه عموماً، ارشاد می فرموده و ره نمائی او
 اکثر بر حدیث نبوی علیه السلام می بود . و سدام بمطالع
صاحب البخاری اوقات شریف بسر می برد . و هنگام مطالعه آب
 از چشم جریان، و دل از شوق **حضرت** صلی الله علیه وسلم بریان .
 و مزار آن برگزیده احرار در جوار **نشاء عالم** یعنی **بیر پتھم**
 علیه الرحمه واقع است . و گنبد آن هر دو گوهر درج معرفت و
 اختر برج حقیقت، مقابل یکدیگر اند . بمع قرب و نزدیکی، آواز
 نقاره ایشان باستماع یکدیگر نمی آید و طنطنه کوس هر یک
 یوم عرس اهل جوانب و سواحل قلمزم شیرین می شنوند، و
 اشتهار این امر کالشمس فی نصف النهار است .

و خلفای کرام آن عالم رموز شریعت، و عارف حقائق
 طریقت، در خط **سده** چهار اند . هر یکی کامل و مکمل و
 عدیم المثل اند . چنانچه احوال اوشان در **حدیقه الاولیاء**
 مذکور است . و نام آن بزرگواران این است : یکی **نشاء**
وجهم الدین که از اولاد جناب امام **محمد تقی** است،
دوم **نشیخ زکریا**، **سیم** **نشیخ میسون**، **چهارم** **کریم قتال** .
 و احوال کشف و کرامات آن عارفان باللّٰه و تارکان ماسوی اللّٰه

در حدیقتہ الاولیا' وغیرہ' کتب تاریخ ہم بسط انجامیدہ،
باختصار آن پرداخت، و عازم بطوالت کہ باعث ملالت است،
نگردیدہ۔

تہمت

الحمد لله و المنم کہ برخی احوال آن صاحب کشف و عرفان،
برگزیدہ ذی الجلال و السبحان، سید جمیل نشاہ داتا گرناری
بتقریب دلپذیر و تفسیر بینظیر بوجود انجامیدہ و بعبارة اوضح
و اخصر و ابین در یکہزار و یکصد ہجری ماہ نشوال المکرم
باختتام رسید۔

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَالصَّلٰوةُ عَلٰی نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ وَاٰلِهِ
وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ — تمام شد۔

• — در حدیقتہ الاولیا' (*) مذکور است کہ: چون
تشریف آوردن ہکویہ گرنار ولایت سورتہم مامور شد، شب اول
کہ آن ماہ برج ولایت و گوہر درج مکرمت دران کویہ مامور
نزول اجلال فرمود، بمقتضای فحوای — جَاءَ الْحَقُّ وَ
زَهَقَ الْبَاطِلُ — جمیع از عباد اصنام نافرجام از شیوہ'

(*) ہیچ نسخہ حدیقتہ الاولیاء کہ در دست این ہندہ است، دارای این
شرح حال (شاه گرناری) ہست، و فہرست مضامین حدیقتہ الاولیاء
مملوکہ ایلیت (ہرتش میوزم نمبر O. R. 2073) کہ از
حدیقتہ الاولیا' مکتوبہ تاریخ بیست و یکم شہر ذیقعدہ منہ ۱۰۶۸ھ
استنساخ شدہ است، نیز دارای این شرح حال نیست۔
معلوم ہست کہ این شرح حال از کدام نسخہ گرفتہ شدہ است۔

بت پرستی عاجز ماندند و هیچ کدام را قدرت بت پرستی در آن شب نماند. چون روز شد هر کدام حقیقت و ماجرا پیش دیگری القا نمود، و از وی همان واقع بعینہ باز شنود، و همگان متعجب و حیران باز ماندند. بعد تفکر بسیار و اندیشم بیشمار دانستند که: از اثر قدوم سعادت لزوم این فقیر است که از نو درین دیار رسیده است. زنان و مردان از کفار بت پرستان آمده در قدم وی افتادند. و از تاثیر اثر وی، هرهم از صدق دل تائب گشتند، و از آن نکوهیده خصمال و ذمیم افعال در گزشتند و غاشیه خدمتگاری ببر و دوش افکنده، بدربار فیض آثار آن ولایت پناه، صباح و پگاه می رسیدندی، و بجای ادب گیری آن آستان راستان مشغول گشتندی. و خسر و خاشاک آن مده پاک، بجای مرهم، بر دل ریش دردمند خویش، نهادندی. و غبار آن دربار، مانند کحل الجواهر، در دیده کشیدندی. تا زمان وجود مسعود، بدین نسق خدمتگاری از ایشان بظهور می رسید.

* * *

• در کتاب معیار سالکین طریقت^۱ مذکور است که: نشاء جمیل گرناری، سید عبد اهدای نام، اولاد جناب مستطاب انام موسی کاظم علیه السلام - باستدعای و اخلاص در جوار سلطان نشاء عالم عرف پیر پتھم ایوبی^۲ (دیوره) علیه الرحم علاحدہ در

^۱ 'معیار سالکان طریقت' نام تاریخی است که از سال ۱۲۰۲ تا ۱۲۰۳ ع. بر می آید (رک؟ شرح حال مهر علی شیر قانع نوشته راقم الحروف در مجله مهران).

^۲ دیولی باشد - ایوبی و دیوره سهو کاتب است.

مقابر خاص مدفون. در گرنار ولایت سورتهم چله گاهش، مرجع طوائف انام و محل رفع حاجات خاص و عام، بر کوه بس مرتفع جای با صفا و حضور است. هر که در آن چله گاهش بجای نشیند، سهمان غیب باشد، تا حاجتش بر آید. و چهار خلیفه کامل داشت. **شاه وجیه الدین - شیخ زکریا - شیخ مبهون - کریم قتال.**

و **شاه وجیه الدین بن سید فتح شاه** از اولاد جناب امام محمد تقی علیه السلام. مزارش پائین مجوط **سید جمیل شاه** جای با حضور و صفا معروف. از و چهار فرزند مخلف. **منجم شاه حسن** بالای کوه... (**مبهون**) آسوده و اولادش باقی. **شاه گوریم** در جهول و اولادش موضع بزرگ دارد. و **شاه آری** مدفنش پشت درگاه **سید جمیل شاه** طرف شمال. گویند: وی مسواک و شانه پیر در تحویل خود داشت. بعد واقع پیر، خود را زنده در گور ساخت و درخت اراک از مسواک از قبرش رسته کم بیادگار باقی است. و **شاه لال چهم** در طفلی خود را در میان آب متواری ساخت. مزارش بجاهای متعدده و در بلاد مکرره. هر جا وقتی سرکشیده، مدفن ساخته اند.

و **شیخ مبهون** خلیفه و مرید **شیخ جمیل گرناری** در موضع دندی مدفن معروف دارد و مجمع معبود بر او مقرر است.

و **شیخ پالم لونگ** - **سید جمیل شاه گرناری** در حین

۱ شاهد شیخ مبهون - که در سندی مخفف محمد است - باشد.

احتضار وصیت کرده بود که: طفلی شش انگشت را دو کس حاضر سازند، جای نشین من، وی است! پالم لوزنگ عبارت از آن طفل بود. مدفونش شرقی نگر تهم کنار دریای شیرین، و جمیع سجاده نشینان **شیخ جمیل نشاء** خود را وی نسبت می دهند و ویرا پسر **سید جمیل نشاء** آثار خوانند.

و **شیخ جمیل نشاء** ابتداءً طریقه^۱ چشتی داشت، وفات او در سن **نشتصد و چهل و دو** (۱۴۲۰ هـ)، بالای کوه **پیر پتھم** علیه الرحمہ کہ بالفعل مدفون گاه اوست، واقع شده.

* * *

• — در **تذکرہ الکرام** مذکور است کہ: **شیخ جمیل نشاء** گرناری **سید حسینی^۱ علیه الرحمۃ** و **الغفران^۲** قبل **سید عبدالهادی** نام، ابن **سید ابوالعطاس**، اولاد جناب (حضرت) **امام موسی کاظم علیه السلام**.

گویند: وی بصنعت^۳ و حرفت، داوری و کمال دسترس داشت. بالجمله عجیب صاحب والا دستگاہ است. چلم گاهش برابر کوه گرنار در ارض **سورتھم** بر کوه معروف شایع. مزارش در سند مشہود اهل شہود. تا امروز بر چلم گاهش عالمی بفیض گوناگون مستفید میشود. و کراماتش اظہر و مستغنی از بیان. و باستدعای **پیر پتھم** علیه الرحمہ وارد کوه معروف و در آنجا مدفون. چهار

۱ نسخه خطی: چشتی

۲ نسخه خطی: این کلمہ ندارد

۳ نسخه خطی: بعرفت آہنگری معروف بوده است، بالجمله

خلیفہ داشت . یکی **نشاة وجیہم الدین** کہ - مذکور شود - پائین
 محوطہ **نشیخ جمیل نشاة** مذکور آسودہ است . دویم **نشیخ زکریا**
 کہ طرف زمین **اود یاجم آسودہ** است^۱ . سیوم **نشیخ ہپہون** ،
چہارم نشیخ گریم قتال^۲ کہ پہلوی پیر مدفون است .
 و گویند **نشیخ جمیل** در حین احتضار وصیت کردہ کہ :
 دو کس ، طفلی شش انگشت را ، حاضر میسازند ، جانشین من آنست .
 بعد فوتش دو کس ، پسری را بدان نشان آورده اند . **پام لوزگ**^۳
 عبارت از آن طفل بودہ و **ویرا نشاة جمیل** پسر خود خواندہ^۴ ، و
 صاحب سجادگان^۵ اہل **سندہ** نسب خود بوی می رسانند . درین
 وقت **نشیخ ہپہون** بانتقال **نشیخ ہراق** ، مرجع ارادتمندان^۶ است .
 و بکمال شفقت پیر معروف^۷ .

- ۱ نسخہ خطی : فقط نامش ثبت است - این عبارت ندارد
- ۲ صحیح گھوریو یعنی قربان شدہ - در ترجمہ سندي شاه گنہور؟
- ۳ نسخہ خطی : ہالہ لونکہ؟ (۲۲۳) در ترجمہ سندي ہالہ لونگ (۶۳۰)
 تحفۃ الکرام در بارہ^۱ این بزرگ نیز دارد کہ : میان ہیر ہالہ لونکہ
 از اجل مشائخ و اکمل اولیای ساکن ارض موضع ہیر لائی (۱)
 شرقی تہ بمسافت یک کروزہ بودہ . مدفنش آنجا بر آرنده مراد
 مریدین و کشاہندہ معضلات سائلون مہباشاد . بعضی پسر شیخ شمرند
 و صاحب سجادگان شیخ مذکور ، نسب خود بوی رسانند .
 و اصبح انکہ پسر خواندہ شیخ مذکور است . چنانچہ ذکر رود
 و قبرش آنجا است و اینجا محل ظہور اوست . (خطی ورق ۲۱۹)
- ۴ نسخہ خطی : بود کہ ویرا ... خوالدہ بود
- ۵ نسخہ خطی : شیخ نسب خود بوی می رسانند
- ۶ نسخہ خطی : موصوف
- ۷ نسخہ خطی : ورق (۲۲۳ - ب)

شاه و جبهہ الدین بن سید فتح شاه از اولاد جناب
امام محمد تقی^۱ علیہ السلام۔ نواختہ^۲ نظر فیض شاه جمیل
گرناری^۳۔ مزارش پائین محوطہ، شیخ جمیل، مطاف اہل اللہ
شایع۔ ازو چہار فرزند مخلف۔ منجمہ، شاه حسن کہ بالای
کوه بہنپور^۳ بر چہار کروی کوهستان آسودہ است۔ اولادش باقی۔
و شاه گودریم قتال در جہول، اولادش موضع بزرگ آباد دارد۔
شیخ میدون اسروز گئل۔ سرسبد شان اند۔ و شاه آری مدفون
پشت درگاہ شاه جمیل طرف شمال۔ گویند: وی مسواک و
شانہ^۴ پیر در تحویل خود داشت و بعد^۴ مرگ پیر، خود را زندہ
بگور ساختہ۔ و درخت اراک از مسواک^۵ پیرش، بالای قبر وی
رستہ، بہ نشان یادگار باقی است۔ و شاه لال چہتم این بزرگ
را مدفون معین نیست۔ در بلاد غیر مکرر ہرجا سری کشیدہ
مدفن ساختہ اند۔ و گویند: وی خود را میان دریا متواری و

۱ نسخہ خطی: امام محمد تقی بن امام ہمام علی موسی رضا علیہما السلام
۲ نسخہ خطی: موصوف است

۳ نسخہ خطی: بالای بہنپور بر چار کروی۔ چاب سندی نام بنپور۔ ندارد
و ثبت است کہ: بر چہار کروی از کوهستان بالای ہینور آسودہ
است (۶۲۰)

۴ نسخہ خطی: بعد پیر

۵ خطی: از مسواک از قبرش رستہ

شاه جمیل گرناری (۲۶۳)

مختفی ساخته بود^۱، الان مزارش مشهور، بر کنار قلعه سر واقع است^۲.

تذکره

منقول از قلمی کتاب بشکل چوپره که در قبضه سید محمود میان بخشو بن میان خلیفہ - مجاور حضرت داتا علیہ الرحمہ - موجود است. از ورق ۱۷ تا ۳۰ - ۱۹ - جنوری سنہ ۱۹۳۵ ع - صفحات ۲۷ ورق ساڑھی چودہ (چهارده نیم ورق).

کراچی

۲ ربیع الاول ۱۳۸۵ھ

۲ جولائی ۱۹۶۵ ع

۱ نسخہ خطی: مزاروی ہر تندسر (چشمہ تندسر ہر کوهچہ مکلی ہود

کہ فعلا خشک و ویران شدہ است -)

۲ رک: تحفۃ الکرام نسخہ خطی، ورق ۲۲۳. چاہی فارسی (ج ۳ ص ۲۵۳)

عبارت ناقص دارد.

مشهور الوصییت :

مع هشت شصت و پنج راجع بدورہ المہورہ و نادریہ افشار (مجموعہ فارسی بسیار مفیدی است کہ از ہرگز و کان محققان ہائے آستان و شیفتگان ادب فارسی، بہ طبع رسانیدہ است۔ در آخر افشار در راهنمایی کتاب۔

مقالات الشعراء :

در این کتاب مشتمل بر مقالاتی است در باب شعر و تاریخ و تذکرہ و غیرہ از نویسندہ نامی است۔ در شرح بسیار مفیدی را از کتب تاریخ و تذکرہ و غیرہ در این کتاب و این جوہر مفصل را چندی خودش باید تکمیل ای بر این تذکرہ در باب شعر و مقالات صحیح فاضل است۔ سزاوار سلیس و تمجید و تشویق است۔ در کتب و این کتاب در شرح و کتب تذکرہ و تاریخ و سببہ سارین در این کتاب و در ہر دو مورد بعد از شرح قرار دارند۔ در کتب نفی در کتاب تذکرہ نویسی فارسی در ہر دو مورد۔

تکمیل مقالات الشعراء :

در این کتاب مشتمل بر مقالاتی است در باب شعر و تاریخ و تذکرہ و غیرہ از نویسندہ نامی است۔ در شرح بسیار مفیدی را از کتب تاریخ و تذکرہ و غیرہ در این کتاب و این جوہر مفصل را چندی خودش باید تکمیل ای بر این تذکرہ در باب شعر و مقالات صحیح فاضل است۔ سزاوار سلیس و تمجید و تشویق است۔ در کتب و این کتاب در شرح و کتب تذکرہ و تاریخ و سببہ سارین در این کتاب و در ہر دو مورد بعد از شرح قرار دارند۔ در کتب نفی در کتاب تذکرہ نویسی فارسی در ہر دو مورد۔

۱۶۶۵